

Lumanti Daboo

लुमान्ति दबू

ल्या: ७

ISSN : 2645-856X

लुमान्ति दबू
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

लुमन्ति दबू

Lumanti Daboo

लुमन्ति दबू

दृ ११

नेपाल संवत् १९८९

ल्या: ९

संरक्षक

प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
प्रमुख, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

सम्पादक

किरण केन रंजित

सह-सम्पादक

राकेश महर्जन

पिकाक

लुमन्ति दबू

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
यलध्वाखा, यल ।

लुमन्ति दबू लुमन्ति दबू (दँपौ)

पिकाक : लुमन्ति दबू
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
यलध्वाखा, यल ।

पिदंगु दँ : नेसं ११४१ गुला
(विसं २०७८ भदौ / ईसं २०२१ अगष्ट)

मू : २००/- (निसःतका)

ISSN : 2645-856X

लेआउट : **ताङ्का विगतन**
भाजु क्रिएशन (राकेश महर्जन, ९८४९९७२९८४)

थाकू : डट्स प्रिन्टिङ् हाउस
पिन्चै, यल । फोन : ५५२४४९० ।
Email: dotsprinting@gmail.com

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय

TRIBHUVAN UNIVERSITY

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

CENTRAL DEPARTMENT OF NEPALBHASHA (CDNB)

चैनलाकौलैस्टसित भेवन पोटन संयुक्त क्याम्पस, यलधारा

५२६०४९४, email : centraldepartmentofnepalbhasha@gmail.com

दि. तिः
२०४३

तिथि : नेसं ११४१ दिल्लागा एकादशी

२०७८ साउन २०

भिंतुना

लुमन्ति दबूया ग्वसालय् मदिकक पिदनाच्वंगु लुमन्ति दबू ल्याः ९
पिदंगुलिं भिंतुना । थ्व दबू नेपालभाषा एम.ए. न्हूपिं व पुलापिं विद्यार्थीतय् गु
मंकाः दबूकथं विकास जुइ फयमा धैगु मनंतुना । दबू समग्र विद्यार्थीया
पाठ्यज्ञवलं निर्माण याय् गु दबूकथं नं विकास जुइगु आशा याना ।

प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ

प्रमुख

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

नवाह गणराज्य अमेरिका

NEWAH ORGANIZATION OF AMERICA

A 501 © (3) Tax-exempt, Non-profit Charitable Organization (02-0630839)

President

Mr. Yagya Man Shakya

1st Vice-President

Mr. Mahindra M.S Pradhan

2nd Vice-President

Mr. Rajesh Lal Shrestha

General Secretary

Mr. Udaya Shrestha

Treasurer

Mr. Divakar Dhaubhadel

Secretary

Mrs. Babita Shrestha

Executive Members

Mr. Navin Mohan Ranjit

Mr. Sugandha Shrestha

Mr. Markandeya M.S Pradhan

Nepal Country Coordinator

Mr. Kiran Ken Ranjit

NOA Chapters Coordinator

Mr. Ram Lal Shrestha

NOA Scholarship Chairman

Mr. Rajesh Shrestha

Honorary Members

Dr. Satya Mohan Joshi

Lt. Dr. Manik Lal Shrestha

Lt. Mr. Padma Ratna Tuladhar

Mr. Durga Lal Shrestha

Mr. Madan Krishna Shrestha

Dr. Juhee Gubhani

Mr. Kashinath Tamot

Mrs. Ambica Shrestha

Dr. Gautama Vajracharya

Dr. Chunda Bajracharya

Advisors

Lt. Mr. Beda Pradhan

Mr. Tribhuvan Tuladhar

Mr. Rajesh Shrestha

Mr. Season Shrestha

Mr. Ram Lal Shrestha

Mrs. Babita Shrestha Pradhan

NOA-Chapters

Florida

Seattle

Northern California

Southern California

New England

तिथि : नेस ११४९ दिल्लागा नवमी

हनेबहः मह नायः भाजु,

लुमन्ति दबू,

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग,

यलध्वाखा, यल ।

नेपालभाषां उच्चशिक्षा स्नातकोत्तर (एम.ए.) याय् दइगु विश्वया हे छागु जक शैक्षिकसंस्था नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् व्यावायिं अले व्यावायिं विद्यार्थीतय् मंकाः संस्था लुमन्ति दबू खः । नेवा: भाय् साहित्य, संस्कृति, सम्पदा, लोकवार्ताय् उच्चशिक्षा क्याः दीक्षित जूपिनि पुचः जूगालि लुमन्ति दबूपाँये पिथनाव्याच्वगु लुमन्ति दबू दाँपौया महत्व विस्क्यं हे दुगु जुल । नेवा: समुदाय अले व्यावायिं स्वापू दुगु आपालं विद्याय् अध्ययन, अनुसन्धान याय् त गुहालि जुइकथंया अनुसन्धानात्मक च्वसुया लिसे विद्यार्थीतय् साहित्यिक सिर्जनायात थुकी थाय् विद्यावायाच्वगु लसताया खँ खः ।

थुगु दँय् न लुमन्ति दबू दाँपौ पिदनेत्यंगु खँ न्यनेदया: लसता व्यंकाच्वना । अझ थुगु संस्था नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिकाया पुलाम्ह मू दुजः लिसे थौकह्य थुगु संस्थाया नेवा: देय् संयोजक किरण केन रजितजूया नायः सुइ दुगु पुचलं व्यनापं लुमन्ति दबूया स्वंगू ल्याः पिथनेत तालागुलि भाजु रजित नं सुभाय्या पात्र खः ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग व लुमन्ति दबूयात भिंतुना विसे पिहाव्यत्यंगु लुमन्ति दबू दाँपौ देश, विदेशया सकल नेवा: समुदायया लागि महत्वपूर्ण दाँपौ जुया: दनेफ्यमा: धका: भिंतुना विद्याच्वना ।

भिंतुना ।

यज्ञमान शाक्य

नायः

नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका
वाशिङ्टन डि.सी. मेट्रो लागा,
संयुक्त राज्य अमेरिका ।

वर्ष्णु नवाह शृगनाराजन

World Newah Organization

Est'd 2011

Nonprofit Charitable Organization

नेपाल सम्बत १९४१ दिल्लगा: ब्रयोदसि

भाजु किरण केन रंजित

नावः लुमन्ति दबू

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, यल ध्वाखा: यल, नेपा:

जिंतुना।

हजे बहम्ह भाजु किरण केन् रंजित जु,

जवजलपा!

दैय दसं थे थुमुकि नं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया बिद्यार्थीतयगु पुचः लुमन्ति दबू बिद्यर्थीतयत बन्नगेया निति गुहालि जुडु च्वसुन संकलनयाना " लुमन्ति दबू ल्या: ९" पिदने त्येगु ईगु दुखै न्यनेदया जिमि तस्क्वेह लयताल। थ्व लुमति दबू बिद्यार्थीपित ज्वाहालि जुडु ज्वाप नेपाल भाषाया वाङमययात नं तेव जुडु जिमिसं तायका च्वना। थ्व च्वाचाय बहगु ज्या यात कटर याँ वर्ल्ड नेवा:अर्जनाइजेसन या सकल दुजपिनिगु पाखै आपालं सुभाय जाप जिंतुना विया च्वना।

ठिंगु कार्यकालय " लुमन्ति दबू ल्या: ७, " लुमन्ति दबू ल्या: ८" पिदना आ: " लुमन्ति दबू ल्या: ९" पिदनेगु च्वसा: च्वःगु खै न्यनेया जिमि अमेरिकाय नाप हलिया यि थि देलय च्वना झिंगु नेवा: संस्कृति, तजिलजि, परम्परा नेवा:आय, सिपि, नेवा: म्हसिकायात फयां फक्व संरक्षण, सम्बर्धन व प्रवर्द्धन याना वयाच्वंगु झी नेवा तयगु मंकागु संस्था वर्ल्ड नेवा: अर्जनाइजेसन व लुमति दबूया दशुङ् वइगु दिलय नं थथेहे च्वातुगु स्वापु दया च्वनी थका भलसा कया च्वने। छिकपिनिगु थयाच्यागु बांलागु, झिंगु च्वाचाय बहगु ज्या सदां सदां सुधां लानाच्वनी थका मनंतुने हाकनं छक्व जिंतुना विया च्वना। सुभाय्।

हतिमय न्हयाचाय च्वसां झि नेवा: ।

छिंह,

Seerendra Shrestha

नाय:

सिजन श्रेष्ठ

वर्ल्ड नेवा: अर्जनाइजेसन

Newa Cultural Society of Alberta

4815 122A Street, Edmonton, Alberta T6H 3S8, Canada
Phone: 780-437-5449
www.ncsacanada.com

President
Dr. Hemanta Joshi

Vice President
Mr. Tri P. Dhopudadel

Secretary
Mr. Birendra Kayastha

Treasurer
Mr. Birendra Piya

*Member in Charge
Language, Literature & Arts*
Mrs. Sunita Pradhan

*Member in Charge
Culture, Tradition & Rituals*
Mrs. Binita Maharjan

*Member in Charge
Events & Fund Raising*
Mr. Naveen Ranjit

*Member in Charge
Communications & Membership*
Mr. Dhurba Shrestha

*Member in Charge
Information & Technology*
Mr. Sarad Chitrakar

Auditors
Mr. Sangyan Joshi, CMA
Mr. Swapnil Kayastha

August 3, 2021

Greetings!

On behalf of the Newa Cultural Society of Alberta (NCSA), I would like to extend warm greetings to the student wing of the Central Department of Nepal Bhasha, Tribhuvan University (TU), Kathmandu, Nepal for publishing the 9th edition of Lumanti Daboo, a Nepal Bhasha magazine.

We strongly believe that the publication of the 9th edition of Lumanti Daboo magazine will be useful, informative and enjoyable to the readers and researchers in Nepal Bhasha. We also believe that publication of this magazine will contribute in the development of Newa language and literature. In this regard, NCSA appreciates and supports the initiative taken by the student wing of the Central Department of Nepal Bhasha, TU.

Lastly, our sincere congratulations to all the dedicated publishing committee members of the student wing of the Central Department of Nepal Bhasha and all other contributors without whom the publication of 9th edition of Lumanti Daboo magazine would not be possible.

Subhaye!

Hemanta Joshi

Dr. Hemanta Joshi
President

सम्पादकीय

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया विद्यार्थीतयुगु पुचः लुमन्ति दबू नेपाल संवत् १९२६ स पलिस्था जूगु खः । लुमन्ति दबू आः झिन्यादँय् क्यनाच्वंगु दु । नेपालभाषा विषय क्याः स्नातकोत्तर (एम.ए.) यायगु हलिमय् छगू हे जक संस्था नेपालभाषा केन्द्रीय विभागपाखें यक्व विद्यार्थीत दीक्षित जुइधुकल । थन नेपालय् च्वंपिं जक मखुसे हलियंक च्वनाच्वंपिं मनूत न नेपालय् व्याः ब्वनाच्वंगु खनेदु । छगू दसुया निर्ति नेपालय् जन्म जुयाः अमेरिकाय् ताः ई न्हावनिसें च्वनाः अमेरिकन जुइ धुंकूम्ह गैरआवासीय नेवाः मचा न थन अमेरिकानिसें व्या एम.ए. ब्वने क्वचाय्कूगु दु । थ्व छगू च्वछाय्बहःगु खँ खः ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागां आः तक नेपालभाषा, नेवाः संस्कृति, तजिलजि, साहित्य, सम्पदा व लोकवार्ता ख्यलय् आपालं योगदान बीधुंकूगु खँ सकस्यां स्यू । थुगु शैक्षिक संस्थां उत्पादन याः पि विद्यार्थीत थीथी लजगा न्हाकाः समग्र नेवाः जातिया उत्थान याय्त कुतः यानाच्वंगु दु ।

हलिमय् कोरोनाभाइरसया न्हापांगु, निक्वःगु व आः व्याच्वंगु स्वक्वःगु महामारीया हुनिं आपालं मनूतयसं ज्यान वंगु खँ झीसं स्वीकार यासे थ्व ल्वचं मदुपिनि छेँजःपिन्त धैर्यधारण याय्त क्षमता दयूमाः धकाः मनंतुनाच्वना । कोरोनाभाइरसया हुनिं वंगु दँय्ह हे पिथनेगु ग्वसाः दुगु लुमन्ति दबू पिथने मफुत । थुगुसी न सीमित पाहांपिं, विभाग व लुमन्ति दबूया सीमित दुजःपिं जक च्वनाः लुमन्ति दबू ल्याः ९ पिथनेत्यना । थुगु महामारीइ भौतिक दूरी कायम यानाः सीमित मनूतयुगु उपस्थितिइ लुमन्ति दबूया विमोचन जुइगु व उगु ज्याइवः टेलिभिजन व मेमेगु सञ्चारमाध्यमं न प्रत्यक्ष प्रसारण जुइत्यंगु दु । थथे ‘डिस्टायन्स विमोचन ज्याइवः’ दबूया इतिहासय् न्हापां जुइत्यंगु दु ।

लुमन्ति दबूया च्याक्वःगु ज्यासना पुचलं ‘लुमन्ति दबू’या निगू ल्याः जक मखु, जि थः स्वयं नायः जुयाच्वनागु अवधिइ थ्व ल्याः नापं स्वंगू ल्याः पिथनेत

ता:ला:गुदु । थुकियात नं आःतकया लागि छगूरेकर्ड हे जगू ताय्‌काच्वना । भविष्यया विद्यार्थीपिंसं थ्व रेकर्डयात हाचां गाया: न्हगूरेकर्ड तःगु न्यनेदयमा: । आःतक पिंदंगु लुमन्ति दबू दँपौ मध्ये ल्या: १ प्रकाश शाक्यजुं, ल्या: २ सुनिता राजभण्डारीजुं, ल्या: ३ व ४ बाबुराजा महर्जनजुं, ल्या: ५ व ६ भरत महर्जनजुं, ल्या: ७, ८ व ९ ल्या: जि किरण केन रंजितया नायःमुइ दुगु पुचलं पिंदंगु दु ।

लुमन्ति दबू दँपौया थ्वसिबे न्ह्यःया ल्याखय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया शिक्षकपिनि च्वसुत दुश्याकाच्वनागु खः । आः वया: विभागया शिक्षकपिनि च्वसु विभागं पिथनीगु नेपालभाषा जर्नलय् प्रकाशित जुझु अले थ्व दँपौनिसें विभागया विद्यार्थीतय् च्वसुयात जक थाय् बीगु विभागीय प्रमुख प्रा.डा. ओमकरेश्वर श्रेष्ठया निर्देशनकथं थ्व ल्याखय् विभागया शिक्षकपिनि च्वसुयात थाय् मबियागु जानकारी नं बियाच्वना ।

लुमन्ति दबूया थुगु ल्या: पिथनेत थःगु मूवंगु च्वसु बिया: गुहालि यानादीपि सकल च्वमि भाजु/मय्‌जुपिंत दुनुगलांनिसें सुभाय् बियाच्वना । वय्‌कःपिनि गुहालि लिपातकं दयाच्वनीगु भलसा नं कया । थुगु ल्या:या सम्पादन ज्याय् गुहालि यानादीगु जक मखसे डिजाइनतकंया भाला कुबियादीमह लुमन्ति दबूया पूर्वदुजः तिसें विभागया शिक्षक राकेश महर्जनयात सुभाय् देछाया । छपाइया ज्या क्वचाय्कादीम्ह विष्णुहरि महर्जन (टट्स प्रिन्टिङ हाउस)यात नं सुभाय् देछाया ।

छिकपिं सकलसित महामारीया थ्व इलय् थः व थः छेँजःपिनि ज्यान बचे याय्‌त ता:लाय्‌मा: धका: भिंतुना ब्युसें याकनं हे झीगु हलिमं कोरोनाभाइरस सदाया नितिं त्वःता: वनेमा: धका: मनंतुना । सुभाय् ।

किरण केन रंजित

नायः, लुमन्ति दबू

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, यलध्वाखा, यल ।

लुमन्ति दबू गुवच्छ गु ज्यासना पुचः

किरण केन रंजित
नायः

रामेश्वर श्रेष्ठ
निवर्तमान नायः

श्रीधर डाखुसी
त्वक्

रविन्द्र वज्राचार्य
छ्यान्जे

सिल्भा प्रधान
ल्प्यान्जे

कविन श्रेष्ठ
दांभरि

कविना नकःमि
ल्प्यान्भरि

शान्ता श्रेष्ठ
मू दुजः

करुणा प्रधान
मू दुजः

प्रजित शाक्य
मू दुजः

शान्त महर्जन
मू दुजः

राजेश महर्जन
मू दुजः

कृष्णा श्रेष्ठ
मू दुजः

विशाल राजभण्डारी
मू दुजः

संरक्षक

प्रा.डा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
प्रमुख, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

लुमन्ति दबूया भूतपूर्व नायःपि

हिराकाजी महर्जन सहप्रा. मोहनकृष्ण श्रेष्ठ

प्रकाश शाक्य

सुनिता राजभण्डारी

बाबुराजा महर्जन

भरत महर्जन

धलः

१.	गजल	भूषणप्रसाद श्रेष्ठ.....	१
२.	समालोचक प्रेफेसर माणिकलाल श्रेष्ठ महसीका	श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ.....	२
३.	नेवाः छँया संरचना	नारीहिरा प्रजापती.....	३३
४.	भाँदेय् दुनेया नेवाः नां	हरिशंखर मानन्धर	४०
५.	तुनाःसिँइ कियातःगु कामकला, कामशास्त्र खः ला ?	दर्शनवीर शाक्य	५६
६.	येँया थाय्वाय्या पुलांगु मौलिक नां व न्हूगु प्रचलित नां	मोहनदेवी महर्जन.....	६०
७.	अमेरिकाय् नेवाः उपस्थिति	किरण केन रंजित.....	६५
८.	नेवाः एकता	विनोद सायमि (आल).....	७०
९.	काव्यय् अलड्कार : शब्दालड्कार व अर्थालड्कार.....	अनिल स्थापित	७२
१०.	रेखा ला व हे खः.....	रेखा शाक्य (राजमति)	७९
११.	नागया महिमा व नागपञ्चमी	रेणु श्रेष्ठ.....	८०
१२.	प्रजातान्त्रिक नेपाः व नेवाःतय् गु स्थिति	प्रजित शाक्य.....	८४
१३.	लोकोपचार	रविन्द्र बज्राचार्य.....	९१

१४.	पचली भैरवया	श्रृजना महर्जन.....	१०१
१५.	मां ख्या च्वन.....	अन्नपूर्णा दर्शनधारी	१०८
१६.	नेवा: व सरकारी ज्याय् नेवा: सहभागिता ..	शान्त महर्जन.....	११०
१७.	मतिना : समाजया छगु किपा:.....	नानीमैयाँ श्रेष्ठ	११५
१८.	बलात्कारीत न्हंका: छवयनु.....	पद्मा खयरगोली.....	११९
१९.	ज्याथजिथि स्वस्थ जुइगु उपाय	केशरीमैयाँ प्रधान	१२०
२०.	रसवाद	अमृत ताम्राकार	१३०
२१.	शुकराज शास्त्रीया नेपालभाषा व्याकरण.....	अशोक महर्जन	१३६
२२.	भूषणप्रसाद श्रेष्ठया जीवनी, व्यक्तित्व व कृतित्व.....	सिल्भा प्रधान	१४१
२३.	कोरोना छ सु खः ?	विना महर्जन.....	१४७
२४.	इलय् हे विचाः यायमाः	अमिरमैयाँ रञ्जित	१४८
२५.	अनुवाद.....	छोरीमैयाँ श्रेष्ठ (शान्ता) ...	१५१
२६.	भिक्टोरियन युग व चाल्स डिकेन्स.....	कृष्णा श्रेष्ठ.....	१५६
२७.	स्वनिगलं नेवाःत विस्थापित जूगुया थीथी कारण	रजनी श्रेष्ठ.....	१५९
२८.	बुद्धधर्म व वज्रयान	उमेश्वर प्रधान	१७१

॥ निपु गजल ॥

गजल

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ

१. सकले कतःगु थाय् थःम्ह सु दइ ?!
थः कतः सा थः धाय् बःम्ह सु दइ ?!

...म्वाय् चुइकूसां मन तःम्ह सु दइ ?!
याकःचा जीवन म्वाय् सःम्ह सु दइ ?!
खिउँगु नुगःदुन्य जः खःम्ह सु दइ ?!
सुखलिस्य दुख यस्सें ग्यःम्ह सु दइ ?!

नँ न्याःपति पल्पसा त्वःम्ह सु दइ ?!
कय् कुं-मन हिसि लसि वःम्ह सु दइ ?!
थः मयःम्हस्या गजल चवःम्ह सु दइ ?!
पासा मदुसां कासा मिहत्य सःम्ह सु दइ ?!

२. मनू मनूतय् थः दुगु खःसा !-
मनू मनू जुइ बः दुगु खःसा !

कुमनू जुइमखु मनूत सु नं !
- थःलिक भिं-ई-ब्यः दुगु खःसा !
मभिं-मनिं फुक तुतिकवय् सितु जुइ !-
भिंगु बिचाया ख्यः दुगु खःसा !

गुगु नं मि थन पुझमखु स्वैतं !-
नुगःदुन्य शान्ति-जः दुगु खःसा !
कोरोनां छयं पालिइ कवछुकी !-
मनू-नुगःदुन्य द्यः दुगु खःसा !

*

समालोचक, प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठ म्हसीका

श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ

भी सकसिनं अतिकं हनातयाम्ह प्रोफेसर, समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठ द९ दँया वैसय् नेपाल संवत् ११४१ चिल्लाथ्व तृतीया मंगलबार (२०२१ मार्च १६/वि.सं. २०७७ चैत्र ३) कुन्हु सुथय् ९:०० इलय् मन्त्र धाःगु बुखं न्यनाः सकस्यां नुगः मधिं। छम्ह विचारक, समालोचक व लेखक जुयाः थःगु सम्पूर्ण जीवन नेपालभाषा साहित्य च्वज्याय् अले नेवाः जातिया हकहितया आन्दोलनय् पानाभाःम्ह वय्कः मदयाः नेवाःत्य् निमित्त गुबलें पूमवनीगु नोकसान जूगु दु। छुं राजनैतिक पार्टीलिसें आवध्द मजूसां नेपालया वामपन्थी विचारक व वौद्धिक व्यक्तित्वकथं नांदम्ह वय्कः मदयाः नेपालया वौद्धिक जगत व वामपन्थी ख्यलय् हे तधंगु त्याकिं वंगु दु। वय्कलं त्वःताभाःगु वौद्धिक विरासत वझगु पुस्ताया निंतिं नं अमूल्य निधि जुयाः त्यनाच्चनी। वय्कःया अन्त्य भीगु समाजया निंतिं अपूरणीय क्षति खः।

जन्म

ने.सं. १०५२ कौलाथ्व १४ (मोहनी चतुर्दशी, वि.सं. १९८९ आश्विन २७ गते, इस्वी सन् १९३२ अक्टोबर १४) कुन्हु यँया थैहिति त्वालय् मां लक्ष्मीकुमारी व बौ सुब्बा हीरालाल श्रेष्ठया माहिलाम्ह काय् जुयाः माणिकलालया जन्म जुल।

छँजः

वय्कःया बौ ने.सं. ११०३ चौलागाः षष्ठी (इस्वी सन् May 3rd 1983, वि.सं. २०४० वैशाख २० गते) द२ दँ फुगु दिनय् (गतेया हिसाबं) स्वर्गवास

जुल। अथेहे ने.सं. ११२० बछलाथ्व अक्षय तृतीया (इस्वी सन् April 6th 2000, वि.सं. २०५७ साल वैशाख २४ गते शनिवार) खुन्ह मां नं स्वर्गवास जुल। छम्ह दाजु, स्वम्ह किजापिं मध्ये आः दनीम्ह किजा छम्ह, केहौपिं निम्ह व अले निम्ह कायपिं मलख व सितु, निम्ह भौमचापिं सुनिता व प्रतिमा खः। मलख व सुनिताया निम्ह म्ह्यायपिं पामिला व मिजला, सितु व प्रतिमाया काय् स्वनिगः व म्ह्याय् पालिजाः यानाः प्यम्ह छयपिं दु। वय्कःया जहान मयजु सिलु सिंह (सुशीला सिंह) वि.सं. १९९६ साल फागुन १२ गते यँया थायमदु त्वालय् बूगु ल्याखं वय्कः द१ दँय् नेपाल संवत् ११४० बछलागा आमै शुक्रबार (सन् २०२० मे २२, वि.सं. २०७७ जेष्ठ ९ गते) कुन्ह मदुगु खः। वय्कः नेपालया प्रथम महिला अधिवक्ता, प्रथम महिला वरिष्ठ अधिवक्ता व सर्वोच्च अदालतया प्रथम महिला न्यायाधीश खः। अथे हे काय् मलखलाल नुगःया शत्यचिकित्सकं पी.एच.डी. धुंकाः (हार्ट सर्जन) या रूपय् पोष्ट ग्राजुएटम्ह वय्कलं Dr. MeD, PD अथवा Highest research degree याना Professor of Title नं कयादिल। चिधिम्ह काय् सितुलाल फेसियल म्याक्रिसलरी सर्जरी पोष्ट ग्राजुएट धुंकाः एम.डि. याना: अनंति अर्थोडोन्टिक्सय् पी.एच.डी. (PHD in Orthodontics) यानादीम्ह खः।

मचा ई व शिक्षा

प्यदँ जक फुनाः मिता जुइ हे मगाःनिवले शहीद चिनियालाल सिंह व वय्कःया दाजु स्व. फत्तेवहादुर सिंहपिंसं न्याकाच्वंगु ऐतिहासिक स्कूल महावीर इन्स्टिच्युट्य वय्कः भर्ना जुयाः शिक्षा शुरु यानादिल। देवनागरी लिपि “क ख ग घ” व रोमन लिपि निगुलिं नापनापं ब्वनाः नितां म्हसीवं छत्युं हे छगू कक्षाय् वय्कःयात तयाविल। आखः म्हसिया: ब्वने जक सल तर धाय् धाःसा मसःनिगुलिं निगू स्वंगू कक्षा तकं वय्कःयात तस्सकं थाकुल। अथेसां उगु इलय् स्वंगू कक्षातक्या परीक्षा लिखित मखुसे मौखिक जूगुलिं तःधंगु समस्या मवल। स्वंगू कक्षा सिध्यवं आखः च्यय् सय्केत यक्व हे अभ्यास याय्माल।

उगु ईया क्रान्तिकारीपिं मुनीगु ऐतिहासिक स्कूलय् ब्वनाः वय्कःया प्रारम्भिक शिक्षा हे शहीद गंगालाल, शहीद चिनियालाल सिंह, कवि सिद्धिचरण, पूर्णवहादुर मानव, टंकविलास बज्राचार्य थेंज्वःपि राजनैतिक व्यक्तित्वपिंपाखें

वय्कलं शिक्षा क्यादिल, गुकिया प्रभाव वय्कःयात जीवन भर हे लात ।

महावीर स्कूलय् व्वनादीबलेया वय्कःया छगू लुमन्तिकथं छन्हु वय्कःया हे विषयलय् शहीद गंगालालं शहीद चिनियालालयात “चिनिया दाइ, थज्यापि सुरुवाया इजार चीमसःपि; न्हि काय् मसःनिपि मस्तयूत व्वक्काः स्यनाः तयार यानाः देशय् व्यूपा हय्गु छिगु विचार ला ?” धकाः धयादीगु व चिनियालालजुं “थथे मयाय्गु सा छु तप्यकं सीवनेगु ला ?” धयादीगु जुयाच्वन । थ्व खँ उबले न्यनादीगु जूसां लिपा तिनि वय्कलं उकिया अर्थ थुल- “चिनियालाल धयाम्ह शिक्षाया माध्यमं जनताय् चेतना हयाः परिवर्तन हय् धाइम्ह व गंगालालजु छुं प्रत्यक्ष कदम काय्माः” धाइम्ह जुयाच्वन । वय्कःया मेगु छगू लुमति कथं छन्हु वय्कःया शिक्षकपि हेडमास्टर चिनियालाल व शिक्षक पूर्णबहादुर “मानव” व मेपि छम्ह निम्ह दुथाय् कवि सिद्धिचरणं वय्कःयात पियारी चरण सरकारया फस्ट बूक अफ लर्निड धयागु सफूया अंग्रेजी छगू प्याराग्राफ थम्ह व्वनाः न्यंकाः अले सफू तिना का धाः धकाः धाय्के विउगु व वय्कलं फुक्क कण्ठ धाःबले “थुलि स्मरण शक्ति दुम्ह मनू लिपा वना पक्का वँ् जुइ” धकाः सिद्धिचरणजुं धयादीगु तर मेपिसं अथे हे जुइमाः धयागु दुला धकाः धाःगु जुयाच्वन ।

१९९७ सालया राजनैतिक दमनया काण्डय् राणा सरकारं महावीर स्कूलया संस्थापकपि व मेपि यक्व शिक्षकपिंत ज्वना स्कूल नं बन्द यानाबिल । ९७ साल कार्तिक २ गते स्कूल पुलिसं कब्जा याना शिक्षकपि ज्वना यंकु बले वय्कः माणिकलालजु खुगू तगिलय् थ्वने धुकूम्ह जूसां स्कूल सरकारं बन्द याःगु धकाः इलकालं हे मदु, स्कूलया लुखाय् पनाच्वपि बन्दुक दुपि सिपाहीत स्कूलं हे तयातःपि पाले धकाः वय्कलं ताय्कल । वय्कः उबले गुलि अवोधम्ह मचा तिनि धकाः थुकिं क्यं ।

महावीर स्कूल बन्द जुइवं वय्कः दरबार स्कूलय् भर्ना जुयादिल, तर खुगू कक्षाय् व्वने माःम्ह वय्कः तस्सकं मचा तिनि धकाः उबले दरबार स्कूलया हेडमास्टर बोधविक्रम अधिकारीं (वय्कःया बौया सत्तीम्ह, परिचितम्ह मनुखं) प्यांगू कक्षाय् तयाबिल । छखें थ्व घटनां वां हे लाकल (निदँ स्यंसां) कारण वयांलिपा प्रत्येक द‘ जा‘चया नतिजा तस्सकं बालात । वय्कलं २००३ सालं एस.एल.सी. पास यानादिल । अले त्रि-चन्द्र कलेजय् विज्ञान व्वनादिल २००७ साल (१९५१) स वी.एस्सी. पास याना दिल । अनंति विज्ञानं मानविकी

**सन् २०११ अक्टुबर २९ कुन्ह बिलायत्य जूगु वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेसनया
हापांगु तःमुँज्याय् सफू चिखिप्यना च्वनादीगु**

पाखे वना १९५२ स आई.ए.या छगू पत्र जा'च विया: १९५३ सं बी.ए. पास यानादिल। थुकथं बी.एस्सी. व बी.ए. पटना विश्वविद्यालयं पास याय् धुकः कलकताय् व्वंभाल। कलकत्ता विश्वविद्यालयं सन् १९५६ स अंग्रेजी साहित्यय् (विशेष विषय समालोचना) एम.ए. व कानून विषयस एलएल.बी. पास यानादिल। उबले नेपालय् विश्वविद्यालयत मदुनिगुलिं वय्कलं विश्वविद्यालय स्तरया शिक्षा दक्व भारतया विश्वविद्यालयत पाखे कयादीगु खः।

विद्यार्थी जीवन नापनापं शिक्षण-ज्या

वय्कलं एस.एल.सी. पासयाना दीबले नेपालया राणा प्रधानमन्त्री पद्मशमशेर। राणा शासनकालय् तुलनात्मक रूपं पद्मशमशेर भचा उदारम्ह जूगु व वयागु शासनकालय् नेपालय् गैर-सरकारी क्षेत्रं स्कूलत स्थापना यायगु छगू लहर थें वःगु ई जूगुलिं वय्कः एस.एल.सी. जक पास जुइ धुबले हें छखे थः कलेज (उगु ईया छगू जक कलेज त्रि-चन्द्र कलेज) या विद्यार्थी,

मेखें वय्कलं पब्लिक स्कूलय् ब्वंकेगु ज्याय् सक्रिय जुयादिल । वय्कःया छम्ह पासा माधवप्रसाद राजभण्डारी हेडमास्टर जुयाच्चंगु नेपाल आदर्श विद्यालय (थौंकन्हया व हे नांया स्कूल मखु) या शिक्षक जुयादिल । थ्व स्कूलय् २००३ साल निसें २००७ साल तक ब्वंकादिल, २००७ सालया परिवर्तन धुंकाः त्रिचन्द्र कलेजया विद्यार्थी मखय् धुंकाः नं वय्कलं बी.एस्सी. पास जुइ धुंकाः छेँय् च्वना हे आई.ए. व बी.ए. जाँच विउगु इलय् निदंतक (२००९ सालं कलकत्ताय् ब्वंवने न्त्यःतक) नं वय्कलं थीथी स्कूलय् ब्वंकादिल । थुकथं खुदंतक (२००३ निसें २००९ साल) वय्कः शिक्षक जुयादीगु पेशागत रूपय् मखु, शैक्षिक आन्दोलनया सहभागीया रूपय् खः । अशिक्षितपिंत शिक्षा बीमाः धयागु ल्याखं ‘समाजया अशिक्षित वर्गतय् निति सेवा’ नांया संस्था चाय्कः वय्कः उकिया महासचिव जुया नं ज्या यानादीगु खः ।

प्रेरणा व प्रभाव

वय्कःया प्रारम्भिक शिक्षा शुरु जूगु ईया गुरुपिं, अले छेँय् न्त्यावले धयाथें नाप देनाः म्हितका म्हितका ब्वंकेगु अने अनेगु खं स्यनीम्ह वय्कःया बाज्या कृष्णलालया पाखें यक्व सय्केगु व अमिगु तःधंगु प्रभाव वय्कःया जीवनय् लाःगु दु । अले वय्कःया जीवनय् छम्ह हे व्यक्तिया यक्व छाप लाःगु धयागु वय्कः दरवार स्कूलय् ब्वं वनेधुंकाः वय्कःयात छेँय् स्यनीम्ह अर्थात वय्कः छै वनाः ब्वंवनीगु थाय्या गुरु शिवलाल राजभण्डारीया दकले तःधंगु प्रभाव लाःगु दु । शिवलालजुपाखें स्कूल शिक्षाया विषय जक सीकेगु मखु, वय्कःया शिक्षाया फुक्क हे धया थें विषयया क्वातुगु जग तय्त नं गुहालि जुल । माणिकलालजुं थःगु सफू “समालोचनाया सिद्धान्त” या “समर्पण” य् धयादीकथं - “न्त्याथेंजोम्ह मनुखं धाःगु जुसां, न्त्यागु सफुतिइ च्वया तःगु जूसां मिखा तिस्सिना खः धकाः धयाः छवय् मजिउ” धयागु धारणा वय्कःयात शिवलालजुया प्रभावं हे च्वंगु खः । थ्व हे धारणा समालोचनात्मक प्रवृत्ति अर्थात क्रिटिकल स्पिरिट खः । माणिकलालजु छम्ह समालोचक जुइ फुगुया आधार शिवलालजुया पाखें वय्कलं क्यादीगु प्रेरणा खः । थ्व हे प्रवृत्ति अर्थात न्त्यागु खेँय् नं मिखा तिस्सिना: विश्वास याय्गु मखु, बरु उकिया अःखः न्त्यागुली नं सन्देहया मिखां स्वय्गु प्रवृत्ति वैज्ञानिक प्रवृत्ति हे विकसित जुयाः लिपा वनाः वय्कः धार्मिक विषयय् अनीश्वरवादी, राजनैतिक आस्थाय्

मार्क्सवादी जुयादिल, अले थःगु आदर्श व लक्ष्य वैज्ञानिक समाजवादपाखे उन्मुख जुइगु जू वन ।

वय्कलं दैनिक जीवनय् छुं हे धार्मिक पूजाआजा कर्मकाण्ड धार्मिक नखः आदि छुकिसं व्वति कयामदी । वय्कःया थः अबु सीबले दुःखं बर्खी च्वनेगु, श्रद्धापूजा आदि यानादिया कि मदिया धकाः न्यनावले वय्कलं कनादीकथं स‘ खाय्गु, द्यां लाय्गु, किरिया धकाः सु प‘य् देनेगु अले दच्छ तक बर्खी च्वनेगु नं यानादिया हाँ तर उगु क्रमय् पूजा याय्गु, वौ बीगु आदि छुं हे यानामदी ।

नेवाःतय्गु नखःच्खः आदि माने याय्गु सांस्कृतिक पक्षयात वय्कलं कदर यानादी, तर धार्मिक पक्षं छुकिं हे व्वति कयामदी । पूजाआजा जक याना मदीगु मखु, वय्कलं सिन्ह तीगु, स्वां, प्रसाद काय्गु, छुं देगलय् दुहां वनेगु तक नं थनी न्हयन्यादीति (७५दं) न्त्यवनिसें हे मयाय् धुकूगु खं वय्कःया सत्तीपिं पासापिंपाखें सीकाकया ।

पारिवारिक जीवन

वय्कः व वय्कःया जहानमय्जु सिलु सिंहया इहिपा वय्कःपिनि थःथःगु हे यःत्यःकथं जूगु अर्थात् थःपिसं हे ल्यःगु खः । २०१७ सालया राजनैतिक काण्डय् वय्कः माणिकलाल श्रेष्ठ व वय्कःनाप बिहा जुइ त्यंम्ह मय्जु सिलु सिंह निम्हेसितं ज्वनाः सार्वजनिक सुरक्षा ऐनकथं सरकारं नजरबन्द तल । मय्जु सिलु सिंह खुला चाचू व माणिकलालजुं स्वदंतक जेल-जीवन व्यतीत यानादिल । अथे जुयाः वय्कःपिनि इहिपा २०२० सालं तिनि जुल । थःथःपिसं ल्यया: इहिपा जूपि जूसां वय्कःपिं निम्हेसिया सार्वजनिक जीवन पाःगु खनेदु । माणिकलालजु २०२० सालं जेलं पिहां वय्युक्ताः छुं छगु समूहलिसे तप्पंक आवद्ध जूगु खने मदुसां मूलतः वय्कः कम्युनिष्ट आन्दोलनलिसे अर्थात् मार्क्सवादी राजनीतिलिसे संलग्न जुयादिल । वय्कः नेपालय् कम्युनिष्ट आन्दोलनया शुरुनिसें आःतक हे छुं नं छुं कथं कम्युनिष्ट आन्दोलनय् संलग्न जुयादिल, अर्थात् मूलतः वय्कः छम्ह राजनैतिक व्यक्ति खः । वय्कःया जहान सिलु सिंह महिला अधिकार आन्दोलनय् खास याना महिला जागरण अभियानय् सक्रिय जुयादीसां प्रत्यक्ष राजनैतिक गतिविधि संलग्न जूगु खनेमदु, यद्यपि विद्यार्थी जीवनय् मय्जु सिंह अनेक आन्दोलनय् संलग्न जुया दीगु दु । २०१४ सालया भद्र अवज्ञा आन्दोलनय् (आम निर्वाचनया माग तयाः जूगु) सक्रिय रूपं सरिक

जुयादीगु दु । अले लिपा नं २०१७ साल पौष १ गतेया काण्डया विरोध्य
पंचायत-विरोधी गतिविधिया हे कारण वय्कः जेल वनेमाल ।

माणिकलालजु दलगत नेता कार्यकर्ता मखुसां छम्ह मार्क्सवादी वुद्धिजीवि
व चिन्तक लेखकया रूपय् कम्युनिष्ट आन्दोलनय् प्रत्यक्ष संलग्न जुयादीम्ह
जूगुलिं वय्कः सार्वजनिक जीवनय् मूलतः राजनैतिक व्यक्तिया व शिक्षकया
रूपय् परिचित जू । वय्कःया जहान सिलु सिंहया सार्वजनिक जीवनया ख'
ल्हाइबले मनूतय्सं वय्कःयात नेपालया छम्ह प्रतिष्ठित कानूनविद्, विशेष
याना: महिलाअधिकार सम्बन्धी कानूनया ज्ञाताया रूपय् म्हसीकू । मय्जु सिलु
सिंह नेपालया दक्ले न्हापांयाम्ह मिसा अधिवक्ताया रूपय् कानून व्यवशायीया
पेशाय् दुहां भाःम्ह ख:, अले लिपा वय्कः नेपालया छम्ह जक मिसाम्ह वरिष्ठ
अधिवक्ता व सर्वोच्च अदालतया दक्ले न्हापाम्ह मिसा न्यायाधीश जुयादीम्ह
ख: । वय्कःया मुख्य गतिविधि मिसातय्त कानूनी अधिकारया चेतना बीगु
अभियान संचालन याय् गु व कानूनया छात्रातय्त अनेक तालिम बिया:
फयांफक्व अप्वः मिसा कानून व्यवसायी तयार याय् गुलिइ सक्रियम्ह ख: ।

थुकथं सार्वजनिक गतिविधिइ जक भिन्नता खनेदुगु मखु, राजनैतिक
आस्थाया ख'य् न वय्कःपिसं तप्यंक स्वीकार यानामदीसां वय्कःपिनि सतिपि
पासापिसं वय्कःपिं निम्हसिया विचार गाकं पाःगु ताय् कू । वय्कःपिनि
पासापिनि धापूकथं जक मखु, वय्कःपिनि लेख व भाषण ध्वाथुइक अध्ययन
याय् बले माणिकलालजु छम्ह मार्क्सवादी अर्थात कम्युनिष्ट विचाराधारायाम्ह
व संसद-व्यवस्थाया आलोचक व विरोधी खनेदुसा मय्जु सिंहया संसदीय
प्रजातन्त्रप्रति सहानुभूति व समर्थन खनेदु । महिलामुक्तिया विषयस नं
माणिकलालया लेखत व्वनेबले “मिसातय्त मिजं सरह समान अधिकार बीगु
ख थौयागु मूल आवश्यकता मध्ये छगू थौयां पूँजीवादी क्रान्तिया छगू मू
अभिभारा जूसां संसदीय व्यवस्थां थ्व ज्या याय् फइमखु, याइमखु, जनताया
जनवादं अर्थात सर्वहारा वर्गया नेतृत्वया पूँजीवादी, जनवादी क्रान्तिं जक थ्व
ज्या याय् फइ धयागु वय्कःया विचार स्पष्ट जू, थुकिया लागि २०४७ सालया
नेपाल अधिराज्यया संविधानं बिउगु अधिकार पूमवं, संविधान हे हिलेमानि
धयागु वय्कःया धारणा दु । मय्जु सिलु सिंहया सार्वजनिक अभिव्यक्ति
व्वनेबले वय्कलं महिला मुक्तिसिवें महिला सशक्तिकरणय् जोड बिउगु खनेदु,
उकिया नितिं संविधान व ऐन कानुनं बिउगु अधिकारया उपभोग मिसातय्सं

याय्‌फइगु वातावरण सिर्जना याय्‌गुलिइ सकसिनं प्रयत्न याय्‌माल धयागु वयूकःया विचार दु । थथे सार्वजनिक गतिविधि व विचारधारा हे नं पाःगु खनेदुसां वयूकःपिनि दाम्पत्य जीवन गाक्क हे सुखी, तस्सकं हे सम्मन्वित खनेदु । थथे विचार पानाः नं छिकःपिं निम्हसिया दाम्पत्य जीवन सुखी व सम्मन्वित जुइ फुगुया कारण छु धकाः माणिकलालजुयाके न्यनावले वयूक्लं धयादिल, “जिपिं निम्हसिया विचार पाःथें ताय्‌कादिया ला ?” धकाः जिके तु न्यनादिल । अले धया दल- “धाथें पा हे पाःसां जिमिसं गुबले हे छम्हसिया सार्वजनिक गतिविधिइ मेम्हसिनं चिउता मतया, हस्तक्षेप मयाना, विरोध आलोचना हे नं मयाना, अभ फुथाय् छिंथाय् छम्हसिनं मेम्हसित सहयोग यानाविया, अले विवाद वइगु ला खँ हे मन्त्त ।”

झिहपा धयागु छगू हे पार्टीया, छगू हे राजनैतिक आस्था व विचारयापि निम्हसिया दथुइ जूसा दाम्पत्य जीवन सफल जुइ धयागु धारणा अप्वः मनूतय्के दुसां अथे मखया नं थुकथं न्त्याइपुक्क, यइपुक्क, छुं हे विवाद मवयूक सम्मन्वित पारिवारिक जीवन न्त्याका च्वनेफुगु वयूकःपिनि दाम्पत्य जीवनया छगू दसु खः ।

वयूकःया तिरिमय्‌जु मदय् नीछल्हु न्त्यः अचानक छुं मचायावंसेलि वासः याकेत मेडिसिटि हस्पिटल, यलय् भर्ना यागु खः । न्त्यपुया अपरेसन् याय् धुंकाः वासः याका च्वच्वं मय्‌जु सुशिला सिंह मदुगु खः । थः म्हंमफु उकिसनं दद दँया ज्याथा बैशय् थः तिरिमय्‌जु मदयूका च्वनेमाःबले वयूकःयात बज्रपातं कःगु स्वया अप्वः तःधंगु धाः लाःगु अनुभव यानादीगु खः । वयूकः तसकं नुगः मछिंका ख्यायादीगुलिं सीथं यंकूबले सनां वःपिं सकसियां नं नुगः चियूत थाकुगु खः । नेवाःतय् चलनकथं वयूकःपिनि चिधिम्ह काय् डाक्टर सितुलाल श्रेष्ठं थः मांयात मी तयादीगु खः । तःदँ न्त्यवनिसें जर्मनय् च्वनाः ज्या याना च्वनादीम्ह, हलिमय् नांदम्ह नुगःया डाक्टर तलधिम्ह काय् मलखलाल श्रेष्ठ लकडाउनया कारणं थः मां मदुबले नं नेपा: भायादी मफुत ।

सन् २०२१ फेब्रवरी १५ कुन्हु वयूकः तसकं म्हं मफुगुलिं वासः याकेत मेडिसिटि हस्पिटल, यलय् भर्ना याःगु खः । वयूकःया स्थिति बेहोस अवस्थाय् लानाच्वंगुलिं भेन्टिलेटरय् तयाः वासः यानाच्वंगु खः । मदय् छुं दिन न्त्यः तःधिम्ह काय् डाक्टर मलखलाल श्रेष्ठ जर्मनं भाया वयूकःयागु चिकिचाधंगु अपरेसन् यानादीगु खः । नुगःचुया त्वगि जूगुलिं वयूकःयात मदय् निवाः

न्त्यवनिसें यैँया बासंबारी च्वंगु शहिद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्र्य भर्ना याना: बास: याकातःगु खः। स्वक्व: जंक्व न्त्यःने थनाच्वंम्ह वय्कः सन् २०२१ मार्च १६ सुथय् ९:०० मन्त धका: अस्पतालं घोषणा यात । तर वय्कःया अन्तिम संस्कार तःधिम्ह काय् डाक्टर मलखलाल श्रेष्ठ जर्मन थ्यंकः भाल कि तिनि जुइगु धका: छँजःपिसं सुचं बिउगु खः। उकथं हे मार्च १७ कुन्हु वय्कःया तःधिम्ह काय् थ्यंकः भाःगु खः। अथेहे १८ मार्च मदया निन्हुकुन्हु वय्कः जन्म जूगु थैहितिया छँय् अन्तिम श्रद्धान्जलि बीत छुं ई तया: न्हिनेसिया छ्ताः इलय् वय्कःया पार्थिव शरीर मोटरं लुतिइतक यंकूगु खः। अनं निसें वय्कःया छ्यूपिंसं क्वबिया: नेवा: चलनकथं कर्णदीपतक सिथं यंकेगु ज्या जूगु खः।

छँजःपिनि नापं थीथी कम्युनिस्ट पार्टीतय् दुजःत, नेपालभाषाया संघसंस्थातय् दुजःत, नेपालभाष त्यःमित, भूतपूर्व प्रधानमन्त्री, भूतपूर्व मन्त्रीत, यैं महानगरपालिकाया वर्तमान मेयर विद्यासुन्दर शाक्य व यक्व समाजसेवीनिसें त्वा: बाहायापिं नं आपालं सनां भायादीगु खः। वय्कःया पार्थिव शरीरय् नेपाल सरकार पाखें शिक्षा तथा संस्कृतिमन्त्री कृष्णगोपाल श्रेष्ठ, सांसद सुवाष नेम्वाडं नेपालया ध्वाँय् फाय्कादीगु खः। अथे हे नेवा: देय् दबूया वर्तमान नायः नरेश ताम्राकार व भाषासेवी कृष्णसुन्दर मल्ल नेवा: देय् दबूया ध्वाँय् व मेमेपिसं नं यक्व हे स्वां, खादात छाना: वय्कःयात लिपांगु सम्मान बिउगु खः। वय्कःया अन्त्य नेवा:तय् नितिं जक मखु नेपालया वौद्धिक व वामपन्थी ख्यलय् नं छगू तःधंगु अपूरणीय क्षति जूगु दु ।

साहित्यिक जीवन

खःला वय्कःया साहित्यिक गतिविधि अर्थात साहित्यिक रचनात च्वय्गु बानी मचावले स्कूल जीवनय् हे शुरु जुइ धुकूगु खः, अथेसां शुरुइ वय्कलं अंग्रेजी भाषां निबन्धत च्वयादीगु खः। वि.सं. २००१ साल निसें हे वय्कलं अंग्रेजी निबन्ध च्वय्गु यानादीगु खः। तर उवले च्वयादीगु निबन्धत वय्कःयाके ल्यना मच्वं । २००२ सालं जूगु नेपाल-व्यापी अन्तरस्कूल अंग्रेजी निबन्ध प्रतियोगिताय् वय्क १३ दँ तिनि दुवले वय्कलं व्यति कयादिल । उवले प्रतियोगिताय् न्यंगु निबन्ध Famine (अनिकाल) य् वय्कः प्रथम जुया: विजेता उपाधि काय्मफुत । अथेसां वय्कःया निबन्धयात परीक्षकतय्सं तस्सकं उच्च-मूल्यांकन याना: छस्त्र जक “प्रथम” धका: नां पिकया “विजेता”

धका: घोषणा याय्‌गु नियम दयूक नं विजेताया नापनापं वयूकःया नं नां पिकया: Highly Commended (तस्सकं प्रशंसित) धका: घोषणा यात । थुकथं वयूकलं साहित्यिक सिर्जना स्कूल जीवननिसें हे शुरु यानादीसां नेपालभाषां च्वयूगु धाःसा २००७ सालं (सन् १९५१ स) स्नातक जुइधुंका: २००८ साल पाखेतिनि शुरु यानादिल । वयूकलं कनादीकथं वयूकःयात नेपालभाषां च्वयूगु आग्रह व प्रेरणा वयूकःया सत्तिम्ह पासा रेवतीरमणानन्द वैद्य (रे.र.न स्यस्य:) जु यानादीगु खः ।

वयूकलं नेपालभाषां च्वयूगु ला यानादिल, अथेसां वयूकलं थःगु हे पहलकदमीइ च्वयूगु मयासे सुनां नं च्वया बिउ धका: धाःवसा तिनि, अर्थात वयूकःयात ज्वना: च्वकूसा जक च्वयूगु यानादिल । वयूकलं धयादीकथं थ्व बानि वयूकःयाके लिपातक हे दयावन हैं । नेपालभाषां पिहावःगु फुटकर लेखत जक मुङ्कूसा सलंसः भन्दै बाद्वः (न्यासः) मयाक दु जुइ, तर वयूकलं थःहे न्त्यचिला च्वयादीगु रचना पतिनय् नीजिउ जुइ हैं ।

(क) समालोचना क्षेत्रय् प्रवेश

२००८ सालं रे.र.न. स्यस्य: या आग्रहं नेपालभाषां च्वयास्वयूगु कुतः यानादी धुंका: वयूकःया साहित्यिक जीवनय् छगू महत्वपूर्ण घटना २०१० सालं जुल । उगु इलय् वयूकः कलकत्ताय् ब्वनाच्वनादीबले भिक्षु सुदर्शन (उबले तक श्रामणेर सुदर्शन) कलकत्ताय् नेपालभाषा “धर्मोदय” पिकाय्‌गु भाला कयाबिज्याना च्वंगु ई । पत्रिकाय् सफू-परिचय पिकाय्‌त प्रेमबहादुर कसा:जु च्वयादीगु बाखं संग्रह “ती बाखं-पुचः” छ्वया हयातःगु । उगु सफू ज्वना: उकिया परिचय छगू च्वयाबिउ धका: माणिकलालजुयात सुदर्शन भन्ते नं आग्रह याना विज्यात । उगु बाखं-संग्रह ब्वना: उकिया अबलोकन थें भचा पूवक हे माणिकलालजु च्वयादीबले व रचना सफू परिचय जक मजुसें छपू समालोचनात्मक लेखया रूपय् पत्रिकाय् पिहावल । व लेखयात कया माणिकलालजुयात नेपालभाषाया साहित्यिक क्षेत्रं छम्ह समालोचकया रूपय् लसकुस यात । वयूकःया दकले न्हापालाक पिदंगु समालोचनात्मक रचना थ्व हे खः ।

ती बाखं पुचःया समालोचना च्वया: नेपालभाषा साहित्यया समालोचना क्षेत्रय् प्रवेश ला वयूकः कलकत्ताय् च्वनादीबले हे यानादिल ।

अथेसां सन् १९५७ स (एम.ए. अंग्रेजी साहित्य) व एल.एल.बी. पासयाना कलकताय् लिहां भाय् धुसानिसें यक्व समालोचनात्मक लेखत च्यादिल । उगु हे इलय् च्वसापासां संचालन यानाच्वंगु दँयदसं नेपालभाषाया दकले उत्कृष्ट सफूयात श्रेष्ठ सिरपा बीगु ज्याय् उत्कृष्ट सफू क्वःछीत परीक्षक वा निर्णायक बोर्डया छम्ह परीक्षकय् च्वसापासां माणिकलालयात नियुक्त याय् वय्कलं नेपालभाषाया कृतितय् अध्ययन यानाः पारख यानावं वनेमाल । च्वसापासाया नियमकथं श्रेष्ठ सिरपाया निति कृतिया मूल्यांकन याइबले थुगु सफू दकले उत्कृष्ट धकाः ल्ययगु जक मखु प्रतियोगिताय् दुथ्याःगु कृतितय्गु पूवंक अध्ययन यानाः उकिया विवेचना नं च्वया बीमाः । थुकथं माणिकलालं नेपालभाषाया विभिन्न प्रतिष्ठित लेखकपिनिगु प्रसिद्ध कृतितय्गु समालोचना च्वया: च्वसा पासायात बीमाल । थ्व नं वय्कलं धयादी थे: थे: हे न्त्याचिलाः समालोचना च्वय्गुसिवें कतःया आग्रहकथं व परिस्थितिया अनिवार्यताकथं हे जक समालोचना यानादीम्ह समालोचक वय्कः खः हँ ।

तर न्त्यागुकथं जुइमाः सन् १९५७ निसें थम्ह च्वयादी फतले (२०१७ साल काण्डय् जेलय् कुंकाः च्वनेमाःगु स्वदंया अवधि बाहेक) समालोचनात्मक लेख च्वय्गु वय्कःया गतिविधिया कम मदिक्क न्त्यज्याना च्वन । अप्वः यानाः नेपालभाषाया लेखकपिनि छुं कृति पिहां वइबले उगु कृतिया समालोचना च्वयाः सफुतिइ तुं भूमिकाया रूपय् धकाः पिकयातःगु व सफू पिहां वय्धुनेवं उकियात व्वनाः समालोचना च्वया वियादीगु वय्कःया रचनात पिदंगु खनेदु । थ्व क्रमय् शुरूपाखे हे च्वयादीगु वय्कःया “पसूका व्वने धुंका” शीर्षकया समालोचनात्मक लेख, गुगु लेख आधुनिक समस्यामूलक नाटकया प्रवाह अर्थात इव्सेनवादी प्रवाह कथं च्वयातःगु ईश्वरानन्दया एकांकी नाटक संग्रह पसूकाया समालोचना पसूकाया निगूँ संस्करण्य् ने.सं. १०८४ स सफुतिइ भूमिकाकथं घानाः पिहांवःगु लेख विशेष उल्लेख याय् वहःजू । पसूकाया भूमिकाकथं च्वयातःगु थ्व लेखय् वय्कलं ईश्वरानन्दया एकांकी संग्रह पसूकाया समालोचना जक मखु, नाटक छु खः, विश्व साहित्यय् परम्परागत नाटक व इव्सेनवादी आधुनिक नाटकया छु भेद दु, अले आधुनिक नाटकय् थःगु मूल विषय अर्थात छुं समस्यायात गुकथं प्रस्तुत याइ धयागु पूवंक विवेचना यानादीगु दु । उलि जक मखु थ्व लेखय् माणिकलालजुं समालोचकया ज्याया विषयस थःगु धारणा नं कनादिल । माधवलाल कर्मचार्यया “साहित्यय्

आलोचकया स्थान” धयागु लेख थें तुं माणिकलालजुया “पसूका वने धुंका” नाया लेख समालोचकया स्थान, भूमिका, महत्व, व कर्तव्यया स्पष्ट व्याख्या यानातःगु लेख खः। उकी माणिकलालजुं च्यादिल- “थ्व थ्व मगाः थथे या धायत् समालोचक उपदेशक मखु, थथे हे खः धकाः ख‘ हे दिका छ्वेत नं समालोचक जःज् मखु।....धाथें जःज्ला ब्वमि जुइ, बरु समालोचक धयाम्ह ला च्वमि व ब्वमिया दथुइ स्वापु जक खः। समालोचक छ्मह विशेषज्ञ खः, लेखक बालाक म्हसीकेत ग्वाहाली बीम्ह।” थ्व धारणा पश्चमी समालोचनाया इण्डकटिब् स्कूलपाखें प्रेरित धारणा खः। थ्व खँय् समालोचनात्मक प्रविधिइ माधवलाल कर्माचार्यनाप सत्ती।

यक्व यक्व फुटकर समालोचनात्मक लेखत अप्वः यानाः सफूतय् भूमिका च्यादीम्ह समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठया सफूया रूपय् दकले न्हापां पिदंगु समालोचनाया कृति ने.सं. १०८८ स प्रकाशित “समालोचनाया सिद्धान्त” खः। गुगु सफू नेपालभाषा साहित्यया समालोचना क्षेत्रय् छगु उल्लेखनीय कृति जूगु दु। थ्व सफुतिइ पाश्चात्य साहित्यया विभिन्न समालोचकपिनि सिद्धान्त, संस्कृत साहित्यय् काव्यशास्त्रया मूल सारांश व नेपालभाषा समालोचनाया छोटकरी इतिहास दु। थुकी तुलनात्मक रूपं पाश्चात्य समालोचनाया इतिहास भचा अप्वः विस्तृत रूपं व संस्कृत काव्यशास्त्र व नेपालभाषाया समालोचकपिनि परिचय गाक्क छोटकरी रूपं च्यातःगु दु। स्पष्ट हे थ्व सफू उगु इलय् त्रिभुवन विश्वविद्यालय् एम.ए. स्तरय् नेपालभाषा विषयया अध्यापन याइगु खँ जुया च्वबले एम.ए.या सम्भावित पाठ्यक्रमयात ल्वय् क च्ययगु विचारं हे जक प्रेरित जुयाः च्यातःगु खनेदु।

यथार्थ नं अथे हे जुयाच्वन। स्वयम लेखकं कनादीकथं च्वसापासाया नीन्यादै बुदिया लसताय् नीन्यागु सफू पिकाय् गु ग्वसाःकथं समालोचनाया इतिहास अर्थात् साहित्यसम्बन्धी विभिन्न सिद्धान्ततय् विवेचना दुथ्याःगु छगु सफू च्ययत् प्रेमबहादुर कसाःजु लेखकयात आग्रह याःगु खः। वया नापं मेगु खँ त्रिभुवन विश्वविद्यालयया अधिकारीपिंसं एम.ए. कक्षाय् नेपालभाषा ब्वंकेगु व्यवस्था यानाबिउ धकाः माग याना वंगु सिलसिलाय् लत्यालिपा जुइगु विषय समितिया बैठकय् प्रस्तुत याय् फय् क लत्यायादुने सफू प्रकाशित नं जुया पिहां वय्माः धकाः न्व्याथे याना नं स्ववा: प्यवाःया दुने सफू च्वय् सिध्यका विउ धकाः वय् कःयात चित्तधरजु व प्रेमबहादुरजुं आग्रह यानादीगु जुयाच्वन।

माणिकलालजुं च्वय्‌गु स्वीकार यानादिल, तयार जुइवं च्वसापासां पिकाय्‌गु धकाः प्रेमबहादुरजुं क्वच्छिनादिल । तर थ्वं च्वय् धाइ, च्वइ हे मखुला वा लिमलात धकाः इलय् सिमधय्का मवीला धकाः पीर कया चित्तधरजुं सफू लेखकं च्वय् सिमधय्कुतलय् न्हिं न्हिं सुथय् न्हिने धर्ना च्वना: च्वकेत ज्वना हे च्वनादिल, अर्थात् सुथय् भायाः लेखकयात फ्यतुका च्वकाथकेगु, अले हानं न्हिने जा नय् धुकाः वयाः च्वकेगु सुरु याकाथकेगु, थ्व हे क्रम स्ववाःतक चालु यानादिल । लेखकं सफू स्ववाःया चाचू करिब नीस्वन्हु, नीप्यन्हुं च्वय् क्वचाय्कल । सफू तुरुन्त हे प्रकाशित जुइकेत च्वसापासापावें पिहांवझगु जूसां च्वसापासाया प्रेमबहादुरजुं नेपालभाषा परिषद्या चित्तधरजु व अले मेमेपिं न विशेष यानाः ईश्वरानन्द व कमलप्रकाश मल्ल, अनर्नील मुद्रक व कम्पोजिटरपिनि न मदिक्क कुतलं सफू पिहांवल । सफू च्वय् सिमधःनिवले निसें हे सिधःलिसे कम्पोज याय्‌गु व सिधक्को छापे यानाः नं यंकेगु ज्या न्त्याकायंकूगुलिं लत्यातिं हे सफू पिदनेफत ।

तर समालोचनाया इतिहास थेंजाःगु सफू तस्सकं याकनं स्ववाःया दुने च्वय् सिधय्केमाःगु थःगु हे छेँय् क्वथाय् च्वना गनं पुस्तकालय् वना सन्दर्भ-सफू अध्ययन याय् मखक, थःके हे दुगु छगु निगु सफू व पासापिसं हया व्यूगु (चित्तधरजु व प्रेम बहादुरजुयाके दुगु व लेखकं धाःगु सफू ईश्वरानन्दजुं माला हयाः चुलाका बीफुगु) सफूतय् जक अध्ययन यानाः च्वयमाःगुलिं थ्व सफुति गनं गनं त्रुटी दुगु व मुख्य ला पूमवंगु खँ लेखक स्वयमं वाचाय्कूगु दु । अथेसां उगु ईया आवश्यकताकथं थ्व सफू पिदन ।

न्त्याथें च्वंगु हे रूपं जुइमाः थ्व सफू पिदन, माणिकलालजु छम्ह समालोचकया रूपय् प्रतिस्थापित जुल । नेपालभाषाय् जक मखु अंग्रेजी भाषा व नेपाली भाषाय् नं वय्कःया सलंसः च्वसुत पिहांवःगु दु । विशेष यानाः सैद्धान्तिक लेख व समसामयिक, राजनैतिक विषयया व इतिहास विषयया अनगिन्ती लेख वय्कलं प्रकाशित यानादी धुंकूगु दु । थ्व बाहेक वय्कलं विभिन्न विषयस (खासयाना राजनैतिक व साहित्यिक विषयया) राष्ट्रिय गोष्ठी, सेमिनार व क्षेत्रीय व विश्वस्तरया अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनय् प्रस्तुत यानादीगु कार्यक्रम व टिप्पणी पत्रत जक मुकेबलय सलंसः थ्यं । तःथाय् हे जूगु गोष्ठी सेमिनारय् व्यति कयाः लेख प्रस्तुत यानादीगु ला न्त्यथनां साध्य हे मजू । वय्कलं थथे लेख न्त्यव्ययादीगु ला वा: पतिकं धया थें हे दयान्वनी । देशपिने

वय्कलं ब्वति क्याः कार्यपत्र, लेख आदि प्रस्तुत यानादीगु यक्व अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठी सेमिनारमध्ये न्त्यथने वहःगु छुं गोष्ठीत क्वय् परिशिष्टय् वियागु दु ।

वय्कलं ब्वति क्यादीगु उल्लेखनीय गोष्ठीत

१. सन् १९८१ सं क्युबाया राजधानी हवानाय् “स्वंगूगु विश्वया अर्थशास्त्रीपिनि निगूगु विश्व सम्मेलन” य् नेपालया प्रतिनिधि ।
२. सन् १९८१ सं अल्जेरियाया राजधानी अल्जियर्सय् “पूर्व एशियाया शान्ति व निशस्त्रीकरण” सम्बन्धी विश्व सम्मेलनय् नेपालपाखें सहभागिता ।
३. सन् १९८४ पोर्टुगलया राजधानी लिसबोनय् जूगु “कोरियाली प्रायद्विपय् शान्ति सम्बन्धी विश्व सम्मेलन” य् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
४. सन् १९८६ सं अष्ट्रियाया राजधानी भियनाय् “विश्व स्वाधीनता व शान्ति सम्बन्धय् विश्व राजनीतिज्ञपिनि विश्व सम्मेलन” य् नेपाल प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
५. सन् १९८७ सं पाकिस्तानया कराँचिइ “राष्ट्रिय शिक्षाया विकास” विषयस एशिया व मध्य पूर्व सम्मेलनय् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
६. सन् १९८७ व १९९० सं कोरियाली सामाजिक शास्त्र संघ (प्राध्यापक संघ) या ब्वनाय् शैक्षिक आदान-प्रदान कार्यक्रम अन्तर्गत प्योडयाड भ्रमणय् त्रिभुवन विश्वविद्यालयया प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
७. सन् १९९३ सं श्रीलंकाया राजधानी कोलोम्बोय् जूगु “एसिया व प्रशान्त महासागर क्षेत्रया देशतय् न्यायाधीश व कानूनविद्यपिनि सम्मेलन” य् नेपालया छम्ह सहभागी ।
८. सन् १९९५ सं भारतया कलकताय् जूगु “साम्राज्यवाद विरोधी विश्व सम्मेलन” य् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया नेता ।
९. सन् २००५ सं भेनेजुलाय् “स्वतन्त्र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रया निर्माण” विषयस जूगु सम्मेलनय् नेपाली प्रतिनिधिमण्डलया सदस्य जुया वना ध्व विषयस मू न्वचुमि जुया लेख प्रस्तुत यानादीगु ।
१०. सन् २००५ नोभेम्बर ३ सं नेदरलन्डया लाइदन विश्वविद्यालयया राजनीति शास्त्र विभागया र्वसालय् “नेपालया प्रजातान्त्रिक आन्दोलन”

विषयसं विशेष अतिथि जुयाः न्वचु वियादीगु ।

११. सन् २०११ अक्तुबर २९, ३० व ३१ स लन्डन विश्वविद्यालय सं जूगु “वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेशन”या न्हापांगु तःमुँज्याय् विशिष्ट पाहांकथं मू न्वचुमि (Key note speaker) जुयाः व्वति क्यादीगु ।
१२. सन् २०१३ मे २५ स नेवा: अर्गनाइजेसन् अफ अमेरिकाया फिनिक्वःगु दँमुँज्याया मूपाहाँ जुयाः व्वति क्यादीगु ।
१३. सन् २०१३ मे २६ स वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेसन् अमेरिका कचाया ग्रसालय् जूगु क्षेत्रीय सम्मेलनया मूपाहाँ जुयाः व्वति क्यादीगु ।
१४. सन् २०१३ जुन १ स नेवा: अमेरिकन दबू सिकागों न्याय्कूगु भाषानिभाः प्रेमवहादुर कसाःया ९५ गु बुदिं हनेगु ज्याभवलय् मूपाहाँ जुयाः व्वति क्यादीगु ।

थुकथं नेपालभाषाय् व मेमेगु भाषाय् न वय्कलं यक्व फुटकर लेखत च्यादीगु दु । थ्व बाहेक सुं छम्ह लेखकं वयाः थःगु सफूयात भूमिका च्याव्यू धकाः आग्रह याःवइबले च्याबीगु, थीथी सहित्यिक पत्रिका लगायत पत्र-पत्रिकात्यसं लेख व्वनीबले लेख च्याबीगु यानादी । थथे जूगुलिं थम्हं हे विषय ल्ययाः च्यय्गु सिकं अप्वः धया थें मेपिसं विउगु विषयय् वय्कलं च्यादीगु दु । गुम्हं गुम्हसिनं ला वय्कःयात भूमिका च्वइम्ह लेखक न धाः । थ्व मेगु हे खँ, तर मुख्य खँ ला छम्ह नांजाःम्ह वरिष्ठ समालोचक जुयाः न सफूया रूपय् छगू जक समालोचनात्मक कृति पिदंगु दुःखया खँ खः । वय्कलं च्ययाः पिकनादीगु “समालोचनाया सिद्वान्त” या अतिरिक्त “नेपालय् भाषा नीति गथे जुझमा:” धयागु विषयस भाजु पद्मरत्नया छलफल वाःपतिइ खस नेपाली भासं खँल्हावल्हा पिहांवःगु खः । उकिइ पद्मरत्नजुया नेपाली भाषायात राष्ट्रभाषा मखु माध्यम भाषा वा सम्पर्क भाषा जक जुझमा धयागु विचारया आलोचना यासें माणिकलालजुं बहु भाषाभाषी देशय् फुकं भाषाभाषी, जातिया जनतायात समान अधिकार दय्मा:, फुकं भाषाया समान स्थान दय्मा:, छुं छगू भाषायात राष्ट्रभाषा, माध्यमभाषा, सम्पर्क भाषा छुं हे कथं औपचारिक रूपं विशेष स्थान वीमजिउ धयागु धारणा व्यक्त यासें विस्तृत विश्लेषण याना तःगुयात सफूकथं मित्याः पिथना सक्व पाखें पिदंगु दु । थ्व सफूकथं पिदने न्वयः मित्या पत्रिकाया ल्याः १३ स सम्पादक बाल गोपाल श्रेष्ठजुं वय्कः नाप खँल्हावल्हा यानाः पिक्यादीगु खः । ‘Economic Impact

of Buddha's Teachings in his Contemporary Society' थ्व नं वयक्तःया अंग्रेजी भाषां पिदंगु छपु च्चसु खः ।

सफूया रूपय् प्रकाशित वयक्तःया प्रमुख कृतिमध्ये “तिब्बत चीनको अभिन्न अंग हो” (१९५० स. प्रकाशित) नेपाली भाषाया सफू "Historical Development of Juche Cause" (1981), *Brilliant Inheritance* या *Juche Cause* (1998) वयक्तःयागु अंग्रेजी सफू खः । कोरियाली क्रान्तिया विषयलय् न्हापा व लिपा यानाः वयक्कलं च्यादीगु प्यंगू भोलम पिदने धुंकूगु दु । अथे हे वि. स. २०६८ सालय् खोजी प्रकाशन गृह प्रा.लि. वयक्तःया नेपाली भाषाया सफू “मानव–समाजको विकाशबारे माक्सवादी दृष्टिकोण” नं पिदंगु खः । नेपाल संवत् १९३९ पोहेलाथ्व सप्तमि सनिवाःकुन्हु (सन् २०१९/वि.सं. २०७५) कुतः पिकाक, तिबुक्छे-५, ख्वपं वयक्तःया थीथी समालोचनात्मक च्चसुत मुनाः ‘समालोचनाया सिद्धान्त २’ पिथंगु दु ।

(ख) सिर्जनात्मक लेखक जुइमफुगु अनुभव

माणिकलाल श्रेष्ठजु छम्ह ख्यातिप्राप्त समालोचक खः । नेपालभाषा साहित्यया क्षेत्रय् वयक्तःसिकं न्त्यःया परम्परा स्वयबले वयक्तःया अग्रज समालोचकपि रत्नध्वज जोशी व माधवलाल कर्माचार्य समालोचकया रूपय् समालोचनात्मक रचना च्यग्युया नापं सिर्जनात्मक गतिविधिइ नं सक्रिय खनेदु । माधवलालजु छम्ह विशिष्ट कविया रूपय् व रत्नध्वजजु छम्ह विशिष्ट निबन्ध च्चमिया रूपय् नं भीसं महस्यू । अथे हे कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजु नं मूलभूत रूपं समालोचना क्षेत्रय् हे सक्रिय जूसां छुं भति सिर्जनात्मक गतिविधिइ न्त्यचिलादीगु खनेदु, व खः निबन्धया क्षेत्रय् । उगु हे कथं नेपालभाषाया विशिष्ट कविपि सिद्धिचरण व चित्तधरपिसं नं नेपालभाषा साहित्यया समालोचना क्षेत्रय् गाकं योगदान विदीगु दु । तर थ्व परम्पराया विपरीत माणिकलाल श्रेष्ठजुया विशिष्टता समालोचना क्षेत्रय् हे जक खनेदु । वयक्कलं सिर्जनात्मक गतिविधिइ ल्हाः तयादीगु खनेमदु । थुकियात नेपालभाषाया नां दम्ह समालोचक, प्रोफेसर कमलप्रकाश मल्लजु माणिकलालया विशेषता हे ताय्कादिल । खः नं समालोचना बाहेक माणिकलालजुया इतिहास व राजनीति विषयलय् आपालं अनुसन्धात्मक च्चसुत पिहावःगु दु, कानून विषयलय् नं छुं भति लेखत पिदंगु दु । तर साहित्यिक ख्यलय् सिर्जनात्मक कृतित पिदंगु

मदु । साहित्यिक सिर्जनापाखे वयकःया ल्हाः छाय् मन्त्यात धकाः वयकःयाके न्यनावले वयक्लं “समालोचक धयाम्ह असफल कवि खः” धयागु अंग्रेजी कवि वर्डसवर्थया धापू उद्घृत यानादिल । अथे खःसा छि नं कवि जुइगु कुतलय् असफल जुयाः समालोचना क्षेत्रय् भायागु खःला धकाः न्यनावले वयक्लं धयादिल - “अथे ला मखु, कवि जुइगु कुतः ताःमलाय् तिनि समालोचनाय् वयागु मखु जिं साहित्यिक क्षेत्रय् पलाः तयागु हे समालोचना पाखें खः । अथेसां लिपा जिं कविता च्वयगु कुतः यानाः, सफल जुइमफुगु अनुभव जिके दु ।” थर्थे धयालि वयक्लं थःगु अनुभव कनादिल ।

वयक्लं कनादीकथं विश्व सर्वहारा आन्दोलनया छम्ह शीर्षस्थ नेता सोभियत संघया कम्पुनिष्ट पार्टीया महासचिव स्टालिन सीधुंकाः छुं दँ लिपा २०१३ साल पाखे वयक्लं “स्टालिन मसी नि” धयागु शीर्षक तयाः स्टालिन म्वानाच्वन तिनि, विश्वभर श्रमिकतय् सं ज्या याइगु थाय् कारखानाया मेसिनया घःचा चाःहिलाच्वंगु सलय् मजदूरतय् सं स्टालिनया सःताय् का च्वनी, विश्वया सामन्त, शोषक, प्रतिक्रियावादी तय् सं “स्टालिन” इमि काल जुयाः म्वानाच्वंगु ताय् का च्वनी धयागु भाव प्वंकुसे अर्थात क्रान्तिकारीतय् प्रेरणा व प्रतिक्रियावादीतय् विनासया द्यःया रूपय् स्टालिन अमर जूगु खँ व्यक्त यासे कविता च्वयादिल । माणिकलालजुं थम्हं च्वयादीगु थव कविता उबले पिहां वयाच्वंगु “पासा” पत्रिकाय् छ्वयादिल । पत्रिकाय् उगु कविता प्रकाशित मजूगुलि वयक्लं पत्रिकाया सम्पादक कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुयाके न्यनादीवले कृष्णचन्द्रजुं उगु रचना कवितासिंक राजनैतिक पर्चा थें जुल धयादिसे माणिकलालयात “छिं सिर्जनात्मक लेख च्वयगु पलेसा समालोचना पाखे हे जक ध्यान वियादीसा जिउ” धकाः धयादिल । थव घटना माणिकलालजुं करिब नीच्यादैलिपा २०४२ साल (ने.सं. ११०५ कछला-थिंला, सितु अंक ६७) स सार्वजनिक यानादिल । थव घटना कंसे वयक्लं “जि कवि मजुल” धयागु शीर्षकया छपु लेख च्वयादिल । लेखय् पासा पत्रिकाया सम्पादकं कविता धकाः नाले मफुगु रचनाया छुं पंक्ति उद्घृत यानादिल । अले वयक्लं च्वयादिल “जिगु कविताया उगु पंक्तिइ छुं सन्देश दु, तप्यंक प्रचार नं दु ।” थुकथं माणिकलालजुं उकी प्रचार दु धकाः स्वीकार यानादीसां उकियात कविता धकाः दावी यानादिल । साहित्यय् प्रचार वय् जिउ ला कि मजिउ, जिउसा उकियात गुकथं तय् माः, साहित्यिक रचनाय् कला पक्ष व विचार पक्षया छुं

स्थान दु आदि खँ स्पष्ट यानातःगु थ्व लेखय् माणिकलालजुया साहित्यसम्बन्धी
धारणा व समालोचनात्मक पद्धति स्पष्ट खनेदु ।

उगु लेख “जि कवि मजुल” स उद्धृत यानातःगु उगु ‘विवादास्पद
कविता’या छुं पक्ति व साहित्यय् सन्देश सम्बन्धी वय्कःया धारणा (व हे लेखय्
व्यक्त यानातःगु) थन उद्धृत यायगु बांलाइ । कविताया छुं अंश थथे दु-
“मस्को रेड स्क्वायरस च्वंगु मसोलियमया पिने
सासः ल्हानाच्वपिं म्वाःनिपिं मनूतय् छ्वयंया ताहाक भवलं
सासः दीधुंकूम्ह स्टालिनयात श्रद्धा छ्वयै घण्टौं दनाः
छ्वयनं न्हिं न्हिं ध्वः कियाच्वंगु दु- संघर्ष व सच्चा जीवनया चिं ।”
थौं मनूतयसं धयाच्वंगु जिं ताः स्टालिन सी धुंकल
स्टालिन मत मदुगु हे थौं प्यदं दय् धुंकल ।
तर स्टालिनयात शत्रु धाइपिं पूँजीवादी देशया हे शक्तिरूपी
ततःधंगु कारखानाया मजदूरतयसं धाःसा
थौंतक नं प्रत्येक मेशिनया धःचा चाहिउगु सलय्
छगु सः तायका च्वन- स्टालिन मसीनि,
म्वाना च्वन तिनि जिमि सङ्घर्ष जुया ।
उपनिवेशया मुक्तिया लागिं ल्वानाच्वपिं जनता
थम्ह कय्कागु प्रत्येक गोलीया सलय् तायकाच्वंगु दु
स्टालिन मसीनि, म्वाना च्वंगु दु, जिमि विजयया विश्वास जुयाः ।
उव्यलय् हे लाक्क विश्वभरया शोषकत
सामन्त त व तानाशाहत चिल्लाय् दनाः हाल-
स्टालिन मसीनि खनिं, म्वाना च्वन तिनि जिमि काल जुया ?

अथेहे साहित्यय् प्रचार वय् जिउ ला कि मजिउ धयागु विषयय् वय्कलं
उगु लेखय् च्वयादीगु छुं वाक्य थथे दु- “कविता वा छुं रचनाय् प्रचार वय्
मजिउ धायगु उचित जू ला ?” ‘प्रोपागण्डा’ शब्दया गुगु बांमलागु अर्थ दु
'प्रचार' व हे चिज मखु । प्रोपागण्डा धयागु भूठयात नं सत्य यायगु उद्देश्यं
प्रेरित जुइ, तर प्रचार धयागु ला छुं खँ सकभनं थ्वय्केगु खः ।”

अथेहे साहित्यय् कला पक्ष व विचार पक्षया महत्वबारे वय्कलं उगु
लेखय् थथे च्वयादिल- “भीत माःगु साहित्य खः भिंगु सन्देश दुगु, जनतायात
भिं जुइगु खँ कनातःगु, बरु कलाया दृष्टिं नं उत्कृष्ट जुइकेत भन्भन् कुतः

याना यंकेमा । विचार पक्ष बांलाःगु रचना कलाया दृष्टिं कमजोर जूसां छुं स्यनी मखु, प्रभाव जक बांलाक याय् फइमखु । तर जनविरोधी विचारधारा दुगु रचना कलाया पक्षय् बांलाक क्वातुल धाय् ला भन ग्यानपुइ, कलाया कारणं प्रभावकारी जुइ, अले उकिया प्रतिक्रियावादी विचारं समाजयात स्यंकी, जनताया अहित याइ ।”

थुकथं माणिकलालजुया साहित्य-सम्बन्धी मार्क्सवादी दृष्टिकोणकथं वय् क्यःया कविता उत्कृष्ट हे जू धाय् मफुसां स्वस्थ जू । तर पासाया सम्पादकजुं उकियात प्रकाशित याय् बहःगु रचना मताय् कूगुलिं वा मेगु हे छुं कारणं प्रकाशित मयाःगुलिं माणिकलालजुं कविता च्वय् गु नं मतिइ इच्छा तयादीगु खःसां न्हापांया कविता हे पिमदनेवं व घटनां यानाः वय् क्यःया इच्छा अन हे दिनावन । तर हानं लिपा सन् २०१० स जर्मन भायादीबले मेगु छपु चिनाखँ च्वयादिल । खँ छु धाःसां धात्ये ला वय् कः थः जहान सिलु सिंहया उपचार याकेत जर्मन भायादीगु खः । तर वय् क्यःया नं पिसाब ग्रन्थिया समस्या जुयाच्वंगुलि उकिया अपरेसन् याय् माःगु जुल । अपरेसनया सिलसिलाय् म्ह छम्हं दक्वं जाचे याना, एक्सरे याना स्वबले स्वंय् त्युमर खनेदयाः हानं उकिया नं अपरेसन् याय् माःगु जुल । निन्हुया दुने निगू अपरेसन् याकाः स्वंया च्वय् क्वय् पाइप तयातःगुलिं ग्रवतुले नं मछिं बांलाक फ्यतुय् नं मछिंबले तसकं ज्या मछिंक फ्यतुनाः चान्हि छयाय् माःबले “दशरथ व गंगालाल लुमंका बले” धयागु शीर्षकय् चिनाखँ च्वयादीगु खः । थ्व चिनाखँयात वय् कलं लिपा नेपाली भाषाय् हीकाः मधुपर्क पत्रिकाय् बियादीगु खः । तर सन् २०११ य् सम्पादकपिसं थ्व चिनाखँ तसकं बांला धकाः यक्वस्यां ब्वनीगु दैनिक पत्रिका गोरखापत्रय् पिथनाबिल । थुकथं वय् कलं आःतक निपु चिनाखँ च्वयादीगु खनेदु ।

(ग) अनुवादक्या रूपय्

माणिकललाजुं सन् १९५९ स अंग्रेजी साहित्यय् एम.ए. यानादी धुंका: जक मखु वयां यक्व न्त्यवनिसें हे वय् क्यःया विद्यार्थी जीवनकालबले हे वय् क छम्ह अंग्रेजी भाषाया ज्ञाताया रूपय् थः पासापिनि पुचलय् नेपालभाषाया लेखकपि व यें देया राजनैतिक कार्यकर्तापिनि समूह दथुइ परिचित, अथे जुयाः अंग्रेजी, नेपालभाषाय् व खस नेपाली भाषाय् वा नेपालभाषा व खस नेपाली भाषाय् भचा बांलाक व आधिकारिक रूपं अनुवाद याकेमालीबले वय् क्यःयाके

आपासिनं हे गुहालि का: । थथे अनुवाद वय्कलं साहित्यिक रचनातय् गु जक मखु, इतिहास, विज्ञान व राजनीति विषयया नं यानादी । २००७ सालया परिवर्तन लिपाया खुल्ला राजनैतिक गतिविधिया इलय् वय्कलं म्हस्यूपि राजनैतिक नेतापिनि वक्तव्य भाषण आदि विदेशी प्रेसयात बीत वय्कलं अग्रेजीभाषाय् अनुवाद वरोवर यानादी ।

विसं २०१३ सालं नेपालभाषा पत्रिका पिहांवयाः छुं ई लिपा वय्कः कलकतां अध्ययन सिध्यकाः नेपाल लिहां भाय्धुंकाः तःदँ तक नेपालभाषा पत्रिकायात वइगु अग्रेजी भाषा समाचार बुलेटिनत व अग्रेजी व नेपाली भाषां वइगु समाचार व वक्तव्य नेपालभाषाय् अनुवाद याय् ज्या यानादिल । अथे हे वय्कः नेपाल चीन मैत्री संघ, नेपाल-चीन सांस्कृतिक परिषद् व नेपाल कोरियामैत्री संघय् ज्या यानादीगु सिलसिलाय् चिनियाँ व कोरियाली राजनैतिक नेतापिनि कृतित वय्कलं नेपालीभाषाय् अनुवाद यानादिल । थुज्वःगु वय्कलं अनुवाद यानादीगु कृतिया ल्याः थ्यंमथ्यं निसः थ्यं । थ्व सिलसिलाय् वय्कः नेपालभाषा पत्रिकाया सह-सम्पादक धकाः, अथे हे नेपाल-कोरिया मैत्री संघ अन्तर्गत किम इल सड कृति सम्पादन व प्रकाशन समितिया अध्यक्ष धकाः प्रकाशय् वःसा अनुवादक धकाः तप्यक गर्न वय्कः प्रकाशय् वःगु खनेमदु ।

दकले न्हापां घोषित रूपं वय्कःया नां अनुवादक धकाः प्रकाश जूगु सफू च्वसापासां निगु खण्ड यानाः पिकाःगु नीन्यापु प्रसिद्ध जापानी न्हू-बाखंया नेपालभाषाय् अनुदित संस्करण खः । जापानी साहित्यय् दकले प्रसिद्धगु नीन्यापु न्हू-बाखं (नीन्याम्ह लेखकपिनिगु ल्ययाः मुकाः भाय् हिला अग्रेजी भाषां पिकाः बले “जापानी बाखं-साहित्यया दकले बालाःगु व दकले व्यापक संकलन” धकाः सकभनं प्रशंसा जूगु इभान मोरिसं सम्पादन याना दीगु *Japanese Short Stories* या नेपालभाषाय् अनुदित संस्करण टोयोटा फाउण्डेशनया गुहालिं च्वसापासां पिकाःबले माणिकलालजुं अनुवाद यानादिल । अले प्रकाशित सफुतिइ भाय्ह्यूम्ह प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ धकाः नं च्वयातल । थुकथं अनुदित सफू जक प्रकाशित जूगु मखु माणिकलालजु अनुवादक धकाः नं प्रकाश जुल ।

वय्कलं अनुवाद यानादीगु थ्व फुक्क सफूत स्वय्बले वय्कः छम्ह उत्कृष्ट अनुवादक धकाः नं म्हसीके फु ।

राजनैतिक व सार्वजनिक गतिविधि

सार्वजनिक गतिविधि इ माणिकलालजु साहित्यिकया नापनापं छम्ह राजनैतिक व्यक्तित्व न खः । खास याना: मनूतय्‌सं वय्कःयात “स्वतन्त्र वामपन्थी बुद्धिजीवी” व “मार्क्सवादी वरिष्ठ चिन्तक” धकाः धायगु याः । वय्कः छुं छगू खास कम्युनिष्ट पार्टीया समूहलिसे आवद्ध खनेमदुसां कम्युनिष्ट आन्दोलनय् संलग्न खनेदुगुलिं वय्कःयात थथे धाःगु खः । नेपालया छगू प्रसिद्ध अंग्रेजी पत्रिका “स्पटलाइट” वय्कःया परिचय बिउबले ला “प्रो. श्रेष्ठ, छुं छगू पार्टीइ सरिक जूगु खने मदुसां नेपालया कम्युनिष्ट आन्दोलनय् स्थापनाकाल निसें हे संलग्न जूगु दु” धकाः च्वयातल (मार्च २०-२६, १९९८ या अंक) ।

कम्युनिष्ट आन्दोलन २००६ सालं शुरु जुल । वया न्त्यः हे २००३ सालं एस.एल.सी. पास याना विचन्द्र कलेजय् (उगु इलय् देशय् व हे छगू जक कलेज दु) प्रवेश यायधुंसां निसें हे वय्कःया सार्वजनिक गतिविधि शुरु जुल । राणा प्रधानमन्त्री पदमशमशेर शासनकालय् नेपालय् शुरु जूगु शिक्षा प्रचार आन्दोलनय् वय्कलं व्वति कयादीगु खँ च्यय् उल्लेख जुइ धुंकल । उबलेया राजनैतिक आन्दोलनय् ला वय्कः तप्यंक सरीक जुया मदी, तर उगु ईया राजनैतिक आन्दोलनकारीपिसं राजनीतिया सहायक रूपय् संचालन याःगु विभिन्न शैक्षिक व सामाजिक आन्दोलनय् वय्कः संलग्न जुयादिल । राजधानीइ प्रेमबहादुर कंसकारया पहलकदमी सुरु जूगु स्वयंसेवक आन्दोलन, पुस्तकालय आन्दोलन आदि गतिविधि वय्कः संलग्न जुयादिल ।

लिपा २००६ सालं नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीया स्थापना जुइवं उकिया संस्थापक पुष्पलालजु नाप मतभेद जुया: अलग पिहां वया: लाल कम्युनिष्ट पार्टी स्थापना याःम्ह गंगालाल श्रेष्ठया समूहनापं भचा लिपा माणिकलालजुया सम्पर्क दत । लाल कम्युनिष्ट पार्टी नियमित रूपं प्रकाशित यानाच्वंगु भूमिगत बुलेटिन पिकायगु ज्याय् माणिकलालजु संलग्न धयागु विश्वास वय्कःया समकालीन मनूतय्‌पाखे न्यनेदु । तर लाल कम्युनिष्ट पार्टीइ वय्कः संलग्न धयागु खँ गनं प्रकाशित जूगु मदु । २००७ सालया परिवर्तन लिपा प्रेमबहादुर कंसकारजुयागु नेतृत्वय् संचालित “नेपाल जनवादी प्रजातन्त्र संघ” या मुखपत्र रांको पिकायगु ज्या माणिकललाजुं यानादीगु धयागु न न्यने दु, तर उगु प्रकाशनय् नं प्रकाशक, सम्पादक छुकीसं वय्कःया नां खनेमदु । बरु पत्रिकाया प्रत्येक अकंय् धया थें वय्कःया लेख दुथ्यागु धाःसा खनेदु ।

२००७ सालं राणा शासनया अन्तिमकालपाखे मोहनशमशेरया प्रधानमन्त्रीकालय् राणाविरोधी विद्यार्थी आन्दोलनया संचालन याःगु संस्था नेपाल छात्र संघया छम्ह संस्थापक सदस्य व प्रथम कार्यसमितिया नं सदस्य माणिकलालजु खः, तर उगु संस्था स्थापनाया छुं समयलिपा हे (२००७ सालया परिवर्तन धुनेवं हे) तप्यंक हे छगू राजनैतिक पार्टी नेपाली कांग्रेसया नियन्त्रणय् लाः वनेवं वय्कलं छात्र संघय् ज्या याय् त्वःतल । उगु इलय् वामपन्थी विचारया आपालं विद्यार्थीपि नेपाली राष्ट्रिय विद्यार्थी फेडरेशनय् सरीक जू वन, तर फेडरेशन नं हानं मेगु राजनैतिक पार्टीया तप्यंक नियन्त्रणय् च्वंगु संस्था धकाः वय्कः उकी सरीक जुयामदी । विद्यार्थी संघ व जनवर्गीय संघसंस्थायात तप्यंक हे छगू राजनैतिक पार्टीया आङ्गिक संगठन याय् मजिउ धयागु विचारया अनुयायी वय्कः खनेदु ।

२०१३ सालं जूगु नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीया निगूगु महाधिवेशनय् (कांग्रेसय्) वय्कः लाल कम्युनिष्ट पार्टीया भाइचारा प्रतिनिधिया रूपय् व्वति कयादिल । पार्टीया एकीकरणया आकांक्षा ज्वनाः वय्कलं थथे याःगु खनेदु । अधिवेशन धुनेवं वय्कलं लाल कम्युनिष्ट पार्टी, नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीइ विलय याय् माः धकाः वियादीगु रिपोर्ट स्वीकृत मजुइवं लाल कम्युनिष्ट पार्टीइ ज्या याय् त्वःतादिल । थुकथं २०१३ साल लिपा वय्कः छुं हे पार्टीइ औपचारिक रूपय् संलग्नता जूगु खनेमंत ।

वय्कः छम्ह कम्युनिष्ट विचारधाराया समर्थक खया नं २०१४ सालं जूगु काठमाडौं नगरपालिकाया निर्वाचनय् उवलय्या का.न.पा. वडा नं. ९ (वय्कःया त्वाः थैहिति नं सम्मिलित वडा) या प्रतिनिधिया लागि कम्युनिष्ट पार्टीया उम्मेदवार कम्युनिष्ट नेता शम्भुराम श्रेष्ठया विरोधय् चुनाव ल्वानादिल । उगु इलय् थौकन्हय् थें वडा समिति मदु, प्रत्येक वडां छम्ह छम्ह वडा प्रतिनिधिया निर्वाचन जनतापाखे जुइगु, अले फुक्क वडा प्रतिनिधिपिसं मेयरया निर्वाचन याइगु । शम्भुरामजुयात कम्युनिष्ट पार्टी काठमाडौंया मेयर पदय् थनेत वडा ९ या प्रतिनिधिया निम्ति थंगु खः ।

थुगु स्थितिइ नेपाल थें थीथी भाय् खँ ल्हाइपि जातिया जनता दुगु देशय् फुक्क भाषाया समान स्थान व अधिकार साकार याय् लागिं तत्काल गुगु गुगु नगरपालिका क्षेत्रय् गुगु भाषा ल्हाइपि जनताया बहुमत दु उगु भाषायात उगु नगरपालिकाया स्युनिसिपल भाषा अर्थात नगरपालिकाया आधिकारिक भाषाया

स्थान वीमा धकाः माणिकलालजुं धयादिल । माणिकलालजुं कनादीकथं थ्व खँ वयूकः सिकं न्त्यः कम्युनिष्ट पार्टीया हे नेता पुष्पलालजुं धयादीगु खः । व छुं ई न्त्यः ख्वप व यलया नगरपालिकाया निर्वाचनय् पुष्पलालजुं चुनाव प्रचारय् थ्व खँ न्ववानादीगु खः । तर छुं कारणं खः येँया नगरपालिका निर्वाचनया निमित्तं कम्युनिष्ट पार्टी पिकाःगु घोषणापत्रय् थ्व खँ उल्लेख मजू । कम्युनिष्ट उम्मेदवारपित थ्व नारा वीगु आग्रह माणिकलालजुं यानादीबले कम्युनिष्ट पार्टी माने मजू, अले काठमाडौं नगरपालिकाय् नेपालभाषायात औपचारिक भाषाया स्थान वीमा: धयागु चुनावी नारा तया: माणिकलालजुं व वयूकःया पासा ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य (नेपालभाषाया नाटककार) चुनाव ल्वानादिल ।

ईश्वरानन्दजु त्यायमफुत, तर माणिकलालजुं शम्भुरामजुयात बुकाः नगरपालिका बोर्डय् निर्वाचित जुयावन । अले याकःचा हे जूसां वयूकलं थ्व प्रस्ताव (नगरपालिकाया औपचारिक भाषाया स्थानया मान्यता नेपालभाषायात वीमा: धयागु प्रस्ताव) काठमाडौं नगरपालिकाय् प्रस्तुत यानादिल । ताःहाक ईतक बोर्ड सदस्यपित आग्रह याय् गु व यक्व ताहाक सङ्घर्ष यानाः येँ छगू जनप्रवाह थें हे वयूकः थ्व प्रस्ताव २०१५ साल वैशाखं काठमाडौं नगरपालिका बोर्डया बैठकं पारित याकेत वयूकः सफल जुल । वि.सं. २०१५ सालं (सन् १९५८) चुनाव जूबले मिजंतय् सरह मिसापित नं भोट वीगु अधिकार वीमा: धकाः प्रस्ताव तया: नेपालय् दकले न्हापां मिसापित भोट वीदयकादीम्ह नं वयूकः हे खः ।

लिपा २०१७ साल पौष १ गतेया काण्डय् श्री ५ महेन्द्रपाखें वी.पी. कोइराला सरकारयात वर्खास्त याःगु, निर्वाचित संसद विघटन याःगु, राजनैतिक पार्टीतयूत प्रतिवन्धित याःगु व निर्दलीय पञ्चायती व्यवस्था कायम याःबले उकिया समर्थनय् मवःपिं विशिष्ट व्यक्तिपिति आम गिरफ्तारी याःबले माणिकलालजुयात नं ज्वन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐनकथं वयूकःयात दच्छितक श्रीमहल दरवारय् व अले निदँ तक नख्खु जेलय् जम्मा स्वदँ तक कुन । जेल जीवनया स्वदँ ई न्हापां ल्ययातःपिं भचा विशिष्ट बन्दीपिं नेपाली कांग्रेस पार्टीया गिरिजाप्रसाद कोइराला व कम्युनिष्ट पार्टीया मनमोहन अधिकारी कुनातःथाय् श्रीमहलय् वयूकःयात नं कुनेयंकूगु खः । व धुंकाः लिपा श्रीमहल खाली याय् मालेवं अन च्वपित नख्खु यंकेव सकले नापं च्वनादिल ।

स्वदँ लिपा जेलं पिहां वयूधुंकाः वयूकः कम्युनिष्ट आन्दोलन लिसे

सतीक स्वापू दुसां विभिन्न समूहस विभाजित कम्युनिष्ट पार्टीमध्ये गुगुं छागुलिइ प्रवेश मयायगु धकाः मनमोहन अधिकारी, शम्भुराम श्रेष्ठ व वयःकः माणिकलाल श्रेष्ठ स्वम्हेसिया सहमतिकथं शुरुइ स्वम्हेसिनं गुगुं छागू पार्टीइ मवंसे कम्युनिष्ट एकताया लागि कुतः यानादिल । मनमोहनजुं थःगु हे छागू पार्टी दय्कादिल, अले साहना प्रधानया समूहलिसे, अनं बहुदलीय संसदीय व्यवस्थाया पुनर्स्थापना जुइधुंकाः २०४७ सालं नेकपा (माले) समूहलिसे संयुक्त जुया एमालेया नेतृत्व यानादिल । शम्भुरामजुं नं २०४७ सालं लिपा नेपाली कम्युनिष्ट लीगाया गठन यानादिल । माणिकलालजु छम्ह जक छुं छागू समूहस दुहां मवनेगु निर्णयया अडान त्वःतामदिसे स्वतन्त्र वामपन्थीया रूपय् च्वनादिल ।

थुगु हे अवधिइ २०३६-३७ साल दच्छ तक माणिकलालजुं शम्भुराम श्रेष्ठलिसे जानाः जनमत संग्रहया लागिं बहुदलीय व्यवस्थाया पक्षय् पञ्चायतया विरोधय् अविरल प्रचार अभियानय् संलग्न जुयादिल, नापंतुं वयक्लं बहुदलीय व्यवस्थाकथं राजनैतिक पार्टीतयगु प्रतिबन्ध लिकाय्मा, तर भीत माःगु व्यवस्था पूँजीवादी संसदीय व्यवस्था मखु जनताया जनवादी व्यवस्था खः धकाः प्रचार यानादिल । २०४६ सालया जनआन्दोलनया इलय् गणेशमान सिंहजुं यानादीगु पञ्चायत व्यवस्थायात क्वःथलेगु आत्वानयात समर्थन याःसां संसदीय व्यवस्थाया स्थापनाया मार्गलिसे असहमत जुयाः थ्व विचार कयाच्चंगु कम्युनिष्ट समूहतय् मोर्चा संयुक्त राष्ट्रिय जनआन्दोलनय् सरिक जुयादिल । उगु इलय् नेपाली कांग्रेसं विउगु पञ्चायत व्यवस्था क्वःथलाः संसद व्यवस्था स्थापना यायगु कार्यक्रमया समर्थन याइगु न्हयगू कम्युनिष्ट पार्टीतय् छागू मोर्चा, संयुक्त वाममोर्चा व पञ्चायत-विरोधी आन्दोलनय् व्वति काय्गु तर संसद व्यवस्थाया समर्थन मयायगु धाइगु प्यंगू पार्टी व छागू जमात नापं न्याखलःया मेगु मोर्चा, संयुक्त राष्ट्रिय जनआन्दोलन जम्मा निगू कम्युनिष्ट मोर्चा दुगु खः । अथेहे वयःकः नेवा: राष्ट्रिय आन्दोलनया (नेवा:तयःत राष्ट्रिय रूपं अधिकार बीकेगु उद्देश्यं स्थापना जूगु) नायः जुया नं ज्या यानादीगु खः । थुकथं वयःकः गनं तप्यंक खनेमदयःक वि.सं. २०४६ सालया राष्ट्रिय जनआन्दोलनय् नं महत्वपूर्ण भूमिका मितादीगु खः । जिं वयःकःया जीवनी च्वयाच्वनाबले वयक्लं गबले गबलें वरिष्ठ नेता गणेशमानयागु भाषण नं च्वयाविया धकाः नं न्त्यथनादीगु खः ।

बहुदलीय व्यवस्था वयूधुक्ताः नं वयूकः छु छगु पार्टीइ सरिक जुयामदी, तर विभिन्न इलय् कम्युनिष्ट समूहतय् संयुक्त आन्दोलनय् व्वति क्यादिल । महाकाली सन्धीया प्रस्ताव वःबले उकिया विरोधय् महाकाली सन्धी प्रतिरोध समितिया छम्ह दुजः जुयाः आन्दोलनय् सक्रिय जुयादिल । वयूकः साम्राज्यवाद-विरोधी राष्ट्रिय मंच नेपालया स्थापनाकाल (सन् १९९४) निसें संस्थापक अध्यक्ष जुयादीगु दु । वि.सं. २०५४ सालं निसें शुरु जूगु सीमा अतिक्रमण प्रतिरोध समितिं ‘महाकाली भीगु खः व लिम्पिया धुरा उकिया छ्यां खः’ धकाः नारा ध्यकूगु खः । उबले बुद्धिनारायण श्रेष्ठजुं विलायतय् लुइकाः ज्वनाभाःगु नेपालया च्वकालूगु नक्सा प्रमाण तयाः, कारण समेत क्यनाः पत्र पेश यायगु समितिइ प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठ नं च्वनादीगु खः । अथेहे वयूकः नेवा राष्ट्रिय मुक्ति मोर्चाया स्थापना कालं (नेपाल संवत् १९९८/वि.सं. २०५५ भाद्र ९ गते) निसें सल्लाकार व वि.सं. २०६७ साल लिपा संरक्षक जुया नं च्वनादीगु खः ।

पत्रकारिताया क्षेत्रय् वयूकःया क्रियाकलाप

लिपाथर्यक पत्रकारिता क्षेत्रय् ज्यायाना च्वंगु मदुसां नेपालया पत्रकारिताया इतिहासय् ल्वःमंके मफइगु स्थान वयूकःया दु । २०१३ सालनिसें २०१६ साल तक वयूकः नेपाल पत्रकार संघ (**Nepal Union of Journalists**) या महासचिव जुयाः ज्या यानादिल । २०१४ सालया ऐतिहासिक प्रेस कमिसन् (गुगुलिं नेपालय् पत्रकारिताया विकासया नितिं प्रथम ऐतिहासिक प्रतिवेदन विउगु खः) या पत्रकारपिनिगु प्रतिनिधित्वयाह्न निर्वाचित सदस्य खः । जुजु महेन्द्रया प्रत्यक्ष शासन् इलय् (२०१४ साल) जुजु महेन्द्रपाखे गठित ध्व प्रेस कमिसनय् न्याम्ह मनोनित सदस्य व उबले निगु पत्रकार संघ (संघ कुचा दलाः निगु पत्रकार संघ जुयाच्वंगु) नेपाल जर्नालिष्ट एसोसियसन् व नेपाल युनियन अफ जर्नालिस्टस् निगुलिं पुचःया छम्ह छम्ह सदस्य काःबलय् छग्या पत्रकारपिनिपाखे प्रत्यक्ष निर्वाचित जुयाः कमिशन सदस्य जुयादीम्ह वयूकः खः । विद्यमान प्रेस कानूनय् छु छु सुधार याना गुजोगु प्रेस कानुन दयमाः धयागु व पत्रकारपिनि आचारसंहिताया माध्यम गुजोगु जुइमाः धकाः याःगु मसौदाय् वयूकःया विशेष योगदान दु । स्वस्थ्य पत्रकारिताया विकास जुइकेत प्रेस कानूनपाखे पत्रकारपित राज्यं नियन्त्रण यानाः मखु पत्रकारपिसं

स्वेच्छां पालन याइगु आचारसंहिताया माध्यमं आत्मसंयमित जुयाः अनुशासित पत्रकारिता स्थापना याय्‌माः धयागु वयूकःया विचार उगु प्रेस कमिसनं स्वीकार याःगु खः ।

नेपालभाषाया पत्रकारिताया ख्यलय् वयूकः २०१३ सालनिसे २०१५ साल निदँ तक नेपालभाषा पत्रिकाया सहसम्पादक जुयाः ज्या यानादिल । नां घोषणा मयाःसां २००७/८ सालपाखे विभिन्न राजनैतिक पत्रपत्रिकाया सम्पादन ज्याय् वयूकः संलग्न जुयादीगु खँ च्यय् हे उल्लेख जुइ धुंकूगु दु । साहित्यिक पत्रिकाया क्षेत्रय् आपालं साहित्यिक पत्रिका व विचार-प्रधान पत्रिकातय् सल्लाहकार धकाः वयूकःया नां च्वनाच्वंगु खनेदु । २०१८ सालं पिहां वयाच्वंगु नेपालभाषाया छगु प्रगतिशील पत्रिका “व्यहांचुलि” स वयूकः या नां प्रधानसम्पादक धकाः प्रकाशित जुयाच्वंगु खनेदु, तर विप्लवी पुस्तकालया थ्व प्रकाशन व्यहांचुलि पिदनाच्वंगु सम्पूर्ण इलय् माणिकलालजु जेलय् च्वनादीगु ई जूगुलिं वयूकलं प्रत्यक्ष सम्पादन यानादीगु खइमखु, प्रचार-महत्वया लागि जक वयूकःया नां घाकाबिउगु खनेदु ।

वयूकः त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया जर्नल ‘नेपालभाषा’या सम्पादक मण्डलया छम्ह दुजः नं जुयादीगु खः ।

शिक्षण-ज्या व शैक्षिक क्षेत्रय् योगदान

विद्यार्थी जीवनय् हे पेशागत रूपं मखु शैक्षिक आन्दोलनय् व्वति कायूक्यं २००३ साल निसे २००९ साल तक थीथी स्कूलय् वयूकलं ब्वंकेगु ज्या यानादीगु खँ च्यय् हे उल्लेख जुइ धुंकल । थ्व सिलसिलाय् वयूकलं २००३ निसे २००७ सालतक नेपाल आदर्श विद्यालय (आःयागु वहे नायागु स्कुल मखु) या शिक्षक जुयादिल । २००७ सालया परिवर्तन धुकाः नं थीथी स्कूलय् ब्वंकादिल । “अन्नपूर्ण कला मन्दिर” नाया छगु स्कूलया हेडमास्टर नं जुयादिल । २००९ सालं वयूकः एम.ए. ब्वनेत कलकत्ताय् भायूव् थ्व स्कूल बन्द जुल । कलकतां एम.ए. व एलएल.वी. पास यायूधुकाः २०१३ सालं (सन् १९५७ या सुरुह) लिहां भायूधुनेवं वयूकः हाकनं शिक्षण-ज्याय् लगे जुयादिल, छम्ह पेशेवर शिक्षकया हे रूपय् । सन् १९५७ या सुरु निसे सन् १९६० या अन्ततक भन्डै प्यदंतक वयूकः पब्लिक साइन्स कलेज (थौकन्हेया अमृत साइन्स क्याम्पस) य् अंग्रेजी विषयया शिक्षक व अंग्रेजी विभागया प्रमुख जुयाः

ज्या यानादिल । थ्व हे अवधिइ पदमोदय हाइस्कुलया अंग्रेजीया शिक्षकपि निम्ह ईश्वरराज अर्याल व कृष्णबहादुर मानन्धर शिक्षण तालिमय् विलायत भाःगुलिं स्कुलय् उच्चकक्षाय् अंग्रेजी ब्वंकीम्ह मदुबले वय्कः माणिकलालालुं व प्रो. सूर्यबहादुर शाक्य निम्हसिनं २०१३-१४ या शैक्षिक सत्रय् दच्छितक स्कूलया दकले च्वय्या कक्षा, कक्षा १० य् अंग्रेजी ब्वंकादिल । कलेजया प्राध्यापकस्तरया वय्कःपि निम्ह शिक्षकपिसं पदमोदय स्कुलय् अंग्रेजी ब्वंकादीगु दँय् पदमोदय स्कूलया इतिहासय् त्वः ममनिगु घटना जुल । उगु दँया विद्यार्थीपिसं २०१४ सालया एस.एल.सी. जाँच विउबले अंग्रेजी विषयस प्रथम व एस.एल.सी. परिक्षाय् बोर्ड फस्ट उगु स्कुलं काल । फष्ट डिभिजन बोर्डय् वःपि व फष्ट डिभिजन वःपि विद्यार्थीपिनि संख्या पदमोदय स्कुलया इतिहासय् दकले अप्वः जूगु व हे दँय् खः ।

२०१७ साल काण्डय् जेल लाय् व वय्कःया शिक्षण गतिविधि औपचारिक रूपं दित । जेलं पिहां वय्धुंकाः च्यादं गुदैत वय्कलं छेँय् अंग्रेजी विषय व कानून विषय यक्व विद्यार्थीतय्त ब्वंकादिल । अभ जेलय् चंगु स्वदैया अवधिइ हे नं वय्कलं थः पासा राजबन्दीतय्त व थीथी मनूतय्त ब्वंकादिल । थःगु मू विषय अंग्रेजी जक मखु, गुम्हसितं अंग्रेजी, गुम्हसितं कानून, गुम्हसितं इतिहास, गुम्हसितं गणित व गुम्हसितं अर्थशास्त्र नं ब्वंकादिल । जेलय् दुने व्वनेगु छुं सफू मदुगु थासय् हे नं वय्कलं ब्वंकादीगु जक मखु वय्कलं ब्वंकादीपि मध्ये जेलं हे जाँच वियाः छम्हसिनं इतिहासय् एम.ए. पास याःगु व छम्हसिनं जेलय् व्वनाः पिहां वय्धुनेवं परीक्षा वियाः अंग्रेजी एम.ए. याःगु खँ वय्कःया समकालीनपिनि दथुइ चर्चा दु । वय्कःयाके न्यनावले वय्कलं थुगु खँ खः धकाः पुष्ट यानादिल ।

लिपा त्रिभुवन विश्वविद्यालय एम.ए. (नेपालभाषा) व्वनेगु व्यवस्था जुइवं नेपालभाषाय् एम.ए. याइपिसं व्वनेमाःगु पश्चिमी समालोचनाया विषय वा पाश्चात्य साहित्य परिचयया विषय ब्वंकेत वय्कःयात २०३७ सालं विश्वविद्यालयं सःताः दुकाल । २०३७ सालनिसें तःदँतक त्रि.वि.वि.या नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् एम.ए. कक्षा नं वय्कलं ब्वंकादिल ।

थुलिजक मजूसे थीथी व्यक्तियात थीथी विषयस स्नातकोत्तरया व विद्यावारिधि (एम.ए.या व पी.एच.डी.या) अनुसन्धान ज्याय् वय्कलं फुगु चाःगु पथप्रदर्शन व गुहालि यानादीगु दु । आपालं स्वदेशी विदेशी विद्वानपिसं थःथःगु

सन् २०१३ जुन १ स नेवा: अमेरिकन दबू शिकागो न्याय्कूगु भाषानिभा:
प्रेमबहादुर कसाःया ९५ ग्रू बुद्दि हनेगु व प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठयात हना:
सम्मान याःगु ज्याभ्यलय् ।

शोधग्रन्थ्या वय्कलं गुहालि विउगुलिइ आभार व्यक्त यानातःगु दु । प्रत्यक्षरूपं
निर्देशन विउगु स्वयव्ले एम.ए. छ्गु पत्रया रूपय् शोधग्रन्थ वीगुलिइ निर्देशन
आपालं विद्यार्थीपिंत वी धुंकूगु खँ उल्लेख मयाःसां नेपालभाषाय् नियमित
कक्षा मदुनिवले “डिग्री बाइ डिजरटेशन” (शोधग्रन्थ प्रस्तुत यानाः एम.ए.
डिग्री) काय्गु व्यवस्था जुइवं त्रि.वि.वि. या इतिहासय् नेपालभाषाया प्रथम

एम.ए. जुयादीम्ह भाजु कृष्णसुन्दर मल्लया (मल्ल के. सुन्दर) “नेपालभाषाया आधुनिक कविता” नांया शोधपत्र व नेपालभाषाय् पी.एच.डी. यानादीम्ह मयूजु चुन्दा बज्ञाचार्यया “नेपालभाषाया आधुनिक नाटक” शीर्षकया व धुंस्वा सायमिया उपन्यासया शिल्प (प्रविधि) सम्बन्धय् चन्द्रमान बज्ञाचार्यया शोधपत्रया निर्देशन यानादीम्ह प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ हे खः। वय्कलं थःगु जीवनया स्वीछद ई अध्यापन ज्याय् पानाभाःगु दु।

वय्कलं क्यादीगु पद व उत्तरदायित्व

शैक्षिक व राजनैतिक गतिविधि बाहेक सामाजिक व सांस्कृतिक पक्षय् नं वय्कः आपालं सार्वजनिक गतिविधिइ संलग्न जुयाच्वनादीगु दु। थःगु युवास्थाय् हे वय्कः नेपाल-चीन मैत्रीसंघ व नेपाल-कोरिया मैत्री संघया संस्थापक सदस्य जुयादिल। नेपाल चीन मैत्री संघया स्थापनाया छुं द लिपा १९५७ या शुरु निसें १९६० या अन्ततक वय्कः महासचिव पदय् च्वनादिल। २०१७ सालय् जेल लाय्वं वय्कःया चीन-मैत्री संघ नापं स्वापु त्वःफित। जेलं पिहां वय्धुनेवं वय्कलं नेपाल चीन सांस्कृतिक परिषदय् ज्या यानादिल। १९६४ निसें १९७१ तक न्हयद वय्कः उगु संस्थाया कोषाध्यक्ष जुयादिल। वय्कः नेपाल चीन सांस्कृतिक परिषदया केन्द्रीय कार्यसमितिया व केन्द्रीय सेक्रेटेरियट्या सदस्य नं जुयादीगु खः।

नेपाल व कोरियाया मैत्री स्वापुतिइ वय्कःया भन् अप्वः संलग्नता दु। सन् १९५७ स नेपाल-कोरिया मैत्री संघया स्थापना जूबले निसें वय्कः ३५ द तक संघया उपाध्यक्ष पदय् च्वनादिल। अले सन् १९९२ निसें वय्कः नेपाल कोरिया मैत्री संघया अध्यक्ष जुया च्वनादीगु दु। थुकिया नापं तुं कोरियाली नेता किम इल सझ्या जुछे विचारधाराया अध्ययन-अनुसन्धान ज्याय् नं वय्कः संलग्न जुयादीगु दु। वय्कः नेपाल जुछे अध्ययन संस्थानया अध्यक्ष व एसिया क्षेत्रीय जुछे अध्ययन संस्थानया संस्थापक व निर्देशक बोर्डया सदस्य तथा उपाध्यक्ष खः। अथेहे कोरियाया एकीकरण समर्थन-सहयोगया एसिया क्षेत्रीय समितिया नं वय्कः उपाध्यक्ष खः। प्रजातान्त्रिक जन-गणतन्त्र कोरियाया लेखक संघया केन्द्रीय समितिं निर्णय यानाः वय्कःयात सन् १९८५ स प्रजातान्त्रिक जनगणतन्त्र कोरियाया (प्र.ज.ग. कोरिया) लेखक संघया मानार्थ सदस्य याःगु दु।

थुकिया नापं वय्कः साम्राज्यवाद-विरोधी राष्ट्रिय मञ्च नेपालया छम्ह संस्थापक खः । वय्कः स्थापनाकालानि सें मञ्चया अध्यक्ष जुयाच्चनादीगु दु । नेपालभाषाया थीथी संघ संस्थानाप वय्कःया स्वापू दु । वय्कः नेपालभाषा परिषद्या सल्लाहकार, नेवा: राष्ट्रिय आन्दोलनया अध्यक्ष, नेपालभाषा संघर्ष समितिया सल्लाहकार व नेवा: देय् दबूया विधान-मस्यौदा समितिया दुजः नं जुयादीगु खः । नेपालीभाषाया पत्रपत्रिका पाखे “नव युवा” मासिकय् व “संश्लेषण” मासिकय्, सहस्राब्दी मासिक लगायत साहित्यिक, आर्थिक वा सांस्कृतिक पत्रिकाय् वय्कःयात सल्लाहकार सदस्यपिनि समूहस दुथ्याकातःगु दु । नेपाल प्रगतिशील लेखक संघ नं न्हापा छगू समयस वय्कःयात सल्लाहकार बोर्डय् दुथ्याकातःगु खः ।

थःगु ज्याथ बैसय् नं सक्रिय रूप नेपालया जनजीवनया विभिन्न पक्षया सार्वजनिक क्षेत्रय् ज्या याना च्चनादीम्ह वय्कः मूलतः नेपालभाषाया समालोचक खःसां नेपालभाषाया साहित्यिक क्षेत्र जक मखुसे नेपालया सार्वजनिक जनजीवनया क्षेत्रय् छम्ह विशिष्ट व्यक्तित्व खः ।

सन् २०१९ या जनवरीं वय्कः तसकं सितुपातु वंक म्ह मफया: यल, नक्खुया मेडिसिटि हस्पिटलय् लां ला च्चनाः लंकाः लिहांभाल । तर व धुकाः लिपा न्हापा थें सक्रिय जुयाः ब्वाँय् जुयादीमफुत । छेँय् आराम यानाः मनूत्यत् नाप लायगु, खँ ल्हायगु जक यानाच्चना दिल ।

सिरपा व सम्मान

१. सन् २०११ अक्तुबर स वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेसनं थःगु स्थापना याःसां निसें ‘आजीवन संरक्षक’ कथं वय्कःयात सम्मान यानातःगु ।
२. सन् २०१३ मे २५ स नेवा: अर्गनाइजेसन् अफ अमेरिकाया फिनिक्वःगु दमुँज्याय् वय्कःयात हनेकथं उगु संस्थाया आजीवन दुजःया पद वियाः सम्मान याःगु ।
३. सन् २०१३ स वय्कःयात पासा पुचः अमेरिकाय्या ‘सम्मानित संरक्षक’ दय्काः सम्मान याःगु ।
४. सन् २०१३ जुन १ स नेवा: अमेरिकन दबू शिकागों भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःया ९५ गू बुदिं हनेगु व प्रोफेसर माणिकलाल श्रेष्ठयात हनाः सम्मान ज्याभवः याःगु ।

५. सन् २०१८ मार्च ३० स वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेसनं दकले न्हापां हंगु 'हलिं नेवा: न्हि'या ज्याभवलय् वय्कःयात बेतालिं चिकाः दसिपौ लल्हानाः सम्मान याःगु ।
६. सन् २०१८ नोभेम्बर स (नेपाल संवत् ११३८ थिंलागा, वि.सं. २०७५ कार्तिक) न्ययद्वःतकाया (५०,००० हजार) दान्यहिरा सिरपा: नं सम्मानित जुयादीगु ।
७. सन् २०१९ मार्च २३ स (नेपाल संवत् ११३९ चिल्लागा तृतिया, वि.सं. २०७५ चैत्र ९) न्ययद्वः तकाया (५०,००० हजार) नेवा: अधिकार सिरपा: नं सम्मानित जुयादीगु ।

भ्रमण यानादीगु देय्

भारत, पाकिस्तान, बंगलादेश, श्रीलंका, थाइल्यान्ड, सिंगापुर, चीन, रूस, उत्तरी कोरिया, जर्मन, फ्रान्स, अष्ट्रिया, पोर्तुगल, क्यूबा, भेनेजुयला, अल्जेरिया, अमेरिका, इंगल्यान्ड व नेदरल्यान्ड ।

आदि नापं अन्त्य स्वाना वइगु प्रकृतिया नियम खः । सुनां नं त्वःमंके मफइम्ह वय्कःपाखे भीसं यक्व सय्का, सीका न्त्याः वनेमाःगु दु । वय्कःया अन्त्य जूगु बुखँ न्यनाः सकसियां नुगः ख्वः । वय्कः गुरुप्रति श्रद्धाया स्वां देष्ठाय् ।

नेवा: छँया संरचना

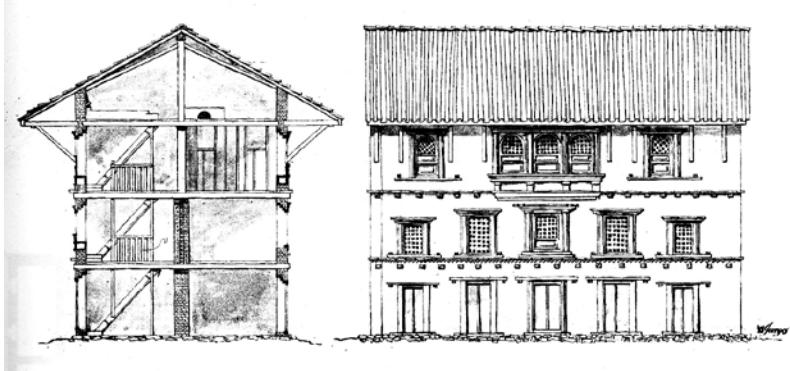
नानीहिरा प्रजापती

प्राचीन नेवा: समाजया संरचना जातिकथं बस्तिया विस्तार यानातःगु दु । लायकू खलःनिसें क्या: थीथी जातयापि थजात, दथुया जात, क्वजात, लः चलेमजूगु जात, थीमज्यूगु जात तक नं थःथःगु परिवेशय् मुनाः च्वनावयाच्वंगु दु (पिया, ११२२:९) । थथे हे नेवा:तय् जीवन हनेत छगू परिवारं पूमवं । न्हियान्हिथंया कालबिलनिसें क्या: नखःचखः, गुथि हनेगु, बुसानिसे सीबलेतकया संस्कार हनेत यक्व हे परिवारया आवश्यक जुइ । थ्व हे कथं नेवा:त छगू हे थासय् यक्व परिवारत मिलेजुया: चुक, ननि, बहाः, बही दय्काः वासस्थानया निर्माण याइ । स्वयंबले छखा छैं थें च्वंक अंगः पौ स्वाकाः छगू हे प्रकारया भ्याः खापा तया: मंकाः चुक, ननि दय्काः छैं दनीगु चलन दु ।

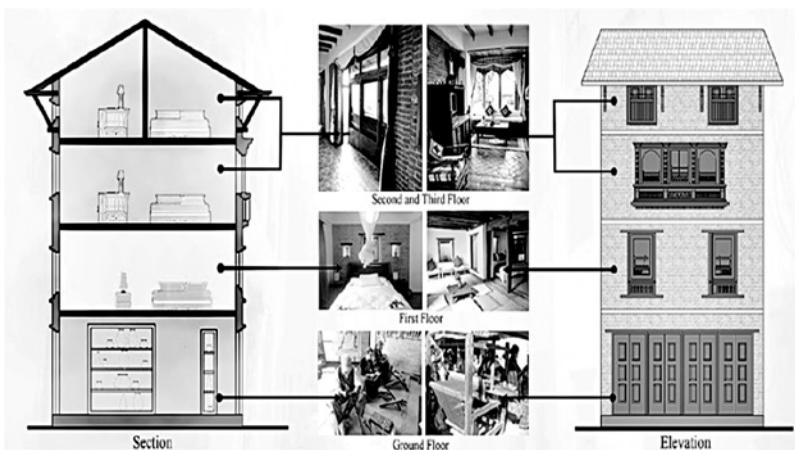
उकिया बारे थथेनं च्वयातःगु दु - 'शुद्ध स्वनिगःया दुने नेवा:त आपा: यानाः मेमेगु जातीय समूहतं अलग्ग थःथः सत्तिक पुचः मुनाच्वनी । नेवा: बस्ती नगर पह वझगुलिं नां जायाच्वन । सामान्यतः थुमिगु बस्तिइ सतक पक्की जुइ तथा अप्पां सियातःगु चुक, लाछि, ननि आदिया छचाःखेरं दनातःगु नितँ, स्वतंजाःगु पक्की छैं स्वातुस्वाना च्वनी । थुगु सम्बन्धय् यैं (काठमाडौं), यल (पाटन, ललितपुर) व ख्वप (भक्तपुर) शहर स्यल्लागु नमुना खः । वस्तिया थजोगु धाँचा जक स्वया: हे गुलि मनूतसें छु धाइ धा:सा नेवा: जीवन-पद्धति व व्यवसाय नं नगर पहयागु हे खः । थुगु खँ आपा: नेवा:त ततःधंगु शहरय् च्वना; व्यापारी, शिल्पकार, सरकारी कर्मचारी, निजी कम्पनीया कारिन्दा इत्यादि व प्राध्यापक, शिक्षक, चिकित्सक जुया: वा सम्मान मदुगु लजगा: याइपि बुँज्या मखुगु व्यवसाय ज्वनाच्वंगु स्वयंबले छुं हद तक सत्य हे खः धायमाः ।' (झिर्हाई, ११०८:१)

सामान्य कथं नेवा:तय् गु छैं निद्या व प्यतंजाः जुइ । क्वय्यागु तँ छेरि

नेवा: छेँया नमूना

(www.newachen.com, 6th April 2016)

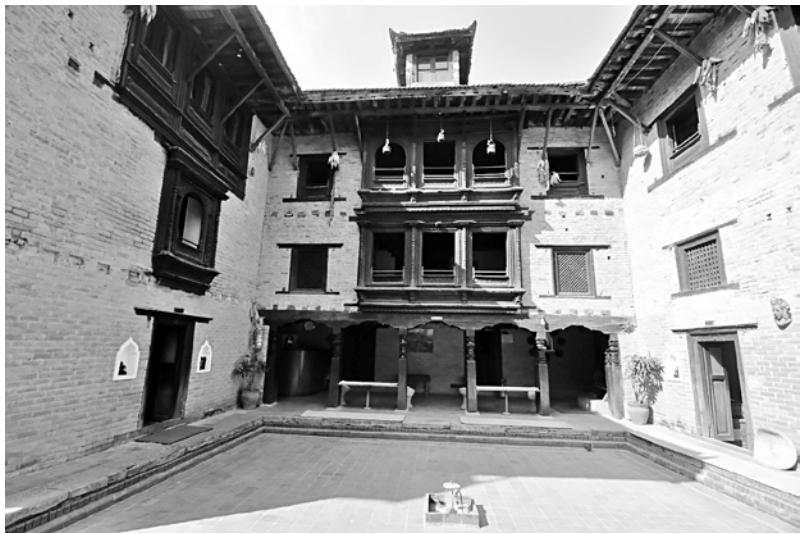
नेवा: छेँया नमूना

(source: Newton's design, 2021)

वा छेंदि जुइ । थन छेँया सम्पूर्ण भाग दिनाच्वनी । उकिया च्वसं मातं जुइ । मातं धयागु छेँयागु मूलगु तं जुइ । थुगु तँय् धुकू कोठा व देनेगु कोठा जुइ । थन खुल्ला भ्या: दइमखु, तिकिभ्या: जक जुइ । दुने च्वंपिसं पिने फुकं खनि तर पिनेया पिसं दुने खनिमखु । उकिया च्वसं च्वत जुइ । थन कोठा दइमखु, खुल्ला चलंवा जुइ । थन खुल्लागु ततःपागु भ्या: तयातइ । थन पाहाँपि तयूत, धलं दनेत, भ्यू नकेत छ्यलीगु याइ । अन्नया भकारी, कू तय्माःसां थुगु तल्लाय् हे तइ । उकिया च्वसं वैगः जुइ । थुगु तँय् पौ दिकातइगु जूगुलिं दथुइ जक तःजा जुइ । सिथय् क्वच्छुइ माली । थन भुतु दय्कातइ । कुँ पिहां वंकेत भौप्वाःचा दय्का तइ (श्रेष्ठ, १११८:१३८) । थथे वैगलय् दुगु भौप्वालं तुयु जः कायगु व निभाःजःया किपाकथं ईया सुचं कायगु ज्या नं याइ । अथे हे छेँय् भ्या: तइबले ज्वःलाक्क तय्गु याइमखु, बिजोडा जुइक तइ । गथे कि स्वपा:, न्यापा: वा न्हयपा: आदि । थुकथं नेवा: छेँया निर्माण जुयाच्वंगु दइ । अथे हे भीसं न्हियान्हिथं हनावया च्वनागु जीवनीयात छेँनाप स्वानाः छेँया प्यतं छेंदि, मातं, च्वतं व वैगयात पाता, पृथ्वी, स्वर्ग व बैकुण्ठ धकाः धायगु याः (पिया, ११२२:१२) । ख्वपया न्ययन्यापा: भ्याःया दरवार नेवा: जुजुया लाय्कूया दसु खः । अथेहे येंया छुस्यावहा, मुस्यावहा, इतुंवहा, तःननि आदि नेवा: वास्तुया दसु खः ।

छेँ दनेगु विधि

छेँ दनेत प्राविधिक व धार्मिक निगु विधि छ्यलाः छेँ दय्की । चा, अप्पा, सिमेन्ट, दण्ड, सिँ छ्यलाः इन्जनियर, दकःमि, सिकःमि मिलेजुयाः दय्कीगु प्राविधिक विधि जुल । थुकियात वाट्य अथवा भौतिक पक्ष नं धाइ । अथे हे आन्तरिक अथवा धार्मिक पक्षकथं वास्तु निर्माण यायूत पालना याय्माःगु जनविश्वास धार्मिक मान्यता खः । नेवा:तय् छेँ दय्केन्त्यः, छेँ दय्केद्युकाः च्वंनेत अनेक धार्मिक विधिविधान पूवकेमाःगु चलन दु । थज्याःगु विधिविधान पूमवंक छेँ दन वा अज्याःगु छेँय् च्वंनवं धाःसा व छेँय् च्वनीपिनिगु भिं जुइमखु धइगु लोकविश्वास थौतक नं दनि (तुलाधर, ११३८:३) । थ्व हे कथं न्हूगुछेँ दनेबले जगगाया चा क्यनाः तू वा मतू स्वयगु, साइतय् जग स्वनेगु, जग स्वनेगु पुजाज्वलं जगय् ल्हाकेगु आदि फुकं धार्मिक विधि जुल । छेँ दनीबलय् धार्मिक विधियात यक्व हे वः बीगु परम्परा जुइधुंकल । साइतय्

चुक दुगु नेवा: छेँया तमूना

source: Hotel shankar (above) and Panga Kritipur Facebook (below)

विधि पूर्वकाः जग तःगु छेँ अनेक भय संकटं बचेजुइगु, लक्षणं लाइ धइगु जनविश्वास दु। अथे हे वास्तुशास्त्रकथं मूलखा छुइगु, छेँ दने पूर्वकाः पलिं चीगु, छेँ दुहांवनेगु आदि नं साइतय् हे यायमाः।

जग तय्ग विधि

छेँ दनेगुया लागि थाय् ल्यय्धुंकाः चा क्यनाः तू वा मतू स्वयंगु, साइतय् जग स्वनेगु, जग स्वनेगु पुजा ज्वलं जगय् ल्हाकेगु आदि फुक्क धार्मिक विधि पूर्वकेमाः। थव्हे भवलय् छुं खं न्यव्यव्य् - वास्तुशास्त्रया मान्यता कथं छेँ दनेत ध्यानय् तयेमाःगु वा पालना यायेमाःगु छुं छुं खं थुकथं दु -

- छेँ दनेगु थाय्यागु चा तू मतू स्वयेगु,
- छेँ दनीम्हेसियागु नामं उगु जगगा तू मतू स्वयेगु,
- जग स्वनेगु साइत,
- मूलखा गुखे स्वकेगु व मूलखा छुइगु साइत
- पलिं चीगु साइत,
- छेँ दुहां वनेगु साइत,
- छेँ दुहा वनाःलिं छेँय् बौ बीगु साइत,
- छेँ व्यवस्थापन
- सुसमृद्धियात यायमाःगु शान्ति स्वस्ती यायेगु (पिया, ११२२:१०-११)

छेँया जग तय्बले नागवास्तुयात नं ध्यानय् तयमाः। जमिनया तःलय् नागया छेँ दइ धइगु धारणा दु। थथे जमिनया तःलय् च्वंम्ह नागया छ्यंया दिशा भाद्र, आश्विन, कार्तिक महिनाय् पूर्व दिशाय् लाइ। मंसीर, पुष, माघ महिनाय् दक्षिण दिशाय् लाइ। फागुण, चैत्र, वैशाख महिनाय् पश्चिम दिशाय् लाइ। अथे हे जेठ, असार व श्रावण महिनाय् उत्तर दिशाय् लाइ। अथे हे नागया न्हिंपं छ्यंया विपरीत दिशाय् लाइ। थथे स्वला स्वलाया दथुइ नागया दिशा हिलाच्वनी। नागया दिशा कथं ज्योतिषयात छेँथुवाःया नामं क्यना जक साइत क्याः जग तय्गु यायमाः। अथे हे छेँ दनेत हरेक महिनाय् नं पाय्छि जुइमखु। छेँ दनेगु शुरु यायृत फागुन, वैशाख, माघ, श्रावण, आश्विन व कार्तिक महिनाया शुक्ल पक्षय् वांलाइगु नापं धन प्राप्त व पुत्र लाभ जुइ (पाण्डेय, ११२४:१३)।

अथे हे नेवाःतय् परम्परागत कथं जग स्वनेबले छेँया प्यंगु दिशा

वा प्यंगू कुनय् व दथुइ यानाः न्यागू थासय् साइतय् जग म्हुइगु याइ । न्हापालाक्क दथुयागु जगय् पुजा यानाः कचि अप्पा छपाः, सिजःया ध्यबा, सिजःया आमखोराया कलश, नवरत्न, किसलिं, कुं वा वहःयाम्ह काउलि छम्ह व लुँ वा वहःया आसन स्वनाः (स्थापना याना) ल्हाकेगु याइ । अथे हे प्यंगू दिशाय् पुजा यानाः कचि अप्पा छपाः, सिजःया ध्यबा, किसलिं, लुँ वा वहःया छगू चिं, सिजःया आमखोराया कल, नवरत्न, वःयाम्ह वा लुँयाम्ह नाग आदिया छगू छगू ज्वलं स्वनाः ल्हाकेगु याइ ।

वास्तुशास्त्रकथं थुकिं छेँया भार फइगु व छेँ लक्षण दझगु धाइ । अथे हे जगया तःलय् नागतय् नागतय् वासस्थान जुइ । नागयागु वासस्थानयात मनूतय् गु बास दयकेत नागतय् त व्ययकेत नागतय् गु दकलय् अमूल्यगु तिसा नवरत्न, कलश आदि प्रतीककथं स्वनाः छेँया जग तइगु जनविश्वास दु । जग म्हुया: थुगु जग स्वनेगु पुजा याइबले पुजा याइम्ह गुरुजु वा पुरोहित, छेँया मूली नापं छेँ जःपिं, दकःमि, सिकःमि, व मेमेपिं ज्या याइपिं नं न्वयःने च्वना: पुजा याय्‌माः । अथे हे छेँ दयकेगु थाय्‌या लिकं छुं द्यः दुसा पुजा याय्‌माः । तुं, ध्वंप्वाः दुसा नाग भाःपियाः सादु छेरे यानाः पुइँ तयाः पुजा याय्‌माः । थथे साइतय् पुजा यानाः जग स्वनेगु याःसा छेँ दनेगु भवलय् छुं नं कथंया विघ्नबाधा मवइगु जनविश्वास दु ।

जग तय्‌धुनेवं छेँ दनेगु भवलय् दकलय् न्हापा मूलुखा छुइ । छेँया मूलुखा छुइबले खरूपुजा याइगु चलन दु । खरूपुजा याइबले बाहां स्याय् गु नं चलन दु । थथे खरूपुजा याय् गु धयागु पिनेया बांमलागु पाखे बचय् जुइगु व न्हूगु छेँ दुमकाय् खः । थथे विधिकथं पुजा यानाः मूलुखा छुल कि बांमलागु परजीवि व परआत्मा छेँदुने दुहां वय्‌फइमखु धयागु जनविश्वास दु । बाहांयागु लायात छेँ जःपिं नापं दकःमि, सिकःमि च्वना भ्वय् नया सीकाःभू याय् गु चलन दु ।

छेँ पलिं चीगु विधि

छेँ दनेगु ज्या पूवनकि छेँ पलिं चीगु याइ । थ छगूकथंया देगलय् गजू छुइगु थें खः । मनू च्वनेगु छेँयात नं देगः भाःपिया थथे छेँ पलिं चीगु खः । थथे विधिवत कथं पलिंचिना: पूवंकुगु छेँ लक्षण लाइ व द्यःया बास जुइ धइगु जनविश्वास दु ।

छें पलिं चीबले दकले न्हापां साइत स्वयंगु याइ । साइतकथं गुरुजु
 वा पुरोहित, छेँया मूलि, छ जःपिं, छें दम्ह दःकमि, सिकःमि, थःथति फुक्क
 च्वनाः पलिंचीगु पुजा याइ । विधिकथं पुजा ज्वलं तयार यानाः कलशयात
 छायपियकाः उकी न्यागू तँया छत्र दयकाः कलशय् द्यःने कुइकी । थ्व न्यागूतँया
 छत्र धयागु पंच तत्वया प्रतीक खः । नापं देगःया गजू नं खः । थुकियात छेँया
 दकलय् च्वय् धुरी स्वनाः पुजा याइ । थथे छें पलिं चीबले स्त्याय् मस्तय् सं
 व थःथतिपिसं छेँय् पर्सि ब्वयकीगु नं चलन दु । पलिं चीगु पुजा याइबले
 चतांमरि, योमरि नं पलिं ह्वलेगु याइ । अले पलिइ च्वनाः पुजा यानाः छेँया
 धुरिं मूलखाय् कलश लः प्वंकाहइ । व कलश लः फयूत छेँया मूलि निसि यानाः
 छ्यने कोला दिकाच्वनी । थथे कलश लः फयूत निम्हतिपु हे च्वनी । कोलाय्
 फयाकाःगु कलश लखं छेँया फुक थासय् ह्वलेगु याइ । थथे छेँया धुरिं कलश
 लः प्वंका लुखाय् च्वनाः फयूगु धयागु छगू प्रकारया द्यःयात कलश लखं लुना
 धलिं लुइगु थें खः । थ्व प्रक्रिया यानाः छेँयात देगः भापियाः देगःया गजू स्वरूप
 छेँया धुरिनिसे ताय, जाकि, सिन्ह, स्वा, सिसाफुसा, चतांमरि, योमरि आदि
 ह्वलाः छेँयात चोखो यायगु व छें न्त्याबलें लक्षण लायमाः धकाः पुजा यायगु
 खः । थथे छें पलिं चीगु पुजाय् गुरु पुरोहितं स्थिराभव - वाक्य ब्वनाः न्यंकी
 अथवा अधिष्ठान याइ । थ्व स्थिराभव वाक्यया अर्थं थ्व खः कि गुगु दयकूगु
 छें चन्द्र-सुर्य, पृथ्वी दत्तले सदां स्थिर जुयाः च्वनेमाः, उगु स्थापत्यकलाया छगू
 छगू वस्तु छगू छगू अधिकार धारण यानाः अर्थात देवता स्वरूपं स्थिर जुयाः
 थुगु छेँय् वासं च्वनीपिं गृहस्थिपिन्त सर्वकालं मंगल सुख प्राप्त जुयाः च्वनेमा
 धइगु हेतुं खः (शाक्य, १०९१ःक) । छें पलिं चीगु पुजाविधि पूवंकाः छें जःपिं,
 थःथिति दकःमि, सिंकःमि फुक्कसित सगं बियाः भवय् नइ ।

भौदेय् दुनेया नेवाः नां

हरिशंखर मानन्धर

भौत धयागु थाय्या नां खः । थ्व थाय्यात भौदेय्
नं धाय्गु या: । दकलय् पुलांगु नां भजड धाइगु खः ।
नेपालभाषां भौदेय् व आः वयाः सकसिनं स्यूगु थाय्
या नां धाःसा बनेपा खः । थ्व नां संस्कृतिकरण जुयाः
बनियात च्वनीगु जूगुलिं वा बनेज्या याय्गु थाय् जुयाः

थ्व थाय्यात व्यनेपुर, व्यनेपा, बनियापुर, आदि धाधां बनेपा जूवंगु धापू दु
(मानन्धर, वि.सं. २०३७:४२) । भुवन्त जुजुपिंसं शासन यानावंगु थाय्यजुयाः
भ्वन्त धाधां भौत जूगु धाःपिं नं दु । अभिलेख्य भ्वदेय्यात अनेक नामं छ्
यलावंगु खनेदु (श्रेष्ठ, ११२२:१९) । नेपालाखो भोत वा तिब्बत वा सँदेनाप
बनेज्याय्गु ज्या न्हापा यक्व जुयावने धुंकूगु अले अन बनेत अनेगु लँपुमध्ये
छपु लँ भौदेय् जुकाः नं वनेगु या: । अथेजुयाः नं भौत वा भोत नं धाय्गु या:
धइपिं नं दु । सँय्भासं नं भौतयात भौदिरि धकाः धाय्गु यानावःगुलिं थ्व नां
तनीमखु ताः । अय्सां अप्वसिनं स्यूगु नां बनेपा यक्व छ्यलावुला जुइधुक्ल ।
न्हापा थन मल्ल जुजुपिं आनन्ददेव, जयभीमदेव, रण मल्ल, केशव मल्लपिंसं
स्वतन्त्ररूपं शासन यानावने धुंकूगु अले शक्तिसिंह देवपिनिपालय् महाचीननाप
तक नं तप्यंक स्वापू तयावने धुंकूगु जुयाः भौत वा भौदेय् धाय्गु हे पाय्छि
जू । व जक मखुसे थाय् बाय् व भाय्नापं नं भौदेय् पाय्छि जू ।

भौगोलिक दृष्टि अले बनावटकथं समयसापेक्ष विकास जुयावयाच्वंगु
छगु नगर भौदेय् खः । भौदेय् न्हापानिसें छगु बनेज्याया केन्द्र नं खः । आः
वयाः थ्वथाय् राजनीति, यातायात, संचार, शिक्षा व स्वास्थ्यया केन्द्र जूवःगु
दु । शहर वा नगर जूगुलिं छगु देय् जुल हे धाय्माल । यैः, यल, ख्वप देय्
शहर जुयाः देय् जू थें भौदेय् नं देय् हे जुल । अले चीन व भारत जुइगु सतीगु
लँ थनं जुयाःवंगु दु । अरनिको (काठमाडौं-कोदारी) राजमार्ग व सिन्धुली
जुकाः वनाच्वंगु बनेपा-बर्दिबास (बि.पि.) राजमार्ग बनेपा जुयाः वनी । नेपाल्या

मुख्यमुख्य पार्टीतय् तःधंगु जिल्लान्यंक व क्षेत्र न्यंक भेला जुइ माःसा भौतय् याइ । थन थीथी विषयय् मास्टर्स् तगिंतक व्वनेत निगू कलेज दु । चीन सरकारया गुहालि दय्कूगु ट्रेड स्कूल नं थन हे दु । बालाःगु बोर्डिंग स्कूल व सात सालया प्रजातन्त्र वयन्त्यवनिसें व्वकावया: नां चलेजूगु स्कूलनापं पुलांगु स्कूलत दु । सात सालया प्रजातन्त्र नापनापं दयाच्चंगु मिशन अस्पतालं आःतकं वासः यानाः भिंउसाँय्या लागिं गुहालि यानाच्चंगु दु ।

थ्व च्वसुइ पुलांगु नेवा: नां दुगु थाय्बाय्या नां लुमंकेगु अले उगु पुलांगु नां ल्वःमंका तना मवनेमा: धक्का: थाय्बाय्या नां व्यय् थ्व च्वसुया आज्जु खः । उके थन व नाप स्वापू दुगु खँयात महत्व विया: फुगुचाःगुकथं भाय्या महत्व उजागर याय् गु मनंतुनाः व्यय्त्यना ।

भौदे दुनेया मुख्यमुख्य थाय् ३ वर्ग कि.मि. व नगरपालिकाय् दुथ्याःगु थाय् १८ कि.मि. दु (श्रेष्ठ, ११२२ः१७) । पंचायतकालय् प्यंगू गाउँ पंचायत दुगु खः । वि.सं. २०३२ साल लिपा निगू गा.पं. जुल (मानन्धर, २९३७ः५२) । निगू गा.पं. छथासं तया: वि.सं. २०३७/३८ पाखे नगर पंचायत जुल । व हे नगर पंचायत वि.सं. २०४७ या संविधान वयन्धुकाः नगरपालिका जुल । देयात केन्द्र भा.पिया: अनया थाय्, त्वा:, लँ, देगः (देवस्थल), हिति (इति), बहा:-बही, क्यब (बाली), खुसि, धः, द्वः, गा:, ख्यः, फः (फल्वा), सा:, आदि न्हापां विया: कथहं वंता (पूर्व), यिता (दक्षिण), योता (पश्चिम) व यंता (उत्तर)पाखेया पुलांगु मौलिक नेवा: नांत सतिकंनिसें न्यथनेत्यना । तर वंतापाखे धौख्यः, यितापाखे पन्ति, योतापाखे सांगा अले यंता वा येत्तापाखे नाला, टूकुचा, तूसाः व वैषि नां जक दुथ्याकाच्चना । त्वःफ्यूगु नां दुसा प्रतिक्रिया विया: भिंकेत गुहालि यानादीगु मनंतुना ।

वि.सं. २०७२या संविधान वयन्धुकाः वनेपा नगरपालिकाय् उग्रतारा जनागाल, सांगा, नाला टूकुचा, बासडोल, टुसाल आदिथाय् दुथ्याय् धुंकुसां अनया विस्तृत विवरण न्यनाः, लुइकाः च्चया: दुथ्याकेत ताःई बीगु व म्हो इलय् गुलिफत उलिजक दुथ्याकाः पिब्बय्त्यना ।

न्हापां पुलां भौतया मूलमूल थाय्यात स्वर्थीके व्वथलाः नां वियावनेत अःपुइ —

(१) दथुया मूल स्वधाःहिति दथुलाक कया: यंता तीन त्वाव्वनिसें यिता क्वबहा: ध्वाखापुखूतक,

(२) योतापाखे थथ्याःगुलिं थाच्व, थाथुत्वाः वा दछुत्वाः यंता वादेत्वाःया गणेद्यःनिसें (यिता) क्वलाँत्वाःतक, अले

(३) वंतापाखे क्वथ्याःगुलिं (यंता) क्वाथः वा काँथु गणेद्यःनिसें (यिता)पाखे वकुत्वाः गाःवहाः व वकु गणेद्यःतक ।

(१) दथुया मूल थाय् यंता स्वत्वाप्वं (तीनत्वाप्वः)निसें यिता क्वबहाः ध्वाखापुखूतक -

स्वधाःहिति दुगुलिं व थाय्या नां हे स्वधाःत्वाः धाइ । अनयात न्हापा ज्याथःजिथिपिंसं लाछ्व नं धाः । व थाय् न्हापानिसें धार्मिक, सांस्कृतिक व राजनैतिक केन्द्र खः । अन लाय्कू दु । न्हापा लाय्कूया योतापाखे शायद आराध्यदः महाद्यःया देगः (पशुपति?), यितापाखे दक्षिणकाली, व नारांद्यःया देगःत दु । भौंतया आःतकया मू याः (जात्रा) चासःद्यःया याः थनया मू दबूं हे खः क्वकया: (क्वफानाः) न्त्याकी । मूगु थाय् जूगुलिं यक्व मनूत मुनीगु, दबुलिइ सांस्कृतिक, राजनैतिक व धार्मिक ज्याभवः यक्व न्त्याइगु जूगुलिं नं शायद अन स्वधाः हितिया आवश्यकता न्हापानिसें जूगु जुइमाः । मूज्याभवः नापं मेगु ज्याभवः न्त्याकेमाःसा चिजाःगु दबू नं दु । अन दक्षिणकाली द्यःया न्त्यःने येयाःपुनिहले जालु-द्यः ब्वयाः कन्हय्यखुन्ह भौंखुशी यंकाः पालेगु (मानन्धर, २०३७:४८) याः (जात्रा) आःतक नं न्त्यानाच्वंगु दनि । थ्वथासय् न्यागू थासं लँ जूवःगु दु । दछुत्वालं छपु, असंफःपाखे छपु, काथुत्वालं छपु, कोभाः गणेद्यःयाथासं छपु, कोभाः ध्वाखापुखूपाखे मुस्याजुत्वाः जुकाः नारांद्यःया देगःलय् लाइगु छपु अले दछुत्वालं वइगु व वकुत्वालं वइगु समेत तःसा खुपूलँ लाःवः । अय्सां अन दछुत्वालं वइगु मूलं वा दथुलँ वकुत्वाःथ्यंक वनीगु छपु हे ल्याः खाःसा न्याकालँ अन हे नापलाःवः ।

उलिजक मखु, बौद्ध परम्पराया दृष्टिकोणं नं थ्व महत्वपूर्ण थाय् खः । स्वधाःहितिनाप स्वापू दुगु त्रिकोणात्मक रूपं स्वंगः पुलांगु चैत्यनाप नं स्वापू धाःवः । छगः स्वधाःहितिया च्वसं छगः चैत्य, छगः चैत्य असंफःया खः अले छगः चैत्य मूदबूया क्वसं यितापाखे दु । थ्व चैत्यनाप न्हापाया मल्ल जुजु वः वया छम्ह साय्मि रानीनाप स्वापू दुगुलिं आः खनेदुकथं ल्वहंया थांच्वय् पञ्च बुद्ध तयातःगु रूप दुगु खःला धइगु न्यनेदु । नारांद्यःगः लिक्कया चैत्य धाःसा न्हूगु कलात्मक खनेदु । स्वधाःहितिया तप्यंक वंतामाखे वनेगु छगू

गल्लि दु । अनं लाय्‌कू जुइ । लाय्‌कुली कुमारी छेँ नं दु धाइ । अन न्हापा जात्रामात्रां तबला लँय् हूलहूल मनूत दइबले तुँछेपाखे पिच्चाइगु गल्लिया लँचा नं दु ।

थव व्याया दकलय् च्वय् स्वत्वाप्वः (आः तीनत्वाप्वः धाइगु, मानन्धर, २०७५ः १५) दु । क्वाथः दुगु थाय् थन हे जुइमाः । थन प्यकालँ चू लाः । देय् दुने लः इनेत थथ्याःगु थाय् नं जूगुलिं छगु मू पुखू थन दु । काथु (क्वाथः/कोर्ट वा क्वार्टर (अंग्रेजीं?)) जुयाः थाय्‌या नां नं क्वाथः/काथुत्वाः जुल ला ? गथे खः धायत थाकु । अपभ्रंश जुयाः जूगु नं जुइफु । भजड धायबले उकिया अर्थ ल्हाः वा नाग धकाः थुइकी (श्रेष्ठ, ११२२ः१८) व मीनागाया प्रसगां नागवंशी जुजुपिंसं शासन याःगु सीदु । अन न्हापा गुतजाःगु देगः दु धाइगु (मानन्धर, २०७५ः १५) अले भौंतय् गुतजाःगु लाय्‌कू दुगु धाइगु शायद अन हे खः ला ? काथुधः जुकाः व पुखुली आः नं अन लः हय्फइगु सम्भावना दु । अले अनं भौंतया थीथी थासय्‌या ल्वहंहितिइ लःया निकास दयमाः धइगु अनुमान याय्‌फु । लः क्वतहय्त जक जूगुलिं अःपु जुइगु नं खः । अले थ्वथाय् वर्तमान नेपाःया योतापाखे (मध्य पश्चिम)या नागवंशी बौद्ध जुजुपिनि छुं स्वापू दु ला धइगु छुमां त्वाप्वः मध्ये छथाय् आःतकं नागयात पुँइ तइगु यानावःगु दु धकाः न्यनेदु ।

अनं तप्यंक यितास्वयाः भोलाखात्वाः जुया कुहां वय्बले भचा वंतापाखे जुयाः वःसा दकले पुलांगु तर अष्टगणेशकथं मकाइगु भोलाखात्वाःया भोलखागणेद्यः (मानन्धर, २०७५ः १५) व ससुद्यः निम्हंदुगु देगः नाप लाइ । भचा योतापाखे लिनाः कुहां वल धा:सा दथुलँया क्वय् योतापाखे दथुबही - बहीत्वाः दु । बहीत्वालं कहां वन कि वांख्यः वइ । अनं क्वय् अष्टमंगलया मूलम्ह, थौंकन्हय् तुकंप्वः (तुकंप्वाः) गणेद्यः धाइम्ह, इनावहाः दु । थ्व थासय् नं ध्वाखापुखू, दबू व भजन फल्चा नापं दुगु खः । व थाय् आः माध्यमिक तरिंया व्वनेकुथि जुयाच्वंगु दु । गणेद्यःया देगः व वयालिक्क वंतापाखेया फल्चा ल्वनाः बालाके धुंकूगु दु ।

अनं भचा वंतापाखे इनावहाःया च्वसं स्वसः साय्मिया मंकाःगु जापाली ख्यः दुथाय् थौंकन्हय् भ्वयँ छेँ दु । अनं भचा वंतापाखे हे वनेबले को(थु)साः व कोसाः त्वाः दु । अनं क्वयदुगु क्यबयात गःक्यब धाइ । कोसालं उखेपाखे कोबहाः नापलाइ । कोबहाःया चैत्यनापं हे कोभाः गणेद्यःया देगः दु । अन

पुखू नं दु धाःसां आः खनेमदु । तर ताहाः फल्वा ल्यंदनि । देगःया योता व यंतापाखेया फल्वात जक न्हनाः वनेधुंकल । अन नं भचा यिता स्वयाः वनेबले ध्वाखापुखू थ्यनी । अन लिक्क न्हापा फल्वा नं दुगु खः । आः व थास्-प्राथमिक तगिया व्वनेकुथि दु । कोवहाःपुखू लिक्क न्हापा ध्वाखा थ्यनीगु लंचा दुगु खः । आः बांलाक दय्काः गाःबहाःतक बांलाक वय्-वने जीधुंकल । अनं क्वय्, तुकुम्बः गणेद्यः व क्वनेसाः, व कोसाः आदिया क्वय् वा यिता पाखेया बुँयात खँचाबुँ धाइ ।

स्वधाःलाक्षिं योतापाखे कोलां स्वधाःत्वा जुकेत वइगु लँ जुयाः वनेबले असंफः नापलाइ । अन छगू ज्वःफल्वा वः छगू यंतास्वःगु फल्वा दु । निगुलिं फल्वा लिक्क निगू साः नं दु । असंफः त्वःता छपाः साः दु । व साः देया हे दथुइलाःगुलिं दथुसाः जुल । ज्वःफल्वा घाःगु साः उपःसाः व मेगु फल्वा घाःगु साःया नां खः न्हूसाः खः । अन लिक्कसं च्वंगु छखाछेयात धलंछें धाय्-गु याः । स्वधाःत्वालं तप्यंक यितापाखे वनेगु छगू गल्लि दु । अनं दुहां वनेवं नासःच्यः दुथाय् लाइ । अनयात नासःगल्लि धाइ । अन योता स्वःगु देगलय् नासःच्यः दु । स्वधाःत्वा कोय्यापिंसं बांज, म्ये, प्याखं, भजन आदि स्यनेत व पिकायूत अन विधिपूर्वकं पूजाआराधना याइ ।

(२) योतापाखे थथ्याःगुलिं थाच्व, थाथुत्वाः वा दछुत्वाः (यंता) बादेत्वाःया गणेद्यःनिसें (यिता) क्वलाँत्वाःतक -

बादेत्वाया च्वय् यंतापाखे ख्यःया लिक्क अष्टमंगलय् दुथ्याम्ह थाच्चुगणेद्यः (मानन्धर, २०७५ः१८) दु । थुम्ह गणेद्यःया सतिक पुखू दु । हिति धाःसा बादेत्वालय् लावंगु अनुमान जक याय्-फु । भजन फल्वा नं गन लाः धाय् थाकू । शायद, हितिलिक्क हे खः ला ? स्वत्वाप्वःया लिक्क योतापाखे सतिक लाः । अनं स्वत्वाप्वः व काथु गणेद्यःयाथाय् लाकः वनेगु लँ दु । शायद व लँ हे दक्वसिवे पुलांगु थाथुलाँ (मूलाँ) खःला धकाः अनुमान याय्-फु । थाथु लँ धाय्-बले च्वय्या लँ धइगु स्पष्ट जू । अले व लँ जुयाः काथुया पाःचालँ जुयाः चासःख्यः वंपि जुका हेलमु (हेलम्बु) व तातोपानी नाका जुयाः सँदे (तिव्वत/ल्हासा)तक वय्-वने यानाच्वंगु पुलांगु नेवाः म्ये व बाखं व्वनेबले स्पष्ट जू ।

व गणेद्यःयाथासं छपुलँ मञ्जुश्री जुकः वनी । अन मञ्जुश्री लिक्कसं

ल्वहंहिति दु । थुकिं थथाय् बौद्धत च्वनावने धुंकल धकाः निशान त्वःताः थकूगु क्यनी । अनं भचा वंता वनेवं पुलांगु पहः वःगु अशोक चैत्यं नं थुकियात स्पष्ट यानाच्वंगु दु । दथुलय् है लाक्क न्यताद्यःप्याखं हुइकीगु दबूया लिक्क दथुलय् थीक यंतापाखे दाचिअप्पां (चिकंअप्पा) दय्कातःगु (श्रेष्ठ, ११२२ः९) मेगु छगः चैत्यं नं थाय् या बौद्ध म्हसीका क्यनाच्वंगु दु । पुलांगु अशोक चैत्यलिक्क शाक्यमुनि बुद्धया मूर्ति व प्यखेरं पःखालं चाहिकातःगुलिं छु छु छुमा क्यनाच्वंगु दु । अनं कुहां वयवं खवय् छगु महत्वपूर्ण थाय् दु । थथाय् यात नारांद्यःया थाय् धाइ । कृष्ण देगः व नारां देगः नापं दुगु वा निम्ह नारांद्यः छ्वासं दुगु थथाय् पुलांगु थाय् खः । अन नं दबू दु । उखेंथुखें मेमेपि द्यःपिनिगु मूर्तित नं यक्व दु । भजन फल्वा निगू आःतकं संरक्षण यानातःगु दु । निगू फल्वा छत्तं जाय् का तलय् भजन कीर्तन याय् गु, क्वय् या छेली पसः पिकया: उपयोग यानाच्वंगु दु । थ थाय् मल्लकालय् है विकास जुगु बांलाक सीदु ।

लाय् कूया ल्वहं हितिइ नं अशोकीय परम्पराकथं हितिफुसय् जःखः निगः चैत्य आःतकं दनि अले जहंचा (जलद्रोणी) (निगः?) तयातःगु दु । अन है लिक्क लाय् कू दु । आः ख्यःजक ल्यं दनि, मेगु लाय् कूछेँया भरनावशेष जक दनि धकाः धाइपि दु । व लाय् कू (दरवार)या छेँ गुतजाः धाइपि दु । नितंजाःगु छेँ तक ला थ्व च्वमिं नं खंगु दु । अले लाय् कूया नामं व छेँया वंतापाखेया छखाछेँय् मोहनिवले नलस्वां तःगु नं थ्व च्वमिं शिक्षासदन ब्वनेकुथिइ ब्वंवनाबले खंगु दु । लाय् कूया योतापाखे तुलजाभवानी धकाः आः नं पूजा या: । न्हाचः च्वय् वंगु ल्वहं हिति तुलजाभवानी द्यःया यंतापाखे लिक्कसं लाः । दथुलय् छपुजक त्याल काय्यमाः ।

लाय् कूया च्वसं ज्यासननित्वाः दु । अन भचा गाःवंगु प्वकलय् व्वाकःगणेद्यः दु (मानन्धर, २०७५ः१६) । अले लाय् कूयां वंतापाखे निथासय् नासःद्यः हनावयाच्वंगु दु । व थाय् यात नासःत्वा धाःसां पाइमखु । अनं कुहां वयाः कोलाँ त्वालय् लाइ । अन महाद्यःया देगः दु । देगः लिक्क कोलाँ दबू दु । दबूलिक्क भजन फल्वा नं दु । अनं सच्छिगु मिटर योतापाखे वनेबले कोलाँ गणेद्यःयाथाय् थ्यनी । व गणेद्यः नं अष्टमंगलय् दुथ्याम्ह खः । थन नं ध्वाखाया निशान नापं कोलाँपुखु दु । आः चीधं जुयावन । बांलाक बार तया: पुखूया संरक्षण जुयाच्वंगु दु । थनं भचा जक योता-यंतापाखे तःला पुखू थ्यनी । अनं लय् छपु त्यालकाल कि अष्टमंगलया छम्ह गणेद्यःया चिकिचाधंगु देगः दु । थन

नं ध्वाखाया निशान दयमाःगु खः तर शायद् दथुलं नाप येँपाखे गाडी वइगु लँ त्यताँतक स्वाकूबले व निशान तन वा व थासय् हे न्हापा दयाच्वंगु लिपा ल्हवनेज्या यानाः दयकातःगु आः न्हूगु डिजाइनं दयकेत्यंगु ध्वाखा बांलाकेत ज्या जुयाच्वंगु दु। वयात न्हापा लायकूध्वाखा धाइगु खः। तर व ध्वाखा तलापुखूगणेद्यःनाप स्वापू दुगु खःला वा लिपा दयकूगु लायकूनाप स्वापू दुगु ध्वाखा खः, सीके थाकु। न्ह्याथेसां अन न्हापा छगु ध्वाखा दुगु सी दु।

(३) वंतापाखे क्वथ्याःगुलिं (यंता) क्वाथः वा काँथु गणेद्यःनिसें (यिता)पाखे वकुत्वा: गा:बहाः व वकु गणेद्यःतकः-

वंतापाखे क्वथ्याःगुलिं (यंता) क्वाथः वा काँथु गणेद्यःनिसें कायत्यनागु छायधाःसा थ्वथ्याय् थ्यथाःसां दथुयाव्यय् तयमछिं बरु थाथुलं नाप स्वापू तय् ज्याछिं। अले क्वय्या व्रति अप्वःनाप स्वापू भवःलाःवइगु जूगुलिं थ्व व्वनाप स्वानागु खः। अले क्वाथः व काथु गणेद्यःया थाय् त्वःताः मेरु फुक्क धया थें थाय् क्वथ्याः।

काँथु गणेद्यः न छम्ह मूलम्ह गणेद्यः खः। अन ल्वहं हिति नं दु। ध्वाखाया निशान पाःचा कुहां वनेथाय् दु। भचा कुहां वन किं बच्छ पाःचाय् हे मेरु ल्वहंहिति गा: नं नापलाइ। निपु हितियात नं धःगालं हयातःगु धलं लः स्वाकेछिं। स्वयवले थ्व ऐतिहासिक हिति खनेदु। फल्वा निपु हितिया दथुइ धया थें ध्वाखाया चिं दुथाय्लाक दु। न्हापा गणेद्यःया लँ छपु त्यालकया: यंता-योतापाखे भचा जाः तजाःथाय् चकंथाय् दुगु जिं स्यू। शायद अन दबू दुगु खः ला धइ थें च्वं। तर छुं धायत दसि मदु। आः अन बडा अफिसया ज्याकुथिछें दु। पुखू धाःसा पाःचाय् क्वय् क्वथ्याःथाय् लाः। अन लिक्क रियोकाइ मिखा अस्पतालया छैं दु। पुखुली वनेत निपु लँ दु। छपु लँ गणेद्यःया देगलं लिनाः तप्पक वंतापाखे नं वनेज्यू। पाःचां कुहां वनाः चासलय् थ्यंकःवनेगु लँ ल्वहतं सियातःगु व दथुलं नापलाइथाय् छगः ल्वहतं तापु दयकातःगुलिं नं थ्व थाथुलनाप स्वाःगु व चासलय् थ्यंक स्वाःगु थ्व लँ पुलांगु (ऐतिहासिक) जुइफुगु सम्भावना यक्व दु। उकिया छगु हुनि खः स्वधाःया लायकूली नं अले थाच्वत्वालं व भोलाखात्वालं चासलय् वय्-वनेत व न्हापा चासख्यः व वौपि जुकाः सैंदे वयवनेत सत्तिगु लँ नं व हे खः।

काँथु गणेद्यःया थासं स्वधात्वाः जुइगु छपु लँ चासलय् थ्यंक वनीगु

दु । अनं गल्लि जुयाः छपुलँ खखुहिती तब्बलागु लँ (दथुलँ) दु । छपुलँ भचा तब्बलागु लँ चासःचः रथ्य् विज्याकाः देश्य् दुत हय्न्हयः कन्यामचां लसकुस याकीगु थाय् तब्बला लँय् लाइ । काथुपुखूं छपु गलिचाया लँ वकुत्वाया सामयिक ज्ञानशाला भवन खवय् लाकाः च्यःपुखुसिथ्य् तब्बला लँ चासःचः याःबले जात्रायानाः हइगु लँ नापलाइ । थ्व स्वयाः न्हापां खखुहितिया जःखःया चीहाकःगु खँ तय् ।

बखुहितियात बार तयाः संरक्षण यानातःगु दु । हितिया लँ पुलावनेवं यितापाखे भवःलाक देगःत दु, सतिक च्वंगु महाद्यः, अनं भचा पाक्क छगः विशेष किसिमया चैत्य दु । व चैत्य च्वय् पञ्चबुद्ध्या प्रतीक खःसा उकिया क्वसं प्यम्ह नारांद्यःया मूर्ति दु । थ्व छगू बौद्ध धर्म व हिन्दु वैदिक परम्परानाप थःगु धर्मया च्यःपिं च्वय् तयाः चैत्य देनेगु धार्मिक सहिष्णुताया दसु हे धाय्मा: (वज्राचार्य, २०७२:९२) । थन हे सतिक भिंद्यःया निशान तयाः थाय् दय्कातःगु दु । थनथाय् हे लाक्क भजन छेँ नं दु । अनं पारावर्त महाविहार दुहांवनेगु लँब्ब दु । लिक्क छगू दबू दु । दबूलिक्क हानं छगः महाद्यःया देगः दु । थन हे दबूया यंतापाखे लँ त्यालक्याः छखाछेँ चासःचःया खःयाः सिधःगु छुमा बीत सिन्हजात्राया च्यःखः अन दिकाः दुकलंदान बीगु धकाः छन्तु न्त्यः चासःचःया देगलय् भोग बियाः बुकातःगु फै/दुगुया ला दान बीत वार्दलिं व्वली । व ला लाय्फत धाःसा भिं जुइगु भोमितय्गु धारणा व विश्वास दु ।

अनं न्हाचः वंगु लँब्बं यितास्वया दुहां वनेबले पारावर्त बहाः (महाविहार)या रूपरेखा खनेदइ । अन निम्ह अजाजु च्यः च्वनीगु छेँ नं दु । मू आगंद्यःलगायत बहालय् दइगु मेगु चीभात नं दु । थनया जःखःया थाय्यात गालय् थें क्वथ्याःथाय् लाःगुलिं गःबहः (गाः बहाः)धका नं धाय्गु याः । बहाःया यितापाखें पिहांवनेत छेँया छेलीलँब्बं पिहांवनेगु गल्लि छगू नं दु । अनं पिहां वनेबले जोगीलँ नापलाइ । व लँयात धैख्यःलाँचा नं धाइ । अनं आः न्हूगु लँ (अरनिको राजमार्ग) स्वाइ । खवय् वंसा प्यकालँ (चारदोबाटो) लाइ । अनं जवय् स्वयाः वंसा थ्व जोगीलँ तुकुप्वः गणेच्यःया न्त्यःनेया सालय् क्वचाइ धइगु नं न्यनाः तयागु खः । बहालं वंतापाखेया थाय्यात खिचागः धाय्गु याः थें च्वं । बहालं थुखे मवसे न्हापा दुहाँवंगु लँब्बं लिहाँ वना: तब्बला लं वंतापाखे वन धाःसा भचाजक वनेवं लसकुस याइथासय् थ्यनी । अनं भचा सच्छपलाः (५० मिटर) ति वनेवं स्वकालँ जुइथाय् वकु चीबहाः (चैत्य) दु ।

वकुत्वाःया ध्वाखा नं थनथाय् हे दयमाः । थन पीच मयाः वले ध्वाखाया निशान दुगु ल्वहं दुगु ताः । चैत्यं वंतापाखे २५ पलाःति वनेवले वकु गणेद्यःया देगः नापलाइ । न्हापा व देगःलिक्क भजन फल्वा नं दुगु खः । फल्वाया वंतापाखेया अंगलय् वंता स्वकाः हे अमिताभ(?) बुद्ध्या पूर्णकदया अभय मुद्राया मूर्ति थना: लिधंकातःगु खः । आः वयाः लँ तब्बलाः यायगु भवलय् व फल्वा थुनाछ्वय् धुंकल सा व बुद्धमूर्तियात व फल्वालिक्क हे दुगु नारांचःया मूर्ति लगायत मेमेगु मूर्तित आः अन दुगु तह्नां (तःधं) पुख्या योतापाखेया पःखालय् योतापाखे हे स्वकाः पिने लिधंकाः व्ययाः पूजाआजा यायगु यानावयाच्वंगु दु ।

वकुत्वाःया छगू विशेषता धायमाः थन न्हापा तह्नापुखू वयां च्यय् यंतापाखे भिंचःयाथाय् वनेगु लँया च्वसं चिकिचाधंगु छगू पुखू नं दुगु खः । व दथुया पुखू न्हापा द्यःदः पुखू व तह्नापुखुली लः उखेथुखे छवयगु निकास समेत तयाः लः मगाःगु पुखुली छवयजीक तयातःगु खः । आः वयाः व पुखू नं ल्हायधुंकल । पुखू ल्हाःगु यक्व दँ दयधुंकल । चासलय् वनेगु तब्बला लँया थीक वंतारिखे च्वंगु द्यःदः पुखुली न्हापानिसे प्यखेरं पःखालं घेरे यानातःगु दु । यितापाखे तब्बलाःलँ थीक दथुइ तःधंगु व थीक जवयखवय् चिचिधंगु यानाः स्वंगु ध्वाखा दु । थ द्यःदः पुखुली सुथय् ख्वाः सिलेगु, म्वः ल्हुइगु व धरः व्यायगु नं याः । अन यिता स्वःगु गणेद्यःया विशाल मूर्ति दु । मेमेपिं द्यःया मूर्तित नं उखेथुखे दु । वंतापाखे स्वःगु भजन फल्वा नं दु । पुखुली दथुइलाक विसं. १९९८ सालपाखे हरिशमशेरं भौतय् थायथासय् कलहितित तयाव्यूगुलिं वयकःयात आदर यानाः अर्द्धकदया भवाता नं तयातःगु दु ।

थवथाय् चीभाः, गणेद्यःया देगः व पःखाःया बुद्धमूर्ति व नारांचःया मूर्तित दुगुलिं थाय् चकं । द्यःदःपुखू व तह्नां पुखुलिं यानाः थाय् न्त्याइपु अले मनमोहक जू । थवथासं पुलांगु भौदेया थाय् क्वचाइ । अथेसां धनेशः व पन्तिपाखे वनेत भौखुशी ताँदयके धुंकाः लँ तब्बलाः याःसेलि बुलुहुँ यितापाखे छैं दनायकूलिसे भौदेया आकार तह्नं जुजुंवल । न्हूगु लँ दयकूसेलि उकिया जवंखवं व पन्ती वनेगु लँय् नं जवंखवं छैं दयाः आः भौखुशी थ्यंकं छस्वाः जुइधुंकल धाःसा पुलांगु त्यता ताँया लिक्क दयकूगु न्हूगु लाँटा ताँनिसे चासखुशीतकं जवंखवं छैं जायधुंकल । आःवयाः प्यकाल भौतया मूथाय् जूवल । यातायात, संचार, बन्दव्यापार, प्रशासनिक व आर्थिक कारोबाराया नं केन्द्र जूवल ।

आः क्वने वयाः पुलांगु देशं पिनेया व आःया भौत नगरपालिकाया

दुनेलाःगु वः वयापिनेया नं छुं छुं थासय्‌या पुलां नेवाः नां ईशान कुनिसें वंता, आग्नेयकुं यितां, नैऋत्यकुं, योता, वायव्यकुं व अले यंता तकया थाय्‌या जिं खना थें, स्यू थें व न्यना थें ब्वथलाः पिब्य्‌। थन नेवाःनांया प्रसंग जुयाः नेवाःनां जकयात च्वछायाः पिब्य्‌गु धृष्टता यानागु दु ।

ईशान कुं (यंता+वंता) :-

काथुत्वालं वा वकूपुखू जुकाः वंसां न्हापां काथु धः थ्यनी । अनं भचा वनेवं भैलकुण्ड थ्यनी । अनं पाःचा थाहां वनेगु चिधंतं व तःद्वां (तःधं) तं निगू पाः न्व्याथासं थाहां वंसां आचाःख्यलय् (घोकेचौर) लाइ । चिजाः ताँलं थाहां वनेवले खवय् गालय् ल्वहंहिति दु । जवय् भेलद्यःया निशान, छगः देगः दय् कातःगु दु, भचा वन कि हे खवय् पाखे चन्द्रकीर्ति विहार नाप लाइ । जवय् दुगु पुलांगु चैत्य ल्वनेगु भसं पियाः आःतक विहारय् लुखाय्लिक्क दुने तयातःगु दु । फल्वा मदय् धुक्कल । अनं भचा वनाः पाःचा कुहांवनेन्त्यः छगू फल्वाया भरनावशेष ल्वहं व छधाः ल्वहंहिति नापलाइ । अनं न्हापा वंतापाखे वनीपिं व उखें वःपिं भल्यातय् ज्वरय् यानाः नइगु खः । अनं पाःचा कुहां वनेवं ख्वाः सिलाः कीगः तनेगु कीगताःधः थ्यनी । अले भचा थहां वन कि चासःया बस्ति थ्यनी । द्यःछैं खवय् लाकाः भचा वन धाय् वं मीनाग धकाः छकुति हाकःगु ल्वहं थनातःगु नापलाइ, नापं खवय् चैत्य व पुखूचा छगू जःसिगाः वनेगु लँ बाइथाय् पुलांगु चैत्य, लिक्कसं छगू छतँजाःगु फल्वा, व हे लिक्क ल्वहं हितिगाः दु । जवय्‌पाखे पोखतय् द्यः खतय् तय्त खः दिकातइगु दबू दु । अनंलि चासःद्यःया जगत (complex) दुहां वनेगु ध्वाखां दुहां वनेवं जवय् हनुमानया पूर्णकदया दनाच्वंगु भवाता दु अले छतँजाःगु भजन फल्वा दु । ध्वाखा खवय्‌निसें सतःया व्व जुयाः देगः छचाःखेरं चाःहिलेगु जुइ । यंता व वंताया फुक्क व्व भक्तजन व दर्शनार्थीतय् भजः व्वनेत दय्कातःगु छतँजाःगु सतः दु । सिथय् थंकाः छगू सतः नितँजाःगु दु । चासःदेगःया स्वतंपौ दु । आः वयाः स्वतं लुं सियातःगु दु । लँय् देगःया योतापाखे भैलःद्यःया मीनाग छू यनय् तयाः च्वयातःगु भयंकर किपाः दु । अनं वंतापाखे चासखुसी छिनाः थाहां वनेगु चासःगु (रक्तचन्दन् वन) दु । अन गुँइ गणेद्यःयाथाय् वनेगु लँ दु । अनं व गुँयालं च्वय् सिलु महाद्यःयाथाय् वनेज्यू ।

चास जगतया ध्वाखां हे पिहां वया ईशान कुं जुकाः छगू कि.मि.

थहां वन कि जःसिगा: महाद्यः (जलेश्वर?) याथाय् थ्यनी। थ्वथाय्या नां व चासखुसीलय् तगवःगु जःसि थे गा: जूगुलिं जःसिगा: धाःगु नं जुइफु। छगु कि.मि. मेगु थाहां वन कि वैपि थ्यनी। थनं चुनितं (चुनाताल?) नं वनेज्यू। वैपि थौकन्हे ल्यासेल्याय्-म्हत चाःत्यू वनेत चल्तिगु थाय् चप्लेति सती। अनं लिपा रबि, ब्यासी (पाँचखाल) जुकाः हेलम्बु, तातोपानी, द्वाल्खानापं वंता व सँदे वनेगु लँ जुयावनी।

चासजगतं यितापाखे कुहांवंसा चासख्यःया ल्यंब्व दु। अन खुह्न (खुधा:) हिति धकाः म्वः ल्हुइत त्वहंहिति दु। अले सुवर्ण (हनुमान) घाट दु। शमशान नं दु। न्हापा अन चासधः धकाः छव, लौजा (कःनि) चुं क्यलीगु घः दुगु खः। आः उकिया आवश्यकता मन्त। अनं कुहां वन कि लिखुद्वः लाइ। लिखुद्वलं चासखुसी त्यालाकाल कि वंतापाखे चासगुंया क्वय् माकःख्वाः नां तयातःगु ख्वावुँ दु।

वंता :-

देशं पिहां वनेत काथुधः त्यालाछ्हि हे मा। तहां पुखूलं वनेबले नं व धः पुलावन कि भिनादि (भिन्दःया थाय् मानन्धर, २०३७:) नापलाइ। अनं चासखुसी पुल कि पञ्चकन्या (पाँचकुमारी) थाहां वनेगु खः। च्वय्थ्यंका देगः दु। अले अन न्हापाया च्वापु ब्वंगः (बुंग राजमार्ग दय्कूबले ल्हात) व च्वापुख्यः नापलाइगु खः। आः काभ्रे क्याम्पस व डडा ज्याकुथिया छैत दु। अनं यितापाखे राजमार्गया क्वय् च्वापुख्यःया क्वथ्याथाय् न्हापा पलेस्वां पुखू दुगु हँ, जःखः बुँ दुपिनि पलेस्वां हः कुनाह्याः उकी तयाः बजि नयगु याः धइगु न्यनेदु। आः व थासय् फुटबल आदि कासा म्हितेगु थाय् जुयाच्वंगु दु। अले लिक्क वन नर्सरी नं दय्धुंकल व हे थासय्। अनं धौख्यः वनेगु पुलांगु लँ थ्यनी। उकिया क्वसं भक्तेश्वर महाद्यःया देगः व पुखू दु। अनं यिता पाखे वु (द्व)द्वः (बुडोल/वर्णपुर, मानन्धर २०३७:४२, वर्णिपुर (बुडोल) मानन्धर, २०७५:१५) धयातःगु थाय् दु। थ्व थाय्-यात स्वस्थानी उल्लेख जूम्ह नवराजया ससः वा चन्द्रावतीया थःछै नं धायगु याः। अन आः नं भौंतं धलं सिधइगु न्यान्हुखुनु न्त्यः नपि वनिबले न्हापा सुं भिक्षु वा बुद्ध वयाः शिविर दय्काच्वंगु निशान ख्यः दु धाइ। अन ल्वहंया निशान ल्यं दनि। तर आः अन प्वंथासय् बुद्धिनारायण धाम, वृन्दावन धाम, व चारधाम धकाः नां तयाः बांलाक दय्कातय् धुंकल।

अयसां १० वर्गमिटर ख्यःचा (जग्गा) वः ल्वहनिशान ल्यंकातःगु दनि तर स्वय् बले लिपा तनावनीगु भय दु ।

अनं यितापाखे वंसा खंपु वनेगु पुलालॅ, योतापाखे स्वयाः वंसा छ्गः राम मन्दिर व भौतय् वयगु लॅ थ्यनी । च्वापुख्यलं वंता स्वयाः वनेबले चिखुद्वःया वु थ्यनी । चिखुद्वःया च्वय् चासगुं पाखे चःवु धाइ । चिखुद्वलं चासगुं वयाच्वंगु सिलुधःचा पुलाः वन धाःसा बखुद्वः जुइ । बखुद्वःया यक्व जग्गा आः काठमाडौ विश्वविद्यालयं छ्यलाच्वंगु दु । लिक्क अन मेगु छ्पु धः वइ । धः पुलाः पाःचा थाहां वन कि धांख्यःया योताच्व नापलाइ । अन हे बनेपा-सिन्धुली-बर्दिबासया लॅ व धुलिखेल अस्पताल जुयाः देशय् दुहावनी । अनं पाँचखाल, पलांच्वः, नमूरा, दच्वः, तिमाल आदि थासय् वनेज्यू ।

आत्मेय कुं (वंता+यिता) :-

क्वःलाँ, इनाबहाः, क्वसाः, क्वबहाः, वकुत्वा, न्त्याथासां वःसां थूलालॅ जुकाः विपुखु नापलात कि अनं खंपु वनेगु पुलांगु लॅ दु । लॅ जुकाः वायव्य कुं लिनाः वन कि न्हापां काथुधः, अले चासखुसीचाया ताँ पुलाः वनेमाः । काथुधः व चासखुसीया संगम अन सतिक दु । चासखुसी लिनाः लॅ भचा कुहां वनेबले क्वथुदिप व उग्रतीर्थ नापलाइ । दिप व उग्रतीर्थया महाद्यः (जलेश्वर) भौंखुशीया खवय् दु । थ्व थाय् त्रिवेणी नं खः । भौंखुसी, चासखुसी व पाक्वधः न्हापा अन नापलाइगु । पन्ति वनेगु लॅ दय्कूसानिसें पाक्वधः मवल । अनं भचा वन कि सिकाक्व पूज्याइगु थाय् सिकाक्व ख्यः दु । अन पूजा सिध्य धुकाः तिनि ख्वपं नवदुर्गा भौतय् बिज्याइगु धइगु न्यनेदु । भौतय् वयधुकाः नं न्हापां अन पूज्याइगु चलन दु धाइ । अनं उखेया खॅ लिपा व्य । हानं खंपुया लॅ जुयाः वनेबले तयूख्वाः भैलद्यःया देगः जुयाः व चिबलागु लॅचां खंपुया लाछि नं वनेज्यू । भौत व खंपुया संस्कृति मपाः । तर अन विस्काः हनी । खंपु छ्गू-छ्गूत्याति कि.मि. पाःगु पाःचा थहां वनेवं च्वक्वाथः (चौकोट), (बयदार २०७५:२८) थ्यनी । थ्व नं नेवाः गां खः । अनं खुसीं-खुसीं वनाः ब्रहतँ गया: शंखु जुकाः नमूरा व नमूरां उखे दच्व जुकाः रोशी खुसिया लॅ जुयाः कुशेश्वर दुम्जा, सिन्धुली, रातमाता, भांगाभुलि आदि थाय् वनेज्यू ।

यिता :- थूलालॅ लिनाः पन्ति वा खंपु वनेत वःसां व वकुत्वालं पन्ति

वनेत यितापाखे स्वयावःसां नापलाइगु न्हापा देशपिनेया छगू प्यकालॅ खः
 विपुखू (गोदामचोक) । पन्ति वनेगु लं यितापाखे स्वयावनाः भौँखुसीया ताँ
 छिना: भचा थाहां वन कि धनेशः थाहां वनेगु दोपाः थ्यनी । अनं थाहांवंसा
 धनेशः महाद्यःया देगः (धनेश्वर) थ्यनी । थाहां मवंसे तबला लँ जुयावंसा
 धःद्वः, मेलांख्वा (चासःद्यःया मचा पीकातःम्ह जलद्यः नं मचा नयूत मचा ग्वः
 धकाः न्यंबले वांखाया: क्यंगु बखतय् चासःद्यः नं मे सालाकया: वांछ्वगु अले
 उगु मे कुतुवंगु थाय्/खाबुँ), धःद्व, धःद्व च्यय् ख्वलाखुँ व्वंगःचा वइ । धनेशलं
 यितास्वया थहां वंसा क्वर्गुँ जुइ । तबलाः लँ जुयाः वंसा पन्ति वनी । पन्ति,
 खोपासी (खु(कु)र्पासि), पातिखर्क, चला (चलाल) गणेद्यः, धुँखर्क (आः दुँखर्क)
 जुयाः वेथांच्व (फूच्व स्वयाः तज्जाः धाइगु महाभारत श्रृंखलाया छगू च्वका)
 थ्यनी ।

अथे हे, द्यः चुइकीगु लं वन धाःसा भौँखुसी पुलेवं तुल्ति फाँट जुइ ।
 अन तुल्ति हिति नं दु । आःतकं लः वयाच्वंगु दनि । अन सिनागः व सिनागः धः
 दु । धःलिक्क अन न्हापा फिम्हति मनू च्वनेज्यूगु पाक्व नं दु धाइ । पाक्वद्वलय्
 वइगु पाक्वःधःलिक्क तसकं थीगु न्हायकं त्वहं (चासःद्यःवं चासलं थःगु ख्वा:
 स्वयाविज्याःगु न्हायकं थे थीगु) दु धाइ । आः मदय्वंकल । अन चय्पिवुँ अले
 च्यय्वन धाःसा भौँतय् न्हापा हयातःगु कलहितिया मुहान दु । अनं च्यय् क्वर्गुँ
 जुल । पाक्वद्वलं मचा योतापाखेस्वया क्वर्गुँ थाहां वनधाःसा अन बहीकिबा
 जुइ । अन आः प्राइमरी तगिंया व्वनेकुथि दु । बहीकिबाया क्वय् लिक्कलिक्क
 तःधःचा (तःह्वचा?) व तःह्वगां, सिपाद्वः आदि थाय् दु ।

नैक्रत्य कुं (यिता+योता) :-

इनावहालं यितापाखे स्वयाः कुहांवन धाःसा थूलाँ थ्यनी । अनं भचा
 वनेवले न्हापा तुलिताँ (अग्राखया सिं दय्कातःगु) नापलाइ । आः ढलान ताँ
 दय्के धुंकल । उखेमवंसे थूलां जवय् लिनाः वनेवले दूव्यंकेत व जाभुखाय्यात
 वनीथासय् मनूजक वनेजीक दय्कातःगु ताँ दु । ताँ पुलाः वनधाय्वं जवय्
 स्वयाः वनधाःसा सिलुदहःचा धइगु लः दुगु गा: नापलाइ, अनं सिनागाःगांया
 सिर्थसिर्थं च्वबुँजा धइगु क्वर्गुँयालिक्कया छगू च्वः नापलाइ । व थाय्यात
 आः देवीथान नं धा: । अनं कुहां वय्वले नेवाःपहःगु ल्वहं हितिइ थ्यनी । अनं
 सतिक बालकुमारी द्यः दु । अन कुहांमवंसे योता स्वयाः भचा थाहां वन कि

ऋषित्वाप्वः जुइ, आः थ्व थासय् स्पेन सरकारया गुहालिं बाल अपाङ्ग अस्पताल दयकातःगु दु । अनं उखे स्वयाः वन धाःसा कवगुँया यिताव्व कवचाइ । अनं आशापुरी महाद्यः (आशापुरेश्वर) दु । अनं वन धाःसा फूच्चया लैं जुयाः अन थ्यंक वनेज्यू । अन मवंसे कुहां वल धाःसा चसिद्वः व चसि खुसी थ्यनी । चसिखुसी थाथुदिप, च्वय् त्वाःयापिनि सी उड्गु दिप (मसान), लिक्क भोँखुसी दुगु थाय् खः । थुला जुकाः वनीगु सिलाँ थनतक वइ ।

योता :-

तलापुखुं वा लाय्कूध्वाखां तब्बलालं वा क्वलालं चिबलालं योता त त्यताँबजाः, सँय्-सतः (?) जुकाः पुलांगु तबलालं वनेबले ज्वनागः थ्यनी । अनं सिउचा (वँ इलेगु/त्याउँचा) ख्यः, क्वपिद्वः, जरं तं (जलद्रोणी पाःचा/भैसेपाटी), ह्वं ह्वं महाद्यः खुसिचा, नासिकाद्यः अले सांगा थ्यनी । अनं सांगात जुयाः नलिंच्व, जगाति जुयाः ख्वप थ्यनी ।

त्यताबजाःया सतः ख्वय् लाकाः यंता-योता स्वयाः थहां वन धाःसा अन यक्व धया थें सायमितय् देगुख्यःत नापलाइ । अनं भचा थहां वन कि क्वाथ (क्वाताचा) थ्यनी । न्हापा थन नं छगु क्वाथः दुगु खनेदु । अनं भचा वन कि खाँय् नागया थाय् जुइ, अनं काँगःधः नापलाइ, व धःजुया योतापाखे वन धाःसा काँगः नापलाइ । अनं थहांवंसा तेपुचा गुँइ थ्यनी । थ्वथाय्-या योचाव्व ख्वपपाखेया योसिनाप ज्वःला । काँगःधलं यंता लिनाः सोमुद्वःजुया भचा वन कि सोमुद्यः (सोगद्यो/सुमद्यो? मानन्धर २०३७:४२) महाद्यः नापलाइ । अनं इताधः व भचा च्वसं भंडारीगांचा जुकाः थहां वंसा तेपुचा गुँ (डाँडाय्) थ्यनी ।

बायव्य कुं (योता+यंता) :-

थ कुंयात नालाकुं धाःसां ज्यू । तलापुखु वा लाय्कूध्वाखां थ्व कुंस्वया वनेबले आः नयाँवस्ती धाःथासं नालाबुं जुयाः वँवं तुसालं वःगु खुसीया ताँ पुलाः वना भतिचा जाय्वं देशंपिने भिंच्यःया ख्यः थ्यनी, अन सस्यूचः नं दु । अनं भचा वनेवं नाला थ्यनी । लैं नालादुने दुहाँ मवंसे योतापाखे वनेवं नाला करुणमय (श्रृष्टिकान्त लोकेश्वर)या देगः लाःवइ । अनं थहां वन कि तुकुचा गां लाइ, ख्वप वनेगु तुकुचा गांया भञ्ज्याङ्ग यिता स्वयाः वंसा योसिंगुँ, योता स्वयाः वंसा ख्वप च्यास्त्रासिंह वा कमलविनायक वनेगु लैं जुइ व मेगु लैं जुयाः

थहाँवंसा ल्हासापाक्व सस्यूद्यःयाथाय् थ्यंकःवनी । उखे मवंसे दोपाचां देशय्
दुने वंसा नाला भगवती नं थ्यनी । थहाँवंसा नालागुँ जुइ । अनं पानीमुण्डे गां,
महाद्यःपुखू व नगरकोट डाँडा सत्ती ।

यंता :-

स्वत्वाप्वःया लिक्क यंतापाखे च्वसं दोपाचाय् निगः ल्वहंथां दु ।
यंतापाखेया त्वाप्वः (stupa)य् थाँसिमा पिनातःगु दु । अनं यंताया थाय्
यात न्हापा चाक्लाः किबा धायगु याः । आः व थाय् पुलांगु १२ तगिंतक
ब्वनेदुगु ब्वनेकुथि (आजाद उच्च मा.वि.)या भवन व ख्यः (कम्प्लेक्स) जुल ।
अनंलिक्क च्वय् मचाप्वतः धकाः न्हापा मचागालय् वर्पिं थुनेयंकीगु थाय् खः ।
आः व थाय् नं त्वनेगु लःया त्यांकि व ज्याकुथि जुयाच्वगु दु । अनं भचा
च्वय् छथाय् पूज्याइगु थाय् दु । व थाय् शायद सापू-मैपूतय्गु दकले पुलांगु
बस्ति खः जुइ । अनं पूज्याना तइम्ह द्यः खः र्वाःद्यः । अनं लिपातक नं सा,
मे वा पशुत म्हं मफुत धाःसा लाय्केभासं वा मचा बूसा मचा म्वाकेया भसं
दुरुमरि तयाः पूजा याःवनीगु थाय् खः । व उबलेया र्वाला (सापू)तय् द्यः
जुयाः वयात र्वाःद्यः धाःगु जुइ धइगु सीदु । अनं भचा जक च्वय्, मगःगां दु ।
अनंच्वय् थागुँ (च्वय्या गुँ) वइ । थागुँया वंतापाखे चुनातँ धइगु गां दु । अनं
थागुँ यंता स्वयाः कुहां वंसा नालाया तुसाः (टुसाल) थ्यनी । थ थाय् नेपाःया
दकले न्हापायां डेरी खः धाइ । उकिं नं च्वय् वंसा चुनाताँ (चुनाताल) जुयाः
नगरकोट थ्यनी ।

उपसंहार

न्हापां पुलांगु देया सीमित घेरादुनेयात स्वव्व यानाः वःचाहाकलं थाय्
या नांत वियागु दु । अनंलि, देया जःखःयात ज्याछिक्काः सीकेत अःपुक थाय्बाय्
व मेगु भौगोलिक नां लुमंकेत व म्हसीकेत प्यंगु कुं व प्यंगु दिशायात व्यागलं
व्यागलं व वःचाहाकलं नां वियागु जुल । उगु नां गुगुं मौलिक खःसा गुगुं
बोलिचालिइ ववं हिलावंगुयात नं थन दुथ्याकागु दु । अभ नं थन माक्व भाषागत
खँगवःया उद्गम, ध्वनिविस्तार व व्याकरणगत शुद्धाशुद्धि स्वयाः नं परम्परागत
उच्चारण गथे जुयाः वयाच्वन अथे हे जुयाच्वंगुयात ध्यानय् तयाः खँगवःत व्ययागु
दु । अथेनं छुं द्वंगु दुसा भिंकेगु भाला हनेबहःपिं व्वमिपिंत इनाप याना ।

लिधंसा

अर्जुन कुमार (सम्पा.) (२०३७ विसं), गरीमा। बनेपा: चण्डेश्वरी युवा क्लब।
बयदार, के.जि. (२०७५ विसं), 'नेवार कायस्थ: एक अध्ययन', वार्षिक स्मारिका
भुजङ्ग, पृ. २३-३१। काख्रे बहुमुखी क्याम्पस, बनेपा।
मानन्द्यर, ज्ञानकाजी अरे (२०७५ विसं), 'बनेपाका अष्टविनायकहरू', वार्षिक स्मारिका भुजङ्ग, पृ. १५-१९, काख्रे बहुमुखी क्याम्पस, बनेपा।
वज्राचार्य, वज्रमुनि (२०७२ विसं), नेपालगायाधर्म। यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग।
श्रेष्ठ, उँकारेश्वर (११२२ नेसं), भोटया चण्डेश्वरीजात्रा। येँ : रामभक्त भोमि।

ने.सं. ११४१ सिल्लागा: द्वादशि (२०७७।१।२६/Wednesday,
March 10, 2021) बिपुखू (गोदामचोक)

॥ विवेचना ॥

तुनाःसिंह कियातःगु कामकला, कामशास्त्र खः ला ?

दर्शनवीर शाक्य

थीथी देगलय् तुनाःसिं खंकेफइ । तुनाःसिं धायवं हे कामकला सिंह कियातःगु लुमना वइ । मानौं कामकला व्यूत हे तुनाःसिं दय्कातःगु थें । देगःया पिनेया आवरणय् दकलय् ध्यान वनीगु व्व हे तुनाःसिं जुयाच्चंगु दइ । तुनाःसिं खन कि हे कामकलाया जक सोच वयाच्चनिं मानौं तुनाःसिं व कामकला छगूकथं पर्यावाची खँगवः थें । छायकि तुनाःसिंया चर्चा धइगु हे कामकला कियातःगु मूर्ति हे जक आपा जुइगु याः । मेमेगु काष्ठकलाया खँय् तुनाःसिंया चर्चा म्हो हे जक जुइ । तर यथार्थ धाःसा यक्वं पाः । तुनाःसिं नेपाःया मौलिक वास्तुकलाया छगू व्व खः । नेपाःया वास्तुकलाया छगू विशेषता धइगु हे छगू निश्चित जग्गां वा स्थानं वः सिबे भचा आपाः थाय् पिकाय्गु नं जुयाच्चं गुकियात माःगु तिबःया रूपय् तुनाःसिं छ्यलातःगु दु । उकथं हे नेपाःया वास्तुकलाया मेगु नमुनाकथं छेँया पौ पाःलुकाः वाःवइगु लः ममुनेमा धकाः पौयात तिबः बीत तुनाःसिं छ्यलातःगु दु । नेपाः कृषिप्रधान देय् खः । थनया मौसमय् भर यानाः हे बुँज्या याइगु खः । उकिं छेँया दकलय् च्चय्या व्व अर्थात थौकन्हे कःसिया चकंगु थाय्या छ्यलाबुलायात भी पुर्खापिंसं मछ्यसे पौ दय्कातःगु खेनेदु । उकिं नेवाःतय्गु मौलिक वास्तुकलाया छगू मुख्य व्वः हे तुनाःसिं खः । अभ नेवाःतय्गु वास्तुकलाया नमुना कथं छेँ दनेबले बार्दलि पिकया: उकियात तुनाःसिं हे तिबः बीका तइगु खः । नेवाः वास्तुकलाया विशेषताकथं हे निश्चित थासं भतिचा आपाः थाय् पिकाय्गु संरचनायात तिबः बीगु हे तुनाःसिंया मूल ज्या खः ।

तुनाःसिंह छुं हे कियामतइगु इलय् तसकं हे साधारण सिंगवः थें जक हे

खनेदइ । नेपाःया मौलिक पहिचान काष्ठकला नं छताः खः । काष्ठकलाकथं नं नेपाःया विशेषता धइगु हे छगु चिकिचा धंगु थासय् नं अनेकौं कथंया बुट्टा निसें असामान्य वा जटिलतां जाःगु कलाः न्त्यब्बय् गु जुयाच्चंगु दु । छुं नं सामान्य बस्तुयात बालाकेत उकिइ बुट्टा की । अले तिनि हे बालाइ । पुलांगु छैँय् तुनाःसिं भर वियाः पौ, बार्दलि खंकेफइ तर व सामान्य जक यानातइ । तर देगलय् धाःसा बुट्टा कियाः छायपियाः बालाकातइ ।

देगलय् तुनाःसिं छ्यलीगु मुख्य रूपं निताः कारण दु । छता देगःया पौया भार क्वबीगु अले मेगु देगःया निश्चित क्षेत्रफलय् नं तुनाःसिंया गुहालिं धेचुक्क भयाः दयकाः थाय् भचाः छिंक दयकेगु खः । थुज्योगु महत्वपूर्ण भार फयमाःगु खःसां तुनाःसिंयात सौन्दर्ययात्मक रूपं न्त्यब्बया तुनाःसिंया मू ज्यापाखे ध्यान मवनीगु काष्ठकला न्त्यब्बय् गु नेवाःतय् गु शीप जुयाच्चंगु दु । देगलय् दुगु तुनाःसिं मुक्क स्वता व्य व्यथले ज्यू । तुनाःसिंया दकलय् च्यय्या व्व - गन सिमाहः दइ, दथुया मूल द्यः दइगु व्व अले दकलय् क्वय् थीथी सन्देशात्मक काष्ठकलाया व्व । तुनाःसिंइ कियातःगु कामकलाया विषय केन्द्रीत जुइगु हेतुं मू विषयलय् वने ।

तुनाःसिंया क्वय्या व्य सदा हे कामकला हे जक कियातइगु जुइमखु । थीथी देगलय् स्वः वन धाःसा गनं बाखंयात काष्ठकलाया माध्यमं कनातइ, गनं सावधान याय्कथं गनं मखुगु ज्याखँ यात धाःसा राज्यं गुज्योगु दण्ड बी धकाः नं किपाः कियातइ । अभ गनं तुनाःसिंइ छुं हे कियामतःगु नं दु । मूलतः छुं कथंया सन्देश बीत हे तुनाःसिंइ छुं कीगु याइ । थुकीं सन्देशमूलक सुचं बीत हे तुनाःसिंयात छ्यलातःगु खनेदु धकाः धायछिं ।

अकसर तुनाःसिंइ कियातःगु कामकलायात तप्यंक हे कामशास्त्र लिसे स्वाकाः स्वइ । छायधाःसा कामशास्त्र थुलि लोकंव्वाः कि कामकलालिसे स्वापू दुगु छुं नं खँयात कामशास्त्रया प्रभाव स्वाकेत स्वइ । तर तुनाःसिं कियातःगु कामकलाया स्वापू कामशास्त्र लिसे दु कि मदु धइगु खैँय् दुवालेबह जू ।

कामशास्त्र अन्तर्गत कामसूत्र सफू वात्स्यानं च्ययातःगु खः । तर कामशास्त्र मात्र कामकलाया वर्णन मखु । वात्स्यानं च्ययातःगु कामसूत्रय् मूल रूपं मिजं व मिसाया यैन अंग, लिंग व योनीया आधारय् व्यथलातःगु दु । मिजंया लिंगया हाकःया आधारय् खराचा, द्वों व सल धकाः व्यथलातःगु दु । अले मिसाया योनीया आकारया आधारय् चल्ला (हरिण), सल व किसि

धकाः व्यथलातःगु दु। थ्व क्रमकथंया लिंग व योनीया आकार दुषिं दथुइ सहज काम जुइ तर थुकी वियातःगु क्रम छसिकथं मजूसे बेमेल जुल धाःसा सहज मजुइगु खँ दु। अथार्त खराचाया जोडी चल्ला, द्वोंया जोडी घोडा व सलया जोडी किसि जुइ। तर खराचा व किसि वा सल व चल्ला (हरिण) जुल धाःसा व बेमेल जुइ। थज्योगु हे बेमेल कामकिडायात गुकथं मेल याय्‌गु ज्ञान वात्स्यानया कामशास्त्र्य दु। तर थुलि जक मखुसे छम्ह मनुखं ६४गू कला सय्के मा: धकाः कामसूत्र्य धयातःगु दु। थ्व ६४गू कलाय् स्ये हालेगु, वाद्यवादन थाय्‌गु, खाता मिले याय्‌गु, स्वांया थीथी स्वांमा हनेगु, नक्कल याय्‌गु, छेँ र्मत याय्‌गु आदि इत्यादि कला सय्केमा: धयातःगु दु। ६४ गू कामकलाय् निपुण जुइ धुकाः थ: कला, कतःया कला, गणिका, विधवा इत्यादि लिसे गथे याना: प्रसंग न्याकेगु खँ दु। गथे याना: धय् पुइगु, चुम्बन याय्‌गु, कुतिं न्याय्‌गु, वांन्याय्‌गु, रवतुलेगु व कामकिडा याय्‌गु दु। थीथी तुनाःसिँइ स्वल धा:सा नं कामशास्त्र्य स्यनातःगु खँ थें हे कामकिडा, चुम्बन, आलिंगन इत्यादि दु। विद्वानतय् धारणाकथं थुज्याःगु चित्रण धइगु कामसूत्र, रतिरहस्य वा अनझरझ थें कामशास्त्रया सफुतिइ च्यातःगु ज्याखँ थें हे खः। मूल रूप धाय्‌गु खःसा कामशास्त्रया उद्देश्य थौकन्हय्या भासं आर्ट अफ सेडक्शन art of seduction हे खः।

तर तुनाःसिँइ कियातःगु कामकलाय् धा:सा भचा जटिल। नेवा: काष्ठकलाया नमुनाकथं चीधंगु थासय् नं अनेकौं सन्देश सुलाच्वंगु जटिलता खंकेफइ। कियातःगु पात्रपि रहस्यमयी जू। छम्ह मिजं वा मिसां छक्वलं छम्ह सिबे अप्व: मनूलिसे कामकला न्याकाच्वंगु खनेदु। कामशास्त्र्य छम्ह मिजं व छम्ह मिसाया दथुइ जक कामकलाया खँ दु। छम्ह हे मिजनं तःम्ह मछि मिसानाप बिस्कं बिस्कं हे कामकला न्याकेगु खँ दुसां नापं निम्ह स्वम्हलिसे कामकला न्याकेगु खँ उल्लेख धा:सा मदु।

कामकलाया नितिं कामशास्त्र्य छगू निश्चित स्थानया वर्णन दु। गथे कि छगू कोथा, कोथाय् मिले यानातःगु खाता, लासा, अझ कोथा नं नस्वाय्मा: इत्यादि इत्यादि। पूर्णरूपं कामकला छगू आनन्दया नितिं वा छगू नीजि ज्याखँ कथं नालातःगु दु। तर तुनाःसिँइ कियातःगु कामकला धा:सा गनं लः का:वंथाय्, गनं बुँइ ज्या यानाच्वंथाय् वा लँय् इत्यादि थासय्या कियातःगु दु। थुगु खँ नं कामशास्त्रया सिद्धान्त अनुरूप वनाच्वंगु खनेमदु।

कामशास्त्र केवल मिसा व मिजं दथुया प्राकृतिक स्वापूया विषयलय् च्यातःगु दु । अपवादया रूपय् किन्नर लिसेया स्वापू नं कामसूत्रय् च्यातःगु दु धकाः धाय्‌फइ । तर अप्राकृतिक रूपं पशुत लिसेया कामकला बारे छुं च्यातःगु मदु । जब कि तुनाःसिँइ कियातःगु कामकलायाय् गनं पशुतय्‌गु कामकला नं न्त्यव्यातःगु दुसा गनं मानव व पशु दथुइ नं कामकला न्त्यानाच्वंगु कियातःगु दु ।

थव ल्याखँ कामकलाया थव व्व सामान्य कामशास्त्रया सिद्धान्त सिबें पाः धडगु निश्कर्ष पिकाय् ज्यु । उकिं तुनाःसिँइ कियातःगु कामकला पूर्णरूपं है कामशास्त्रया चित्रण खः धकाः धाय्‌गु पाय्‌छि मखु । तुनाःसिँइ कियातःगु कामकलाया विषयलय् अभं थप अनुसन्धान याय्‌गु ल्यं है दनि ।

यँया थाय्बाय्या पुलांगु मौलिक नां व न्हूगु प्रचलित नां

मोहनदेवी महर्जन

नेवाःत स्वनिगःया आदिवासी खः धइगु ला स्यूगु हे जुल । नेवाःतय्गु वस्तिमध्ये नं छगू महत्वपूर्ण अभ नेपाया नुगः धाःसां ज्यूगु थाय् यें खः । बाज्या-आजापिंस थाय्या पाय्द्यकथं छुनातःगु नां आः वयाः स्वनिगः पिन वःपिं गैरनेवाःतय्सं न्हून्हूगु बस्ति दयेकाः थः यःयः थें नां छुनाच्वंगुलिं पुलांगु नां बुलुहुँ न्हनावनाच्वंगु दु । थ्व नेवाःतय् छगू दुःखया खँ खः । अथेसां नं गैरनेवाःतय्सं तःगु न्हूगु थाय्बाय्या नां नालाकाय्त नेवाःत विवश जूगु छर्लगं हे खनेदु । उकिं थःगु मौलिक पहिचान दुगु पुलांगु नामं हे थीथी थाय्बाय्यात छ्यलेमाः । कवय् येंया पुलांगु नां उकिया आःया प्रचलित नां न्त्यथनातःगु दु -

पुलांगु मौलिक नां		न्हूगु प्रचलित नां
१	ल्हूति	बालाजु
२	दूरा	बनस्थलि
३	हिराबाः	गोल्ङा / औद्योगिक क्षेत्र
४	वर्पा	नयाँ बसपार्क गोंगबुं
५	धःमाःथु	धर्मस्थलि
६	फुसिंख्यः	मनमैजु
७	असाःगाः	बालुवाटार
८	मोभता	भाटभटेनि

९	साकुना	सरस्वतीस्थान
१०	पहिक्व	नायाँबजार खुशीबुँ
११	गाँको/टेको	रानीवन
१२	पोर्पा	रानीवारी
१३	स्यैरा	बाफल
१४	इखाधः	पाचधारा
१५	भंगथुकु हिति कुनात्व	कमलाक्षी
१६	लगं	लगन
१७	लुमधि/लुमुरी	भद्रकाली
१८	नंसाः	नक्साल
१९	खेचापुखू	खिचापोखरी
२०	इपाचो	बाडखानी
२१	हिजाखुसि	अनामनगर घट्टेकुलो
२२	न्हूसाः	झोछें
२३	न्हूसडक	न्यूरोड
२४	वंघः	इन्द्रचोक
२५	किसिगः	किलागः
२६	न्हूघः	जैसिदेवल
२७	न्यत	नरदेवी
२८	बुँराख्यः	भुरुङ्गखेल
२९	धिमेल्वं	डल्लु
३०	कोखाचः कसाख्यः	डल्लु आवास
३१	थःबही	ठमेल
३२	खास्ती	बौद्ध/चाबहिल
३३	न्हूपुखु	रानीपोखरी

३४	लोंसला गणेचः	चावहिल
३५	स्यंगसगः	स्वयम्भू
३६	होलच्चः	हलचोक
३७	सिलन्धः	सानो भन्याङ्ग
३८	इखाधः	ठूलो भन्याङ्ग
३९	पम्मा:/धोंखा	ताहाचल
४०	लिपन्दः	सीतापाइला
४१	गुसः फाँट	बाइपास माछापोखरी
४२	मस्याहिति	कपुरधारा
४३	वेसः	विजेश्वरी
४४	कंगः	कंकेश्वरी
४५	जनवहा:	मच्छद्रवहाल
४६	असंमरु अजिमा	अन्नपूर्ण
४७	कुलाभुलु	रक्तकाली
४८	भुइजःसि	बुढानीलकण्ड नारायणस्थान
४९	सक्वः	साँखु
५०	जामाच्च	नागार्जुन
५१	भ्याःचाद्यः	भेडासिड
५२	वःसिको/सिखल/सुकुबहा:	लाजिम्पात
५३	पक्वः	चल्खु
५४	दवःको	राधाकृष्ण मन्दिर
५५	खिधः	भोटेबहाल
५६	पुखुसी	इनाखा
५७	मुसंबहा:/ज्यापुतुं	बान्हवर्षे इनार
५८	तुंख्यः	तुंडिखेल

५९	चकं दबू	खुलामञ्च
६०	दबाई त्वा:	ढोकाटोल
६१	यराहिति	हुडेधारा
६२	यपिंख्यः	धोविचौर
६३	तपिंता	तम्सपाखा
६४	मिंनःसतः	साउनेपाटी
६५	झखालाछि मण्डप	क्षेत्रपाटी
६६	बाह्खानीख्यः	लैनचौर
६७	खोलागा:	पानी पोखरी
६८	उतत्वाः/नखिंपुखु	महाजगञ्ज
६९	पंब्व	बाँसबारी
७०	गा:हिति	गैहीधारा
७१	धुँख्यः	बागबजार
७२	पासिक्वः	कमलादि
७३	वदेक्वः	दिल्लीबजार
७४	वथु	नया बानेश्वर
७५	सिनामुगः	सिनामंगल
७६	ग्वलः	देव पतन
७७	पताबुँ	भृकुटी मण्डप
७८	हिजाखुसि	धोविखोला
७९	नारीखुसि	शालिनदि
८०	थक्वाः	थानकोट
८१	न्यादे/नरः	हाडिगाउँ
८२	न्यागः मणि	पाँचमाने
८३	ल्वहलँ	गोलदुंगा

८४	लखुपात	दगुर्ने पानी
८५	भिन्द्यः त्वाः	भिमसेनस्थान
८६	थायमरु	बांगेमुढा
८७	लायुकू	दरबार स्कवायर्
८८	दुंगंवही ध्वाखा	न्यूरोड गेट
८९	मरुसतः	काष्ठमण्डप
९०	फसिक्वः	रञ्जना
९१	माःवति	महाबौद्ध
९२	लुहिति	सुन्धारा
९३	फम्पि	फर्पिङ्ड
९४	तःकंगा / वतीपुखू	माभिक तहरा
९५	जमः	जमल
९६	भ्वंसिक्वः	पिपलबोट (न्यूरोड)
९७	पुलां भंसाः	रणमुक्तेश्वर
९८	प्यंगः थां	चारढुंगे
९९	त्यरः	त्यौड
१००	यंकीदः	इन्द्रदह

न्यनेकने

मोहन नारायण महर्जन, वर्ष ६५, नायः यंगाः त्वाः ।
 चिनि महर्जन, वर्ष ७३, नायः ओमबहाः त्वाः मिसा पुचः ।
 रामभक्त प्रजापति, वर्ष ५२, ज्याथा पञ्चदान गुथि ।
 सुभद्रा महर्जन, वर्ष ४१, कुमाःननि मिसा पुच ।
 सीता महर्जन, वर्ष ४३, यंगाः त्वाः ।

अमेरिकाय् नेवा:उपस्थिति

किरण केन रंजित

राष्ट्रिय जनगणना सन् २०११ कथं नेपालय् नेवा:त १,३२१,९३३ दु । उकीमध्ये मांभायकथं नेवा:भाय् लहाइपि ८४६,५५७ दु । नेवा:त ७७ गू जिल्लाय् हे वसोवास यानाच्चंगु व उमिगु मूल थाय् नेपा:गा: खः । इमिसं लहाइगु भाय्यात नेपालभाषा धाइ । थुकियात गैह नेवा:तय् सं नेवारी धाइ । नेवा:त नेपा:या आदिवासीमध्ये छपुचः खः । 'नेवा:' खँगः नेपाल खँगवलं ब्युत्पति जूगु धाइ । नेवा:तय् सं थः त नेपा:मि धाइ व उपि व्यापारकुशल खनेदु । नेवा: खँगः नेपाल खँगवलं वःगु खनेदु । न्याग्गु निसें गुंग्गु शदीदुने ल्गु नेपा:या मध्यकालीन निसः व चाचू शिलालेखत मध्ये निपा शिलालेखय् स्वस्तिनैपालभ्य धकाः सम्बोधन यानातःगु दु । नेपालमण्डल खँगः दक्खिसिवे न्हापां लिच्छिबि जुजु जयदेव (ई ७१ २-७२३) या पालय्या शिलापत्रय् छ्यःगु खनेदु ।

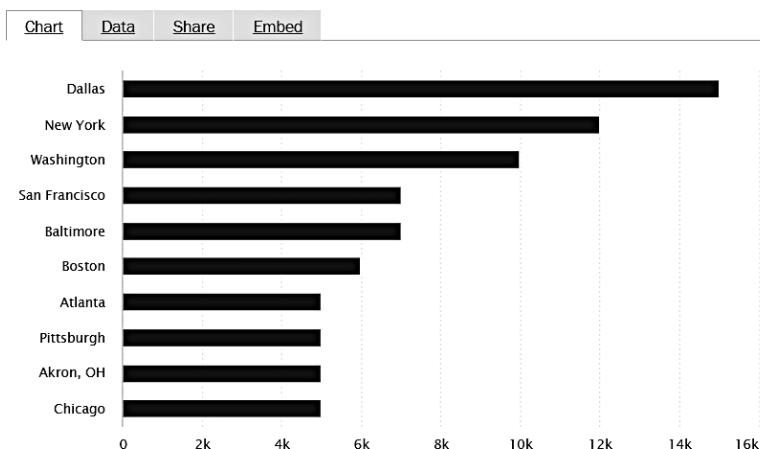
नेवा:त संसारया न्यागु महादेशय् न्यनाच्चंगु दु । संयुक्त राज्य अमेरिकाय् यक्व नेवा:त बसोबास यानाच्चंगु दु । अमेरिकाय् दक्खिसिया न्हापा आधिकारिक भ्रमण सन् १९३९स बेलायतया नितिं नेपा:या मन्त्री जनरल कृष्ण राणां यागु खः । लिपा वया उत्तराधिकारी जनरल शिंग राणां सन् १९४५स अमेरिकाया भ्रमण याःगु खः । सन् १९४६ स् नेपाली मिशनया कमाण्डडग जनरल बबरशाम्सेर राणां अमेरिकन राज्य व लडाइं विभाग (STATE AND WAR DEPARTMENTS) या पाहांकथं छवा: स्वयां अप्वः भ्रमण याःगु खः । उम्ह पाहां अमेरिकाया वाशिङ्गटन डिसइ जुलाईया २५ निसें अगष्ट्या १ तारिखतक चाहिउगु खः ।

उत्तर अमेरिकी महादेशय् अवस्थित संयुक्त राज्य अमेरिकाया (थनलि अमेरिका) क्षेत्रफल ९.८३४ मिलियन बर्ग किलोमिटर दु । थुकिया अवस्थिति ३७°०५'२४.९" उत्तर व ९५°४२'४६.४" पश्चिमय् ला: । थ्व समुद्री सतहलं ८६ मीटर (क्वय) निसें ६,१९४ मीटर च्यव्यलाः । अमेरिकाया जनसंख्या सन् २०१० या तथ्यांककथं ३०८,७४५,५३८ दु । अमेरिकाय् नेवा:त थीथी राज्यय् वसोवास यानाच्चंगु दु ।

अमेरिकाया NONPARTISAN FACT TANK PEW RESEARCH CENTER या सन् २०१९ या प्रतिवेदनकथं अमेरिकाय १,९८,००० नेपालिमि बसोवास यानाच्वंगु दु। नेपालिमि दकले अप्व: टेक्सास राज्यया अर्भिङ्ग - ड्यालसय् अनलिं लिपा न्यूयोर्क्य्, अनलिं वाशिङ्गटन्य् दु। क्वय् चार्ट स्वयादिसँ।

PEW RESEARCH CENTER

Top 10 U.S. metropolitan areas by Nepalese population, 2019

थुकिमध्ये नेवाः तयुगू कूल ल्या: सीमदुनि। अमेरिकाय ५०गू राज्य दु। उगु राज्य स्वया: बिस्कं छगू जिल्ला दु। उगु थाय् डिस्ट्रिक अफ कोलम्बिया खः। अन नं नेवाः त वसोवास यानाच्वंगु दु। वाशिङ्गटन डी.सी., मेरिल्याण्ड व भर्जिनिया थ्व स्वंगू थाय् स्वनिगलया येँ, ख्वप व यल थेँ खः धा: सां छुं पाइमखु। छाय्धाः सा झीथाय् स्वनिगलय् नं लजगा व सरकारी ज्याकुथि (मन्त्रालय, विभाग), सर्वोच्च अदालत आदि वनेमा: सा येँ हे वनेमा:। अन नं थथे हे मेरिल्याण्ड व भर्जिनियाय् च्वंपि मनूत सरकारी ज्याकुथि (मन्त्रालय, विभाग), सर्वोच्च अदालत आदि वनेत वाशिङ्गटन डी.सी.इ हे वनेमा:। वाशिङ्गटन डी.सी.झीगु निति येँ खः सा मेरिल्याण्ड ख्वप व भर्जिनिया यल धइ थेँ खः। थ्व स्वंगू थाय् (वाशिङ्गटन डी.सी., मेरिल्याण्ड व भर्जिनिया) यात वाशिङ्गटन वा

वाशिङ्गटन मेट्रो एरिया धायूगु नं या: । च्वय् चार्ट्य् 'WASHINGTON' धा:गु नं समग्र कथं वाशिङ्गटन डी.सी., मेरिल्याण्ड व भर्जिनिया ख: । थ्व मध्ये मेरिल्याण्डय् अमेरिकाया न्यागू तःधंगु नेवा: संस्थात मध्ये स्वंगूया मूज्याकुथि थन हे दु । उपि स्वंगू हलिं नेवा: दबू (WORLD NEWAH ORGANIZATION -WNO), नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका (NEWAH ORGANIZATION OF AMERICA - NOA) व नेपा: पासा: पुच: अमेरिकाय् (NEPA PASA PUCHA AMERIKAYE- NPPA) ख: । मेगु निगू संस्था नेवा: अमेरिकन दबू (NEWA AMERICAN DABU) शिकागोय् व युनाइटेड नेवा: युएसए (UNITED NEWAH USA) टेक्सासय् दु । हलिं नेवा: दबू हलिमय् च्वंगु दक्व नेवा: संस्थातय् दक्स्यां च्वय् वा दक्व संस्थायात छथाय्तया नेवा: छपं छधि जुइत गुहालि यानावाच्वंगु संस्था ख: । नेपा: मित आपा: वसोवास या:गु मेगु राज्य क्यालिफोर्निया ख: । नेवा: त आपा: वसोवास या:गु मेगु थायमध्ये न्यूयोर्क, ओरेगन, फ्लोरिडा, सियाटल, म्यासेच्युसेट्स, कोलोराडो, मिनेसोटा, शिकागो, मिसिसीपि आदि ख: । अमेरिकाय् नेपा: मिया लिसें नेवा: त नं यक्व बसोबास यानाच्वंगु दु ।

नेपालं नेवा: त अमेरिकाय् वनेगु इवलय् दी यूनाइटेड स्टेटस एजेन्सी फर इन्टरनेशनल डेभलपमेन्ट (USAID) या ज्यां अवकाश जुयालि अनयागु कोटा कया: सलंस: नेवा: त अमेरिकाय् वनेधुकूगु खनेदु । अमेरिकाय् वना: नेवा: त पुच: दय्का संगठीत जुइगु क्रम न्हात । अमेरिकाय् सीदुकथं १२ गू नेवा: संगठन खनेदु । उपि १) नेपा: पासा पुच: अमेरिकाय्, २) नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका, ३) वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेशन, ४) नेवा: अमेरिकन दबू, ५) युनाइटेड नेवा: युएसए, ६) नेवा: अर्गनाइजेसन अफ न्यू इंग्लैण्ड, ७) नेवा: नख: न्यूयोर्क, ८) नेवा: गुथि न्यूयोर्क, ९) नेपा: गुथि, १०) डान्स मण्डला-यु एस ए, व ११) नेपाल नेवा: एसोसियशन अफ डी एफ डब्लू व १२) नेवा: कल्चरल एसोसियसन अफ टेक्सास ख:। उपि मध्ये नेवा: अर्गनाइजेसन अफ अमेरिकाया न्यागू च्याप्टर दुसा मेगुया च्याप्टर मदु । उपि नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - सियाटल, नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - न्यू इडलैण्ड, नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - सर्डन क्यालिफोर्निया, नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - नर्डन क्यालिफोर्निया, व नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका - फ्लोरिडा ख: । सन् १९९७ य् अमेरिकाय् दक्सिबे न्हापा स्थापना ज्यू नेवा: संगठन अन्तराष्ट्रीय नेपालभाषा सेवा: समिति नं छगू ख: तर आ: उगु संस्था नेपाली भाषा व सांस्कृतिक केन्द्र (CNLC) या नां हिला: सञ्चालन ज्यूया वयाच्वंगु दु ।

सन् १९९१ सालया नोभेम्बरय् मेरिल्याण्ड राज्यय् नेपा: पासा पुच:

अमेरिकाय् (NPPA) पलिस्था जुल । मेरिल्याण्डय् हे नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिका (NOA) सन् २००१ दँय् पलिस्था जुल । इलिन्वाय् राज्यया शिकागोय् शिकागो नेवा: २०१० य् पलिस्था जुल । लिपा व हे दँय् थुकिया नां हिला: नेवा: अमेरिकन दबू तल । टेक्सासया ड्यालसय् युनाइटेड नेवा:, यूएसए सन् २०१० य् पलिस्था जूग ख:। हलिं नेवा: दबू (WNO) सन् २०१० दँय् बेलायतय् पलिस्था जुल तर थुकिया मूज्याकुथि मेरिल्याण्डय् दु ।

अमेरिकाय् पलिस्था जुया: दँय् दँसं पत्रिका पिथनाच्वंगु न्यागू संस्था थुकथं खनेदु । नेपा: पासा पुच अमेरिकाय्या दबू, नेवा: अर्गनाइजेशन अफ अमेरिकाया लसकुस, वर्ल्ड नेवा: अर्गनाइजेशनया हलिं नेवा:, नेवा: अमेरिकन दबूया शिकागो नेवा: व युनाइटेड नेवा: युएसएया सुभिनियर । न्हापा सञ्चालन जुयाच्वंगु तर आ: नियमितता मदुगु संस्था अन्तरराष्ट्रीय नेपालभाषा सेवा: समिति पिकाःगु नेवा:विज्ञान ख: ।

दक्षिबे न्हापा अमेरिकाय् वंम्ह सर्वसाधारण नेवा: पद्मसुन्दर मल्ल ख:। वयक नेपालभाषाया प्यंग: थां मध्ये छग: थां मास्टर जगतसुन्दर मल्लया किजा ख:। वयकःया जन्म सन् १८९० स जूगु ख:सा मृत्यु १९७४ स जूगु ख:। वयकः नेपा:या दकले न्हापांम्ह इलेक्ट्रिक इन्जिनीयर ख:। वयकलं अमेरिकाया यूनिभर्सिटी अफ मिशिगनय् ब्वनाः नेपालीतमध्ये दकस्यां न्हापाखुसि डिस्टिक्शन (DISTINCTION) हयादीम्ह ख:। वयक यूनिभर्सिटी अफ मिशिगनय् ब्वनाच्वनादीबले RESERVE OFFICERS' TRAINING CORPS (ROTC) य् छात्र सैनिक (CADET) जुया सेवा यानादिल । वयकलं सन् १९२२स् उगु विश्वविद्यालय इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरया डिग्री क्या दीक्षित जुयादिल ।

तीर्थ मालीया कथं दकले न्हापां अमेरिकाय् विद्यार्थीमखुगु हैसिया वंम्ह नेवा: गंगाबहादुर (मालाकार) ख:। वयकः सन् १९५७ य् अमेरिकाय् झाःगु ख: (MALI, 2016, p. 85) । दकलय् न्हापा अमेरिकाया शिकागोय् वंम्ह नेवा: मदन राजभण्डारी ख:। वयकः सन् १९७६य् अन झाःगु ख: (ताम्राकार, २०१८, पाना. ११) । अमेरिकाय् नेपा:मित अन हे स्थायी बसेबास याय्त वंगु ६०दं ति दयूधुक्कल । वेदभक्त जोशीयाकथं शम्भू कायष्ठ अमेरिकाय् दक्षिबे न्हापा ग्रीनकार्ड क्यावंम्ह नेवा: ख:। वेदभक्त जोशी सन् १९६८ य् अमेरिका वंगु ख: ।

अमेरिकाया तथ्यांक विभाग (यूएस सेन्सस ब्यूरो) याकथं ह्वाइट, ब्ल्याक वा अफ्रिकन अमेरिकन, अमेरिकन इण्डियन वा अलास्का नेटिभ, एसियन व नेटिभ हवाइएन व मेगु पेसिफिक आइल्याण्डर याना: न्यागू जातिया वर्गीकरण अमेरिकाय् यानातःगु दु । संसारया थीथी देसय् मनूत वय्-वने यानाच्वंगु खनेदु । अमेरिकी

सरकार डीभी चिट्ठा व्यवस्था सन १९९५ शुरु याःगु खः। अमेरिकी सरकार डीभीपांखें संसारया ५०,००० मनूतयूत दँय् दँय् ग्रीन कार्ड बियाच्वंगु दु। आःतक गुलि नेवा:तयूसं ग्रीनकार्ड काल धइगु सीमदुसां यक्व नेवा:त ग्रीनकार्ड का:पिं दु। आःतकक नेवा:तयूग वास्तविक तथ्याङ्क सीमदुसां अमेरिकाय् यक्व नेवा:त बसोबासया लिसे व्यापार व अमेरिकी सरकारया ज्याकुथिइ नं ज्या यानाच्वंगु दु। अमेरिकाय् ग्रीनकार्डया मेगु नां पमनिन्ट रेजिडेन्ट (पी.आर.) कार्ड खः। थ्व धइगु विदेशीत स्थायी रूपं अमेरिकाय् कानूनया दुने च्वनाः ज्या याय्दइगु अनुमति पत्र नं खः। अमेरिकाय् सुं विदेशी पर्यटक भिसाय् वा विद्यार्थी भिसाय् वन धाःसा अर्थ आर्जन जुइगु ज्या यान्ह्वः वर्क पर्मिट (EMPLOYMENT AUTHORIZATION वा WORK PERMIT) काय्माः। वर्क पर्मिट काय्त अःपू मजू। वर्क पर्मिट काय्त कलेज वा यूनिभर्सिटीइ भर्ना जुयाः आखः ब्वनाः इमिग्रेशन अफिस (www.uscis.gov) पांखें वर्क पर्मिट काय्मा। अन वर्क पर्मिट काय्त थाकुगु हुनि गुलिखे मनूत सुलाः सुलाः अथवा गैरकानूनीकथं ज्या यानाच्वपिं दु। थथे यक्व नेपा:मित बाध्य जुयाः थथे हे ज्या यानाच्वंगु दु। उकिइ मध्ये यक्व नेवा:त नं थथे हे ज्यायाना च्वंगु दु। तर, सुलाः सुला ज्या या:सां थःगु जिन्दगी निर्धक जुयाः अमेरिकनत थें हे जीवन हनेदु। सुं व्याः छंगु LEGAL STATUS छु खः धकाः न्यं वइमखु। थौकन्ह्य् यक्व नेवा:त GAS STATION (ग्यास स्टेशन) बालं कयाः वा थम्हं हे न्यानाः व्यापार यानाः कुशल जूपिं नं दु।

(अमेरिकाय् पेट्रोलयात GASOLINE धाइगु खः सा थन नेपालय् थें डिपार्टमेन्टल स्टोरय् पेट्रोल पम्प तया: पेट्रोल नं मीगु पसःयात GAS STATION धाइ)। उलि जक मखु नेवा:त मेमेगु व्यापार व्यवसाय नं यानाच्वंगु दु।

समग्रसं स्वयेगु खःसा अमेरिकाय् नेवा:तयूगु स्थिति थूम्ह च्वमिं करिब स्वीदँ न्ह्वः अमेरिकाय् वंबलेया स्थिति स्वया: थौकन्ह्य् यक्व बांला: जूगु खंकूगु दु।

॥ निपु चिनाख्य॑ ॥

१. नेवा: एकता

बिनोद सायमि (आल)

छुमा:

नेवा: सभ्यता ल्यंकेत
जाय् वा भी सकलें ॥

.....

दने वा भी सकलें
मुने वा भी सकलें
ल्यंके नेवा: सभ्यता
जाय् वा भी सकलें ॥ १ ॥

नयत् माःगु बुँ यंकल लाका
थुना हल बाय्, दनाहुँ धकाः ॥
द्यः फल्वा सतः, छुँ हे मत्वःतू
मति मर्मिपि, महिता मिखां ॥२॥

न्हू स्मार्टसिटि, त्यलेत हल ॥
विकास व्याः, विनाश यानाः
थ चाय् ब्लंगु, सभ्यता स्यात ॥३॥

सकलें तय् है, यें, यल, खपय्
उमि थः राज्यय्, विकास मजू ॥
राजधानी हे, गन न्ह्याः यंकि
नेवाया भाग्य, किइत छ सु ? ॥४॥

नेपाल संवत् ११४० दिल्लागा चहे (गथामुगः), July 19, 2020

२. लाकाकाय् फुतले, लाका यंकल छँबुँ

लाकाकाय् फुतले
लाका यंकल छँबुँ ।
ख्याना काय् फुतले
ख्याना यंकल छँबुँ ॥१॥

भ्वःलिं बाय् थुनेगु
ह्वःताः माला जुल ।
विकास नां घाना
नेवाः न्हंका हल ॥२॥

नेवाः सभ्यताया
गां देय् स्यंक बल ।
म्वाय् त माःगु बुँ व गुँ
तय् मन्त याना हल ॥३॥

सिना म्वाय् त्वःती आः
सकले दँ छधी जुया ।
मंकाः भी जायवं
महिता त्यना च्वनी ला? ॥४॥

(ने.सं. ११३९ गुंला, August 5, 2019, Monday)

काव्यय् अलङ्कारः शब्दालङ्कार व अर्थालङ्कार

अनिल स्थापित

अलङ्कारया सामान्यं अर्थ छायपीणु तिसा खः । थव खँगवः संस्कृतभाषाया ‘अलम्’ व ‘कृ’ स्वानाः तिसां छायपीणु जुइ । अलङ्कारशास्त्रकथं काव्य वा साहित्यय् भाषा छ्यलाबुलाया माध्यमं अलङ्कृत याइगु तत्व हे अलङ्कार खः । वैयाकरणविद्विनिगु विचाःकथं शोभा थकयाः अप्वयकावीणु वा सौन्दर्य थकयावीणुयात अलङ्कार धाइ । थुगु ल्याखं काव्यय् सामान्य बोलिचालिया भाषासिवें पाकक चमत्कारपूर्ण व आकर्षक ढंगं खँगवःयात न्त्यव्ययगु हे अलङ्कार खः । काव्यय् अनुप्रास, उपमा आदि अलङ्कारयात काव्यया रूपात्मक सौन्दर्य व रसात्मकतायात नं च्वन्त्याकावीणु तत्वया रूपय् नाला क्यातःगु दु । अलङ्कार छ्यलाः काव्यया सौन्दर्य एवं शोभा च्वन्त्याकेत, रमणीय यायत, आकर्षण व चमत्कार थकायत गवहालि याइ । कवियाणु आलङ्कारिक अभिव्यक्तिं पाठकया नुगलय् याकनं बांलाःगु प्रभाव लाकी ।

प्राचीन इलय् ऋग्वेदय् हे अरडकृत व अरडकृति खँगवः छ्यलाः अलङ्कारया चर्चा जूगु खःसां न्हापांगु शदीया आचार्य भरतमुनिं काव्य वा साहित्यय् अलङ्कारया वारे न्त्यथंगु दु । दक्लें न्हापां नाट्यशास्त्रय् अलङ्कारया प्यंगू भेद उपमा, रूपक, दिपक व यमक जक क्यनातःगु खः । न्हापांम्ह अलङ्कारवादी खुगूगु शदीयाम्ह आचार्य भामहं अलङ्कारयात साहित्यय् व्यापक रूपं छ्यलेमाःगु खँय् वः वियाः काव्यालङ्कार धइगु सफू हे च्वयाः ३९ ताजिया अलङ्कार न्त्यथंगु दु । थीथी कवि व आचार्यपिसं अलङ्कार सम्बन्धी थीथी चर्चा यानातःगु दु । अलङ्कारया चर्चा दण्डीं ६६० श्लोक दुगु प्यंगू अध्यायया काव्यादर्शं सफुतिइ, रीतिवादया प्रवर्तक आचार्य वामनं काव्यालङ्कारसूत्रवृत्ति सफुतिइ, उद्भटं काव्यालङ्कारसारसंग्रहं व भामह-

विवरण सफुतिइ व रुद्रतं काव्यालङ्गार सफुतिइ यानातःगु दु । खुगूगु शर्दीनिसें गुंगूगु शर्दीतक तसकं हे च्वन्ह्याःगु अलङ्कारवाद रामचन्द्र गुणचन्द्रया इलय् तक थ्यंबले १९१ ताजि अलङ्कारया व्याख्या यानातःगु दु ।

अलङ्कारयात स्वरूप व विशेषताया लिधंसाय् विशेष यानाः शब्दालङ्कार व अर्थालङ्कार निताजिकथं व्यथलातःगु दु । तर गुलिं विद्वानपिंसं उभयालङ्कार नापं यानाः अलङ्कारयात स्वताजिकथं नं व्यथला तःगु दु ।

शब्दालङ्कार

काव्य वा साहित्ययात शब्दया सौन्दर्यया लिधंसाय् अलङ्कृत याइगु तत्वयात शब्दालङ्कार धाइ । थुकी शब्दया प्रधानता दइ, शब्दया चमत्कारया माध्यमं हे काव्ययात आकर्षण व सौन्दर्य अप्ययकी । छगू हे अर्थ पिज्वइगु खः धकाः काव्यय् पर्यायवाची शब्द छ्यलेमज्यू समान अर्थ पिज्वइगु धकाः पर्यायवाची शब्द छ्यल कि काव्यय् दइगु चमत्कार, आकर्षण वा सौन्दर्य तनाः अलङ्कार स्यनी । शब्दालङ्कारयात प्रमुखकथं अनुप्रास, यमक, श्लेष, वक्रोक्ति यानाः थीथी ताजिइ व्यथलातःगु दु ।

१. अनुप्रास

छगू खँपुइ वर्ण (आखः) छक्वः वा छक्वःसिबें अप्वः पुनरावृत्ति वा लिसा कयाः ध्वनि-सौन्दर्य पिब्वइगुयात अनुप्रास अलङ्कार धाइ । अनुप्रासया शाब्दिक अर्थ बारम्बार खः, उकिं बारम्बार वर्णत दोहरे जुयाः वइगु हे अनुप्रास खः ।

अनुप्रास नं न्याथी कथंया दु -

क) छेकानुप्रास : खँपु वा पदय् अनेक वर्ण छकः जक दोहरे जुया वइगुयात छेकानुप्रास धाइ ।

आः अन्त मदु करुणा, सन्तत व्यर्थ भूलय् लाइ

शवरी मङ्गलदाता जङ्गलवासी वं हे दया याइ

थन 'अन्त' व 'सन्त' खँगवलय् 'न्त' व्यञ्जन वर्ण व 'मङ्गल' व 'जङ्गल' खँगवलय् 'जङ' व्यञ्जन वर्ण पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

ख) श्रुत्यानुप्रास : खँपु वा पदय् व हे वर्ण वा समवर्ण तःकःमछि दोहरे जुया वइगुयात श्रुत्यानुप्रास धाइ ।
तप भवन समिपे बास यानाव चोपि
मृग मयुर मयीना हंस आदी अनेपिं

थन 'मृग', 'मयुर' व 'मयीना' खँग्वलय् 'म' व्यञ्जन वर्ण तःक्वः हे पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

ग) वृत्यानुप्रासः खँपु वा पदय् छ्रवः वा तःर्वः वर्ण तःक्वः तक दोहोरे जुया वइगुयात वृत्यानुप्रास धाइ ।

उच्च हिमगिरिराज तनया स्वच्छ सरिता सेवित
स्वर्ण सुर पुरयागु त्वाथः तुल्य उत्तर भारत

(सुगत सौरभ, वंशवृक्ष)

थन काव्यया पंक्तिइ 'सुर' व 'पुर' खँग्वलय् 'र' वर्ण तःक्वः हे पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

घ) अन्त्यानुप्रासः श्लोकया प्रत्येक विश्रामय् वा पदान्तय् छगू हे स्वर वा व्यञ्जन वर्ण वइगु वा पुनरावृत्ति जुइगुयात अन्त्यानुप्रास धाइ ।

सज्जन मनुष्यया संगतं नं मूर्खं नापं भिना वै
पलेला लपते लः वंसा मोति थें लः सना वै

(सज्जन हृदयाभरण, ५)

थन सज्जन हृदयाभरणया थुगु दोहा पंक्तिया अन्त्यय् 'वै' खँग्वः पुनरावृत्ति जुयाच्चंगु दु ।

ड) लाटानुप्रासः व्यागलं व्यागलं अर्थ व तात्पर्य पिञ्जइकथं छगू हे शब्द वा वाक्य दोहोरे जुइगुयात लाटानुप्रास धाइ ।

थः जक स्वाः सा थःथिति छाय् स्वाः?

थः फुक सीसा थः गन स्वाय् दै । (नुगःया गुनुगुनु, २८)

थन नुगःया गुनुगुनु गजलया थुगु पंक्तिइ थीथी थासय् छ्यलातःगु 'म्वाः' खँग्वःया अर्थ अलग अलग दु ।

२. यमक

यमक खँग्वःया अर्थ जोडा वा निगू खः । यक्व अर्थ दुगु छगू हे खँग्वः हाकनं दोहरे यानाः छ्यल धाःसा यमक अलङ्कार जुइ । छगू हे खँग्वः थीथी थासय् अर्थ पाकाः छ्यल धाःसा यमक अलङ्कार जुइ ।

सुमन मन मृदु कल्पना

विवशतावश ताकत क्यकुना (नारद मोह)

स्ये मदुम्ह स्ये हाले थें स्ये हाल

थन कविताया निगु पंक्तिइ छ्यलातःगु 'मन' व 'म्ये' खँगःया अलग अलग हे अर्थ पिज्वयाच्वंगु दु ।

३. श्लेष

छगू हे खँगः तःगू अर्थ पिज्वइकथं वाक्य वा पदय् छ्यल धाःसा श्लेष अलड्कार जुइ ।

लुखाय् खापा छुना वःम्ह मनू

थुगु पंक्तिइ 'खापा' खँगःया अर्थ लुखाया 'खापा' व 'खायागु पा' कथं अर्थ पिज्वयाच्वंगु दु, अथे हे 'छुना' खँगःया अर्थ 'खापा तयगु' व 'खायागु पा छुयगु' कथं अर्थ पिज्वइ ।

मदु थास मखना कृष्ण

थुगु पंक्तिइ 'कृष्ण मदुगु थाय् मदुगु' व 'थाय् मदु, कृष्ण मखंगु' कथं अर्थ पिज्वइ ।

४. वक्रोक्ति

काव्यय् बोलीचालीया सामान्य व सिधा अर्थ पिज्वइगु भाषा छ्यलेबले आकर्षक व चमत्कारीक जुइमखु । छता धाःसां उकिया मेगु हे कथं अर्थ वा भाव पिज्वइकथं चाःहीका न्त्याइपुक्क खँगः न्त्यब्बयगुयात वक्रोक्ति अलड्कार धाइ ।

प्रत्येक सुथय् जि लासां दने

छपाः वासिगु ख्वापाः ज्वनाः (सुरेशकिरण, नेपालभाषा कविता संग्रह)

थुगु पंक्तिइ 'वासिगु ख्वापाः' या अर्थ व्यूपाः मवःगु, पुलांगु व परिवर्तन मजूगु कथं छ्यलातःगु दु ।

यलध्वाखाय् न्या सल किसि दु ।

थुगु पंक्तिइ 'न्या सल किसि' धाल कि न्या, सल व किसिया अर्थ जुइ अले 'न्यासल किसि' धाल कि न्यासःम्ह किसिया अर्थ जुइ । थुकथं खँगःया छ्यला भेद नं वक्रोति जुइ ।

अर्थालड्कार

शब्दया लिधंसाय् काव्य अलड्कृत यानाः काव्यया सौन्दर्य अप्वइगुयात

शब्दालङ्कार धाइ थे छ्यलागु शब्दं पिज्वइगु अर्थया लिधंसाय् काव्य अलङ्कृत
जुइगुयात अर्थालङ्कार धाइ । अर्थालङ्कारय् खँगवःया ध्वनि गौण जुयाच्चनी ।
थुकिइ शब्दं पिज्वइगु अर्थया आकर्षण, सौन्दर्य वा चमत्कार प्रधान जुइ ।
समान अर्थ पिज्वइगु खः धकाः छ्गु शब्दया पलेसा उकिया मेगु पर्यायवाची
शब्द छ्यलेमज्यू । थथे समान अर्थ पिज्वइगु पर्यायवाची खँगवः छ्यल कि शब्दं
पिज्वइगु अर्थया भाव पानाः आकर्षण व चमत्कार म्हो जुइ । अर्थालङ्कारयात
प्रमुखकथं उपमा, स्मरण, व्याजस्तुति, रूपक, अतिशयोक्ति, सन्देह व मेमेगु
अलङ्कार कथं व्यथलातःगु दु ।

१. उपमा

‘उप’या अर्थ नापं वा सत्तिक खः । छगूया रूप, गुण, स्वभाव, अवस्था
आदि मेगुलिसे दाना स्वयगु ज्या उपमा खः । उपमाय् दाना स्वयगु उपमेय,
दायत् लिधंसा काइगु उपमान, दायगु विषय धर्म व दायगु खँगवः उपमा वाचक
प्यांगु तत्व दयमाः । थव प्यांगुलिं तत्व चूलात कि उपमा अलङ्कार जुइ ।

ज्याथः विश्वामित्र थें लुखाय् युग वयाः जित फ॒वनाच्चन

(कवि पूर्ण वैद्य)

थुगु पक्तिइ ‘ज्याथः विश्वामित्र’ उपमेय, ‘लुखाय् युग वयाः’ उपमान,
‘जित फ॒वनाच्चन’ धर्म व ‘थें’ उपमा वाचक खः ।

२. रूपक अलङ्कार

निता वस्तुया दथुइ छुं हे पाःगु मदु, छता हे वस्तुकथं क्यनेगुयात रूपक
अलङ्कार धाइ । उपमेय व उपमान नितां वस्तु छता हे कथं क्यनीगुलिं थुकिइ
वाचक शब्दया छ्यलीमखु ।

जि कवि, छ जिगु कविता ।

थुगु पक्तिइ कविं थः यज्जुयात कविताकथं न्त्यव्वःगु दु, थन उपमा
वाचक छ्यलाबुला जूगु मदु ।

३. अतिशयोक्ति अलङ्कार

प्रस्तुत यायमाःगु वस्तुया बारे आपाः बखान यानाः, बढेचढे यानाः चर्चा
यायगुयात अतिशयोक्ति अलङ्कार धाइ ।

भी गुरु वृहस्पति हे खः ।
थुगु पंक्तिइ सामान्य गुरुयात् वृहस्पति नाप लनाः तसकं च्वच्छायाः
न्त्यव्वःगु दु ।

४. स्मरण अलङ्कार

ज्वःलाःगु गुणया लिघंसाय् न्हापा अनुभूत याःगु वस्तुया लुमन्तिइ वःगु
वर्णन यायगुयात् स्मरण अलङ्कार धाइ ।

खन्यव छव्यर तुयू सुपाँच् बुलुगु चन्द्रमा
लुमन थःगु तुयूगु प्रासादं क्वस्वःगु खव्यवं प्रियां

(सुगत सौरभ, सुन्दरनन्द)

थुगु पंक्तिइ सुपाँच् भुनातःगु तिमिला खंबले सुन्दरनन्दं थः पत्नीं
राजदरवारं क्वस्वःवःगु अनुभूति स्मरण याःगु न्त्यव्वःगु दु ।

५. व्याजस्तुति अलङ्कार

निन्दा याःसां स्तुति थें च्वनीगु अले स्तुति याःसा निन्दा थें च्वनीगु
अलङ्कारयात् व्याजस्तुति अलङ्कार धाइ ।

राम नाम गुलि अनर्थकारी
स्वर्गे छवइ वं पापचारी
थुगु पंक्तिइ निन्दा या: थें यानाः स्तुति यानातःगु दु ।
जंगबहादुर अति भनं पराक्रमी हं
निरस्वम्ह माथवरयात् स्यात् सुला वं
थुगु पंक्तिइ स्तुति या: थें यानाः निन्दा यानातःगु दु ।

६. विषम अलङ्कार

ज्वःमलाःगु निता खँयात् स्वायगु कुतः यायगुयात् विषम अलङ्कार
धाइ ।

हिरण्यकस्यपुया काय् प्रल्हाद जुल प्रभु भक्त गय्
थुगु पंक्तिइ दैत्यया काय् प्रभुभक्त जूगु परस्पर विरोधी गुणया चर्चा
यानाः न्त्यथनातःगु दु ।

७. सन्देह अलङ्कार

अर्थ थथे हे खः धकाः त्याजिक क्वःछि मफङ्गु स्थिति न्त्यव्वङ्गुयात
सन्देह अलङ्कार धाइ ।

हुं सनां वंपि व्यथितत् विरहया प्रतिविम्ब खः ला ?

कि त थ्व प्रतिभाहीन हृदय् तप्त प्रेम प्रसून जः ला ?

(खबि, हरिकृष्ण श्रेष्ठ)

थुगु पंक्तिइ उपमाया माध्यमं कविं शंका व सन्देह न्त्यथनातःगु दु ।

काव्यया अभिव्यक्ति व सौन्दर्य बांलाकेत शब्दया माध्यमं चमत्कार
यायत् अलङ्कारं भूमिका मिताच्चंगु दइ । अलङ्कार छ्यलाः काव्यया सौन्दर्य
व शोभा थकयाः आकर्षक यायज्यू । शब्दया चमत्कार व्वङ्गु शब्दालङ्कार
व शब्दया अर्थं चमत्कार व्वङ्गु अर्थालङ्कार छ्यलाः कविं काव्य आकर्षक,
सौन्दर्यमय व चमत्कारपूर्ण दयकी । काव्यया सौन्दर्य थकायत् काव्यय्
शब्दालङ्कार व अर्थालङ्कारया थीथी पहः व शैलीया छ्यलाबुला जुयाच्चंगु
दु । काव्यया सौन्दर्य थकायत्, काव्ययात आकर्षक व चमत्कारीक यायत्
अलङ्कारया यक्व हे महत्वपूर्ण भूमिका दु ।

॥ चिनाख्यं ॥

रेखा ला व हे खः

रेखा शाक्य (राजमति)

म्हिगः थें थौं क्वाः जलं मखु
सिचुगु फसं थं वल
बरखा फुनाः चिकुला वः गु
छपुचः सुपाचँ कं वन
सखे आः जिगु म्हगास शीतया फुतिइ हिली जुइ
निभालं खयेवं वाउँगु हलय् मोति जुयाः थी जुइ

म्हिगः थें क्वाः जलं मखु
सिचुगु फसं थं वल

क्वाः गु छगू कप च्या लिसें लुमुगु जः हिलाच्वना
मतिना र मतिनामि निम्ह जि धाधां सर्ग स्वयाच्वना
व्या वन भंगः हथासं सखे यः म्ह याकः लुमनाः
सुवाः विया न्हिलाः पूवनेमाः इमिगु भिं मनंतुना

तीजक दनाः, न्हायकं न्त्यः ने थः थः म्हं थनाः स्वया
मचायेकं स्वविना वंगु वसतं नुगः या घाः बिल व्या
छचाखेरं भुना च्वंगु अविश्वासया थुना विया पः खाः
रेखा ला व हे खः ईलिसें रूप हिलावंगु जक मखा

नागया महिमा व नागपञ्चमी

रेणु श्रेष्ठ

धात्ये धायगु खःसा पौराणिककालनिसें मानव
जातिया पशुपंक्षीत लिसें क्वातुगु स्वापू दयाच्चंगु दु ।

आदिकालनिसें नागया नामांकरणं हनीगु थुगु
चखःयात नागपञ्चमी धायगु यानाच्चंगु दु । महाद्यःया
आभूषण नाग अथवा सर्प खः । पाताललोकय् च्वर्नीपि
थुपि पृथ्वीलोकयात रक्षा याइपि जुयाः नागयात मनूतय्सं छम्ह रक्षकया रूपय्
पूजा याइ । पाताल लोकयात नागलोक नं धायगु याः । थीथी पुराण वा धर्म
ग्रन्थय् नागयात द्यः भाःपिया विशेष महत्व वियातःगु दु ।

नागपञ्चमी गुबलेनिसें हन धइगु सन्दर्भय् थीथी धार्मिक किम्बदन्ति दु ।
भविष्यत्तर पुराणकथं कालान्तरय् छम्ह किसानया निम्ह काय् व छम्ह म्ह्याय्
दुगु जुयाच्चन । छन्हु व किसान थःगु बुँड बुँ पाः वंबले नागया स्वम्ह मस्त नं
पाले लाकल । थुकथं किसानं नागया मस्त स्याः वले स्याः म्ह किसानया किपाः
व सीपि नागया मस्तय् मिखाय् खने दयाच्चन । थः मस्तय् मिखाय् स्याः म्ह
किसान म्हसीकाः नागदेवं किसानया छेँय् वनाः किसानसहित सकल जहानपित
न्यानाः स्यानाबिल । तर किसानया म्ह्याय् छम्ह धाःसा पिने वनाच्चंगुलिं व
छम्हेसित नागं स्याय् मलाः । म्ह्याय् म्ह छम्ह ल्यंदनिम्ह मिसा कन्हय् कुन्हु
नागं स्याय् धकाः वंबले किसानया म्ह्याय् नं नागदेवतायात दुरुं छानाः पूजा
यानाबिल । थ्व खना नागदेवता तस्कं लयताया थम्हं स्यानापि किसानत
हाकनं म्वाकाबिल । थ्व हे दिंकुन्हु निसें नागयात पुजा यायगु चलन जूगु धइगु
कथन दु । थ्व नागपूजा अग्नी, मेघ व पल्यसाया भयं मुक्त जुइत नागपूजा
प्रचलनय् हःगु नं धायगु याः । अथे हे उष्ण तांचःगु इलय् थुपि नाग, सर्पत
जमिनं पिहांवयाः मनूतय्त आक्रमण याः वय्यः । थ्वपाखें तापाकेत नागया
किपाः छेँ-छेँय् तिकाः नागपूजा यायगु चलन यानाहःगु धइगु नं कथन दु ।

नेवा: समाज व संस्कृत नागया स्थान तःधं । थीथी द्यःत नापनापं नाग

नं दया हे च्वनी । गथे कि - नाग विष्णुया शैय्याया रूपय् नं भीसं खंकेफु । उकिं नागयात विष्णु व महाद्यःया स्वरूपकथं काय्‌गु याः । गणेद्यःया छपाः ल्हातिइ ज्वंसाया रूपय् नाग ज्वनातःगु दइ । महाद्यःया गःपतय् आभूषणकथं न्व्याबले नागं हिनातःगु दइसा बुद्ध, कृष्ण, गुत्यश्वरी आदि आपालं छ्यं दुपिं द्यःपिंत नागं कुइकातःगु दइ । भैरवया आभूषण नं नाग खः । भिंज्यायात मदय्कं मगाःगु सुकुन्दाय् नं गणेद्यःयात न्यागः छ्यं दुम्ह नागं कुइकातःगु दइ । मेमेपिं द्यःतयृत नागं जँय् जनी स्वरूपं हिनातःगु दइ । कुमारी, भैरव व अजिमा द्यःतयृतिसा हे नाग खः । अथे हे श्रीकृष्ण बुयाः कंसनापं बचे यायृत चाचां गोकुल वनेत गांगा खुसि छिनाः वनेत्यंबले खुसिं नाग पिहांवयाः बालकृष्णायात नागं वां मदाय्का व्यूगु खः ।

अप्वः धया थें छेँय् नागं बास यानाच्वंगु दयाच्वनी । थथे नाग बास च्वंच्वंगु छेँ तसकं भिं धाइ । गुम्हेसिया सोमवाःपतिकं नागयात सादुरु छाय्‌गु धकाः हिति, ध्वंप्वालय् सादुरु छाय्‌गु याः । नागया विशेष दिन नं महाद्यःया दिन सोमवारकुन्हु हे खः । सर्पया राजा नाग तम्वय्कल कि थ्व धर्तीइ वा मवया लःया हाहाकार जुइयः धइगु धापू दु । थ्व कथनकथं गनंगनं थासय् नागपञ्चमीकुन्हु तुं, वुंगाच्या, हितिइ नं नागया स्वरूप पूजा याय्‌गु चलन दु । थुकिं नागयात लःया प्रतीक खः धकाः थुइकेफु । थथे नागपूजा याःसा लःया मुहान सुना वनीमखु, अनावृष्टि जुइमखु धइगु जनविश्वास दु । नाग वा सर्प धइम्ह वैभवमय मातृत्वया प्रतीक खःसा सुर्द्यःया रश्मीमण्डलया प्रतीक नं खः । अथे जुयाः मनूतय् न्हूगु छेँ दनेत जग तइबले नागपूजा याय्‌गु नं चलन दु । नागया लं तयाः छेँ दनायंकीगु नं चलन दु । नागयात मानेयात धाःसा फलिफाप जुइगु जनविश्वास दु । गुम्हं गुम्हसिनं नागप्याखं हुइकाः थःगु आम्दानीया स्रोतकथं नं काय्‌गु याः ।

नाग पूजाया सन्दर्भय्

श्रावण शुक्ल पञ्चमीकुन्हु न्हापां दनाः नीसी यानाः छेँया मिजंम्ह मू हामां थीथी आकृतिया नाग च्वयातःगु किपातय् सौ तिकाः छेँया मूलुखाय् दकले न्हापां तिकी । चिचिपाःगु किपाःत छेँया मेमेगु लुखाय् तिकी । थुगु दिंकुन्हु अष्टकुल नागया आराधना यानाः नागपूजा याइ । च्यागू प्रकारया नागयात अष्टनाग वा अष्टकुल नाग धाइ । अष्टकुल नागया नां धलः थुकथं दु -

१. शेष नाग
२. कर्कट नाग
३. महापद्म ध्वल नाग
४. पद्मध्वल नाग
५. तक्षक नाग
६. कुलीक नाग
७. शंखपाल नाग
८. वासुकी नाग

कृष्णया नाग अवतार वासुकी नाग खःसा लक्ष्मण व बलराम शेषनागया अवतार खः ।

थथे नाग चित्रित किपाःयात प्यखे कुनय् सौ इलाः थःथःगु छेँया मुलुखाय् तिकेधुंका र्वःगू र्वय्, जाकि, स्वां, सिन्ह, सितु व जजंका तयाः सौ नं हे ज्वंका; नागया किपातय् तिकीगु चलन दु । नापनापं नागयात यःगु सादुरु, सिसाबुसा, मरिचरि नं छाइ । नागयात श्रीखण्डया बास तसकं यःगुलि श्रीखण्ड, पञ्चामृत नं छायगु याः ।

नाग तिकीबले किपातय् प्यंगू कुनय् सौ नं हे छाय् तिकी धाःसा नाग वा सर्पयात इमिगु म्हय् सौ लात कि महारोगी जुइयः हैं, थ्व हुनिं नागं व सौ हाचां गायाः वनीमखु । उकिं नाग तिकीबले थःथःगु छेँय् तिकाम्ह नाग गनं विस्यु नं मवंक, छेँ दुहाँ नं मवय्क, पिहां नं मवंक स्थीर जुयाः छेँया रक्षा यानाः च्वंक धकाः छगूकथं मनूतय्सं नागयात तारण तय् थें यानातःगु खः ।

नागपञ्चमीकुन्हु मिजंतय्सं जक हे छाय् नागया किपाः तिकी धइगु सन्दर्भय् भविष्य पुराणय् थुकथं न्वयथनातःगु दु । कालान्तरय् माजुम्ह छम्हेस्यां थः व्रत च्वनेत म्हासुचा कयाहिं धकाः थः न्याम्ह भौपिन्त ज्या ब्ल । भौपिन्त न्याम्हं वनाः जंगलय् म्हासुचा कायत क्वाःबलय् अनं नाग पिहांबल हैं । नाग खनाः कान्छीम्ह भौम्हं बाहेक मेपि प्यम्हेस्यां व नागयात स्यायत सन । कान्छीम्ह भौम्हं नागयात स्यायमते धकाः बचे याइ हैं । अनलिं वं नागयात छ थन हे च्वनाच्वं, जि छेँय् वनावये, हाकनं नापलाःवय् धकाः छेँय् वन । छेँय् वंम्ह भौम्ह छेँज्यां नागयात नाप लाःवने ल्वःमंकल । थ्व खं व कान्छीम्ह भौया कन्हय्कुन्हु तिनि लुमन । काचाकाचां नागयात नापलाःवंबले व नाग अन हे पियाच्वंगु दइ । थ्व खनाः भौम्हं नागयाके माफी फ्वनी । नागं थःगु प्राण रक्षा

याःऽह धकाः थनिनिसें छ जिमि केहें जुल धकाः दाजु-केहेंया सम्बन्ध स्वानाः
नागं थःगु छेय् यंकाः यक्व धन सम्पत्ति कुविकाः छ्वल हैं ..।

भविष्य पुराणय् थुकथं वर्णन जूकथं नागया किपातय् सौ नं तिकीगु
धइगु नाग पिहां वनेमजीक तारण तय्गु वा नागयात बन्धक याय्गु धाइ,
थव हुनिं दाजुयात केहेनं बन्धक याय् थें जुइ धकाः नागपञ्चमीबले मिस्तय्सं
नाग तिके मत्यः धयातःगु जुयाच्वन । तर थौकन्हय् ई, परिस्थितिइ मिसातय्सं
नं पूजा यानाहय् धुकल । विदेश वनेगु कारणं संस्कृति, संस्कार नं पानावने
धुकल ।

थुगु दिंकुन्हु तसकं वा वय्यः । थथे वा वःगुयात नाग वाःवःगु नं धाय्गु
याः । नाग वाःवयालिं वर्षा मास क्वचायाः हिउँद मास वल धाइ । स्वनिगलय्
नागलिसें स्वापू दुगु तःगु मछि जात्रा हना वयाच्वंगु दु । गथेकि - खपया
बिस्का जात्रा । थव बिस्का धइगु बिसीकाया अपभ्रंस जुयाः बिस्का जूवंगु खः ।
बिया अर्थ सर्प खः । अथे हे यलय् बुगच्यःया भोटो क्यनीगु जात्रा नं नागलिसें
स्वापू दुगु जात्रा खः ।

नागपञ्चमी गुम्ह गुम्हसिया हनेगु चलन नं मदु । नेवाः जातिया छगू
अमूल्यगु लाखे प्याख, गनं गनं थव हे नागपञ्चमीकुन्हनिसें पिकाइ । नसात्वंसा
ज्वरे यानाः नय्म्वाःगु थुगु चखः सुथय् नाग तिकेधुन कि क्वचाइ ।

थुकथं नेवाः समाजय् नागया विशेष स्थान दु । सदिनिसें न्ह्याना
वयाच्वंगु थजाःगु बांलागु कर्म भीसं युगान्तरतक न्ह्याकायंके फय्माः धकाः
मनंतुना च्वना ।

प्रजातान्त्रिक नेपा: व नेवा:तयगु स्थिति

प्रजित शाक्य

प्रजातन्त्र

गन जनतापाखे शासन जुइ व प्रजातन्त्र खः । प्रजातन्त्रय् कार्यकारिणी अधिकार जनताया ल्हातय् दयमा: । प्रजातन्त्रय् सुशासन, पारदर्शी, मानवअधिकारया 'र्यारेन्टी' दयमा: । देय् स्वाधीन व स्वतन्त्र जुइ ।

नेपालय् २००७ सालय् प्रजातन्त्र वःगु खः । १०४ देया जहाँनिया राणा शासनया अन्त्य लिपा नेपालय् प्रजातन्त्र वःगु खः । अब प्रजातन्त्र भिँद जक कायम जुल । २०१७ सालय् जुजु महेन्द्रं पञ्चायतया नामय् शासन थःगु ल्हातय् क्याः प्रजातन्त्रया गःपः तीगु ज्या यात । पञ्चायतकाल २०४६ साल तक कायम जुल । उकिं २०१७ निसे २०४६ सालतकया कालखण्डयात प्रजातन्त्र धाय्मछिं । २०४६ सालया जनआन्दोलन लिपा जक प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना जूगु खः ।

प्रजातन्त्रय् नेवा:तयगु भूमिका

नेपालय् आःतक गुलि न आन्दोलन जुल, उकी नेवा:तयगु महत्वपूर्ण भूमिका दु । २००७ साल न्त्यविनिसे राणाशासनविरुद्ध जूगु आन्दोलनय् नेवा:त हे अप्वः दु धाःसां पाइमखु । शुक्रराज शास्त्री, धर्मभक्त माथेमा, गंगालाल श्रेष्ठ, गणेशमान सिंह, तुलसीलाल अमात्य, मंगलादेवी सिंह, सहाना प्रधान, साधना प्रधान, केदारमान व्यथित, धर्मरत्न यमि, शम्भुराम श्रेष्ठ, कृष्णदास श्रेष्ठ, प्रेमवहादुर कंसाकार थेंज्याःपिं नेवा: आन्दोलनकारीतय् नेतृत्वदायी भूमिकां क्रूर राणा शासनया अन्त्य याय्त ताःलाःगु खः । अझ नेपाःया इतिहासय् दकलय् प्रेरणादायी प्यम्ह सहिदमध्य् स्वम्ह सहिद शुक्रराज, धर्मभक्त व गंगालाल नेवा: हे खः ।

२०१७ सालय् महेन्द्रं पञ्चायतया नामय् शासन काय्धुंका ताःई

आन्दोलन मजुल । तर जब २०२२ सालय् रेडियो नेपाल नेपालभाषाया कार्यक्रम ‘जीवन दबू’ व ‘नेपालभाषाया बुखँ’ बन्द यात, थुकिया लिच्चःकथं नेवाःतयसं आन्दोलन सुरु यात । २०३६ सालया विद्यार्थी आन्दोलनय् न नेवाःतय् भूमिका महत्वपूर्ण जुल । थ्व आन्दोलनय् नेवाःत जक मखु मेमेगु जातियापि नं दु । अथेखःसां उगु ईया विद्यार्थी आन्दोलनय् दकलय् न्त्यःने वइगु नां ध्यागु मार्शलजुलुम शाक्य खः ।

२०४६ सालया जनआन्दोलन वामपन्थी व कांग्रेसया गठबन्धनय् न्त्याःगु खः । कांग्रेसया नेतृत्व गणेशमान सिंहं याःगु खः । अथे हे कम्युनिष्टतय् न्त्यलुवाः सहाना प्रधान खः । कांग्रेस व वामपन्थीतयत छथाय् तयगु ज्या पद्यरत्न तुलाधरं यानादिल । थ्व आन्दोलनया नेतृत्व याःपि, आन्दोलनयात सफल यायूत महत्वपूर्ण भूमिका मितूपिं अप्वः ध्याय थें नेवाःत हे खः । थ्व आन्दोलन सफल जूगु ध्यागु हे स्वनिगःया नेवाःत सतकय् कुहां वयधुकाः जक खः धाःसां पाइमखु । थ्व आन्दोलन सफल जुइ धुकाः गणेशमान सिंहयात ‘फादर अफ डेमोक्रेसी’, ‘सर्वमान्य नेता’, ‘लौह पुरुष’या पदवी नं बिल ।

२०६२/६३ सालया आन्दोलनय् धाःसा नेवाःतयगु भूमिका यक्व खनेमन्त । २०४६ सालय् आन्दोलन सफल जुइ धुकाः शासनसत्ताय् गैरजनजाति, गैरनेवाःतय् हालीमुहाली जुल । पञ्चायतयात क्वःथला: प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना यायगु आन्दोलन नेवाःत हे सतकय् कुहां वयाः, नेवाःतय् हे नेतृत्वया कारणं सफल जुल, तर शासन यायगु इलय् धाःसा नेवाःतयूत ध्याकुनय् लाकाबिल । थ्व हे असन्तुष्टि २०६२/६३ या निक्वःगु जनआन्दोलनय् खनेदत । आन्दोलनया सुरूपाख्ये स्वनिगःया नेवाःत सतकय् हे कुहां मवःगु छता कारण थ्व जुयाबिल सा मेता कारण ध्यागु अप्वः नेवाःत आन्दोलनय् कुहां वइगु कारण विशुद्ध राजनीतिया कारणं जक मखु, राज्यसत्तां थःगु कला, संस्कृति, भाषायात दमन यानातःगु कारणं दनावइगु खः । २०६२/६३ या आन्दोलन गुपिंसं नेवाःतय् भाषा, संस्कृतियात वास्ता मयासे च्वन, उपि हे पार्टीतयगु निंति यायमाःगु आन्दोलन जुयाबिल । अथे जूगुलिं नं राजनीतिइ उलि चिउताः मदुपिं नेवाःत आन्दोलनय् कुहां वयामबिल ।

न्हापांगु जनआन्दोलन लिपाया खँ ल्हायगु खःसा, नेवाःतयसं चाहना याःकथं भाषा, कला, संस्कृतिइ खनेदयाच्चंगु समस्याया समाधान मजू । नेवाःतयसं राजनीतिइ चिउताः तइगु मू कारण ध्यागु हे जाति भाषा,

संस्कृतिया सवालय् खः । २०४६ सालया आन्दोलन लिपा देशय् वःगु शासन व्यवस्थां नेवाःतय् थ्व माग पूवंकेगु ज्या मजुल । उकिं नेवाःत निराश जुल । अथे ला २०४६ व २०६२ सालया दथुइ नेवाःत स्वयंया नं भाषा, संस्कृतिप्रति सरोकार म्हो जुयावन ।

अथे खःसां दलीय राजनीति याइपिं नेवाःत नं यक्व दु । थज्याःपिं नेवाःत सतकय् कुहां वयाविल । लिपा स्वनिगलय् हे तःधंगु आन्दोलन जुइधुंकाः जक निक्वःगु जनआन्दोलन सफल जुयाः लोकतन्व वल ।

नेवाःत आन्दोलनय् सरिक जूसां आन्दोलन क्वचाय् धुंकाः शासन सत्ताय् दुहां वनेफुगु खनेमदु । उकिं सत्ता सञ्चालनया नेतृत्वकारी भूमिकाय् नेवाःत द हे मदु धयागु स्थितिइ दु । नेतृत्वकारी भूमिकाय् थ्यंपिं छम्ह निम्ह नं दलीय राजनीति याइपिं हे जक जुल । नेवाःतय्सं थःगु भाषा संस्कृति विकास यायूत नं राज्यसत्ताया महत्व गुलि दु धयागु अभं महसुस मयाःनि । अथे जूसां नं राज्यसत्ताया मोह मयासे नेवाःत लिकुना हे च्वंगु दनि ।

प्रजातन्व वःसां लिउने लाःपिं नेवाःत

नेपालय् प्रजातन्व वःसां नेवाःतय् उन्नति धाःसा जुइमफुत । पञ्चायतकालय् ला नेवाःतय्गु अद्योगति हे जुल । नेवाःतय् भाषा, संस्कृति जक मखु फुक्ककथंया हे विकासक्रम बन्द जुइगु सुरु जुल ।

दकलय् न्हापां ला नेवाःतय्गु भूमि अधिग्रहण जुल । अथे ला पृथ्वीनाराण शाहं यैँ, यल, ख्वप कब्जा याय् धुंकाः निसे हे नेवाःतय्गु भूमि लाका काय्गु सुरु यानाहःगु खः । पृथ्वीनाराण शाहं नेवाःतय्गु भूमि लाका कयाः थः सेना, कर्मचारीतयूत सिरपाः वियाः उमित हःपा वीगु चलन सुरु यात । थुकथं नेवाःतय्गु भूमि गैरनेवाःतय्गु त्वातय् वनेगु सुरु जुल । राणाकालय् दरबार दय्केगु, ऐश-आराम याय्गु नामय् थीथी भवन दय्केत नेवाः भूमि छ्यल । पञ्चायतकालय् विकास निर्माणया नामय् नेवाःतय्गु हे भूमिइ अतिकमण जुल । कारखाना, स्कुल, सतक, विश्वविद्यालय दय्केगु ज्या ला जुल, तर न्यायसंगतकथं मुआब्जा तकं मविसे नेवाःतय् भूमि अधिग्रहण यानाः दय्कल । छगूकथं नेवाः भूमि राज्यसत्तां हे लाकाकय्गु सरहया ज्या यानाः नेवाःतय् विस्थापित यानायंकल । थुकथं नेवाःतय्गु अद्योगति भूमिनिसे सुरु जुल ।

भूमि मदया वॉलिसे नेवाःतय्गु शक्ति नं म्हो जुयावन । छाय्धाःसां

नेवाःतयगु मू आम्दानीया स्रोत धयागु हे बुँज्या खः। बुँज्या यानाः कमे यायमाःगु भूमि हे मदयावंलिसे शक्ति नं छिन्नभिन्न जुयावन। भूमिइ प्रहार लिपा पञ्चायती व्यवस्थाया इलय् नेवाःतयगु व्यापार पक्षय् नं प्रहार यानाहल। जुजु महेन्द्रं विदेशी मारवाडी, मनाङ्गे व तिब्बतीतयत खुल्ला रूपं व्यापारया छुट बिया: नेवाःतयसं पकड दयकातःगु व्यापार क्षेत्रय् नं हस्तक्षेप यात। नेवाःत छगु इलय् कलकत्तां सामान हयाः ल्हासाय् तक व्यापार याइपि खः। ल्हासा व्यापार ला सन् १९६७ दँय् चीनय् जूगु साँस्कृतिक जनक्रान्ति लिपा बन्द हे जूबन। थ्व नं नेवाःतय् निंति छगु ‘सेटव्याक’ जुयाबिल।

प्रजातन्त्र लिपा गैरनेवाःतयगु (विशेषतः खस ब्रम्हू) बोलबाला जुल। प्रशासनय् नं उमिगु हे हालिमुहाली जुल। खस नेपाली भाषां जकं प्रशासकीय ज्या यायमाःगु जुल। नेपाया मेमेगु फुक्क भाषायात क्वत्यलेगु यानाहल। महेन्द्रया एकभाषा नीति नेपालभाषा नं लिउने लाः वन। शिक्षित नेवाःत प्रतिशतया ल्याखय् न्त्यःने हे दुसां पञ्चायती व्यवस्थाया एकभाषा नीति व खय्ब्रम्हूतयत जक क्यच्यायगु प्रवृत्तिं प्रशासन वर्मूतयगु पकडय् लाःवन। नेवाःत लिसे जनजातियत प्रतिस्पर्धा हे याय् मफइगु अवस्थाय् हयाबिल। मातृभाषां शिक्षा विइगु बन्द यानाबिल। बरु खसनेपालीलिसे संस्कृत भाषा अनिवार्य जुल। लोकसेवाय् जाँच बीबलय् नं नेपालभाषां एमए यानातःपिंत नम्बर म्हो विइगु ज्या जुल। थुकिया तप्यंक लिच्चः सरकारी ज्याकुथिइ जागिर नयगु कुतः यानाच्चंपि नेवाःतयत लाःवन। राज्य प्रशासनय् नेवाःतय् ल्याः म्हो जुजुं वन।

छगु मनावैज्ञानिक कारणं नं नेवाःत राज्य सत्ता वनेगु ज्याय् प्रभाव लाकूगु खनेदु। पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः त्याके धुंकाः सत्ता धयागु नेवाःतयगु मखु धयागु मनोभावना नेवाःतयके ब्लंकाबिल। नेवाःत सरकारी सेवाय् नं वने म्हाः; प्रहरी व सेनाय् नं नेवाःत माले हे थाकुया वल। प्रहरी व सेना न्त्याबले नेवाःविरुद्ध प्रयोग जुइगु हुनिं नं अथे जूगु खय्फु। अथे हे सरकारी अफिसय् वनेबलय् नं थःगु थाय् धयागु अनुभूति नेवाःतयत गुबले मजुल।

नेवाः भाय्या प्रयोग स्थानीय निकायय् न्हापा न्हापा प्रयोग याः। लिपा थ्व नं लिकया हल। २०२२ सालय् रेडियो नेपालय् नेवाः भाय्या ज्याभ्वः दिकाबिल।

गुथि संस्थान स्थापना जुल। गुथिया जग्गा फुक्क सरकारं काल। गुथि

धयागु नेवा:तय्‌गु दकलय्‌ तःधंगु शक्ति खः । गुथिया आयस्ता जुयाच्चंगु जग्गा सरकारं का:बलय्‌ गुथिपाखें न्त्याकाच्चंगु कला, संस्कृति, जात्रापर्व न्त्याके मफयावन । गुथि तकं न्याय्‌के मफइगु अवस्था जूबलय्‌ थःथवय्‌ नापलाय्‌गु वातावरण तकं मदयावन । व्यक्तिगत भूमि ला न्हापा हे अधिग्रहण याय्‌धुंकूगु खःसा लिपा गुथि संस्थानपाखें मंका: भूमिइ नं कब्जा यात । थुकिया लिसें थीथी परियोजना हया: जग्गा लाका काय्‌गु ज्या मदिक्क जुया हे च्वन ।

२०४७ साल लिपा राज्यसत्ता भन् हे स्वनिगः केन्द्रीत जुल । विकास निर्माणया ज्या नं स्वनिगः केन्द्रीत जुइवं गामय्‌ च्वपिं ह्वाराह्वारा हे स्वनिगलय्‌ दुहां वय्‌गु सुरु जुल । स्वनिगःया आवादि अप्वया वन । पिनें वःपिंसं स्वनिगः जायावन । नेवा:त थःगु आदिभूमिइ हे अल्पमतय्‌ लाःवन । अल्पमतय्‌ लाय्‌सातकं संस्कृति लोप जुइगु, भाय्‌ल्हाय्‌ मफइगु स्थिति ब्वलना वल । थ्व २०४६ या राजनीतिक परिवर्तनं लाःवःगु लिच्वः धाःसां पाइमखु ।

आर्थिक पक्ष

छ्यौ इलय्‌ नेपा:या अर्थतन्त्र नेवा:तय्‌गु पकडय्‌ दुगु खः । उद्योगपति धाय्‌गु खःसा नेपा:या व्यावसायिक घराना ज्योति समूह, अमात्य समूह आदि खः । २००७ साल तकं नेवा:तय्‌गु आर्थिक स्थिति बां हे लाः धाय्‌माः । व्यापार व्यवसायया लिसें स्वनिगलय्‌ दुने जुइगु उत्पादनया कारणं नेवा:तय्‌गु स्थिति बांलाः । पञ्चायतकालय्‌ उद्योगधन्दा विकास ला जुल, तर सरकारं निजी क्षेत्रयात प्रोत्साहित मयात । अथे खःसां २०४६ साल तक नं आर्थिक स्थिति बांलाः धाय्‌मजिउ । परम्परागत सोतं सम्पन्न, थःगु भूमि, थःगु कृषि प्रणाली, परम्परागत व्यापार दुगुलि नेवा:तय्‌ स्थिति नं बांलानाच्चन । २०४६ साल लिपा नेपा:या ‘इकोनोमिक ग्रोथ’य्‌ धाःसा नेवा:तय्‌गु पकड मदयावन । थथे जूवंगु राजनीतिक दल व अज्याःगु दलया नेतातय्‌ कारणं धाय्‌माः । सत्ताय्‌ वय्‌धुंका: राजनीतिक दलया नेतात अप्वः भ्रष्टाचारय्‌ लिप्त जुल, अले ध्यबा नया: फुक्क धया थें ज्या: विदेशीतय्‌त पोसे याय्‌गु यानायंकल, विशेषतः मारवाडी व्यापारीतय्‌त । स्वनिगःया रैथाने नेवा: व्यापारीत ध्यबा नकाः ज्या याय्‌ ग्या:, थुकिया लवः पिनें वःपिं व्यापारीतय्‌सं काल । थ्व क्रम आःतकं दिउगु मदुनि । थुकिं यानाः आर्थिक दृष्टिं नेवा:त कमजोर जुयावन ।

नेवा:त राजनीतिइ मदुगु कारणं नं थथे जुयावंगु खः । नेवा:तय्‌

राजनीतिइ पकड मदु, सरकारी ज्याकुथिइ नेवाःत उच्च पदय् मदु। छगू हे जाति देय् या शासन व प्रशासनय् कब्जा या:गुलिं नेवाःत लिसें खसब्रम्हू बाहेक मेमेपिं लिउने लानावन। नेवाःतय् सं पुस्तैनी लजगा त्वतावन। भूमि मदयाः बुँज्या नं याय् मखना वन।

सामाजिक पक्ष

शासन, प्रशासन दकलय् न्हापा भूमिइ प्रहार यात। थ्व लिपा आर्थिक पक्षय् प्रहार जुल। भूमि वनेसातं शक्ति म्हो जुल। आर्थिक अवस्था नं बांमलाय् वं उकिया लिच्चवः समाजय् लात। दाजुकिजा दथुइ अंशवन्डा याय् त तकं भूमि मगात। नेवाःत छथाय् गुचमुच्च झुनाः च्चनीगु जाति। भूमि मदयाः दाजुकिजा तकं छथाय् च्चने मफझगु अवस्था जुयावन। थुकिया लिच्चवः नेवाःतय् गु भाषा, संस्कृति, जात्रा पर्व न्व्याकेगुलिइ लात। सामाजिक जीवन छिन्नभिन्न जुयाच्चन।

शैक्षिक पक्ष

नेवाःत आः न शिक्षाय् म्हो मजू। जनजातिमध्ये नेवाःत शिक्षाय् न्व्यःने हे दु। वर्मू, क्षेत्री धुंकाः नेवाःतय् गु स्थान दु। तर राज्य प्रशासनय् नेवाःतय् गु शिक्षाया उपयोग मजुल। नेवाः व खसतय् गु साक्षरता प्रतिशत यक्व मपाः। तर प्रशासनय् ८० प्रतिशत वर्मू दुसा नेवाःत २० प्रतिशत।

नेवाःतय् गु साक्षरता न्हापानिसें बांला। राणाकालय् हे शिक्षा माः धकाः खँ तय् गुलिइ नेवाःत न्व्यःने लाः। यक्व नेवाःतय् सं थःपिनि जग्गा वियाः स्कूल चाय् केबिल।

निष्कर्ष

नेपालय् प्रजातन्त्र ला वल तर नेवाःतय् गु सन्दर्भय् धाय् गु खःसा प्रजातन्त्र नेवाःतय् अनुकूलकथं मजुल। प्रजातन्त्र छगू जाति खस-बर्मूतय् गु निंति जक जुल। उमिगु निंति जक फलिफाप जुल। नेवाःत लिसें आदिवासी जनजातियात प्रजातन्त्र छुं लबः मविल। बरु अःखवतं दुगु लजगा, भाय्, संस्कृति नं लाकाकाय् गु ज्या यात। प्रजातान्त्रिक नेपाःया व्यवस्था व व्यवहारय् आकास-पातालया फरक खनेदत। प्रजातान्त्रिक परिवर्तन नेवाःतय् अनुकूलय्

મવાંગુલિં સમાવેશી પ્રજાતન્ત્ર (Inclusive Democracy) માંગ અવસ્થા વલ । સમાવેશી પ્રજાતન્ત્ર ફુક્ક ભાષાભાષીયા સમાન અધિકારયા ખાં લ્હાઇ । ૨૦૦૭ સાલ ધૂકા: ભીગુ અવસ્થા સ્યનાવંગુ કારણં સંઘીય પ્રજાતન્ત્ર હય્માંગુ માગ નેવા:તયસં લ્ત્વંગુ ખ: ।

૨૦૬૩ યા નિકવાંગુ જનઆન્ડોલન લિપા દેશય્ લોકતન્ત્ર વલ । જુજુયાત ચીકા: સંઘીય ગણતન્ત્ર હલ । થ્વ ન્હૂગુ વ્યવસ્થાય્ નેવા:તયાંગુ અવસ્થા થહાંવની ધ્યાગુ આશા યાંગુ ખ: । તર થ્વ વ્યવસ્થાય્ નં નેવા:તયાત ઉલિ ફલિફાપ જુયાચ્વંગુ મદુ ।

॥ लोकवार्ता ॥

लोकोपचार

रबिन्द्र बज्राचार्य

लोकोपचारस्या म्हसीका

लोक व उपचार निगवः खँवः समास जुया लोकोपचार जूग् खः। लोक धयागु संसार/ जगत् खः। उपचार धयागु ल्वय्लंकेत याइगु विधि/पद्धति/उपाय् खः। उकिं लोकोपचार धयागु जगत्य् परम्परा निसें न्ह्याना वयाच्चंगु ल्वय् लंकीगु पद्धति खः। सभ्यताया विकास जूलिसे थीथी ल्वय्/उसांय् लंकेत थीथी कथंया पद्धति विकास जुजुं वलसा थुपिं पद्धति छगु पुस्तां मेगु पुस्ताय् हस्तान्तरण जुजुं न्ह्याना वल। ईकथं न्हुन्हगु ल्वय्लंकेत व हे कथं उपचार यायगु पद्धति नं विकास जुजुं वल। थयागु लोकोपचार मनूयात जक मखुसे पशुपंक्षीयात नं यायगु सय्का हल। उकिं लोकोपचार मानवीय सभ्यताया विकास नापं विकास जुजुं वःगु ल्वय् लंकीगु मानवीय ज्ञान व शीप खः।

ल्वय् व उपचार

लोकोपचारकथं आहार, विहार व विचारय् सन्तुलन मदल कि कफ, वात व पित्तय् असंतुलन वइ। कफ, वात व पित्तय् वगु असंतुलनयात हे ल्वय् धका: कयातःगु खः। ज्वर वडिगु आदियात ल्वय्या लक्षणकथं कयातःगु दु। अथेहे दुर्घटनाया कारण घा:पा जुल धा:सा वइत ल्वय् मधा:सा नं घा:पा लंकेत उपचार याय्माला च्वनी। सुं नं मिसां मचा बुइकीगु धयागु ल्वचं कःगु मखु, दुर्घटना नं मखुसां तवि नं अस्पतालय् यंका सुथांलाक्क मचा बुइकेगु याइ। शारीरिक जक मखुसे मानसिक ल्वय् नं जुयाच्वनी। थथे जुया: थीथी कारण मनूयात उपचार याय्माला च्वनी। ल्वय्यात मानसिक व शारीरिककथं निब्बय् ब्वथला स्वय् जिउ। छुकथंया शारीरिक ल्वय् मदुसा नं मानसिक ल्वचं कःम्ह जुयाच्वनेकु। छुं नं कथंया शारीरिक ल्वय् तप्यंक मानसिक अवस्था नाप स्वापू खनेमदुसां नं ल्वय्यात लंकेत मानसिक अवस्थां महत्वपूर्ण भूमिका म्हिताच्वनि। ल्वचं कःम्हेसिया आत्मबलं ल्वय् लंकेत तःधंगु भूमिका म्हिताच्वनि। छगू हे कथंया ल्वचं कःपिं निम्हेसितं छगू हे कथंया उपचार या:सां व बिगामीया मानसिक अवस्थाकथं

छम्हेसिया ल्वय् लना वनीगु जुइफुसा मेम्हेसिया मलने नं फु। उकि शारीरिक ल्वचं कःम्ह जूसां तविनं वयात बांलाक परामर्श (counselling) यात धाःसा वासलं प्रभावकारी ज्या याइ। हलिमय् मनूयात जक मखुसे पशुपंक्षीयात नं उपचार यायुगु थीथी पद्धति विकास जुयाच्चंगु दु। आधुनिककथं पशुपंक्षीयात उपचार याइम्हेसित भेटनरी फिजिसियन (veterinary physician) धाइ।

नेवा: लोकोपचार म्हसीका

ल्वय्यात मानसिक व शारीरिककथं स्वय् ज्यु। झारफुक, पूजापाठ, घःमां आदियात शारीरिक नापं मानसिक नितां उपचारकथं स्वय् छिं। शारीरिक धयागु मुख्य याना: सरेजुइगु व सरेमजुइगु निताकथंया दु। थुकियात अल्पकालीन व दीर्घकालीन याना: नं स्वय् ज्यु। गथेकी सेखं चाइगु, खि म्हुइगु आदि अल्पकालीन ल्वय् खः। दुर्घटना जुया धाःपाः लात धाःसा नं वास: यायमाः। दुर्घटना वास्तवय् ल्वय् मखुसां तविं थवयात लाय्केत याइगु ज्यायात नं उपचारकथं काइ। गथे कि धाःजुल धाःसा बैद्यं वास: पानाबी। मर्के जुल धाःसा लेप तयाबी। लहा: त्वःधुल धाःसा वास: पाना पं तया: चिनाबी। मिं पुत धाःसा लेप तयाबी। अथे हे मचा बुइगु धयागु थुपि स्वयां अलग खः। मचा बुइकीबले मचा व मांम्ह निम्हेसिया ज्यानया हे खतरा दया च्चनि। उकि व्यवस्थितकथं सुरक्षित मचा बुइकेत थव सम्बन्धी ज्ञां दुम्ह मनू नं गुहालि याइ। थथे मचा बुइके सःम्हेसित नेवा: समाजय् अजि धाइ। थव नं लोकोपचारदुने लाः।

लोकोपचारकथं सरुवा रोगयात पुनीगु/ पुनाहःगु धाइ। थुकियात लाय्केत पुईँ हायुगु, जाकि/च्वकिं म्हय् पिया: प्यंगू दिशासं ह्लालाबीगु याइ। सरुवा रोगया जीवाणुत छेँ दुहामवय्यमा: धका: ईका-पःकां पिया: मनूयात दुकायुगु चलन दु। मतं धवयूगु धका: मिं शुद्ध यायुगु चलन नं दु। कचि नं (काँचो फलाम) थीकेगु आदि नं दु। अथे हे तापाक वना: तःहुलिपा लिहांवइपिंत छकलं समाजय् दुमथ्याकूसे वलं तयूगु धका: निवाःतक अलग तयूगु चलन नं न्हापा दुगु खः। गथे कि थौकन्हे कोभिड-१९ या ल्वय् समाजय् न्यना मवनेमा: (फैले मजुइमा:) धका: क्वाराइनटाइनय् तइगु व ल्वचं कःपिंत आइसोलेसनय् तयूगु यानाच्चंगु दु। थव क्वाराइनटाइन व आइसोलेसन धयागु नेवा: समाजय् न्हापानिसें दयाच्चंगु परम्परा खः। थथे च्चनेत नेवा: समाजय् बिस्कं थाय्या व्यवस्था समेत यानातःगु दु।

सरे मजुइगु रोगया मू कारण कफ, बात व पित्तया असन्तुलनयात क्यातःगु दु।

असन्तुलनया मूँ कारण आहार, विहार व विचारयात कयातःगु दु। आहार धयागु नयगु त्वनेगु खःसा विहार धयागु दिनचर्या खः। शारीरिक परिश्रम खः। विचार धयागु मानसिक अवस्था वा सोचनाप स्वापू दुगु विषय खः। यदि समयसापेक्ष प्रकृतिकथं ल्वयूक मनल धा:सा व आहारनाप विहारया तालमेल मन्त धा:सा कफ, बात व पित्तय् असन्तुलन वइगु खः। अथे हे नयमज्यगु नल, कुबेलाय् नल, माःगु स्वयां अप्वः नल धा:सा नं कफ, बात व पित्तय् असन्तुलन वइ। समाजय् मनुतय्सं धयाच्वंगु रोग/ ल्वयूयात कफ, बात व पित्तय् वःगु असन्तुलनया लक्षणकथं कयातःगु दु। उकि लोकोपचारकथं लक्षणयात मखुसे लक्षणया कारणयात हां थ्यंक मदय् का छवयमाः धाइ। लोकोपचारं प्रकृतियात दकले तःधंगु शक्तिकथं कया: प्रकृति विपरीत ज्या जुल धा:सा ल्वचं कइ धका: कयातःगु दु। अथे हे मानसिक कारण नं शारीरिक ल्वचय् प्रभाव लाइ धका: कयातःगु दु। अथे हे शारीरिककथं खने मदइगु तर मानसिक समस्या जुयाच्वनीगुयात मानसिक रोग धका: कयातःगु दु। मानसिक रोगया चरम अवस्था धयागु वँय्/उँझ जुइगु खः। थथे जुल कि बोलिव्यवहार पानावनीगु, थः मनू हे म्हमसीया वनीगु, भौतिक वस्तु स्वयंकीगु, घा:पा: यानाजुइगु, आत्महत्या याइगुतक नं थ्यनेफु।

नेवा: लोकोपचारकथं स्वलधा:सा हरेक छेँया बडगः हे वास्तवय् वासःया धुकू खः। परिवारया बुज्रुकपि दकव हे वैद्य खः। छायधा:सा नेवा:तय्सं न्हिहिनय्त छयलीगु मसला हे यकव ल्वयूया वासः खः। छुं जूसा छु मसला गथे याना: छयलेगु धयागु ज्ञान बुज्रकपिके दयाच्वनी। अथे हे हरेक क्यब/ बर्गेचा हे जडिबुटीया भण्डार खः। नेवा:तय्सं हनावयाच्वंगु नखःचखः हे प्रकृतिकथं नयगु/ त्वनेगु व पुनेगु, च्वनेगु आदि याना: निरोगी जुयाच्वनेगु उपाय खः। ल्वचं कय्यका: उपचार यायगु स्वया: ल्वचं हे मकय् केगु सिद्धान्त नेवा:तय्सं छयलाच्वंगु दु। अंग्रेजी धापू नं दु Prevention is better than cure. थ्व खँ नेवा:तय्सं धायगु जक मखु व्यवहारय् नं छयला वयाच्वंगु दु।

लोकोपचारया इतिहास

लोकोपचार छू पुस्तां मेगु पुस्ताय् न्ह्यानावनीगु ज्यूगुलिं थुकिया ऐतिहासिक प्रमाणत दया च्वनिमरखु। अय्नं लोकोपचार यायगु मौखिककथं न्ह्याना वयाच्वंगु परम्परायात लिखितकथं मुनातःगु पुलांगु प्यगु वेदमध्ये आयुर्वेद वैदिक ग्रन्थ ज्यूगुलिं वैदिककालय् हे लोकोपचारया विकास जुइ धुकूगु आधार दु। नेपालय् नेसं ४९४ या हरमेखला, वैद्यःकम पशुचिकित्सा थज्याःगु ग्रन्थ लुयावःगुलि अबले हे नेपालय् लोकोपचार पद्धतिया बांलाक विकास जुइधुकूगु सीदु। अथेहे देउपाटनय् लुयावःगु

लिच्छविकालीन जुजु ने नन्ददेवया अभिलेख्य् रोगीपिनिगु उपचार यायूत आरोग्य भवन दयूकूगु खँ न्ह्यथनातःगुलि व इलय् हे राज्यस्तरं अस्पतालया व्यवस्था यायूंकूगु खनेदु।

वैद्य धयागु पेशाकथं नां छुनातःगु जात खः। वैद्य वासः याइपिन्त धाइगु खः। अथे हे गुरुजुपिसं नं वैद्यज्या याना वयाच्चंगु दु। बौद्धधर्म कथं वासः याइम्ह द्यःयात वैषज्य तथागत धाइ। ईसाया न्यागू सदीं स्थापना जुगु नालंदा विश्वविद्यालय बौद्धतयुगु ल्वकंह्वाःगु शिक्षा केन्द्र खः। थ्व केन्द्रया थीथी विद्या मध्ये चिकित्सा विद्या नं छगू खः। सुनां नं लाय्‌के मफुगु तुकिं शाशक वक्तियार खिलजीया ल्वय्यात नालंदा विश्वविद्यालय आयुर्वेद विभागया प्रमुख राहुल श्रीभद्रं लाय्कूगु इतिहास दु। थ्व धयागु ईसाया द्विनिंगु शताब्दीया खँ खः। थ्व स्वयां न्ह्यवनिसे हे नेपाःया थीथी मनूत नालंदाय् वनाः शिक्षा आर्जन यानाः नेपाः लिहांवःगु इतिहास दु। थ्व नापं जब नालंदा विश्वविद्यालय ध्वस्त जुल अनयापि यक्व आचार्य सफूत जवनाः नेपालय् वःगु खँ नेपाःया बौद्ध ग्रन्थय् उल्लेख यानातःगु दु। थुकी उपचार नाप स्वापू दुगु ग्रन्थत नं हःगु खः। उकिं यानाः थनयापि वज्रायार्थतयुसं आः तक नं परम्परानिसे यानावयाच्चंगु वासः यायूगु ज्या न्ह्याकाच्चंगु दु।

लोकोपचारया ताजि

नेपालमण्डलया उत्पति न्ह्यवनिसे थन उत्तर व दक्षिणया थीथी थासं तीर्थाटन यायूत सिद्ध पुरुषपि वःगु इतिहास दु। लिपा उत्तर व दक्षिणया दथुइ व्यापारीक लँपु नं ज्गूलिं यानाः थनया समाजय् उत्तर व दक्षिण निथाय्या नं लिच्चः लाःगु खनेदु। थ्व लिच्चः थनया लोकोपचारय् नं लाइगु स्वाभाविक खः। उकी नेपालमण्डलदुने उत्तर व दक्षिणी क्षेत्रया थीथी लोकोपचार विधित छयलाः उपचार यानावयाच्चंगु दु। लोकोपचारया ताजियात उपचार विधिकथं स्वल धाःसा आयुर्वेद, योग, हस्तमुद्रा, धार्मिक, ज्योतिषी, तान्त्रिक, द्यः दुबीगु, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक आदि कथं स्वयूछिं।

आयुर्वेद

आयुर्वेद जडिबुटीनाप स्वापू दुगु उपचार पद्धति खः। नेपाल हिमाल, पहाड, तराइ यानाः थीथी लकस (वातावरण) दुगु देय् ज्गूलिं थन यक्वकथंया वनस्पति व खानी दु। थुकिं यानाः नेपाः हलिमय् जैविक विविधताय् तसकं धनी देय् कथं नांजाः। आयुर्वेदया मुख्य स्रोत जडिबुटी धयागु वनस्पति खः। रामायणय् लक्ष्मणयात उपचार यायूत हनुमानं हिमालय वनाः संजीवनी जडिबुटी ह्याः म्वाकूगु पौराणिक ग्रन्थ दु। हिमालय धयागु नेपालय् हे लाःगु थाय् खः। वास्तवय् हिमाल धयागु हलिमय दुर्तभ

जडिबुटीया खानी खः । उक्ति थन जडिबुटी आधारित आयुर्वेद उपचार पद्धतिया यक्व विकास जूग खनेदु । जडिबुटीयात थीथीकथं दयूकाः ल्वय् स्वयाः थीथीकथं उपचार यायूग पद्धतिया यक्व विकास जूग खः । थथे जडिबुटीपाखें उपचार याइप्रित वैद्य धाइगु खः । आः वयाः वैद्ययात छगू जातकथं कायूग यानातःगु दु । वैद्यं सुं न मनूयात गज्याःगु ल्वचं कःगु सीकेत मनूया नाडी थियाः स्वयूगु, मिखा स्वयूगु, महुतु स्वयूगु आदि याइ । थथे यानाः ल्वय् महसीका व हे कथं थम्हं हे वासः दयूकाः ल्वचं कःम्हेसिया उपचार याइ, वासः बी । ल्वय् स्वयाः उपचार थीथीकथं याइ गथे कि -

- **बुलेगु/थायूग-** जडिबुटीया चिकनं मालिस यायूगु । छयं, म्ह, ल्हाः, तुति स्याःसा चिंकं बुलेगु । थौकन्हय्या मसाजनाप ज्वःल्लाः । म्ह चासुल धाःसा जालि म्हिचां थायूग याइ । थ्व जालि म्हिचा छगूकथंया वनस्पतिया रेशां थानातःगु खः । गुकिया जडिबुटीया गुणं चासुगु क्वलाकी ।

- **पायूग-** धाः जूसा हलु-चिंकं पायूगु । माकलं न्यात धाःसा कनि चुलाः पायूगु । हां न्यात धाःसा नैं चुलाः पायूगु व लाभा पायूगु । न्हासि वल धाःसा हेंवाः चुलाः न्हासय् पायूगु । म्हुतुमदु-कै वल धाःसा छचाःखेरं चाकलाक गुंगु पानाः कैया म्हुतुइ थकुरा पाइ । खिचा कैचय् ग्वय् चुलाः पात धाःसा कैया दाग दइमखु । भोसा कै (चःति कै) वल धाःसा खरानी बुलेगु याइ । घोरी कै वःसा सितु चुलाः पाइ । भुजिंखाँ न्याःगुयात ध्वम्पवालय् पुँहाइ । म्ह चासुसा न्याँ लायूगु जालिं थाइ । म्हुतु मदु कै वसाः नेपाली भ्वः छचाखेरं गुंगु पानाः तिकाः कैया म्हुतु प्वालय् लाक थकुरा पाइ । थथे यात धाःसा कैया निं बुलुहु तियाहया: कै लाइ ।

- **च्वयूग-** जलनाग/ घोरिनागं पुनाहयाः कै वःसा पुं (चित्रकार) यात सिंह च्वकेगु । पुँनं सिंह च्वयत् छयलीगु उन (रंग) धयागु प्रकृतिपाखे दयूकीगु खः । केमिकलत छयलीमखु । थ्व धयागु सिंह च्वझु उन (रंग) य् दुगु गुणं यानाः कै क्वलाइगु खः । थ्व कैयात नेपालीभाषां जनैकै धाइ । थ्व कै इवलाक वया कैचं म्ह छचातुल कि मनू सी धाइ ।

- **नयूग-** अपच जूसा पाचः नयूगु । अथे हे त्रिफला आदि यक्व कथंया नयूग वासःत दु । वा स्याःसा लवं वांनायूगु । लवंचिंकं वा अय्यलाः तयूगु ।

- **त्वनेगु-** ज्वरवःसा हलू जि, चिलः दायूका त्वनेगु । कमजोर जूसा मिश्रीकाधा दायूकाः त्वनेगु । कथु स्याःसा हलू चि लः दायूका गरगर यायूगु ।

- **क्वाः** तयूगु- झाडा/ आउं जूसा प्वाथय् क्वाः तयूगु वा प्यनय् क्वाः कायूगु ।

- **तियूगु-** छयं स्याःसा छयनय् चिंकं तियूगु ।

- **चिगु** - जं स्याःसा जनिं चीगु ।

नेवा: समाज्य ज्वरे यायूत छयलीगु मसलायात वासःया रूपय् नं क्यातःगु दु । गथे कि हलु, लाभा, पालु, इमू मिं, चिकं, बेचि आदि । जडिबुटीया रूपय् स्वां-सिमाया हा, दं, ह, स्वां, फलयात नं क्यातःगु दु । गथेकि जतामसी, पाँचओले, यार्सांगम्बा, अम्बः, हल: आदि । अथेहे सिलाजित, स्वर्णभस्म, आदियात नं वासया रूपय् छलातःगु दु । हिन्दू व बौद्ध धर्मया यक्व संस्कृत-ग्रन्थय् थुकियाबारे यक्व थासय् न्हाथनातःगु दु । बुद्ध धर्मय् वैषज्य तथागतयात जडिवुटीं उपचार याइम्ह द्यः माने यानातःगु दु ।

थौकन्हय् आयुर्वेद उपचार पद्धतिकथं उपचार यायूत ब्वेनेगु आयुर्वेद विश्वविद्यालयनाप नीस्वना: संचालनय् वय्युधुकु दु । येँ सरकारी स्तरं नरदेवी आयुर्वेद चिकित्सालय संचालन यानातःगु दु । सिंहदरवार बैद्य खानां थीथी बैद्य वासःत उत्पादन यानाच्वंगु दुसां थौकन्हय् न्हापा थें उत्पादन यानाच्वंगु मदु । अथे हे निजी कथं विसं २००१ साल निसें न्हानाच्वंगु^१ महाबौद्ध मासंगल्लीया पीयूषवर्षी औषधालय आयुर्वेदकथं उपचार याइगु लोकंहाःगु थाय् खः । थथे हे नेपालय् नेपाल आयुर्वेद मेडिकल कलेज वीरगञ्ज, पतंजलि आयुर्वेद मेडिकल कलेज एण्ड रिसर्च सेन्टर धुलिखेल, आयुर्वेद क्याम्पस कीर्तिपुर, हिमालयन आयुर्वेद मेडिकल साइन्स कलेज काठमाण्डौ, मिथिला आयुर्वेद मेडिकल कलेज जनकपुर, आयुर्वेद मेडिकल इस्टिच्युट जनकपुर, त्रिभुवन युनिभर्सिटी आयुर्वेद टिचिंग हस्पीटल कीर्तिपुर आदि यक्व ब्वेनेकुथित नीस्वने धुंकूगु दु । थुपिं दक्वया आधार धयागु हे लोकोपचारकथं न्हाना वयाच्वंगु उपचार पद्धतियात संस्थागत यायूगु खः ।

गुलिखे थासे वैकल्पित (alternative) उपचार पद्धतिकथं आयुर्वेद उपचार पद्धति विकास जुयाच्वंगु दुसा ग्रामीण लागाय् आयुर्वेद उपचार पद्धतियात हे मूल पद्धति रूपं छयलाच्वंगु दु । अमेरिका, युरोप थज्याःगु विकसित देसय् नं थ्व पद्धतिया बारे यक्व अनुसन्धानत यानाच्वंगु दु । थुकिया विशेषता धयागु हे साइड इफेक्ट मदुगु खः ।

योग, प्रणायाम व योगासन

पूर्वीय दर्शनकथं विकास जूग योग विद्यायात नं स्वस्थ जीवन हनेगु व ल्वय्या उपचार पद्धतिकथं छयलातःगु दु । थुकिया सुरुवात मानवया विकास नापं जूग खः । थुकियात व्यवस्थित कथं महर्षि पतञ्जलीं "पतञ्जलियोग प्रदीप" ईसापूर्व निगू शताब्दीं च्वयातःगु दु । थुकी यम, नियम, आसन, प्रणायाम, प्रत्याहार, ध्यान, धारणा व समाधी याना: योगया च्यागू अंगकथं योगयात अस्तांगयोग धयातःगु दु । योगयात चित्तवृत्ति

१ सं बज्राचार्य सुमति विसं २०६३ बुद्ध बोधि दिव्यकेशरी परिवार यें

निरोध जुइगु (योगच्छ्रितवृत्तिनिरोधः)हे योग खः धयातःगु दु। योगयात उपचार नापं निरोगी ज्याः स्वायगु पद्धतिकथं क्यातःगु दु। योग शरीरया मूलाधार चक्र निसें सहस्रास चक्रतक ध्यानं कुण्डलिनी जागृत यायूक्ष। आचार्योपिंसं नित्य योग यानाः हे थःगु साधना बल्लाकाः मानसिक व शारीरिक कथं थः स्वस्थ जुयाच्वनीगु खः। आधुनिक उपचार पद्धति (एलौपैथी) थें साइड इफेक्ट छुं हे मदुगुलिं यानाः योग हलिमय् लोकंहाना न्यनाच्वंगु दु।

हस्तमुद्रा चिकित्सा

शरीरया दुनेया दक्ष अंगया स्वापू ल्हाःया पा: नाप दु धयागु विश्वास दु। उकिं छु अंगया कारण रोग ज्गू खः ल्हाःपा:या व हे अंगयात दबाब बियाः उपचार यायगु पद्धति नं छ्यूला वयाच्वंगु दु। अथे हे हरेक पतिं पञ्चतत्वया छगूछगू तत्वकथं क्यातःगु दु। पतिचां नं उपचार याना वयाच्वंगु दु। थीथी रोग म्हया थीथी थायनाप स्वापू दगु सीकातःगु दु। रोगकथं सम्बन्धित थासय् त्यलाः (Acupressur) उपचार यानावयाच्वंगु दु। बुढापतिं व च्वलापतिं स्वानाच्वंथाय् छगू मिनेट तकः त्यलेगु –त्वःतेगु यानाच्वनं धाःसा छयं स्याःगु लनी।

धार्मिक

लोकोपचारयात धार्मिक कथं नं स्वयःछिं। धार्मिकयात पूजा, जप/पाठ, भाकल आदि ब्वथलाः स्वयःछिं।

- पूजा- सुं नं मनू ताः ई क मफयाच्वन धाःसा तारापूजा यायगु चलन दु। विरामीम्ह मनूया नामय् तारापूजा यात धाःसा याकनं लाइ, लाइमखुगु खःसा याकनं देहत्याग यानाः दुखं मुक्त जुइ धयागु धारणा दु। कै वयाः मलन धाःसा, म्हय् धाः जुल धाःसा चाःबहीया लङ्सा गणेद्यः (चन्द्र विनायक) यात पुज्यात कि लनी धयागु जनविश्वास दु। गणेद्यः जात्राया इवलय् पूजा बीबलय् द्यःखतय् गजुली हिनेत पूजा लिसें कापः छकू नं तइ। गजुली हिनातःगु उगु कापः कयाः जँग्हिन कि जँस्याइगु लनी धयागु नं जनविश्वास दु।

- जप/पाठ-अपरमिताया धारणी पाठ यात कि ताःआयु दइ धयागु धारणा दु। अथे हे पञ्चरक्षा पाठ यात कि दुःखकस्त, भय तरे जुयावनी धयागु धारणा दु। गुरुजुपिंसं दोषया कारणं ज्गू लवय् यात लंकेत फुसा सम्बन्धित द्यःया थासय् वनाः मफुसा थःगु छेंसं च्वना वा पाठ याइपिन्त थःगु नामं सम्बन्धित स्तोत्र/ धारणी पाठ याकल, मन्त्र जप

याकल धा:सा ल्वचं कया: जूगु दुःख मदयावनी धयागु विश्वास दु।

- भाकल- मस्त मफुसा हारती अजिमायात भाकल याना: किसलि प्याय्गु चलन दु। थथे किसलि प्याना: मचाया ल्वय् नं लात कि हारती अजिमा द्यःथाय् कल: वनेगु वा छवय्गु परम्परा दु। अथे हे कालभैरव, महाँकाल, संकता आदि थीथी द्यःयात ल्वय् लनेमा:, दुःख मदय्मा: धका: भाकल याना पूजा या:वनेगु चलन नं दु।

ज्योतिषी

ज्योतिष धयागु खगोलविज्ञाननाप स्वापू दुगु विषय खः। मनू बुझु ईलय् अन्तरिक्षय् ग्रहतय्गु अवस्था व मचा बुगु थाय्कथं व मचाया जीवनय् लिच्चः लाइ धयागु ज्योतिष विद्याकथं मान्यता दु। उकिने वा: समाजय् पञ्चाङ्ग (ज्योतिषया न्यागू अंग) या आधारय् जातःचिना च्वकेगु परम्परा दु। इलय् व्यलय् वडगु शारीरिक व मानसिक कष्टया कारण ग्रह नक्षत्र खः धयागु धारणा दु। थथे जुया ज्योतिष विद्याकथं शारीरिक व मानसिक कष्टयात फाय्रका/चीका छवय्ज्यु धाइ। ज्योतिषं बुगु ईव थाय्कथं दय्कातःगु जातः व तत्कालीन अवस्थाय् बार, तिथि, नक्षत्र, योग व करणया गणना याना: व मनूयात गज्याःगु दशा लानाच्वन स्वइ। थव हे कथं नवग्रह पूजा याय्गु, शनि द्यः माने याय्गु, ग्रह कथया नवरत्न क्वःखाय्गु/अंगु न्हाय्गु, जप/पाठ याय्गु आदि याना/याका ल्वचं कःम्हेसित उपचार यानावयाच्वंगु दु।

ज्योतिष विद्याया छगु विद्या हस्तरेखा नं खः। मनूया दिनदशा रोगव्याधिकथं मनूया ल्हाःपातय् च्वंगु रेखां क्यनाच्वनी। थव मनूया अवस्थाकथं हिला नं वनाच्वनी। थुकिया अध्ययन याना: नं मनुयात छू ल्वय् जुयाच्वंगु दु सीका काय्फु। हस्तरेखायात Palnistry धाइ। हस्तरेखा स्वया: उपचार याइगु विधि नं दु।

तान्त्रिक

तन्त्रविद्या सः-म्हेसित तान्त्रिक धाइ। तान्त्रिक उपचार यायृत तन्त्रविद्या जक सय्कां मगा:। तन्त्रविद्यां ज्या कायृत नियमय् च्वनेमा:। नियमय् मच्वन धा:सा थव विद्यां ज्या याइमखु। उकिने तान्त्रिक विद्या सय्काः थुकिने ज्या कया: उपचार याय्गु धयागु अःपुगु ज्या मखु। तान्त्रिक विद्याकथं जाकि अन्याकाः कुर्का स्वइगु, नाडी स्वय्गु, मिखा स्वय्गु, कपालय् थिया: आदि माध्यमं छु जुयाच्वंगु दु धका: ल्वय् म्हसीकी। ल्वय् म्हसीके धुंकाः ल्वय्कथं तुफिं झारे याय्गु, लः झारे याना: त्वंकेगु, तारण तय्गु आदि याना: उपचार याइ।

द्यः दुबीगु

विद्या धयागु सुविद्या नं दु, कुविद्या नं दु। द्यःमां धाःपिं सुविद्या सःपिं खः। कुविद्या सःपिंत बोक्सी धाइ। सुविद्या सःम्हेस्यां दक्वसित भिंकेगु ज्या याइ सा कुविद्या सःम्हेस्यां मेपिन्त दुःख बीगु ज्या याइ। कुविद्या सःम्हेसिनं दुःख बियातःम्हेसित द्यःमांपिंसं लाय्का बी। द्यःमांपिंसं आसनय् च्वनाः थःके द्यः दुविकाः बिमारी मनूयात दुबिनाच्वंम्ह मभिंगु आत्मायात बिरामीयागु म्हुतुं नवाकाः दुःख बियाच्वंगु कारण सीकी। सुनां दुःख बियाच्वंगु खः वयात चित्त बुझे यानाः दुःख बियाच्वंगुयात त्वःतकाबी। ख्यानाः नं बिसिकाछवइ। यदि दुःख बीगु त्वःते मानेमजुल धाःसा वयात बुका जूसां बिरामीया ल्वय् लंकाबी। थज्याःगु अवस्थाय् कुविद्या सःम्हेस्यां त्याकल धाःसा द्यःमां जूम्हेसिनं नं दुःख सी। द्यःमां धाय् बले स्त्रीलिङ्ग खःसा थयागु सुविद्या सःपिं मिजंत नं दु। थुमिसं नं थीथी उपाय याना कुविद्या सःपिंत ज्वनाः बिरामीयात कुविद्याया दुःखपाखे मुक्त यानाबी। थुपिं मध्ये तारण तयाः कुविद्या याःम्हेसित कुनेगु/ ज्वनेगु विधि नं दु। कुविद्या सःम्ह हाकुम्ह भौचाय् दुबिनावइ धयागु विश्वास दु। थौकन्हय् थज्याःगु विद्या सय् केत यक्वकथंया नियमय् च्वनेमाःगुलिं यानाः तसं थाकुगु जुयाः मनूत्यसं मसय् के धुंकल। थज्याःगु विद्यायात अन्धविश्वास धाइपिं नं दु।

सामाजिक

समाजय् थीथी मूल्य व मान्यता दया च्वनि थुकियात नं लोकोपचारय् छयला च्वनि। गथेकि वा स्यात धा:सा वास्याद्यः थाय् वनाः नकिं ता:वनीगु। अथे हे न्हाय् स्याःसा कुपन्डोलय् वनाः न्हाय् स्याः द्यः पूजा यायुगु। सुयातं भुल्ल कै वल धा:सा पुनाहल धका: कपाय्या नाग दय्का ध्वंप्वालय् ल्वहंहिती, छवासय् पुइँ हायुगु। जाकिं मनूयात पियाः छ्वलाबीगु आदि याना वयाच्वंगु दु।

मनोवैज्ञानिक

च्वय् न्ह्यथनातयागु दक्व ताजि दुने मनोवैज्ञानिक उपचार विधि नं सुलाच्वंगु दु। छखे उपचार याइम्ह मनू वैद्य, गुरुजु ज्योतिष, तान्त्रिक, द्यःमां, परिवार आदिपाखे ल्वचं कय्साथं हे मा:कथं मनोवैज्ञानिक उपचार याय् धुंकी। उपचारया थीथी ज्यां वयात मानसिककथं उपचार यानाच्वंगु दइ। गथे कि एकचित्त यानाः जप यायुगु धयागु छ्गू कथंया मानसिक उपचार नं खः। पुइँ हायुगु धयागु नं व पुइँनाप थःगु ल्वय् नं वनी धयागु भावनाया विकास यानाः ल्वय् मदयावनीगु कारण जुयाच्वनी। बुद्ध धर्मया चित्तमात्रा

सिद्धान्तकथं चित्तं छु तायकल व हे जुइ धाइ । थव संसार हे मनोमय खः धाइ । मनं खंसा
जक संसार दु, मखुसा मदु धाइ । थथे हे यानाः ल्वय् नं कः-म्हेसित थःगु ल्वय् थव उपचार
पद्धतिं लाइ धयागु विश्वास बिया: आत्मबल थकया: उपचार यानाच्चनी ।

चर्या

बुद्ध धर्मय् चर्या म्ये हाला: चर्यानृत्य यायगु विधिविधान दु । थव धयागु शरीरया
थीथी चक्रत सक्रिय यानाः निरोगी जुझगु कला खः । थव छगु रोगया उपचार स्वयाः नं
रोग हे मजुझकेगु विधि (Prevention is better than cure) खः । नित्यकथं थप
विधि छयलाः न्हापायापिं आचार्यपिं निरोगी जुया: ताःइतक म्वानाः तःतःधंगु ज्या
यानाः वनेफुगु विश्वास यानातःगु दु ।

लिखँ

लोकय् न्ह्यानाच्वंगु थीथी लोकोपचार पद्धतियात कया: अनुसन्धान यानाः
बांलाःगु प्रभावकारी उपचार पद्धति नालाकया: इकथं विकास व व्यवस्थित यायमाःगु
थौंया आवश्यकता खः । अथे हे लोकय् न्ह्यानाच्वंगु लोकोपचार पद्धतिबारे स्यनेकने
यायगु, अभिलेखिकरण यायगु ज्या न्ह्याकेमाःगु दु ।

पचली भैरवया बाखं

श्रृजना महर्जन

नेवा: समाजय् व्याप्त मौखिक रूपं छगु पुस्तां
मेगु पुस्तायात कना: वयाच्वंगु थीथी बाखंत लोकबाखं
खः। थुज्वःगु लोकबाखं गुलिं कल्पनां जाःगु बाखंत नं
दुसा गुलिखे लोकबाखनय् नेवा: समाजं हनावयाच्वंपि
च्चः, आजु, अजिमापिनि जीवननाप स्वापू दुगु खें नं दु।

मनूया सभ्यता न्त्याःसाँनिसें बाखं कनेगु चलन न्त्याःगु धायूक्। धर्म, संस्कृति,
परम्परागत विश्वास, आचारविचार, अन्यविश्वास, तन्त्रमन्त्र, दुनामुना एवं
जीवनया हर्षविस्तात् लोकबाखनय् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु। पचली भैरवलिसे
सिकाली अजिमा, नै अजिमा, मुसुकाः गणेच्चः, च्योसिं आदि व थुपिनाप
स्वानाच्वंगु थीथी थाय, देगा:, फल्चा आः नं जीवन्त रूपं त्यनाच्वंगु दिनि।

भैरव महाद्यःया छगु ग्यानापुगु रूपय् खः। नेपालभाषां भैरवयात आजु
वा भैलः नं धायूगु याः। थ्व बाखनय् भैलः आजु धाल कि पचली भैरव धकाः
थुइकेमाः। पचली भैरव यैया दक्षिणपाखे टेकुफुसय् दु। पचली भैरवया
छचाखेरं सी उझगु दिप दु। पचली भैलः आजु द्यःयात धार्मिक कथं पीठया
रूपय् क्यातःगु दु। थन १२ दङ्य् छकः मोहनिया पचिमहःखुनु देयया जुजु वयाः
खड्ग हिलीगु याइ। पचली भैरव द्यःया पूजा न्हियान्हिथं यायूगु याःसां आपाः
यानाः शनिवाःखुनु भक्तजनपिनिगु अप्वः सहभागिता जुइ। पचली भैरवयात
दङ्यदसं मोहनि न्त्यः पचिमहःखुनु विशेष रूपय् पूजा यायूगु याइ। थ्व हे
दिनय् पचली भैरवयात वा पचली भैरवया रूपय् तयातःगु त्यपयात जात्रा
यानाः हनुमानध्वाखाय् पूजा कायूगु चलन दु। अनंलि पूजा सिध्यकाः थकू
जुजुयाथाय् पूजा कावनेगु याइ। अनं लिपा द्यः खुयाहयाः गमय् तइ। जात्रा
सिध्यकाः द्यः पालाःया छैय् तइ।

पचली भैरवया उत्पत्ति विषय भैरवयात न्हापा न्हापा फम्पि (फर्पिङ्ग)
याम्ह जुजु नालातःगु किम्बदन्ती दु। पचली भैरव च्याम्ह दाजुकिजामध्ये

दकलय् चीधिकम्ह नं धाइ । पचली भैरव सुथय् थनया (काशी) टेकु दोभानय् वयाः ख्वाः सिलाः राजतीर्थ वनाः न्हयगं (जप) यानाः हाकनं फर्पिङ्ग्य् लिहां वनीम्ह जुयाच्वन । न्हिच्छ फर्पिङ्ग्द देसय् राज्य यानाः बहनी जुल कि थनया पुखुसी त्वाःयाम्ह त्वाय् द्योसिंयात पासा थ्वयाः चाःत्यू जुइम्ह जुयाच्वन । द्योसिं पासायात सःतःवंसां गुबलें तलय् थहां मवनीम्ह जुयाच्वन । उकिं भैलःआजुं सःतः वइबलय् द्योसिंया गुबलें जा-ब्वः न्त्यचाइगु पाः लाइ सा गुबलें नयाच्वंगु पाः लाइगु । अथे जूसां द्योसिंचा फुक्क त्वःताः वनीम्ह जुयाच्वन । द्योसिंया थुज्वःगु पहः खनाः वया छैंजःपिनि तसकं तं वइगु जुयाच्वन । अथे जुयाः द्योसिं नं पचली भैरवयात पीकातय् त चच्छिया दुने प्यंगः थां स्वनाः च्वनेजीक छगू फल्ल्वा दय्काव्युगु जुयाच्वन । थौकन्हय् व फल्ल्वायात द्योसिं फल्ल्वा नामं म्हसीका च्वंगु दु । न्हिन्हि बहनी चाःत्यू वनेत सःतः वइम्ह पचली भैरव खोल्ल्वा पाखाय् दुगु नसात्वंसा पसलय् नयेत्वने याःवनीम्ह जुयाच्वन । उगु पसः भ्वँ देसय् च्वनीम्ह नैअजिमा (रुद्रमति)या जुयाच्वन । न्हिन्हि नय् त्वने याःवनीगु भवलय् पचली भैरव व नैअजिमाया यःत्यः जुल ।

पचली भैलःद्यःनाप स्वापू दुगु सिकाली अजिमाया बाखं

सिकाली अजिमा पचली भैरवया न्हापांम्ह कलाः खः । सिकाली अजिमाया थःछें थनया न्हयमू त्वालय् जुयाच्वन । पचली भैरव व सिकाली अजिमापाखे तःम्ह हे मस्त दुगु जुयाच्वन । पचली भैरव साःप हे मिसात्यःम्ह खः । न्त्यावले चा मेथाय् वनाः छयाइगु जूगुलिं सिकाली अजिमाया न्त्यावले च्यूताः क्याच्वनीगु । गुबले गन गुबले गन जुइगुलि छन्हु मेम्हसिया नाप यःत्यः जूगु सीकाः सिकाली अजिमां साःप हे दुःख ताय्कल । गुलि त्यय्कलं पचली भैरव मह्यःम्ह जुल । अथे जूगुलि ख्वख्वं पचली भैरव न्त्यःने

पचली भैलःद्यः

भासु लंगु जुयाच्वन । गन वने गन वने धका: विचा: यानाच्वन । नापं थः भाःत नापं ब्वनायके फइ ला धइ थें थः काय्‌यात अबुया लँ स्वकेछ्वल । गुबले छिमि अबु वइ, नापं ब्वना हजि धका: थःपिं दक्षिणपाखे स्वया: ब्वनाच्वने धका: थः काय्‌यात भैरव वइथाय् लँपुइ तयाथकल । सिकाली अजिमा थःगु लँ लिना: वन । वँवं खोकानाय् थ्यन । अन किसान ज्या यानाच्वंम्हेसिया ख्वख्वं वःम्ह मय्‌जु सु: धका: सिकाली अजिमायात न्यन । सिकाली अजिमां थःगु बाखं कन । अले व किसानं थःथाय् च्वनेत थाय् बी ज्यू धका: धाय्‌वं सिकाली अजिमा अन हे च्वनाविल । कन्हय् कुन्ह सुथसिया पहरय् पिहां वनेत स्वःबलय् रवंग: हागु सः ताया: सिकाली अजिमा अन हे सिद्ध जुल । अथे जूगुलिं खोनाय् च्वंपिं मनूतय्‌सं खायागु ला नइमखु । छाय् कि सुथय् खाया सः ताय्‌वं अजिमा द्यः पिहां वया: अन हे सिद्ध जूगुलिं अनयापिं मनूतय्‌सं अजिमाया पूजा याइगु व खायात बलिया रूप् नं बीमखु ।

सिकाली अजिमा द्यः

पचली भैलःद्यःनाप स्वापू दुगु नैअजिमाया बाखं

नैअजिमा पचली भैरवया मतिनामि खः । नैअजिमायात रुद्रमति नं धाय्‌गु या: । नैअजिमाया थःछें भ्वं देसय् खः । पचली भैरव घोसिया थाय् न्हियान्हिथं वँवं नैअजिमा नाप मतिना जुल । घोसिं पचली भैरवया त्वाय् खः । नैअजिमाया नँसात्वँसा पसः दुगु जुयाच्वन । पचली भैरव नय्-त्वनेगु त्वहः

चिना: न्हियान्हिथं नैअजिमा नापलावनीम्ह । छन्हु मखु निन्हु मखु लालां जुजुं छन्हु नैअजिमाया प्वाथय् दत । त्वालय् हुइनाभुइना जुल । थ्व खँ नैअजिमाया मां अबुया न्हायपनय् लात । म्ह्याय्यात व सु खः छंगु नाप द्यःबाय् वइम्ह, गन चंम्ह खः धकाः न्यंवले नैअजिमां थम्हं छुं मस्यूगु लिसः विल । नैअजिमाया मां अबुं अथे खःसा हनिचा द्यःबाय् वइबलय् न्यँ धकाः धाल । धया थें बहनी द्यःबाय् वःम्ह पचली भैरवयात नैअजिमां न्यन । न्हापा भैरवं छुं लिसः वीमखु । तःकःमछि हे न्यँसेलिं पचली भैरवं जि मनूया रूपय् वयाच्चनाम्ह भैरव खः धाल । नैअजिमां थ्व खँय् पत्याः मजुल । भैरवयात थःगु रूप छकः स्वय् धकाः नैअजिमां धाल । जिं थःगु रूप क्यन कि छु याय्गु धकाः पचली भैरवं धाःबलय् जिगु नुगुचु देछाना वी धकाः नैअजिमां लिसः वी । व हे बचंकथं पचिमङ्गःया छन्हु न्त्यः चौधिकुन्हु अजिमाया प्रतीक फायात बलि वियाः वया मुटु छ्याय्गु चलन आः नं दिन । पचली भैरवं जाकि भचा नैअजिमायात वियाः धाइ, छं जितः जाकिं क्यूकी, जि भैरवया रूपय् वय् । स्वय् गात कि हाकनं जाकिं क्यूकी, जि हाकनं मनूया रूपय् वय् । भैरवं धाःकथं नैअजिमां जाकिं क्यूकी । क्यूकेवं भयंकर रूपया भैरव प्रकट जुल । नैअजिमा थारा न्हुल । ग्याना: नैअजिमा विस्युं वन । पचली भैरवं जितः जाकिं क्यूकी धकाः लिनायंकल । नैअजिमा भं भं विस्युं वन । विस्युं वर्वं नैअजिमाया लँ दथुइ व्यथा जुयाः मचा बुल । मचा गन तय् गन तय् जुल । ब्वाँय् ब्वाँय् वनाः थःछेय् बाजंया द्यःने तयाः हाकनं दक्षिणपाखे स्वयाः विस्युं वन । नैअजिमां बाजनय् तःम्ह मचा हे रुद्रविनायक खः । नैअजिमा विस्युं वर्वं लपुइ रवंगः हाल । न्त्यःखा हाल कि मनूत पिहां वइ धकाः नैअजिमा अलप जुयाः वन सा पचली भैरवं आः जितः नं म्हसीकेफु धकाः ग्याना: स्वामाया दथुइ छं स्यानाः सी त्वपुइगु पुलुं त्वपुयाः सुल ।

पचली भैलःद्यः स्वापूदुगु मुसुकाः गणेद्यःया बाखं

छगू धापू कथं सिकाली अजिमा व पचली भैरवया तःधिकम्ह काय् मुसुकाः गणेश खः । सिकाली अजिमां कंगु दुःख न्यनाः गणेशां थः अबुयात ख्याय् धकाः लँ सीकाः पा ज्वनाः चल्खु पाखाय् पियाच्चन । उखुनु हे बहनी नैअजिमायाथाय् वनेगु खँ मनमनं क्वःछिना: बहनीपाखे वंबलय् चल्खु पाखाय् थः काय् गणेश पा ज्वनाः पियाच्चंगु खंबलय् भैलःआजु तक्क दित । लिहांवने वा न्त्याःवने छुं हे याय्मफुत । थः अबुया उज्वःगु पहः खनाः गणेशयात

मुस्का: गणेशः

न्हिले मास्तिवल, अले मुसुहुँ न्हिल।
मुसुहुँ न्हिउगु लुमन्ति यानाः गणेशया
नां हे 'मुस्का: गणेश' जूवन। अथे हे
मेगु कथं सिकाली अजिमां थः तःधीम्ह
काय् गणेशयात पचली भैलःआजुयात
नापं व्वना हजि धकाः चल्खु पाखाय्
त्वःताः थकल। व हे भवलय् नैंअजिमा
न्व्यः व पचली भैलःआजु ल्यू ल्यू व्वाय्
वयाच्वंगु खनेवं गणेद्यःयात थः अबुया
पहः खनाः न्हिलेवःगु खनाः मुसुकाः
गणेद्यः धयातःगु खः।

द्योसिं फल्चाया बाखं

द्योसिं फल्चा थ्यंमथं ८००-९०० दं न्व्यः दय्कूगु अनुमान दु।
हाकनं थुगु फल्चा दुनाः ने.सं. ८४६ स दय्कातःगु ल्वहपौ लुयावःगु दु।
द्योसिं फल्चाबारे न्यनेदुगु जनश्रुति
कथं पचली भैरवया त्वाय् द्योसिं
खः। न्हियान्हिथं द्योसिंयात पचली
भैरवं मनूया रूपय् सःतः वइगु
इलय् द्योसिं जा नय्त्यंगु पाः लाःसां
त्वःताः वनीम्ह, गुबले नयाच्वंगु
दथुइ हे त्वःताः वनीम्ह जुयाच्वन।
थव पहः खनाः द्योसिंया छेंजःपिनि
तं वल। न्हियान्हिथं थथे जूगुलिं
छेय् कलह जुल। पचली भैरवयात
हाकनं तलय् थहां वा धाःसां थहां
मवनीम्ह जुल। जि जा नयाः वय्
धकाः द्योसिं नं धाय् वं पचली भैरवं
जि गन च्वनाच्वनेगु धकाः न्व्यसः
भैरवयात च्वनेत थव फल्चा दय्काव्यूगु किम्बदन्ती दु। थौकन्हे पचिमहःकुन्तु

द्योसिं फल्चा

पचली भैरव जात्रा जुइगु इलय् दकले न्हापा द्योसिं फल्वाय् हाथु त्वना:
हनुमानध्वाखाय् भैरव पूजा कावनेगु चलन दु ।

लिखँ

नेवा: समाजय् आपालं न्यंकंबाखं दु । कल्पनां जाःगु न्यंकंबाखं लिसेलिसें
थीथी थासय् दुपि द्यः, आजु, अजिमाया विषयस नं उलि हे न्त्याइपुगु जनश्रुति
दु । येंया दक्षिणपाखे बागमती खुसि सिथय् दिपया दथुइ दुम्ह पचली भैरवयात
नेवा:तय्सं भैलःआजु धायगु यानाच्वंगु दु । थुम्ह भैलःआजुयात क्या: आपालं
जनश्रुति नं नेवा: समाजय् दु । पचली आजु उत्पत्ति जूगु किम्बदन्तीनिसें
क्या: पचली आजुया न्हापांम्ह कला: सिकाली अजिमा बारेया नं जनश्रुति दु ।
अथेहे, सिकाली अजिमा गुकथं खोकना थ्यन, अन गुकथं सिद्ध जुल ध्यागुबारे
नं न्त्याइपुगु जनश्रुति दु । पचली भैरवया बाखं नापनापं वया मतिनामि कथं
नैंअजिमाया बाखं नं स्वानावइ । भैलःआजुया गुकथंया नैंअजिमानाप यःत्यः
जुल, थुकिइ भैलःआजुया त्वाय् द्योसिंया भूमिका, भैलःआजुया काय् गणेद्यः
गुकथं ‘मुस्का: गणेद्यः’ जुल आदि न्त्याइपुगु किम्बदन्ती दु ।

नेवा:तय्सं हनावयाच्वंपि द्यःपि आजु अजिमापि खः । थुपि गुगु इलय्
मनू हे खः । थःगु कृतिं यानाः द्यः जुयावपि खः । उकिं नेवा: समाज थः
हे द्यः जुयावनेफुगु समाज खः धाइ । गुकिया दसि कथं नेवा:तय्सं पूजा
यानावयाच्वनापि आजु अजिमापिनि लोकबाखनय् उमित द्यःपिंकथं जक मखसे
साधारण मानव कथं न्त्यव्ययातःगु दु । उमिसं साधारण मानवकथं यःत्यः
याइगु, ग्याइगु, न्हिलीगु, बिस्युं वनीगु, सुलीगु, ल्वापु याइगु आदि घटनाक्रमं
क्यनाच्वंगु दु । थुकिं नं सीदु नेवा: समाजय् दुपि प्राचीन द्यःपि सुं अलौकिक
मनू जक मखसे समाजयात भिंगु यानाः, खःगु लैपुइ समाजयात न्त्याकीपि
उबलय्या नेवा: पूर्खापि खः, गुपि थःगु कृतिं यानाः द्यः जुयावपि खः ।

थुज्वःगु जनश्रुतिं भीसं हनावयागु विश्वास, परम्पराया लिसः नं वीगु
कुतः यानाच्वंगु दु । पचली भैरवया बाखनय् भैरवया जक बाखं मखु, थुकिइ
वया न्हापांम्ह कला: सिकाली अजिमाया बाखं नं स्वानाः वयाच्वंगु दुसा सिकाली
अजिमाया बाखं नापनापं थुकिया स्वापू खोकनातक थ्यनाच्वंगु खंकेफु । खोकनाय्
गुकथं सिकाली अजिमा सिद्ध जुल, खोकनामिपिसं छ्याय् खाया ला मनल आदि
न्त्यसःया लिसःत थुज्वःगु जनश्रुतिं वियाच्वंगु दु । अथे हे जनश्रुतिं थौकन्हय्या

नखःचखः छाय् न्यायका वयाच्वन, नखःचखः न्यायकेवलय् छु विशेष ज्याखँ
 छाय् यानावयाच्वन धयागु न्त्यसःया लिसः नं वियाच्वंगु दु। गथे पचली
 भैरवया बाखनय् पचिमहःबलय् भैलःआजुयात थकू जुजुपिंथाय् हे छाय् यंकल,
 च्वतँ कोथाय् हे छाय् तल, उगु नखःबलय् नैंअजिमा छाय् पितव्वल, वया नं
 जात्रा छाय् यायमाल, भैलःआजुयात फा स्याना फाया नुगःसैं छाय् छायमाल
 आदि आदि न्त्यसःया लिसःत लुयाच्वंगु दु। थुज्वःगु लिसःत जनश्रुतिकथं नेवा:
 समाजय् ल्यनाच्वंगु दुसा थुज्वःगु हे जनश्रुतिया लिधंसाय् छुं नं नखःचखः छाय्
 हनावयाच्वन, उकिया ल्यूने कारण बारे थप सोधखोज यायगु व उकिया ल्यूनेया
 वैज्ञानिक आधारत माले नं अःपुइकावीगु भलसा कायेछिं।

लिधंसा ज्वलं

सफु लिधंसा

जोशी, सुन्दरकृष्ण (११३० नेसं), तिकिभ्यालं। लुँहिति, यल : शर्मिष्ठा जोशी ।
 तुलाधर, प्रेमशान्ति (११२० नेसं), नेपालभाषा साहित्यया इतिहास । यैः
 नेपालभाषा एकेदमि ।

शाक्य, रवि (११३० नेसं), 'लोकबाखं', प्रेमशान्ति तुलाधर, ओमकारेश्वर श्रेष्ठ,
 रास जोशी (सं.), लोकवार्ता । यल, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ.
 १५४-१७१ ।

श्रेष्ठ, पद्म (११२५ नेसं), नेवा: । यैः : स्यस्यः समाज ।

खँल्हाबल्हा लिधंसा

१. दशनारायण महर्जन, पुखुसी, यैः ।
२. नवीन सिं डंगोल, टेकु, यैः ।
३. महेन्द्र महर्जन, पुखुसी, यैः ।
४. रामबहादुर खड्गी, पुखुसी, यैः ।
५. हरिनारायण डंगोल, टेकु, यैः ।
६. जयराम मल्ल, भिंद्यः त्वा:, यैः ।

॥ चिनाखँ ॥

मां ख्वया च्वन

अन्नपूर्णा दर्शनधारी

मां ख्यया च्वन,
मांया ख्वबी हाया च्वन,
सुनान मखंक व मामं
थःगु नुगः हीही मिंकाः ख्यया च्वंगु
हिती ल वःगु थे च्वंक हे नुगः ख्वबि हाय्काच्वंगु ।

मां ख्यया च्वन,
जि पुता, जि मस्तय॑त थ्व गज्याःगु ल्वय् नं धेरे याःगु धकाः,
जिगु दे, जिगु संसार हे ख्युसे च्वंकाः गज्याःगु ल्वय् वःगु धकाः
मां ख्यया च्वन ।

वया पुतापिंसं दुःख सिउगु खना,
गुमस्यां नये मखन,
गुमस्यां ज्या याय् मखन,
गुमसित ल्वचं वाथावाथा कयाच्वंगु खनाः
मां ख्यया च्वन ।

थ्व न्हि गुलि तक ताःहाकःगु खः धकाः
गुवले आनन्दं च्वनेदै धकाः
गुवले हाकनं छथासं मुना जुइदइ धकाः
मां ख्यया च्वन ।

मांया ख्वबि भीसं मखंक
मांया नुगः याउँकेत भी भी हे सतर्क ज्वी नु ।
भीसं ‘भी’ धैगु भाव जक मखु ‘जि’ व ‘छ’ धैगु भाव न ब्वलंके नु ।

जिं याना: स्वैतं छुं मजुइमा,
जिं याना: दक्वसित बांलायमा: ।
छं याना: स्वैतं छुं मजुइमा:,
छं याना: दक्वसित बांलायमा:
धइगु भाव व्वलंका: थःथम्ह हे सतर्क जुइ नु ।

छ, जि, भी दक्व मुना:
ख्याच्वंम्ह मांयात न्हिके नु
मांया ख्ववि महायके नु ।

नेवा: व सरकारी ज्याय्

नेवा: सहभागिता

शान्त महर्जन

नेवा: पृष्ठभूमि व चित्रण

नेवा: व नेवा:तयगु इतिहास स्वयगु खःसा बुँज्या याइपिं हे नेवा: खः (श्रेष्ठ, २०६६)। सरकारी ज्याय् जनसंख्याया ५.७ प्रतिशत नेवा: मध्ये २३.७ प्रतिशत नेवा:त लाःगु खनेदु (ADB, 2010:8) तर बालाःगु व अति माःगु शक्तिकेन्द्रय् नेवा:त न्यून खनेदु। नेपा: छगु बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक व बहुजातीय देय् खः (Awasthi & Adhikary, 2012:1)। थन जम्मा १२६ वटा जात (NPHC, 2011:4) १२३ वटा भाषा दु (Yadava, 2014:51)। थ्व मध्ये नेवा: छगु खः (GON, 2014:3)। नेपा:या जनसंख्याया अनुसार नेवा:त तसकं कम प्रतिशत गरिवी रेखामुनि लाःगु खनेदुसा (Bennett, 2015:15) जातीय आधारं नेवा:त १४ प्रतिशत गरिवी रेखामुनि लाःगु खनेदु (Awasthi & Adhikary, 2012:1)। मेमेगु समूहसिवें नेवा:तयगु स्वास्थ्य बालाःगु व बाल मृत्युदर कम खनेदु (Bennett, 2015:15-16)। पंचायतकाल व २०४६ साललिपा नेवा:त १० प्रतिशतसिवें कम कानून दयकीगु थासय् लाःगु खनेदु (Bennett, 2015:18)। नेपालय् नेवा:तयगु स्कूल भर्ना दर ९७ प्रतिशत तक खनेदु (GON, 2015:20) तर थ्व विस्तारं म्हो जुया: उच्चशिक्षातक वइबले यक्व यक्व न्यून जुयाच्चंगु खनेदु।

क्र. सं.	विषय	प्रतिशत व संख्या	स्रोत
१.	जम्मा जाति	१२६	(NPHC, 2011:4)
२.	जम्मा भाषा	१२३	(Yadava, 2014:51)

३.	नेवा: जनसंख्या	५.७%	(ADB, 2010:8)
४.	सरकारी ज्याय् नेवा:त (नेवा: जनसंख्यापाखे)	२३.७%	(ADB, 2010:8)
५.	जनसंख्याया आधारं नेवा: गरिब	न्यून	(Bennett, 2015:15)
६.	जातीय आधारं नेवा: गरिब	१४%	(Awasthi & Adhikary, 2012:1)
७.	नेवा: स्कूल भर्ना दर	९७%	(GON, 2015:20)
८.	नेवा:या स्वास्थ्य व बालमृत्यु दर	न्यून	(Bennett, 2015:15-16)
९.	कानून दयकीगु थासय् नेवा:	१०% कम	(Bennett, 2015:18)

सरकारी ज्याय् नेवा: सहभागिता

नेवा:त विभिन्न कारणं सरकारी ज्याय् नेवा: सहभागिता न्यून जूऱु खनेदु । थ्व विभिन्न कारण मध्ये मुख्य याना: स्वंगू पक्ष - नेवा:तयगु थःगु पक्ष, सरकारी नापं राजनैतिक अले शैक्षिक पक्ष खनेदु ।

नेवा:तयगु थःगु पक्ष

फुक्क उत्पीडनय् लानाच्चपि नेवा: जातित छप्प छधी जुइत नेवा: समाजया विकास जूऱु खनेदु (डंगोल, ११३४:४०) । नेवा: जातिया एकता, उत्थान व हकहितया लागि समाज गठन जूऱु खनेदुसा (महर्जन, ११२८:८) । नेवा:त सरकारी ज्याय् म्हो जूऱु खनेदु । थ्व धइगु नेवा:तयगु भाषा, कला व संस्कृतिया संरक्षणय् जक नेवा: केन्द्रित जुल तर कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा, औद्योगिक व वौद्विक विकासय् केन्द्रित मजूऱु खनेदु (महर्जन, ११२६:१५१) । भाषा, कला व संस्कृतिपाखे यक्व ज्या जूऱु खनेदुसां कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षा, औद्योगिक व वौद्विक विकासया पक्ष यक्व लिपालाःगु खनेदु । नेवा:त इमान्दार धका: समाजय् म्हसीका तःसा थःथःदुने वैचारिक विचाः व सम्बन्ध धाःसा

खनेमदु । नेवा: शासक मवःगु छ्यू कारण दुसा छुं नं छुं ज्याया जिम्मेवारी काय् मसःगु वा कायमफुगु याना: नेवा:त सरकारी ज्याय् सहभागिता म्हो जूगु खनेदु । नेवा:तय् गु समाज निःस्वार्थ अभियान खःसा थःथःम्ह नेवा:दुने विश्वासया कमिया कारण, आपा: विदा कायमःगु कारण सरकारी ज्याय् नेवा: सहभागिता अप्प: मदुगु खनेदु ।

सरकारी नापं राजनैतिक पक्ष

चन्द्रशमशेरं जब नेवा:तय् त सरकारी रूपं नेवा: भाषा बन्द याय् गु व दुःख बीगु ज्या यात । उबलेनिसें आःतक नेवा:तय् आरक्षण मबीगु व दास मानसिकता सरकार पक्षपाखें वियाच्वंगु खनेदु । नेवा:त इमान्दार जुया: पदमशमशेरं बैक स्थापना याना: नेवा:तय् ज्या याकेगु लागि ज्या बिल । तर नेवा:तय् हाकिम मया: । नेवा: थहांवनी धइगु मानसिकता याना: नेवा:तय् के भकारी दु, थःगु छें सडक्य् ला: धका: नेवा:तय् सांस्कृतिक व राजनीतिः सहभागी मयाकल । सरकारी ज्याया लागि नेवा:तय् दमन यात व माःगु शक्तिकेन्द्र मव्यूगु खनेदु । नेवा:दुने राजनीति हावी जुइगु, नेवा:तय् हकहितया लागि थःथःम्हं सीका: थः हे परिवर्तन जुइमा: धइगु मानसिकताय् म्हो जूगु खनेदु । अथेजुया: नेवा:तय् सं नेवा: विकासया लागि राजनीति हे याय् गु खःसा नेवा: जातिया एकता, उत्थान व हकहितया लागि राजनीति यायमःगु खनेदु । सरकारी नीतिइ नेवा:तय् विस्थापित याना: आरक्षणया नामं दुःख वियातःगु खनेदु । थःगु शक्तिया लागि हरेक राजनीतिइ नेवा:तय् प्रयोग याय् गु तर उमित सरकारी ज्याय् कम सहभागी याकु राजनीति यानातःगु खनेदु ।

शैक्षिक पक्ष

नेवा:त ज्या मदुपि व आखः नं ब्वने मयःपिनिगु संख्या थहां वनाच्वंगु खनेदु । शिक्षा हे परिवर्तनया बहाक ख: (Maharjan & Sigdel, 2016:19) धइगु नेवा:तय् के ज्ञानया कमी दु । शिक्षाया कमीं याना: नेवा:त सरकारी ज्याय् ल्यूने लाःगु खनेदु । यदि इलय् हे थ्वपाखे सचेत जुइमफुत धाःसा बांमलाःगु अवस्था मवइ धका: धायमफु । नेवा:तय् सं नेवा:तय् लागि आर्थिक व शैक्षिक विकासय् जोड विया: समानता जक मखु समताया आधारं थःगु तयारी यायमःगु खनेदु । अथेजुया: नेवा:तय् सं शैक्षिक व आर्थिक पक्षयात ध्यान विया:

बांलाःगु थासय् बांलाःगु ज्या यायमाःगु आवश्यकता खनेदु । मिसामुखिकरण धकाः मिसा व मिजं जक बराबर मखु, मिसा व मिजंयात अवसरया आधारय् वीगु समान अवसर न खः (Paudel, 2002; Jha, 2008) । तर नेवाः समुदाय दुने सामाजिक व सांस्कृतिक पक्षय् मिसापिनि समता यक्व हे म्हो जूगु खनेदु । मिसामुखिकरण नामं विभिन्न सांस्कृतिक कार्यक्रमय् सहभागी जूगस खनेदुसां मेमेगु पक्षय् समताया नामय् मिसातय् अवसर वियातःगु खनेमदु ।

निष्कर्ष

नेवाः धइगु नेपाःया पहिचान खः । नेवा दुसा नेवाः समाज दइ । अथेजुयाः नेवाःतय् सं नेवाः हकहित व कल्याणया लागि नेवाः-नेवाःदुने घमण्ड मखु, तुति सालेगु ज्या मयासे संगठित जुयाः, ज्या यायमाःगु खनेदु । हिच्कचाहत त्वःताः नेवाः केन्द्रित ज्या याना यायमाःगु खनेदु । विशेष नेवाः मिसातय् अथकायमाःगु खनेदु । शिक्षाया माध्यमं नेवाःतय् विकास व उन्नतिया लागि सरकारी ज्याय् सहभागी जुइमाःगु अले शक्ति केन्द्रितक थंकाः नेवाः राजनीति यायमाःगु खनेदु ।

लिधंसा

डंगोल, किरण (११३४ नेस) ‘आदिवासी जनजातिया संयुक्त संघर्ष व ज्यापु समाजया भूमिका’, धिमय् पौ, ५७, ४० ।

महर्जन, मंगल (११२६ नेस) ‘ने.सं. ११२३-११२६ या दुने ज्यापु समाजं याःगु थीथी ज्याभ्वःया समीक्षा’, लुमन्ति पौ, १५१-१५६ ।

महर्जन, अर्जुन (११२८ नेस) ‘ज्यापु समाज यल र यल महोत्सव २०६५’, धिमय् पौ, ३७, ८-१० ।

श्रेष्ठ, तुलसीनारायण (२०६६ विस) नेपालका नेवारहरू : पहिचान र पृष्ठभूमि । काठमाडौँ : अनुसन्धान तथा विकास संस्था ।

ADB. (2010). *Overview of gender equality and social inclusion in Nepal*. Philippines: Asian development bank.

Awasthi G. D. & Adhikary, (2012). *Changes in Nepalese civil service after the adoption of inclusive policy and reform measures*. Kathmandu: Support to participation constitution building in

Nepal (SPCBN) UNDP.

Bennett, L. (2015). Gender, caste and ethnic exclusion in Nepal: Following the policy process from analysis to action. *New frontiers of social policy* (p. 48). Kathmandu: World Bank.

GON, (2015). *Consolidated equity strategy for the school education sector in Nepal*. Kathmandu: Goverment of Nepal.

GON. (2014). *Population monograph of Nepal*. Kathmandu: Central bureau of statistics.

Jha, M. M. (2008). *School without walls: Inlusive education for all (second edition)*. India: Dorling Kindersley Pvt. Ltd.

Maharjan, S. & Sigdel, P. (2016). Self-entrepreneurship and education in private school: An integrity perspective. *Journal of Culture, Society and Development*, 21(1), 17-22.

NPHC. (2011). *National population and housing census 2011*. Kathmandu: Government of Nepal.

Paudel, T. (2002). *An outline of gender studies*. Kathmandu: Nima Pustak Prakashan.

Yadava, Y. P. (2014). *Language uce in Nepal*. Retrieved 06 12, 2018, from [www.academia.edu: http://www.academia.edu/21009495/LANGUAGE_USE_IN_NEPAL](http://www.academia.edu/21009495/LANGUAGE_USE_IN_NEPAL)

मतिना : समाजया छगू किपा:

नानीमैर्याँ श्रेष्ठ

स्वीदाँति न्त्यःया खँ खः । छन्तु जि एफ.एम.य् बुखँ न्यनाच्वनागु । बुखँया भवलय् न्हिनय् गुह्यश्वरी जंगलय् मिजं व मिसा निम्ह नापं सिनाच्वंगु लाश लुयावल धइगु बुखँ वल । गुँइ सा भवःयाच्वंपि मस्तय्सं लाश खंगु जुयाच्वन । उपि निम्ह मिसामिजं न्त्यःवइगु वासः नयाः सिनाच्वंपि जुयाच्वन ।

इपि निम्हेसिया दथुइ यःत्यः मतिना जूगु जुयाच्वन । मिसाम्ह क्वय्या जात जूगुलिं मिजंया छ्यँजःपाखे अनुमति मब्यूगु जुयाच्वन । अले छ्यँ व समाज त्वःताः तापाक वनेगु मतिइ तयाः निम्हं भारतय् विस्यु वनेत्यंगु जुयाच्वन । विमानस्थलय् थंकाः हवाइटिकट कायगु भवलय् निम्हेसिया इहिपा मजूनि, अले निम्हत्यपू धकाः छुं प्रमाण नं क्यनेमफुत । अले इमित हवाइटिकट नं मबिल, भारत वनेत विमानस्थलय् हे पन । मेगु छुं हे उपाय लुइके मफुगुलिं इपि निम्हं सिनावंगु जुयाच्वन । सीन्ह्यः इमिसं छपु पौ 'जिपि निम्हं थुगु जुनी नापं च्वनेमखंसां मेगु जुनी सां नापं च्वनेदय्माः । मेगु जुनी निम्ह नापं जीवन हनेत थुगु जीवन क्वचायूत जिपि नापं हे सिनागु । जिपि निम्हेसिया लाश छगू हे दिपय् नापं तयाः उनाव्यू' धकाः च्वयातःगु जुयाच्वन । थ्ववारे जितः वांलाक न्यने मन जुयाः उगु हे त्वालय् च्वंम्ह छम्ह भवत (तताजु)याके न्यना । भवतं उगु घटनावारे थुकथं कन ।

जिगु त्वालय् अपाभद्वा तःमिम्ह साहु सन्तुलालया शरण धयाम्ह ल्याय्म्ह जुइ धुंकूम्ह काय् छम्ह दु । वं अबुया ज्याय् ग्वाहालि यानाच्वन । उगु हे त्वालय् क्वय्या जातयाम्ह चीमिम्ह विष्णु धयाम्हेसिया सरु धयाम्ह ल्यासेम्ह स्त्याय् छम्ह नं दुगु जुयाच्वन । इपि निम्हेसिया दथुइ यःत्यः जूगु जुयाच्वन । जातभातया खँय् विश्वास याइगु भीगु समाजय् सन्तुलाल साहु नं जातभातय् विश्वास याइम्ह जुयाच्वन । उकिं शरणया मां-अबुपिंसं थ्व मतिना

व यःत्यःया खँ सीकाः इमिगु स्वापू त्वःफिकेत कुतः याःगु जुयाच्वन । तर मतिना यानाच्वपि इमिसं मां अबुया खँ गन न्यं धकाः । इमि दथुइ यःत्यः जूगु खँ सियाः त्वाःलय् च्वपि जःलाखःलादथुइ नं गाईगुई खँ जुल खनिं ।

छन्हु त्वाःया तुयुमैचां कयः म्वाजुयात धाल 'छिं सिल ला म्वाजु, सन्त साहुया काय् शरणया विष्णुचिया म्व्याय् सरुलिसे यःत्यः मतिना जुयाच्वन हं ।'

कयः म्वाजुं सन्तलाल साहुया तिरिमय् जु हरिमायायाके थ्व खँ न्यन, 'अँ हरिमैं, छिमि काय् या व्याहा न्या: ला कि छु ?'

हरिमायां धाल - "मखु भोत, इहिपा याय् गु खँ जुयाच्वंगु मदु ।"

हानं कयः भ्वतं धाल, "जिं ला त्वालय् न्यनागु, छिकपिनि काय् शरणया विष्णुचिया म्व्याय् सरुचा लिसे व्याहा जुइगु धकाः । त्वाःबाःया सकस्यां खँ ल्हानाच्वंगुलिं जक जिं छिके न्यनागु । तं चाय् मते न्हि मैं?" कयः भ्वतया खँ न्यनाः हरिमायाया नुगलय् धौबजि वाल, "उमिगु जात भीत ज्यू ला?" वं बहनी काय् याके थ्व खँ न्यनेगु विचाः यात ।

काय् म्ह छ्यैं दुहां वय्काः जाः नकुनकुं हरिमायां काय् याके न्हिनय् कयः भ्वतं धा:गु खँ न्यन । "छु छ व विष्णुचिया म्व्याय् सरुचालिसे जुयाच्वनागु ला ? व ला भीगु जातलिसे मिलेमजू । छं मस्यू ला बावु?" हरिमायां न्यन । तर काय् म्हं लिसः बिल "थौकन्हय् जातया सवाल मदु, थःतः यल धाय् व इहिपा यानाः नापं जीवन हने ज्यू नि ।" "छं आम्ये धयां गन ज्यू पुता ! समाजं छु धाइ ?" हरिमायां थुइकेत स्वल । मांम्हेसित छुं जवाः हे मव्यूसे शरण दनावन ।

मांम्हेसिया मन मच्वन, मनय् खँल्हात । इलय्-व्यलय् मेमेपि जःलाखःलापिंसं नं खँ न्यंकेकथं खँ हीका ल्हानाच्वंगु लुमन । व हे छम्ह जक काय् म्व्याय् पि स्वम्ह दु । हरिमाया नुगः साप हे मछिंकाः थः भाःत शरणया अबुम्हेसित थ्व खँ कन, "शरणचा ला विष्णुचिया म्व्याय् सरुचा नाप जुयाच्वंगु जुयाच्वन, आः छु याय् गु ।" अबुम्हं छकलं तं पिकयाः धाल, "इमि न्व्याक्व हे यःत्यः जूसां इमित फायावीमाल, समाजं भीत छु धाइ ?" सन्तुलालं हाकनं खँ स्वात, "जितः नं उखुन्हु हाकुचां ख्याः थें नी थें धा:गु । अथे जात मज्यूपि नाप व्याहा जुल कि समाजं व्यागः याइ, गुथिइ नं दुकाइमखु धाल । जिं खँ मथुयाः न्हिला जक च्वना । जितः हे धा:गु जुयाच्वन खनी ।"

काय् म्हं खँ न्यंगु मखु, अबुम्हं समाजं व्यागः याइगु ख्याच्वः व्यूगुलिं

हरिमायायात पीर जुल । मांह हरिमायां यक्वः पीर काःगुलिं वया म्ह सुख मदयाः इलय् व्यलय् बेहोश थें जुइगु जुल । म्हयायपिं इतःमतः कनाः किजा शरणयात यक्व सम्भे-बुभे यानाः न्वात । तर वं सुयागु हे खँ मन्यं, मतिना यायत जातभातया वास्ता यायमज्यू धकाः धयाजुल । हरिमायायात डाक्टरया वासलं नं मथिल, लच्छि ति लिपाला वं प्राण नं त्वःताः वन ।

काय्या पीरं हरिमाया मन्त धकाः अबुम्ह सन्तलाल साहुया नुगः साःप ख्वल । काय्म्हेसित यक्व सम्भेबुभे यानाः खँ थुइकल, इलय्-व्यलय् न्वातः, अयनं शरणयात छुं कथंया लिच्चः मलाः । बांलाक धयां मज्यूसेलिं अबुम्ह साःप हे जागे जुल, व्वः विल । तर काय्म्ह शरणं अबुम्ह व छेंजःपिनि खँय् वास्ता हे मयाः । अबुम्ह तं पिकयाः थःपिनिगु खँ मन्यनीगु जूसा छें त्वताः पिहाँ हुँ धकाः शरणयात व्वः विल ।

शरणं थःपिनिगु मतिनाया हुनिं छेंय् कचवं जुयाच्चवंगु खँ सरुयात कन । सरुं थःपिं निम्हं अन मच्चसें तापाक वने दुसा जी ला धकाः सल्लाह विल । थुकथं नागःतुगः याइगु व मतिनायात थाय् मवीगु समाज त्वःताः तापाक वनेगु वारे इमि सहलह जुल । इपिं देश हे त्वताः भारतय् वनेगु, छु भचा अन च्वनेबलय् छेंजःपिनि तं नं क्वलाइ, अले हाकनं छेंय् लिहां वय् धइगु सल्लाह जुल ।

छन्हु-निन्हु लिपा निम्हं गुन्ता ज्वनाः विमानस्थलपाखे वन । विमानस्थलय् टिकट काय्त्यंबले मिसामिज विदेश वनेत्यंगुलिं विमान कम्पनीया मनूतय्-सं नाता क्यनेमाः धाल । इमिसं नाता खनेदइगु भ्वं वा प्रमाण क्यं धाःबले इमिसं निम्हसिया दथुइया नाता प्रमाण क्यने मफुत । इमि इहिपा नं जूगु मखुनि । अले विमानस्थलया कर्मचारीतय्-सं इमित पन, विमानया टिकट मव्यू । इपिं निम्हं निराश जुयाः अन पिहां वल । इमिसं मेगु लँपु मखन, थःगु मतिना ल्यंकेत निम्हं नापं सीगु हे निर्णय यात । इमिसं न्त्यः वइगु वासः न्यानाः गुहेश्वरी जंगलय् वन । जंगल दुने छमा सिमा क्वय् नापं फ्यतुनाः सी धुंकाः इपिं निम्हसित छगू हे चिताय् नापं तयाः उनाव्यू धकाः पौ छपौ च्वल । अनलिं निम्हस्यां न्त्यः वइगु वासः नयाः इपिं निम्हं सिनावन ।

थुखे शरणया अबुं तंया भोक्य् व्वः वियागुलिं काय् लिबाक छेंय् लिहां वइ धकाः पियाच्चवन । तसकं लिबाक बहनी जुल नं काय् छेंय् लिहां मवःगुलिं इपः कनाः उखेथुखे मालास्वत । थःथिति, पासापिं व मेथाय् मालास्वतं नं

मदुगुलिं थानाय् प्रहरीयात खबर बिल । प्रहरीतयसं नं सुथय् तक लुइकेमफुगु
सुचं वियाच्वन । न्हिनय् एक बजेपाखे साफ्कवाः मस्तयसं गुह्यशवरी जंगलय्
छङ्जः मिसामिजं सिनाच्वंगु खनाः प्रहरीयात खबर यात । प्रहरीं नं सन्तलाल
साहुयात इपि हे खः ला धकाः खबर यात । थ्व खँ न्यनाः मिजंया छङ्जःपिं व
मिसाया छङ्जःपिं थःथः मनू मुकाः अन थ्यंकः वन । सिनाच्वंपि निम्हं शरण व
सरू हे जुयाच्वंगु इमिसं खन ।

शरण व सरूं सी न्व्यः छगू हे चिताय् नापं उनाव्यू धइगु पतिं नं
वादविवाद तच्चः जुल । मिसा पक्षयापिंसं पौकथं निम्हसिथं छगू हे दिपय् उइगु
धाल सा मिजं पक्षयापिंसं याय्मखु धाल । थथे जुइमखु धकाः चर्काचर्कीं जुया
विवाद जुयाच्वंगु इलय् मिजंया लास व्वाकाः अलग्ग दिपय् उत । मिसायात
लिलकसंया दिपय् तकं हे उइके वीमखु धइगु विवाद जुल । तर मिसाया
थःथितिपिंसं नं जोडबल यानाः लिलकसंया दिपय् हे सीम्ह उत हँ ।

नेपालय् २०२० सालय् हे मुदुम्ह जुजु महेन्द्रं मुलुकी ऐन पिथनाः
जातभातया खँ मदय्का व्यूगु खः, तर थ्व खँ नाला काय्त भीगु समाज अभं
लिलिचिनाच्वन तिनि । थुपि मतिनापिंसं थःगु ज्यानया हे परवाह मयासे समाजं
कय्यानातःगु जातभातया पंगः चीकाः थःगु क्वातुगु मतिना व्वयावन ।

॥ चिनाख्यं ॥

बलात्कारीत न्हंका: छवयनु

पद्मा ख्यरगोली

दना वा सकलें न्हंका: छवयत् बलात्कारीतयृथ थन
हत्या, हिंसा महिला बलात्कृत न्हियान्हिथं जुयाच्वन । -१

मचा, ल्यासे, तःधी, चीधी व थ्व मधा: थन
बलात्कारीतयृसं मिसातयृथ बलात्कार यानाच्वन । -२

द्वलंद्वः मिसा मचात बलात्कृत जुयाच्वंगु दु थन
तर, सरकार धासा वा छ्रिकिं तयाः दुगु न्त्यू थें न्हिलाच्वन । -३

जवय् खवय्, न्त्याथाय् स्वःसां बलात्कारीत दु थन
थ्व नरपशु बलात्कारीतयृत न्हंकाछवय् मालाच्वन । -४

पीडित मिसातयृगु मिखां न्हियान्हिथं खविहि हायाच्वन
दना वा सकलें न्हंकाछवयृथ बलात्कारी पापीतयृथ थन । -५

सुं मदु थ्व पीडित मिसातयृ नितिं न्ववाइपि थन
स्वयं मिसात हे थन सक्षम जुइ मालाच्वन । -६

अथे जुया सकलसिनं काय्माल थःगु सुरक्षाया निंति तालिम
मिसा भी थः हे सक्षम मजुइकं बलात्कारीत न्हंकेफइमखु गनं । -७

काय् नु भी सकलसिनं आत्मरक्षाया तालिम थन
अले बलात्कारीत न्हंका: सुरक्षितं म्वाय् भी थन । -८

ज्याथजिथि स्वस्थ जुइगु उपाय

केशरीमैयाँ प्रधान

मनू पदार्थ (matter) व चेतनशक्ति/चेतनाया उपज खः। चेतनशक्ति न ज्याथजिथि जुइ न मचा हे जुइ। थव सदां एकनाश जुयाच्वनी। तर पञ्चभौतिक शरीर¹ ईकथं मचा, जवान, ज्याथजिथि जुइ। मनूया भौतिक शरीरय् वइगु थव हे ह्युपालं ज्याथजिथि उमेरय् थीथी रोगं कइगु, क्वयं बमलाइगु, अंगप्रत्यंग कमजोर जुयाः ज्या मयाइगु आदि जुइ। उकिं ज्याथजिथि जुइधुकाः छु उपाय याःसा म्ह सुथां लाकेफइधकाः विचाः याय्माः। ज्याथजिथि उमेरय् थः बल्लाःसा कतःयात दुःख बी मालीमखु। म्ह बल्लाःसा भौतिक अले मानसिक रूपं न बल्लानाः समाजया मूवंगु अंग जुयाः भावी सन्तानया लिधंसा जुयाः जीवनयापन याय्फइ।

चेतना दत्तले जक थव म्ह वा शरीरयात मनू धाइ। चेतनशक्ति मन्त कि ला वयात सीम्ह (लाश) धाइ। उकिं भिं, मभिं, म्हंफु, म्हंमफु सकतां चेतनशक्ति दत्तले जक जुइ। जब चेतन शक्ति (चेतना) दइमखु, अले संसारय् च्वंसां थव भौतिक शरीरं सुख, दुःख, सकारात्मक, नकारात्मक सोच वा उसाँय दु, मदु छुं नं सीमखु। सम्पत्ति, थःथिति फुकक पृथ्वीया नाता थन हे त्वःताः वनेमाली।

भगवान् बुद्धं न संसारय् जन्म जुइगु हे छगू दुःख खः, उकिसनं रोगी जुइकाः, बुरा जुइकाः सीगु भन् हे दुःख खः धयाविज्यात। जन्म व मृत्युदथुया अवस्था हे जीवन खः। थव दुःखं मुक्त जुइगु उपाय प्राप्त यायृत हे वसपोलं तःदँ तकं तपस्या यानाविज्यात। नयगू नं त्याग यानाविज्यात। वसपोलया शरीर सुके जुल, क्वयं-छ्यांगू जक जुलं नं वसपोलयात सिद्धि प्राप्त मजुल। लिपा सुजाता धाःम्हेसिनं वसपोलयात खीर नकेहल। पोषणयुक्त खीर नःवले

1 पञ्चभौतिक शरीर - चा, लः, फय्, मि, शून्य - पृथ्वी, जल वायु, अग्नी व आकास तत्व
जाना: जूगु देह

शरीरं शक्ति प्राप्त यात । अले तिनि वसपोलयात बुद्धत्व प्राप्त जुल । उकिं शरीरयात दुःख, कष्ट विया: ध्यानय् जक च्वनाः लक्ष्यय् थ्यंकेफइमखु । लक्ष्यय् थ्यंकेत, ध्यानचित्त जुइत नं सन्तुलित नसा आवश्यक जू ।

अथे हे, गीताया खुगूगु अध्यायया १७ गू श्लोकय् थथे च्वयातःगु दु -
“युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा” ॥१७॥

अर्थात्, नसात्वंसा नियमित पायःछि जूसा ज्यान पायःछि जुइ, अले चनेगु, दनेगु नं पायःछि इलय् जुयाः फुक्क व्यवहार मिले जुइगुयात हे योग धाइ । गुबलें आपाः गुबलें कम जुइक यःयःथें मयासे सन्तुलित जूसा व हे योग खः । नसा नं सदां नीगु व बांलाःगु, प्राकृतिक जुइमाः ।

जन्म व मृत्यु सांसारिक नियम खः । थ्व दथुया ई हे जीवन खः । थ्व ई आनन्दपूर्वक यायूत सन्तुलन मिले यानाः च्वनेमाःगु व्याख्या गीताय् जुयाच्वंगु दु । उकिं थ्व सन्तुलनयात अनुशरण यायमाःगु दु । थ्व सन्तुलन भीगु खानपानय् नं उतिकं हे आवश्यक जुइ ।

सन्तुलित नसा (balanced diet)²

१. जाकि, छूव, कःनि
२. बूवः कै
३. तरकारी, फलफूल
४. धौ, दुरु, ला, खै
५. घ्यः, चिकं चाकुगु

समाजय् पाको जुइगु वा ज्याथजिथि जुइगु प्राकृतिक प्रक्रिया खः । थ्व उमेरय् जीवनया रहस्य, अनुभव व परिपक्वताया धुकू जायधुकी । उकिं बुराबुरितसे भावी सनतानयात अनुभवया परिपक्वता त्वःतावनी । ६० वर्ष दत कि मांसपेशी, क्वाँय्, स्नायु फुक्क कमजोर जुयाः मिखां मखनीगु, न्हाय्पं मताइगु, म्ह स्याइगु, ल्वःमनीगु (loss of memory), धे धे चुइगु (loss of balance), बौद्धिक स्तर म्हो जुइगु (low wisdom level) जुइ । अथे जुल कि ज्याथजिथि जीवनय् प्राप्त याःगु अनुभव अले

२ स्रोत : नेपाल सरकारया कृषि विकास मन्त्रालयया Nepalese food composition table, 2017.

उमिगु जीवनया परिपक्वता नं उपि नाप हे तनावनी । स्मरणशक्ति, विचार शक्ति नष्ट जुइके मवीत, ज्याथजिथि वा बुराबुरितयूत थथे थीथी ल्वचं मक्यकेत सन्तुलित नसात्वँसा, स्वच्छ वातावरण व योगाभ्यास अति हे महत्वपूर्ण जुइ । उकिसनं auto-suggestion (थम्हं थःत थुइकेगु) सकार अत्मक विचार मनय् तयाः ध्यान (concerntation) याय् फय्केमाः । मनं गथे ताय्कल, म्हं नं अथे हे जुइ धइगु Auto suggestion पद्धति छयला: फ्रान्सयाम्ह Emile Coue नं रोगीतयूत पूर्ण स्वस्थ यायफु धयागु खँ पितहया: असाध्य रोगतकं पूर्ण रूपं लंकाक्यंगु दु । Coue या लोकांह्वाःगु धापू थन सान्दर्भिक ताय्का न्त्यथना - "Day by day in every way, I I am getting better & better." (परमहंश रोगविद्या, अच्यूतप्रसाद शर्मा, पृ. २९, नेसं ११२०) ।

ज्याथजिथिपिनि दैनिकी

थीथी देशय् मनूया आयु थीथीकथं दु जापानय् द१ वर्ष सरदर आयु खःसा नेपालय् ६० वर्ष आपाः म्वाःपि मनूत ७% अनुमान दु । थौकन्हय् थ्वसिवे आपाः प्रतिशत दत जुइमाः । अभ्य धायमाल धाःसा थ्व सरदर आयु नं व्यक्तिकथं पानाच्वनी । छु जुल कि बुरा जुइ धयागु खँ विज्ञानं आःतकं बांलाक कनेफुगु अवस्था मदु । गुलिं विद्वानतय् कथं म्हया दुने चंगु डि.एन.ए. कोष व तन्तु भिनावने माथाय् स्यनावीगु व म्हो जुयावनीगुलिं शरीरया मुख्य अंग मुटु, किड्नी, न्त्यपु, क्वायदुने न्हूगु कोष निर्माण जुइफइमखु, अले ज्याथजिथि जुइ । मेगु विचारकथं आपाः उमेर दत कि म्हय् विकारवस्तु थानावनी । अथे हे, मेगु विचारकथं म्हं गुलि मात्राय् हर्मोन पिकाइगु खः उमेर वंलिसे उलि पिकाय् मफुसेलि म्ह गनावनी । न्त्यागु कारणं जूसां ज्याथजिथि जुल कि बांलाक ई छ्याय्त जीवनशैलीइ व्यूपाः ह्यमाः । थ्व उमेरय् जीवनशैली एकदम सादा जुइमाः । आनन्दित जुयाः च्वनेत सन्तुलित नसात्वँसा, सकार अत्मक चिन्तन, रहनसहनया मू भूमिका दयाच्वनी । स्वां, सिमा दुगु खुल्ला थासय्, गन अक्षिसजनया मात्रा आपाः दइ, अन न्हि छ्यायफत धाःसा मनूया सोच नं सकारात्मक जुइ । अथे हे शरीरया अंगप्रत्यंग लचकदार (क्रियाशील) यानाः तयफ्यकेत थीथी आसनत यायगु, ज्यात नं याना तुं च्वनेमाः । अल्लि भतिचा हे जुइमज्यू ।

उमेर दयावःलिसे नयागु भोजन बांलाक पचे जुइ फइमखु अले उकिं शक्ति पिकाय् फइमखु । ल्यनीगु भोजनपाखें वःगु विषाक्तवस्तु मुनाः नशा, क्वँय् या स्वापू (joints) कडा जुयाः शारीरिक कमजोरी जुइ । उकिं स्टार्च व प्रोटिन आपाः नय् गु धयागु हे याकनं बुराबुरि जुइगु खः³ ।

ज्याथजिथितयत् माःगु सन्तुलित आहारया विषयलय् आः खँ ल्हाय् । सन्तुलित आहार जक नयाः हाकनं ल्यासे-ल्याय् मह जुइ धयागु मखु । बुराबुरि जूसां उकिया आभाष मजुइका: क्रियाशील जुयाः स्वस्थ जुयाः, सुयां भर परे जुइस्वायकेत सन्तुलित आहार माःगु खः । न्हियान्हिथं नइगु खानाय् कार्बोहाइड्रेट, प्रोटिन, चिल्लो, भिटामिन, लवण दयाच्वनी । कार्बोहाइड्रेट आपाः छत्थुं नय् मज्यू । भति भति यानाः तःकः नय् माः । छाय् धाःसा बुराबुरि जुल किं आपाः थाकुगु ज्या याय् फइमखु । अले पचे जुइ नं ताः ई काइ । आपाः रेशा दुगु भोजन याय् माः । रेशां आन्द्राइ थानाच्वंगु ल्यंपुल्यं फुक्क सफा यानायंकी । अझ गुलि नय् गु व नं व्यक्तिकथं पाइ । कृषि विभाग, कृषि सञ्चार महाशाखाया कथं सन्तुलिन नसाय् समावेश जुइमाःगु तत्व थुकथं दु -

क्याल्सियम

क्वँय् बल्लाकीगु व क्वँय् पाखें पिहांवइगु रोगं बचे जुइत अले क्वँय् ज्यलावनीगु रोग मजुइकेत थ्व तत्व दुगु नसा नय् माः । न्हिच्छ्या १२-१५ ग्राम क्याल्सियम नय् माः । अन्न, सागपात, दुरु नयाः थुकिया आपूर्ति जुइ । रवाः नय् गु चलन नं दु । अझ मसला ल्वहँमाय् निनाः तरकारी तय् गु वा अचार निनाः नय् गुया नं फाइदा दु ।

पोटासियम

रक्तचाप सन्तुलित याय् त, स्वस्थ स्नायुयात अले म्हय् तरल पदार्थ बांलाक न्ह्याकेत थ्व तत्व माः । केरा, सन्त्रासि, गोलभेडा, बन्दा, काउली आपाः नयाः थ्व तत्वया आपूर्ति याइ । थ्व तत्व काय् त अझ इलय् व्यलय् सिंचि नं नय् गु याय् माः ।

3 Exessive use of starch & protien is the mose prolific cause of the premature old age.

म्यान्नेसियम

क्वँय् बल्लाकेत, प्रतिरोध क्षमता अप्वयकेत, ह्वाइट ब्लड सेल्स (white blood cells) बल्लाकेत थ्व तत्व मा: । अन्जर, बदाम, फसिपु, गोलभेडा, सिमी आदि नयाः थ्व तत्वया परिपूर्ति यायकइ ।

भिटामिन ए

तन्तु बल्लाकेत व उकिया वृद्धि यायत, मिखा बल्लाकेत भिटामिन 'ए' आवश्यक जुइ । थ्व गाजर, पलःचा, इकंचा (बेथे) नयाः पूवनी । अभक अँतलिचा (भृगराज)य् खेँय् तयाः तरकारी दय्काः नल धाःसा मिखां बांलाक खनी धयागु धापू दु ।

भिटामिन बी-१२

हि मगाइगु रोग (रक्तअल्पता, annemia) मजुइकेत, हिइ red blood cells अप्वयेकेत थ्व तत्वं गुहालि याइ । धौ, दुरु नयाः थ्व तत्वया पूर्ति जुइ ।

भिटामिन सी

घाः जूसा याकनं घाः लंकेत, घालं हि बाः वइगु याकनं दिकेत, स्वँय् ख्वाउँचाइगु लंकेत थ्व तत्व आवश्यक जुइ । कागती, आमली, सन्त्रासि आदि फल नयाः थ्व तत्व पूवनी ।

भिटामिन डी

न्ह्यागगु रोग नं लंकेत भिटामिन डी मदयकं वासः वा नसा जक नयाः लनीमखु । अन्न वा दुरूपाखें थ्व भिटामिन प्राप्त जुइ । निभाः (sunlight) भिटामिन डीया दकलय् तःधंगु स्रोत खः । उकिं न्हिथं २०/३० मिनेट जूसां सुथसिया बुलुनिभालय् च्वनेमाः ।

भिटामिन ई

कोषत मस्यंकेत वा स्यंगु दुसा भिंकेत भिटामिन ई आवश्यक जुइ । थुकिया आपूर्ति बरां, फसिपु, सूर्यमुखी स्वांया पु (sunflower seeds) नयाः आपूर्ति जुइ ।

थीथी बूवः ल्वाकछ्यानाः पवयाः माः वुइकाः क्वाति दायकाः त्वन धाः सा थुपिं दक्वं तत्वं पूवं आपूर्ति यायफइ । उकिसनं चुलि वयक्तातःगु चुलिक्वाति दायकाः गवार्चा क्वफानाः त्वन धाः सा थ्व तत्वत पूवनाः म्ह याउँसे च्वनी ।

ज्याथजिथितयत् माःगु नसाय् बिच्चाः यायमाःगु

रेशायुक्त नसा

मनूया भोजन चुमबुगु जाकि, चोकर चालेमयाःगु छ्वचुं, खोला दुगु कें वा बूवः जुइमाः । तरकारी नय्वले नं खोला ताढे यायमज्यू । फलफूल नं खोलानापं नय्फुसा भन् हे बांलाः । थुज्वःगु नसा नल धाः सा प्वाथय् थानाच्वंगु बासिगु व पुलांगु नसा ध्वगीन्त्यः हे उकियात सफा यानायंकी । हाकनं न्हूगु नसा नं गनं थाकीमखु । अले आन्द्रा सफा जुइ । आन्द्रां पिकाइगु रस (hormons & enzymes) पिहां वयाः थःगु ज्या यायत अःपुइ अले नसा सालाकाइगु (absorption) रसं नं सुथां लाक ज्या याइ ।

रेशायुक्त भोजनं कव्जियतया नां हे कायकीमखु । अले पाइल्स (piles), अलःकै, फिरतुला नं जुइकीमखु । ग्यानापुगु हृदयरोग नं जुइमखु । हृदयरोग जूपिं २० म्हेसिके न्यनाः स्वल धाः सा १९ म्हेसित कव्जियत दया हे च्वनी ।

रेशा वा चोकर पचे यायफइमखु । अले म्हय् अप्वःगु चिनीया मात्रा वा चिल्लोया मात्रा (कोलेस्ट्रोल) व रेशा नं अवशोपन यानाः म्हं पिकाइ । अले रोग लनी ।

थुकिया फाइदा

- एसिडिटी, कोलाइटिस, प्वाया रोग, अलःकै आदियात फाइदा
- हिइ चिनी अप्वइगु (diabetes), चिल्लो अप्वइगु (कोलेस्ट्रोल)य् फाइदा
- ल्त्वनीगु रोग (obesity) व हृदय रोगय् फाइदा
- क्वाचुगु चिजं खनिज व भिटामिन सीया आपूर्ति याइ
- विषाक्त पदार्थया विष शोषण यानाः म्हं पिकाइ

ज्याथजिथिपिंत उत्तमगु नसा ध्यागु चुलिवःगु नसा हे खः उकिं थुकियात पञ्चअमृतान्त⁴ (अमृत अन्न) नं धाः । मचानिसें बुराबुरि फुक्कसित फाइदा बीगु नसा खः । ज्याथजिथितय् लागि ला थ्व सर्वोत्तम नसा हे खः⁵ ।

⁴ पञ्चअमृतान्त - मी, मू. चिंगोकय्गू, चाना व छ्वव

⁵ डा. शिवदास जोशी, परमहंश योगविद्या, २०५६ ।

क्वातियात चुलि वय्केत थथे यायमाः -

- २४ घण्टातक फवयगु
- २४ घण्टा लिपा उकियात लिकयाः कापतय् प्वःचिनाः खायगु ।
- सुथय् बहनी लखय् थुनाः हाकनं लिकायगु
- ४८ घण्टा जुल कि नयत ज्या वइ । चिकुलां ताः ई कायफु ।
- उकिइ भतिचा सिंची/बेची हाः यानाः नयगु । थुकिइ कागती नं तयाः नयफु । रक्तचाप आपाः दुपिंसं चि मतसे नयगु बांलाइ ।

फाइदा

- थीथी अन्नपाखे वःगु सन्तुलित आहारीय गुण दइगु,
- रेशायुक्त गुण नं विद्यमान जुइ । थुकी आपालं पोषकतत्व दइ,
- चुलिवःगु अन्न धयागु म्वाःगु (जीवित) प्रोटिन जूगुलिं मेमेगु पाखे वइगु स्वयां पाइ ।

नःलास्वां वा नःलास्वांया ति

- गमलाय् छ्व त्वलाः नःलास्वां (जमरा) बुइकेगु
- नःलास्वां निनाः ति पिकायगु । पिकाःगु ति छघौदुने छ्यलेमाः ।
- तिसिनाः पिहांवःगु कः वांमछ्वसे तरकारी वा अचारय् त्वाकछ्यानाः नयगु

फाइदा

- क्यान्सर व एड्स जूपिंत थुकिं फाइदा याइ ।
- १० ग्राम नःलास्वां २५ ग्राम गुर्जो (गिलोय) लः भचा तयाः नीगु, कापतय् वा छाली छाने यायगु
- सुथय् खालि प्वाथय् त्वनेगु

नयगु जक बांलानाः मज्यू त्वनेगु नं बांलाकेमाः । त्वः त्वनीगु नं कलाखः । सुथ न्हापां दनेसातकं सिजःया थलय् च्वंगु लुमुलुमु धाःगु लः (उषापान) त्वनेमाः ।

- जा नयाः १ घण्टा लिपा व जा नय् बाघौ न्ह्यः लः मत्वने ।
- न्हिनय् धौ, मोही त्वनेगु ।
- बहनी देने छघौ न्ह्यः हलू तयातःगु दुरु त्वनेगु ।

अशक्त वा रोगी जुयाः मेपिनि भरय् म्वायगु सिवें स्वावलम्बी जुयाः थः

हे सक्षम जुयाः म्वायूगु कला सय्केमाः । मनू बुद्धबले गथे सकले न्त्याइपुकाः लय्लय् ताइ, अथे हे सीबले नं मृत्यु महोत्सव हंकाः बिदा कयाः वनेफय्केमाः ।

शरीरयात माःगु थीथी कथंया पौष्टिक तत्व परिपूर्तिया लागि नसात्च्वांसा, खाद्य पदार्थ नय्माः । भीसं नयागु वस्तु गुलिं कचिकं हे नयाच्वनी । तुसि, स्याउ, अं, पासि आदि कचिकं नयावयाच्वनागु दु । गाजर, लैं, जीसाचा, धनिया तरकारीया रूपय् कचिकं वा बुकाः नयावयाच्वनागु दु । प्राकृतिक अवस्थाय् हे कचिकं नय्वले पौष्टिक तत्व पूर्ण रूपं दयाच्वनी । होशियारी साथ बांलाक लखं सिलाः जक नय्माः । छायूधाःसा उकी किटाणु अले कीटनाशक विषादी छ्यलातःगु दुसा थुकिं स्वास्थ्यय् अःखः असर लाकी ।

कचिकं नयेमज्जूगु खाद्यवस्तुयात बांलाक बुकाः दाय्काः नय्माः । कचिकं नय्वले छुं सवाः नं दइमखु । दय्काः मनःसा सुपाच्य नं जुइमखु । उकिं दय्काः नय्वले सुपाच्य जुइगु, हानिकारक की मदइगु, व शरीरयात माःगु पौष्टिक तत्व प्राप्त जुइ । खाद्यपदार्थय् दइगु पौष्टिक तत्व नष्ट मजुइक तयार याय्माः । अथे हे, भोजन दय्केबले नं आल्मुनियमया थलय् दय्केमज्जू । आल्मुनियमया थल भतिचा क्वात कि हे नायावनीगुलिं उकी भोजन दय्केबले खानानाप ल्वाकज्यानाः उकियात विषाक्त यानाबी । थुकिं स्मरणशक्ति म्हो यानाबी नापं थीथी ल्वचं नं कइ⁶ । उकिं फत्तले मेगु थल छ्यलेमाः ।

अन्न

अन्न धाय्वले जाकि व छ्वचुं खः । चु बुगु बांलाःगु जाकि व चोकर लिकयातःगु छ्वचुं छ्गु प्रकारं तुयुगु विषय (white poison) खः । जाकिया पिने खोलय् प्रोटिन, भिटामिन बी, रेशा (फाइबर) दइ । छ्वचुं चोकर लिकाय्वले नं अथे हे जुइगु जुयाः तुयुगु विष धाःगु खः ।

स्वास्थ्य व पोषणया दृष्टिकोणं चु बुगु जाकिया जा व मैदाया छ्वचुमरि नइपिंस इलय्व्यलय् पोषणया पूर्ति याय्त पोषणपूरक (food suppliments) भिटामिन टनिक नयाच्वनेमाः । वासः नय्गु स्वयां जाकि, छ्वचुलय् दइगु प्राकृतिक पोषण तत्व उपयोग यायूगु खःसा चुमबुगु जाकि (brown rice), उसिना जाकि नय्माः । मैदा प्रयोग मयासे आँटा प्रयोग यायूगु तसकं बांला । जा थुइबले चौलानी वांछ्वयगु, जाति वांछ्वयगु याय्मज्जू ।

6 Sally Fallon, Nourishing Tradition, 2001

नेवा: समाजय् बजिया छ्यलाबुला आपालं हे दु । नखःचखःबले खःपिंत समय् बजि छाना: प्रसाद नय्‌गु जक मखु, भ्वजय् नं बजि हे नइ । न्हिन्हि न्हिन्हि खाजा नय्‌गु नं बजि हे खः । बजि धयागु brown rice थें हे खः । कार्बोहाइड्रेट, प्रोटीन, भिटामिन बीया सकल परिवार (वी १२ बाहेक) व रेशा नं थुकी दयाच्वनी ।

कँ

कॅं प्रोटीनया स्रोत नापनापं मेमेगु भिटामिन, मिनरलया स्रोत खः । तर मू, रहर, माय, मस्यांलय् दझगु फाइटेट (phitate) तत्वं अवरोधक (inhibitor) जुया: भीगु प्वाथय् पाचनप्रणाली पूरा सोसे याना: शरीरयात पोषण बीफइमखु । कॅं दाय्‌के न्ह्य: १०/१२ घण्टा न्ह्य: फवयाबिल धा:सा थ्व तत्व न्हनावना: पौष्टिक तत्व शरीरय् ग्रहण याय्‌फइ ।

तरकारी

वाउँचा, सागपात तरकारी ल्यया: ताना: लखय् बांलाक सिला: कराहिइ चिकं क्वयकः भवाँय् याय्‌गु चलन दु । चिल्लो पदार्थत चिकं, घ्य: १०० डिग्री सेन्टिग्रेड स्वयां आपा: क्वाकल कि रासायनिक परिवर्तन जुया: स्वास्थ्ययात बांलाकीमखु । न्हापालाक्क ल: तया: दाय्‌केगु, लिपा चिकं तल धा:सा जक बांलाइ । वाउँचा, सागपात तरकारीइ मेमेगु पोषणतत्व नापनापं भिटामिन बी परिवार, भिटामिन सी दइ । तरकारी ताय्धुकः लखय् सिले मज्यू । थथे यात कि लखय् घुलनशील भिटामिन बी, सी फुक्क लखय् वनी । न्हापा हे तरकारी सिलेगु अले जक ताय्‌गु या:सा थुपिं तत्व ल्यनी ।

मिँ-प्वा: (ताप)

तच्वःगु मिँइ नसात्वँसा दाय्‌केबले भिटामिन नष्ट जुइगुलिं मि प्वा: भचा चिप्वा: याना: ताउतक दाय्‌कल धा:सा बांलाइ । थौंकन्हय् प्रेसरकुकरय् (३५० सेन्टिग्रेड)य् दाय्‌केगु चलन स्वास्थ्यया दृष्टि बांलाःगु मखु । माइक्रोओभन ला भन् हे मज्यू । खाद्यवस्तु दय्‌केबले पुसा खुल्ला यानातःसा की, फाहेर फसं पुझका: हय्‌फु । पुसा मतसे खुल्ला तय्‌बले भिटामिन, खनिज नं बाफ जुया: व्वयावनी । उकिं भोजन दय्‌केबले पुसा तया: चिप्वा: तापय् दय्‌केमा: ।

सारांश

- गाक्क लः त्वनेगु
- आसन/प्राणायम नियमित याय्‌गु । मफुपिंसं सुथय् बहनी न्यासि जुइगु ।
- ज्या याय्‌फुपिंसं ज्या याय्‌गु अले आराम नं काय्‌गु ।
- सन्तुलिन भोजन नय्‌गु ।
- सदां लय्‌तायाः च्वनेगु ।
- मनोरञ्जनय् सहभागी जुइगु ।
- नियमित डाक्टर क्यनेगु ।
- विषादिरहित पञ्चतत्व (फय्, लः, क्वाः, चा व आकाश तत्व) प्रकृतिं बालाक बियातःगु थासय् च्वनेगु ।
- चेतनाया स्तर अप्वय्काः मनोबल थकयाः सकारात्मक सोच तयाः सक्षम जुयाः म्वाय्‌गु ।

रसवाद

अमृत ताम्राकार

१. परिचय

रस धायूबले सवाः वा तरल पदार्थ खः । थीथी शास्त्र्य् रसयात थःथःगुकथं व्याख्या यानातःगु दु । आयुर्वेदय् जल, बासया तरल पदार्थ, धार्मिकग्रन्थ्य् विष, लः, सुरा, गन्ध, काम, स्नेह व 'रसोवैसः' धकाः ईश्वरयात रसया रूपय् क्यातःगु दु । रसया प्यताजि दु -

१. पदार्थ रस

विभिन्न जडिबुडी, तथा अन्य भारपातया ति, लः, दुरू, अयूलाः, सोमरस आदियात पदार्थ रस धाइ ।

२. आयुर्वेद रस

पदार्थ रसदुने विभिन्न वासःया गुण दुगुयात आयुर्वेद रस धाइ । गथे कि विभिन्न जडिबुटी पिंहावःगु रसयात विभिन्न ल्वय् लाय्केत आःतक नं छ्यलावयाच्चंगु दु । थ्व रसया सवाः स्वयाः नं गुणया महत्व दइ ।

३. मोक्ष व भक्ति रस

मोक्ष प्राप्त यायूत आनन्द कायूगु हे मोक्ष वा भक्ति रस धाइ । गथे कि द्यःथाय् दर्शन याःवनेगु, विभिन्न तीर्थाटनय् वनेगु, भजन यायूगु । थुकिं मनूत्यमनय् आनन्दभुति याकी सा भक्ति रसयात थनेगु ज्या याइ ।

४. साहित्यिक रस

काव्य सौन्दर्यपाखें वझगु आनन्द व उकिया रसयात साहित्यिक रस धाइ । साहित्यपाखें गुगु किसिमयागु रस पिज्वइ उकियात हे साहित्यिक रस धाइ । काव्यशास्त्रकथं छुं नं साहित्य व्यनेबले, न्यनेबले, स्वयूबले विभावादिया संयोगं प्राप्त जुझगु आनन्दानुभूति हे साहित्यिक रस खः ।

रसवाद वा सिद्धान्त संस्कृत काव्यशास्त्रया दक्ले न्हापांगु व मुख्यगु सिद्धान्त खः । काव्य साहित्य मदयूकं मगाःगु तत्व हे रस ख । रस मदयूकं छुं

नं काव्य पूर्वनीमखु धाइ । उकिं साहित्ययात साहित्य यायृत मदयूकं मगाःगु सिद्धान्तयात हे रसवाद धाइ । थुकियात हे रस सिद्धान्त धकाः नं धाइ अले थ्व सिद्धान्त नालीगु सम्प्रदाययात रस सम्प्रदाय धाइ । विशेष यानाः साहित्य न्यनेबले, स्वयूबले अले च्वयूबले उत्पन्न जुझगु विभिन्न अनुभूति हे रस ख । काव्यशास्त्रीतयसं रसया विभिन्न पक्षयात वः वियाः च्वयातःगु सिद्धान्त हे रसवाद ख ।

२. रसवादया उत्पत्ति

रसवादया उत्पत्ति गुबलेनिसें जुल धझगु खँय् छगु मत मदु । ईपू न्हापांगु शदीयाम्ह आचार्य भरतसिवें न्त्यः हे रसवाद वयूधुंकूगु खँ स्वयं भरतं हे थःगु नाट्यशास्त्रम् सफुतिइ न्त्यथनातःगु दु । भरतया कथं नाटकय् रसया समावेश ब्रह्मां याःगु खः । राजशेखरया विचाःकथं रसया आविस्कार नन्दिकेशर खः । न्त्यागु हे तर्क व्यूसां अनुसन्धानं लुयावःकथं संस्कृत काव्यशास्त्रय् दकलय न्हापां रसवाद प्रवर्द्धन याःम्ह व्यक्तित्वया रूपय् आचार्य भरतयात कयातःगु दु । वयूकलं हे दकलय न्हापां नाट्यशास्त्रय् रसवादयात न्त्यःने हःगु ख ।

३. रसवादया विकास

रसवादया विकासयात स्वंगूगु चरणय् व्यथलातःगु दु -

क) न्हापांगु चरण

ईपू न्हापांगु शदीलिसें ईसाया च्यागूगु शदीतकयात न्हापांगु चरणकथं कयातःगु दु । थुगु चरणय् रस सम्प्रदायया शुरुवात याःम्ह न्हापांम्ह काव्यशास्त्री आचार्य भरत खः । काव्यशास्त्रया न्हापांगु ग्रन्थ हे भरतं च्वयातःगु नाट्यशास्त्रम् खः । थुकिइ हे रसवादया चर्चा यानातःगु दु । रस मदयूकं काव्य हे जुझमखु धयागु धापू वयूकःया खः । थ्व हे रसवादयात गम्भीर रूपं व्याख्या यायूगु ज्या धाःसा लिपायापिं संस्कृतशास्त्रीत भट्टलोल्लट, शङ्कु, रुद्रभट्टपिंसं याःगु खः । तर थुकियात अलङ्कारवाद, ध्वनिवादया प्रवर्तकपिंसं पूर्णरूपं समर्थन धाःसा याःगु मदु । थुगु सम्प्रदायया रसवादीयात वस्तुवादी धकाः नं धाइ ।

ख) निगूगु चरण

गुंगूगु शदीनिसें फिंछगूगु शदीया मध्यतकया ईयात निगूगु चरणया रूपय् कयातःगु दु । थुगु इलय् रसवादयात समर्थन याइपिं भट्टनायक, भट्टतौल, राजशेखर, धनन्जय, धनिक, महिम भट्ट आदिपिं खः । थुगु चरणया प्रारम्भय् आनन्दवर्धनया ध्वनि सिद्धान्तया स्थापना जूगु खः । ध्वनिवादया जगया

रूपय रसवादयात कयातःगु दु । थुगु इलय् रसवादी चिन्तनया नापं रस एवं अलङ्कारया समन्वय याय्‌गु चिन्तन नं विकसित जूगु खनेदु । थुगु हे इलय् रस विरोधीया रूपय् कुन्तकं वकोक्तिवाद, क्षेमेन्द्रं औचित्यवादया प्रतिवादन जूसांतवि रसवादया महत्व धाःसा म्हो मजू ।

ग) स्वंगूरु चरण

भिन्निगू शताव्दीया मध्यनिसें भिन्नह्यू शदीतकया ईयात रसवादया विकासया स्वंगूरु चरणया रूपय् कयातःगु दु । थुगु ईया न्हापांगु इलय् मम्मत खनेदय्कः वलसा लिपांगु इलय् पण्डितराज जगन्नाथ खनेदु । मम्मट हेमचन्द्र, विद्याधर, पण्डितराज, जगन्नाथ आदिपिंसं ध्वनि सिद्धान्तया आधारय् रस सिद्धान्तया प्रवर्द्धन याःगु खः । अग्निगुराणकार रामचन्द्र, गुणचन्द्र, विश्वनाथ, शारदातनय, भानुदत्त, शिवभुपाल, रूपगोश्वमी आदिपिंसं शुद्ध रसवादी दृष्टिकोणपाखें थुकिया विकास याःगु खः । थ्व इलय् अलङ्कारवादीत रुय्यक, जयदेव, अप्यय दीक्षितपिन्सं नं रसया व्याख्या विवेचना यात । थुकथं स्वंगू चरणय् रसवादया विकास जुजुं थौतक काव्यया केन्द्रीय सिद्धान्तया रूपय् न्त्यानाच्वंगु हे दिनि ।

४. रससूत्र

दकलय् न्हापां रससूत्रया प्रतिपादन नाट्यशास्त्रमय् आचार्य भरतं याःगु खः । आचार्य भरतं प्रतिपादन यानातःगु नाट्यशास्त्रमय् न्त्यथनातःगु न्हापांगु रसया सिद्धान्तयात हे रससूत्र धाइ । मुख्यरूपं रससूत्रय् स्वंगू भावया उल्लेख जुइ । थ्व स्वंगू भावत खः - विभाव, अनुभाव व व्यभिचारि भाव खः । थ्व स्वंगू भावया संयोगं मनूतयदुने दइगु स्थायी भावयात थनेगु ज्या याइ । थुगु रस सूत्रय् हे रस गुकथं निष्पति जुइ धकाः व्याख्या यानातःगु दु ।

रस अवयव

साहित्यया अध्ययन पाखे व्यनामिपिंसं काइगु चमत्कारपूर्ण अनुभूति अलौकिक जुइ । तःगु प्रकारया मानवीय भावयागु संयोगं हे रस निष्पति जुइ । उकिं भाव हे रसया अवयव खः । अथे हे रसया उत्पति याइगु समग्र हे रस अवयव खः । रस अवयव प्यताजि दु -

४.१ भाव (स्थायी भाव)

मनूतयगु मनय् शुरुनिसें अन्ततक हे दइगु भाव स्थायी भाव खः । थुगु भाव मनूतयके सुसुप्त रूपं दया हे च्वनी । थुकियात थनेत गुहालि याय्‌गु

ज्या मेगु स्वंगू अवयव पाखें याइ । मुख्य यानाः थुज्चःगु स्थायी भाव गुताजि दइ । उपि खः - रति/मतिना, भय, शोक, अजू, इर्ष्या, क्रोध, घृणा, उत्साह, व न्हिला । थुपि गुंगू भावत मनूया मनदुने सुसुप्त हे जुयाच्चंगु दइ । जब थुपि विभावादी नापं स्वापू दइ उबले रसया रूपय् व्यक्त जुइ ।

४.२ विभाव

स्थायी भावयात थनेत गुहालि याइगु तत्व वा सामग्रीयात विभाव धाइ । थ्व निथिकथं दु -

क. आलम्बन विभाव

भावयात थनीगु मुख्यगु कारणयात आलम्बन विभाव धाइ । गुगु नं वस्तु वा विषयवस्तु खनीबले थ्व भाव उत्पन्न जुइ । गथेकि झीसं तसकं न्हूगु, बांलाःगु दृश्य खनीबले भाव धकाः गुगु अनुभुति याइ व आलम्बन विभाव खः ।

ख. उद्दीपन विभाव

स्थायी भावयात उस्के याइगु भावयात उद्दीपन विभाव धाइ । भावयात जागृत याइगु मुख्यगु आलम्बन विभाव खःसा उकियात गुहालि याइगु उद्दीपन विभाव खः । गथे कि शान्त व बांलागु प्राकृतिक दृश्य खना: गुगु आलम्बन विभाव उत्पति जुइगु खः थुकिइ कविं बांलागु काव्य सिर्जना यायत् न्त्यःने दइगु कपि, च्वसा उद्दीपन विभाव जुइ ।

४.३ अनुभाव

भावया ल्यूल्यू वइगु भाव वा विभाव लिपा उत्पति जुइगु भाव हे अनुभाव खः । आलम्बन व उद्दीपनपाखें उत्पन्न जूगु विभिन्न भाव व्यक्त याइगु चेस्टा हे अनुभाव खः । स्थायी भावया उदय जुइधुंकाः विभिन्न क्रिय-प्रतिक्रिया जुइधुंकाः गुगु शारीरिक विकार उत्पन्न जुइगु खः उकियात हे अनुभावया रूपय काइ । गथे कि मनूत न्हिलि, तंचाइ, लय्ताइ, थुकिया मेगु छुं कारण द हे दइ । अनुभावयात नं प्यथिकथं कयातःगु दु - कायिक, वाचिक, मानसिक, आहार्य ।

कायिक - कायिक धायबले शारीरिक चेष्टा खः । गुगु भावयात व्यक्त यायबले शरीरया अङ्गत पाखें व्यक्त याइगु भाव । गथेकि वा क्यनाः न्हिलीगु, तंचाइबले मिखा ज्वय् पिया: स्वयगु हे कायिक खः ।

वाचिक - बोलिसम्बन्धी चेष्टायात वाचिक धाइ । भावयात बोलिया माध्यमं व्यक्त याइगु हे वाचिक खः ।

मानसिक - भावयात मानसिकरूपं व्यक्त जुइगु गथे कि चःति

વઇગु, ખ્વબિ વઇગુ, અજૂચાયાઃ ભાવ ।

આહાર્ય - મનૂયા વેશભૂષાપાખે વ્યક્ત યાઇગુ ભાવ હે આહાર્ય ખઃ । થીથી તિસાવસતં તિયાઃ વ ગન વનેત્યંગુ, છુ યાય્ત્યંગુ ધકાઃ વ્યક્ત યાઇ । ગથે કિ ભ્વય વનેત્યંગુ લા, દેકે વનેત્યંગુ લા, અફિસ વનેત્યંગુ આદી ।

૪.૪ વ્યભિચારી ભાવ

થ્વ ભાવન સ્થાયી ભાવયા સહાયક ભાવ હે ખઃ । થ્વ ભાવ ક્ષણિક જક જુઇ । ઉકિં થવયાત અસ્થાયી ભાવ નં ધાઇ । થ્વ ભાવ વિભિન્ન રસ્યાઃચા:હિલાચ્વની, છુથાસં ચ્વનીમખુ । ઉકિં થુકિયાત સંચારિભાવ નં ધાઇ । થ્વ દથુઇ-દથુઇ વઇ અલે તના નં વની । ઉકિં થુકિયાત સંચારીભાવ ધા:ગુ ખઃ । વ્યભિચારી ભાવ જમ્મા ૩૩ તાજિ દુ ।

૫. રસયા પ્રકાર

પૂર્વીય સાહિત્ય સિદ્ધાન્તય રસ ગુલિ પ્રકાર દુ ધકાઃ મત ભિન્નતા દુ । દકલય ન્હાપા ભરતં છું નં સાહિત્યય ચ્યાગુ રસ દિઇ ધા:ગુ ખઃ । ઉકિઇ, શૃદ્ગાર રસ, વીર રસ, કરુણ રસ, રૌદ્ર રસ, ભયાનક રસ, વીભત્સ રસ, હાસ્ય રસ વ અદ્ભુત રસ યાનાઃ ચ્યાગુ રસયા વ્યાખ્યા યા:ગુ ખઃસાં લિપા આચાર્ય ઉદ્ભટં શાન્ત રસ છ્યાગુ તનાઃ નવરસ વા ગુતાજિ રસ દય્કલ । આ: છું નં કાવ્ય સાહિત્યય ગુંગુ રસ વા નવરસ દય્ હે મા: ધાઇ ।

ક. શૃદ્ગાર રસ

છું નં કાવ્યય મતિનામિપિનિગુ માયા, મમતાં વ્યાપ્ત યાનાઃ ક્યનાત:ગુયાત હે શૃદ્ગાર રસ ધાઇ । થ્વ શૃદ્ગાર રસ સાહિત્યયા કેન્દ્રીય રસકથં નં કયાત:ગુ દુ । શૃદ્ગાર રસયાત નિથિકર્થ કયાત:ગુ દુ- સમ્ભોગ શૃદ્ગાર વ વિપ્રલમ્ભ શૃદ્ગાર । નાયઃ-નકિંયા મિલન જુઇગુ સમ્ભોગ શૃદ્ગાર ખઃસા નાયઃ-નકિં બાયાચ્વનેમાલીગુ અવસ્થા વિપ્રલમ્ભ શૃદ્ગાર ખઃ ।

ખ. હાસ્ય રસ

ન્હિલેગુ સ્થાયીભાવ દિઇગુ રસયાત હાસ્ય રસ ધાઇ । થ્વ કાવ્ય વા નાટકય પાત્રતયસં યાઇગુ વાચિક એવ શારીરિક ગતિવિધિપાખે ક્યનીગુ ગતિવિધિયા કારણ થ્વ રસ પિહાવિએ ખઃ ।

ગ. કરુણ રસ

શોક સ્થાયી ભાવ દિઇગુ રસયાત કરુણ રસ ધાઇ । વિશેષ યાનાઃ થઃ સ્યાઃન્યાઃપિં નાપં ન્હ્યાબલેયા લાગિં વાય્માલીબલે થ્વ રસ પિહાવિ । થુકિં થ:

स्याःन्याःम्ह लुमंकाः ख्यय्‌गु, छटपटि चाय्‌गु, विलाप याय्‌गु आदि खः ।

घ. रौद्र रस

सुंप्रति अभिमान, ईर्ष्या छलकपट आदिपाखें उत्पन्न जुझगु रस हे रौद्र रस खः । थुकिया संकेत ख ततःसलं हालेगु, मिखां ज्वय् ज्वय् पियाः स्वय्‌गु, वा किरकिर न्वयय्‌गु ।

ड. वीर रस

उत्साह स्थायीभाव जुझगु रसयात वीर रस धाइ । थुकिइ शत्रु, विरोधी, दुःखी, पीडित आदि आलम्बन विभाव, शक्ति, बल, सौर्य, अहंकार, आवेग दइ । छुं नं ज्या याय्‌त तसकं उत्साही जुझगु हे वीर रस खः ।

च. भयानक रस

भय त्रास व आतङ्कपूर्ण भावं उत्पत्ति जुझगु रस हे भयानक रस खः । काव्यय् थ्व रसयात सहायक रसकथं कायगु याः । विभिन्न परिस्थितिया कारण उत्पन्न जुझगु र्याचिकुं थ्व रस पिंहावइ ।

छ. वीभत्स रस

छुं ध्वग्गी नवःगु वस्तुया नं ताइगु, मसान्‌य् सीम्ह उनातःगु, नैतिकपतन जूम्ह खनीबले पिंहावइगु रस हे वीभत्स रस खः । काव्यय् थ्व रसया थाय् सहायक जक खः ।

ज. अद्भुत रस

छुं नं अजूचायापुगु चिज खनीबले वा अजूचायापुगु गतिविधि स्वय्‌बले पिंहावइगु रस हे अद्भुत रस खः । गथे कि हिमाल खनीबले पिंहावइगु वा अथे हे छुं खँ न्यनेबले अय्, अथे ला, हं धकाः बीगु अभिव्यक्ति खः ।

भ. शान्त रस

सुं नं उच्च व्यक्तित्वपि नापलाइबले, द्यःयाथाय् वनेबले, विहार आश्रम आदि थासय् वनेबले पिंहावइगु रस शान्त रस खः ।

अन्त्य् थ्व हे क्रमं रसवादया अर्थ, उत्पत्ति, विकास, अवयव व रसया प्रकार व्याख्या यानाः काव्यशास्त्रय् रसवाद धइगु मदय्‌कं मगाःगु तत्व रसवाद वा सिद्धान्त खः धका धयातःगु दु ।

॥ विवेचना ॥

शुक्रराज शास्त्रीया नेपालभाषा व्याकरण

अशोक महर्जन

शुक्रराज शास्त्री म्हसीका

शुक्रराज शास्त्रीया नां कायबले भीगु नुगलय् राणाशासनविरुद्ध राजनैतिक चेतना थनेत आन्दोलन व विद्रोह यानाः शहीद जुयावंम्ह अमर शहीदया छावि न्त्यःने वइ । नेपाल्या सामाजिक व राजनैतिक अवस्थाय् त्यूपाः हय्त वय्कलं आर्यसमाजया ज्ञानया खँ प्रचार यानाः थः अबुया लँ लिनादीगु खः । वय्कःया अबु माधवराज जोशीयात आर्यसमाजया प्रचार याःगु द्वपनय् तात्कालीन राणा सरकारं देश निकाला याःगु खः ।

भारतय् निर्वासित जीवन हनाच्वंगु इलय् भारतया सिकन्दरावादय् ‘शास्त्री’ तगिं उत्तीर्ण यानादिल । उबलेनिसें वय्कलं थःगु नांया ल्यूने थःगु पदवी ‘शास्त्री’ तयादीगु खः । वय्कलं नेपाल नागरिक अधिकार समितिया नेतृत्व यानाः राणा शासनविरुद्ध नागिरक चेतना थनेत उगु ईया जनमानसय् गाकं प्रभाव लाकूगु खः । थज्याःगु जनचेतना थनीगु ज्या याःगुलि वय्कःयात तत्कालीन निरंकुश राणा सरकारं वि.सं. १९९७ माघ ९ गते फाँसी बिल । देश व जनताया मुक्ति व अधिकारया नितिं वय्कलं शहादत प्राप्त यानादिल ।

शुक्रराज शास्त्री देशय् प्रजातन्त्र स्थापना यायेत थःत बलिदान वियावंम्ह छम्ह वीर शहीद जक मजूसे थःगु मातृभाषाप्रति ममता दुम्ह छम्ह भाषा अनुरागी, भाषाशास्त्रया दुर्यंगु ज्ञान दुम्ह छम्ह भाषाविद् न खः । वय्कलं मस्तयूत प्रारम्भिक आखः स्यनेत नेपालभाषा वर्णमाला १, २ व बाखं, निबन्ध्या माध्यमं नैतिक शिक्षा वियाः ब्वनेगु अभिरुचि दय्केत नेपालभाषा रिडर च्वयादिल । वय्कः दकले न्हापां ‘नेपालभाषा व्याकरण’ सफू नेपालभाषां हे च्वयाः पिथनादीम्ह व्याकरणविद् न खः ।

नेपालभाषा व्याकरणया परिचय

शुक्रराज शास्त्री छम्ह व्याकरणविद्या नापं छम्ह मातृभाषा अनुरागी नं खः धयागु खँ वयकःया 'नेपालभाषा व्याकरण' सफुतिं स्पष्ट जू। छु नं भाषायात स्तरीय यायूत व्याकरणया तःधंगु भूमिका दइ। व्याकरणया अभावं भाषिक स्वरूपया ज्ञान मदइगु व पठनपाठनया ज्याय् जटिलता खनेदइगु स्वाभाविक खः। नेपालभाषाया थःगु हे व्याकरण व कोष मदुगुलिं दकले न्हापां नेपालभाषाया व्याकरणया अभावपूर्ति याय् उद्देश्यं वयकलं नेपालभाषा व्याकरण सफू नेसं १०४६ थिलां च्याः नेसं १०४८ गुलाय् पिकाःगु खः। वयकलं निष्ठानन्द बज्ञाचार्यजुयागु ललितविस्तर सफूया भाषिक प्रभाव लाःगु कारणं आपालं नेपालभाषाया विद्वानपिंलिसे नं सहलह यानाः तत्कालीन बोलीचालीया भाषाया आधारय् नेपालभाषा व्याकरण सफू च्यादिल। थ्व नेपालभाषा ख्यःया निर्तिं वयकःया तःधंगु देन खः। वयकःयात थ्व सफू च्यागु कारण व क्वचाय्केत तसकं थाकुगु खँ सफूया भूमिकाय् च्यादीगु दु गुगु थथे खः -

'थ्व प्राचीन नेपालभाषाया व्याकरण पुस्तक न्हापाँन्से आतलैं छ्यगु हे प्रकाशित मजूया निर्ति थ्व व्याकरणया नियम दयक्येतः आपालं कष्ट जुल।'

शुक्रराज शास्त्रीया भाषा, लिपि आदि सम्बन्ध्य थःगु हे दृष्टिकोण दु। थुगु दृष्टिकोण सकसितं मान्य मजुइ नं फु। भूमिकाय् थथे च्यादी -

'गुवलेसम्म संसारे गुगु २ देशे एक भाषा, एक लिपि, एक भेष तथा एक धर्म जुई मखु उबले सङ्गम उगु देशया उन्नति तथा राष्ट्र सुधार गुवलें जुइ मखु।'

अथेहे व्याकरण सफू च्यागु कारणय् थथे च्यादिल -

'शिक्षा प्रचार अःपुया निर्ति थ्व प्रान्तीय नेपाल भाषाया नं उन्नति यथासाध्य जुइ मा। थ्व हे विचार नुगले तया थ्व नेपालभाषाया व्याकरण देक्येतः उत्सुक (तयार) जुया।'

धकाः उल्लेख यानातःगु दु। नापं नेपालभाषा व्याकरणया आधार संस्कृत काय्माःगु सम्बन्ध्य नं वयकलं सफूया भूमिकाय् स्पष्ट च्यातःगु दु।

थ्व व्याकरण सफू पिदनेवं व्याकरण ठीक मजू धकाः आलोचना यानाः धर्मादित्य धर्माचार्यजुं थस्हं नं व्याकरण च्यादीगु खः, तर प्रकाशनय् वयमफुत।

थुकथं स्तरीय भाषा दयकेत व्याकरण च्ययगु ज्या पुनर्जागरणकालया भाषिक चेतनां नेपालभाषीपि स्वम्हेसित - सिद्धिदास अमात्य, शुक्रराज शास्त्री व धर्मादित्य धर्माचार्यपिंत नेपालभाषाया व्याकरण च्ययत् गवाकल । वयकःपि स्वम्हेसिनं हे नेपालभाषाया व्याकरण च्ययगु कुतः याःसां शुक्रराज शास्त्री छम्हेसिगु जक व्याकरणया सफू प्रकाशनय् वयक्फत ।

३. नेपालभाषा व्याकरणया तातना

शुक्रराज शास्त्रीया व्याकरणया उदेश्य थुकथं खनेदु -

- क. नेपालभाषायात छगू स्तरीय भाषा कायम यायत् थुकिया व्याकरणिक नियम स्थापना यायगु ।
- ख. समकालीन चलनचलित्या नेपालभाषाया लिधंसाय् व्यावहारिक व्याकरणिक नियम दयकेगु ।
- ग. नेपालभाषाया स्वरूप, प्रकृति, प्रवृत्तिया रक्षा जुइकथं थुकियात परिष्कृत यायगु ।
- घ. समकालीन चलनचलित्या नेपालभाषायात काव्यशास्त्र व ब्वने सफू आदि च्ययत् व्यावहारिक व परिष्कृत माध्यम दयकेगु आदि ।

४. नेपालभाषा व्याकरणया दुवाला

यैं देया नेपालभाषायात स्तरीय भाषा नालाः च्ययातःगु व्याकरण जूगुलिं यैं देशय् छ्यलीगु खँगः, हिज्जे, पदावली, वाक्य गठनकथं 'नेपालभाषा व्याकरण' च्ययगु जूगु दु । विषयगत कथं थ्व व्याकरणयात प्यब्य् ब्वथलेछिं ।

- क) वर्ण विचार : थुगु ब्य् आखःया आकार व उच्चारण मिले यायेगु नियम न्त्यब्ययातःगु दु ।
- ख) शब्द विचार : थुगु ब्य् शब्दया भेद, अवस्था व व्युत्पत्ति सम्बन्धी खँ न्त्यथनातःगु दु ।
- ग) वाक्य विन्यास : थुगु ब्य् वाक्य गठनया नियम न्त्यथनातःगु दु ।
- घ) छन्द विचार : थुगु ब्य् छन्द शास्त्रया विशेष नियम न्त्यथनातःगु दु ।
- स्वर वर्ण : स्वर वर्णत धकाः फिंखुगः वर्ण क्यनातःगु दु ।
- व्यञ्जन वर्ण : संस्कृत भाषाकथं व्यञ्जन वर्ण स्वीखुगः क्यनातःगु दु ।
- ब/व सम्बन्धी धारणा : शास्त्रीजुं पुलांगु नेपालभाषाय् प्वाः मफासे

‘व’ धकाः क्वय् फुति तयाः (व) च्वयेगु पलिसा ‘व’ क्वय् फुति मतसे (व) च्वयेमाःगु न्त्यथनादीगु तारिफ याय् बहःजू ।

मूर्द्धन्य व्यञ्जनया प्रयोग : नेपालभाषायाय् दन्त्य त, थ, द, ध सिवें मुर्द्धने ट ठ ड ढ च्वयेमाः धैगु धारणा शास्त्रीजुं न्त्यथनादिल ।

ध्वनि सम्बन्धी विचाः : शुक्रराज शास्त्रीजुं न्वःसः ताःथें च्वयेगु प्रवृत्ति छ्यलादीगु दु । गुगु थौंया भाषा वैज्ञानिक दृष्टिकोणं तसकं महत्वपूर्ण जू । गथेकि- ‘धाय् सइ’ यात ‘धायेसै’ । ‘च्वय् सइ’ यात ‘च्वयसै’ ।

भीगु भाषाय् सन्धिया नियम आवश्यक मजूसां आपालं संस्कृत भाषाया तत्सम् शब्द दुहां वयाच्वंगुलिं सन्धिया ज्ञान नं आवश्यक जूगुलिं वय्कलं छुं सन्धिया नियम नं न्त्यब्बयादीगु दु । तर ध्वनि सम्बन्धी खँय् न्वसलय् कथं तःहाक्यक उच्चारण जुइथाय् ‘?’ तयमाः धाइम्ह अभ दीर्घ स्वर दुथाय् तकं विसर्ग तयज्यू धाइम्ह शास्त्रीजुं - ‘छगू’ ‘निगू’ शब्दया ‘गू’ दीर्घ हे मयासे हस्व जक यानादीगु दु ।

ताजि खँग्वः : नेपालभाषाय् व्यथला ताजि छगू विशेषता खः । वय्कलं न्हय्ता (७) कथंया थज्याःगु त्याः खायेगु ताजि न्त्यथनादिल । थ्व वय्कःया तःवंगु विशेषता खः । गथेकि - /गः/, /का/, /ता/, /पा/, /स्ह/, /गु/, /कले/

छन्द विचार : थ्व विषयलय् छन्द छुकियात धाइ धइगु परिभाषा व उदाहरण वियाः क्वचाय्कातःगु दु ।

निष्कर्ष

शुक्रराज शास्त्री व्याकरणविद्, साहित्यकारया नापं छम्ह मातृभाषा अनुरागी नं खः धयागु खँ वय्कःया नेपालभाषा व्याकरण, नेपालभाषा वर्णमाला व नेपालभाषा रिडर १, २ सफुतिं स्पष्ट जू । शुक्रराज शास्त्रीया ‘नेपालभाषा व्याकरण’य् संस्कृत व्याकरण, अंग्रेजीया ग्रामरया आदिया गाक्कं छाप लाःगु दु । थुगु नेपालभाषा व्याकरणय् नेपालभाषाया प्रकृति स्वरूपयात दुवालाः ल्वःल्वःगु नियम क्वःछीगु ज्या जूगु दु । थुकिं नेपालभाषाया व्याकरणया अभावपूर्ति जक याःगु मजूसे व्याकरणयात व्यावहारिक व वैज्ञानिक रूप बीगुली नं शुक्रराज शास्त्रीजु सक्षम जूगु दु । वय्कः नेपालभाषाया व्याकरण पिकाय्गुलि जक न्हापाम्ह व्यक्ति मखुसें नेपालभाषां मौलिक बालसाहित्यया निर्माण यानादीम्ह

न्हापांम्ह च्वमि नं खः । थुकथं शुक्रराज शास्त्रीजुं थःके दुगु ज्ञान, बुद्धिं
व विवेकयात नेपालभाषा व साहित्यया उत्थानया नितिं छ्यलादिल । उकि
वयकः प्रजातान्त्रिक आन्दोलनया शहीद जुयादीम्ह राजनैतिककर्मी जक मखसे
नेपालभाषा पुनर्जागरण आन्दोलनया सदां लुमके मा:म्ह व्यक्तित्व नं खः ।

लिधंसा

शास्त्री, शुक्रराज (१०४८ नेसं), नेपालभाषा-व्याकरण ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति (११२० नेसं), जिगु सिर्जनाया पुचः ।

तुलाधर, प्रेमशान्ति (११२० नेसं), नेपालभाषा साहित्यको इतिहास, यैः नेपाल
प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ।

महर्जन, तुयुबहादुर (२०६८ विसं), नेपालभाषा भाषावैज्ञानिक अध्ययन ।
लुमन्ति दबू, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया जीवनी, व्यक्तित्व व कृतित्व

सिल्भा प्रधान

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया जन्म ने.सं. १०७२ कौलागः औंसीखुन्हु येंया ज्याबहा: दलाछिइ जूगु खः। भूषणप्रसाद श्रेष्ठया उपनां ‘श्रेष्ठ प्रभु’ खः। वय्कःया मां सरस्वती श्रेष्ठ व वौ जीवनप्रसाद श्रेष्ठ खः। वय्कःलं एम.ए. (नेपालभाषा), बि.एड्. यानादीगु खः। पीन्यादँ मयाक स्कूल व क्याम्पसय् भाषा-साहित्य ब्वंकेगु ज्या यानादी धुंकूम्ह सह-प्राथ्यापक भाजु भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नांजाम्ह साहित्यकार खः। नेपालभाषा ख्यलय् वय्कःया थःगु हे मौलिक कृति नापं पीन्यागुलिं मयाक सफू पिदने धुंकूगु दु। ‘धकिंदुने’ बाखं सफूया नितिं च्वसापासां वय्कःयात ने.सं. १०९५ दँया श्रेष्ठ सिरपा देछाःगु खः। वय्कःयात नेपालभाषा एकेदेमिपाखें ने.सं. ११२५ स मे व गजल विधाय् च्वछाय्वहःगु योगदान वियादीगुलिं दान्यहिरा सिरपा: नं देछाःगु दु। अथेहे चित्तधर सिरपा: नं देछागु दु।

नेपालभाषाया थीथी पत्रिकाया व्यवस्थापक व सम्पादक जुयाः ज्या यानादी धुंकूम्ह वय्कः थैंकन्हय् च्वसापासाया नायः; आशा सफूकुथिया दांभरि अले ल्याय्म्ह पुचः प्रकाशनया नायः नं खः।

ने.सं. १०८८ य् सितु पौ २४ य् सु दै भरी जोपिं (कविता) पिथना थःगु च्वज्या शुरुवात यानादिल। ने.सं. १०९३ निसें सफू च्वय्गु ज्या यानादीम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठया दक्ले न्हापांगु चिनाखँ मुना फिसः खः। आःतक बाखं-चिवाखं च्यागू निबन्ध प्रबन्ध छगू गजल व छन्द शास्त्र गुंगू गजलया म्येचाः सीडी प्यंगू एकाक्षरी कोष छगू हाइकु प्यंगू ख्यालिन्हिलि (सम्पादन) प्यंगू भाय्हिला (अनुवाद) खुगू मुनेज्या (संकलन) सम्पादन गुंगू भाय् हिला सफू सम्पादन स्वंगू सम्पादन व्वनेज्वलं गुंगू सामान्य ज्ञान निगू प्रकाशित जूगु दु।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषा व साहित्यया विविध विधाय् न्यागू दशकनिसे साहित्यया थीथी विधाया सफू च्यर्गु, अनुवाद व सम्पादनया ज्या, नेपालभाषा ब्वकेगुया नापं विविध साहित्यया संस्थाय् च्वनाः भाषा व साहित्यया सेवा यानादीगु दु। नेपालभाषा संगीतया विकास क्रमय् नेपालभाषाय् च्वछाय् बहःगु थीथी भावनां जाःगु गजल में चिनाः नेवाः मेय् छगू न्हगु पहःयागु विशेषता व आकर्षण न्त्यब्वयादीगु दु।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया तापावाज्या बालमुकुन्द श्रेष्ठ व बाज्या खड्गप्रसाद श्रेष्ठ खः। अबु जीवनप्रसाद श्रेष्ठ व मां सरस्वती श्रेष्ठ खः। वय्कःपिनि काय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठ व निम्ह म्ह्याय् पि सिसम व अन्जली खः। भूषणप्रसाद श्रेष्ठया तिरिमय् जु सारदा श्रेष्ठ खः। वय्कःपिनि म्ह्याय् भलसा श्रेष्ठ व काय् सुभाय् खः। भूषणप्रसाद श्रेष्ठया अबुजु जीवनप्रसाद श्रेष्ठ न्त्याबले न च्याच्वनीगु खनाः वय्कःयात च्यर्गु रहर जागेजूगु खः। वय्कःया प्रेरणाया स्रोत थः अबु हे खः। अथे हे थः अबु थःगु हे छेँय् मनूतयैत प्याखं स्यनाच्वंगु खनाः प्रभावित जुयाः च्यज्या यानादीगु खः।

मनूतयैगु व्यक्तित्व जीवनय् वइगु हर्ष, वेदना, खुसी आदि निर्धारण याइ। व हे व्यक्तित्व निर्माणय् थःगु पारिवारिक, शैक्षिक, सामाजिक, आर्थिक प्रभाव नं महत्पूर्ण भूमिका मिहती। थथे याना हे भूषणप्रसाद श्रेष्ठया व्यक्तित्व निर्माण जूगु दु। थ्या नापं पासापिनि संगत, शिक्षादीक्षा, जीवन स्वयर्गु दृष्टिकोण श्रेष्ठया व्यक्तित्व निर्माणय् ज्वःलाःगु भूमिका निर्वाह याःगु खनेदु।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ भाषासेवी व्यक्तित्व खः। नेपालभाषासम्बन्धी काव्य, बाखं आदि मुनाः सम्पादन याना ‘सच्छिदङ्या काव्य ल्यया’ नायागु काव्य मुना व ‘सच्छिदङ्या नेपालभाषा बाखं ल्यया’ नायागु बाखं मुना पिकानादीगुली वय्कःयात छम्ह अतिकं मेहनतीम्ह अन्वेषकया रूपय् न्त्यब्वय् छिँ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ स्यनामि लजगा नापनापं उच्च शिक्षा नं कयादिल।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया भाषा, शैलीजक मखु प्रस्तुतिकरण नं उलि हे स्यल्ला: अले स्याचुसे नं च्वं। साहित्यिक यात्रायात दुवालाः यंकेवले वय्कलं बाखं-ख्यलय् थःगु म्हसीका वीगु जक मखु छगू थःगु हे कथंया प्रवृत्ति स्वनेत सफल जुल।

नेपालभाषाया गजल व मे-ख्यलय् नं थःगु हे बिस्कं कथंया म्हसीका स्थापित यानादीम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठ बहुमुखी प्रतिभाया धनी खः। थःगु

प्रतिभा प्रदर्शन यानाः क्यनेगुली मखु विधागत म्हसीका वियाः थःगुकथंया प्रवृत्ति स्वनाः जक मेगु विधापाखे लीम्ह साहित्यकार खः वय्कः । वय्कः फुक्क विधाय् थःगु नां तय्त स्वइम्ह च्वमि मखु । बरु गुगु विधाय् लित, उगु विधाय् थःगु कथंया प्रकृति स्वनाः जक मेगु विधाय् ल्हाः न्ह्याकीम्ह च्वमि खः । आःतक गुगु विधाय् ल्हाः तल अन थःगु दुग्यंगु योगदान वीफुम्ह छम्ह च्वमिया रूपय् वय्कःयात नालेबहःजू । वय्कः दकलय् उप्वः गजल च्वयाः गजल सफू पिथनादीम्ह खः । दकलय् अप्वः गजलया क्यासेटचाः, सी.डि. पिथंम्ह नं खः । अथे हे जातीय छन्द, लोकलय, मात्रिक छन्द व वार्णिक छन्दय् अप्वः गजल च्वःम्ह खः । नेपालभाषाय् उर्द्भाय्या बहर (संस्कृत भासय् छन्द धाय् थे) छ्यलाः दकलय् न्हापां गजल च्वःम्ह छम्हयां छम्ह जक वय्कः खः । वय्कलं १०१ गू वार्णिक छन्दया म्हसीका उगु हे छन्दं च्वयाः गजल व छन्दशास्त्रया सफू पिथनादीगु दु । वय्कः नेपालभाषाय् दकलय् न्हापां मचा-गजलया च्वमि नं खः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठं अय्ला:, मतिना, राजनीति, जीवन-जगत, गणतन्त्र, व्यङ्ग्य, पीडा (धाः) भाषा, देशप्रेम, हास्यरस, पहिचान (नेवाः म्हसीका सम्बन्धी) व तजिलजिया गजल च्वयादीगु दु । अथे हे उत्पीडित जातिया स्याःचाया, दार्शनिक भावं जाःगु, चेतना थनीगु, राजनैतिक बेइमानी, मानवता व मानवीय कमजोरी, सामाजिक व पारिवारिक खँया, प्राकृतिक विपत्तिया, कान्ति व ह्यूपाःसम्बन्धी गजल च्वयादिल । चेतना थनीगु महानगरीय दुःख कष्टया गजल च्वयादिल । द्यःया गजल व थः हे द्यः खः धयागु गजल नं च्वयादिल ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ खस नेपाली भाय्या नांजाःपिं गायक, गायिकापिनि सलय् मे पिथनेगुली न्ह्यःनेलाःम्ह खः । वय्कःपिं मीरा राणा, प्रकाश श्रेष्ठ, सपना परियार, फत्तेमान राजभण्डारी, लोचन भट्टराई, बिबिन प्रधान, साज सिंह, निशा देसार, सुगम पोखरेल खः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ बाखच्वमि नं खः । थौंया समाजय् विकृति, विसंगतियात प्रतीकात्मक धंगं क्वातुक्क प्रहार यानाः बाखं च्वय्गु वय्कःया विशेषता खः । नेपालभाषाया बाखं ख्यलय् यथार्थवादी प्रवाहयात विस्तार याय्गु ज्या जूगु दु । थज्याःगु कलाया सफल प्रयोग खने दयाच्वंगु चिबाखंया प्रयोग नं वय्कलं सशक्ततां क्यनादीगु दु । अथेहे ह्यूपाःलिसे नेपालभाषाया

बाखं ख्यलय् विषयगत, विचारगत रूपं जक ह्यूपा: वःगु मजूसे शिल्पगत रूपं नं ह्यूपा: वल । समाजय् विद्यमान विकृति, विसंगतियात तप्यंक व्यय् स्वया: हास्यव्यंगया रूपय् प्रस्तुत याय् बले अष्टः प्रभावकारी जुइगु ताय् कः हास्यव्यंग बाखंया शुरुवात यानादिल । यथार्थ व्यय् सशक्त ज्याया रूपय् छ्यलादिल ।

ने.सं. ११२९ निसें ने.सं. ११३० तक दिच्छ्या दुने भूषणप्रसाद श्रेष्ठया छ्गु मखु प्यंगु सफू पिहांवल । प्यंगुलिं हाइकु सफू पिहांवल । शुरुइ बाखं च्यादीम्ह व्यकः लिपा गजल पाखे न्त्यात अनलिं हाइकु नं च्यादिल । नेपालभाषाय् हाइकु प्रवेश जुइवं हे तिनि च्यविधा चलेजुल ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठं शब्दकोशया सम्पादनया ज्या नं यानादीगु दु । सःर्वःछ्य ध्यकू (एकाक्षरी कोश) ने.सं. ११२४ य् पिहांवःगु खः । कमलप्रकाश मल्लं थः कोशया भूमिकाय् हलिमय् दकलय् न्हापां थज्याःगु एकाक्षरी कोश पिहांवःगु धकाः च्यादीगु दु । नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक अध्ययन अनुसन्धान याय् गुलिइ थव सफू तसकं ज्या वः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ मचा साहित्यय् ढल्के जूगु कारण ताः ईतक व्वनामिलिसे स्वापू दुगुलिं मचा गजल ने.सं. ११३८ य् ‘य खिचा’ च्यादिल । दकलय् न्हापां मचा गजल च्यया पिथम्ह भूषणप्रसाद श्रेष्ठ खः ।

छम्ह मनूया मनया भाव शब्दं रूपान्तर याइ । अथे हे छ्गु भाषाया कृतियात थुइकाः मेगु भाषाय् अनुवाद यानाः अनुवादया दायित्वबोध यानादीगु दु । मराठी भाषाया उपन्यासकार अनिल वर्वेया बहुचर्चित उपन्यास ‘थाय् डक्यू मिस्टर ग्लाड’ हिन्दीइ अनुवाद यानादीम्ह विजय वापट खः । हिन्दी भाषां नेपालभाषाय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठं अनुवाद यानादीगु खः । अथेहे बाखं मेचया (पूधाः प्याखं), खँ छता कने यःसा (मचाबाखं), हस्ताक्षर म्वाःहिया (यःपौ मुना), इलं फ्वंगु जीवन (नाटकीय उपन्यास), करुणा-कुञ्ज (पूधाः प्याखं) या अनुवाद यानादीगु दु ।

वि.सं. २०२२ सालय् रेडियो नेपालं नेपालभाषा समाचार वीगु बन्द यानाविल । अनं लिपा थुकिया विरोध स्वरूप त्वाःत्वालय् वाःपतिकं ज्याभ्वःत न्त्याकल । व ज्याभ्वः ल्यायम्ह पुचलं साहित्यक सम्मेलन यानाः न्त्याकल । ल्यायम्ह पुचलं ने.सं. १०९० य् ‘कंचा’ नाया सफू पिकात । लिपा ने.सं. १०९३ य् ‘फिसः’ सफू पिथन । भूषणप्रसाद श्रेष्ठ ने.सं. १०९४ य् ल्यायम्ह पुचःया नायः जुयादिल । ल्यायम्ह पुचलं ने.सं. १००४ य् निष्ठानन्द बुदिं हन । नापं नेपाल

लिपि व सामाजिक चेतना ब्लंकेगु ज्या नं यात । ल्यायम्ह पुचलं दकलय् न्हापा आलोचना गोष्ठी यात । अनलिपा खस भाषा व नेपालभाषां वातावरण पत्रिका वि.सं. २०२६ सालय् पिकात । वयां लिपा नेपालभाषां जक पिकात ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठं थीथी पत्रिकाय् तःपु बाखं भायहिला: पिथनेगु ज्या यानादीगु दु । नेपालभाषाया न्हापां पिदंगु लय्पौ मध्ये घंगूगु लय्पौ भी खः । थ्व पत्रिका न्हापा ल्हातं च्वया पिकया: लिपा थासा आखलं ने.सं. १०७८ निसें थायमदुपाखें पिदंगु खः । लिपा भूषणप्रसाद श्रेष्ठं पत्रिकाया सम्पादनया ज्या यानादिलसा थ्व पत्रिकाय् आपालं च्वसु नं च्वयादिल । च्वसापासाया पत्रिका पिकायगु आजुकथं पिदंगु निगूगु पौ सितु निलापौ खः । थ्व पत्रिका दकलय् न्हापां च्वसापासाया मू संस्थापक भाजु प्रेमबहादुर कसाःया सम्पादकत्वलय् ने.सं. १०८४ स पिदंगु खः । लिपा व्यवस्थापक सम्पादककथं भूषणप्रसाद श्रेष्ठं थुकी ज्या यानादिल ।

छगू हे संघसंस्थानाप च्वनाः ज्या याःपि भूषणप्रसाद श्रेष्ठ पासापि स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ, प्रेमबहादुर कसाः, कमलप्रकाश मल्ल, धूस्वां सायमि, फणिन्द्ररत्न बज्राचार्य, सत्यमोहन जोशी, पूर्ण वैद्य, गिरिजाप्रसाद जोशी, नमदेश्वर प्रधान, सत्यभामा माथेमा खः । अथे हे साहित्यिक पासापि दुर्गालाल श्रेष्ठ, रामशेखर नकःमि, मंगलप्रसाद श्रेष्ठ, पद्मरत्न तुलाधर व केशरमान ताम्राकार खः ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया अबु जीवनप्रसाद श्रेष्ठं सामाजिक नाटक पाखें (वि.सं. २००६) छुवाछुट व भेदभावविरुद्ध चेतना थनीगु ज्या यानादिल । समाजय् प्रचलित छुवाछुट अन्त्यया लागि छपा हे भुइ जा नयगु, छगू हे हुक्काय् वजां त्वनेगु दृश्य नाटकय् दुर्थ्याकातःगु दु ।

ने.सं. ११२४ दँय् भूषणप्रसाद श्रेष्ठया 'सःगवःछि धुकू' सफू नार्गाजुन पल्लिकेशन प्रा.लि. पिथन । नेपालभाषा मूकथं एकाक्षरी परिवारया भाषा जूगुलिं एकाक्षरी खँगवः धुकू यक्व हे महत्वपूर्ण भूमिका मितुगु दु । थुकी मूलकथं हे छगवः आखः जुयाच्वंगु खँगवः व थौकन्हय्या नेवाःतय् न्वसःकथं छगवः आखः थे जुयाच्वंगु खँगवः दुर्थ्याकातःगु दु । नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान याइपिनिगु लागि थ्व सफू यक्व उपयोगी जू ।

गजलमुना सफू पिकायगुली न्हापा मलाःसां भूषणप्रसाद श्रेष्ठया गजलय् गजलया संरचनागत पक्षय् तसकं ध्यान वियातःगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठ नेपालभाषा साहित्यय् छ्गु विधाय् जक ल्हाः मतसे
यक्व विधाय् ल्हाः तयादीम्ह वय्कः बहुप्रतिभाशाली व्यक्तित्व खः । थःगु
सिर्जना जक मखु मोपिनिगु सिर्जनायात नं भाय्हिलाः (अनुवाद) सम्पादन
यानादीगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया नेपालभाषा ख्यलय् वय्कःया थःगु हे मौलिक कृति,
अनुदित कृति व वय्कःपाखें सम्पादित कृति नापं याना न्यय्गुलिं मयाक्क सफू
पिदने धुंकूगु दु । वय्कलं नेपालभाषा साहित्यया निबन्ध, प्रबन्ध, सम्पादन,
गजलकार, कोशकार, अनुवादक व्यक्तित्वया रूपय् नेपालभाषा साहित्यय् यक्व
योगदान वियादीगु दु ।

भूषणप्रसाद श्रेष्ठया कृतित्व नेपालभाषा साहित्यया निंति उपलब्धिपूर्ण
जूगु दु । नेपालभाषाया न्यय्गुलिं मयाक्क कृति स्वयाः श्रेष्ठया साहित्यिक
व्यक्तित्व स्पष्ट जुइ । वय्कः बाखंतक नं कवितां च्वइम्ह च्वमि खः ।
नेपालभाषाया ‘मचा गजल’ भूषणप्रसाद श्रेष्ठया न्हूगु विधाया आविष्कार खः
। वय्कः आःतक नं च्वज्याय् सक्रिय जुयाच्वंगु दु ।

॥ चिनाख्यं ॥

कोरोना छ सु खः ?

बिना महर्जन

कोरोना छ सु खः छकः धया विउ
छ ला हलिमय् चवय् चवय् दाया वयाच्वंगु दासि थे
छ ला चीन देशं बूम्ह धाल
अय्सां छ सु खः छकः न्ववाना विउ ।

जिमिसं छन्त मागु चाःगु यानावीगु जुल
बौं तय्माः ला, पुजा याय्माः ला, थाय्वाय् मालावीगु जुल
उकिं छ सु खः छकः रूप क्यना विउ ।
छं यानाः जिमिगु देगः, बाहाबही फुकं ताःचाः तय्माल
छं यानाः जिमिगु तजिलजि न्व्याके मफुत
गथे कि बिस्काः जात्रा, बुगांधः जात्रा, मतयाः, सापारु अथे हे मेमेगु
उकिं छ सु खः छकः म्हसीका विउ ।

छं यानाः थःगु छैय् च्वने मफुत
थःथिति व तःकेहैं नाप लाय्मफुत
नाप लाःवःपिंत छैय् दुकाय् मफुत
उकिं छ सु खः, गज्याःम्ह खः, छकः धया विउ ।
स्वथना तइगु ढुकुटीया नसाज्वलंत मन्त
छैं छैं नय्त्वने मदयाः ल्वापुख्यापु जुयावल
मनयात बशय् तयमफयाः देहत्याग यानाजुल
उकिं छ सु खः, गज्याःम्ह खः, छकः धया विउ
छ धात्ये नाश विनाश याय् त वइम्ह खः सा
भासं जिमिगु देशं यंकादिसं थ्व
भष्टाचार, भूमाफिया, नातावाद व कृपावादतय् त
उकिं छ सु खः, गज्याःम्ह खः, छकः धया विउ ।

इलय् हे बिचाः यायमाः

अमिरमैर्याँ रज्जित

अजि दँसानिसें देने मत्यःतले ल्हाः नापनापं म्हुतु नं उलि हे हाला हे च्वनी। अजिया ज्या नं च्वः, म्हुतु नं च्वः।

“हे शिव ! च्व नखःचखः नं गुलि सतिक्क वःगु ! मनूया नं लिमलाः, मिहचाया नं लिमलाः। नखः हने हे माल। नखत्या सःते हे माल। नखःबले म्ह्यायमचा, भिनामचापिन्त छध्वाः-छधुतु मनकूतले न्त्यः हे वइमखु थःत ला।”

अथे हाहां हे दँ पूरु अजिं चाइ हे मखु। न्त्याक्वः दँ पूसां अजि थःगु दँ पूरु वाःचाइ हे मखु। उमेर दुबले थें नखः धाधां चांलाना उखेथुखे जुयाः कौलां ज्यःनां च्वतुइकी।

मोहनि बल कि ला अजिया भन् लि हे लाइमखु। नःला स्वन कि कान्तां दबदबचिया सः नापनापं अजिया म्हुतु नं न्यानाच्वनी। कान्ता दबदबचा व अजिया सलं मालश्रीया धून ला त्वपुना हे बी का।

“का, थौं ला नःला स्वनेमानि। आःगी जाय् धुंकल। गुइलय् नःला स्वनेगु ? गुइलय् नय्गु ?” अजिया ल्हाः सनाच्वनी, म्हुतु नं हालाच्वनी, फुँफुँ मिंक।

मांया ज्या हे सिधःगु मखुनि धकाः काय् ल्हातय् रिमोट ज्वनाः टिभिपाखे, छय् भुतमालि व लत्ताई ज्वनाः गन वनी गन।

पारु, दुत्या धाधां पचिमहः वइ। पचिमहःकुन्हु ला भन् हे लिलाइमखु। अजि हालाच्वनी - “पचली निं वने ला ? त्वालय् द्यः वःगु नि स्वय् ला ?” लिमलाः फमलाः सकतां यायमाः अजिया। कूछिभ्वय, स्याक्वत्याक्व यायां स्वां क्वकाइ। अभं लिलाइमखु अजिया।

“आःगछ्याय् मोहनिया नखत्या हे सःतेलाःगु मखुनि। थः वनेमाःथाय् नखत्या हे क्वचाःगु मखुनि। गुलि याकनं स्वन्ति वःगु...” धाधां स्वन्ति नं क्वचाइ।

मोहनि, स्वन्ति क्वचाय्काः लिलागु सासः ल्हायूत स्वल कि साहुनं ज्वं
थे ग्याष्टिकं ज्वनी अजियात । थथे संसं, वासः यायां न्हिपुलिचां पुलि ।

हाकनं मोहनि वइ । ओहो ! थुगुसी मोहनि ला भन् हे लिमला: अजिया ।
“का थुगुसी मोहनि ला भन् छन्ह म्हो हैं । वाःछियंकं नखः दयां ला मगाः; आः
छन्ह म्हो जूबले गथे यानाः ज्या याय्‌गु ? मखु न्हापा-न्हापा स्वन्तिबले जक
थथे याइगु, म्हपुजा व किजापुजा छन्ह लाकाः न्हूदं नि हने ला ? तःकेहौपि नि
नापलाय्‌गु ला ? दच्छया छकः तताकेहैं, दाजुकिजा फुक्क नापलाय्‌दइगु नं
गुम्हस्यां थौं, गुम्हस्यां कन्हय्...”

“मखु.... थ्व मंकाः खलः, देय् दबू अले मेगु छूछु दबू खलः पुचलं छु
स्वयाच्वंगु ? वैशाखय् हे क्यालेण्डर पिकाइबले स्वयाः भी सकस्यां छगु हे दिं
लाकाः थ्व मू वंगु दिं छन्ह हे हनेगु धकाः निर्णय यानाः नाय्‌खिं च्वय्‌के म्वाः
ला ? खि फाय्‌के त्ययकाः प्य उलीपि !!”

“काः थुगुसी नं स्व ले स्याक्वःत्याक्वः व चालं छन्ह हे हैं । सुथय्
स्याक्वःत्याक्वः याय्‌गु अले स्वां क्वकाय्‌गु हैं । अले स्याक्वःत्याक्वःया बहनी
सकलें दाजुकिजा नापं च्वनाः सीकाःभू याय्‌म्वाः ला ? अले कोट्य् गन गन
कालरात्री याइ, धाइ, नवमिया चा हे मदुसा गथे यानाः कालरात्री याय्‌गु ?
स्याक्वःत्याक्वः यानाः भ्वय् नय्‌धुंकाः गथे द्यः पुज्यानाः स्वां क्वकाय्‌गु ? नयाः
द्यः पुज्याय्‌गु धइगु ला चापुजा याय्‌बले जक याइ का ।”

“भीगु परम्परा तजिलजियात ल्यंकेमाः नं धाय्‌गु, अले थथे जुल कि
गथे यानाः ल्यनी भीगु परम्परा, संस्कृति....??”

मांया खँ न्यनाः कायूनं लिसः बी, “मखु मां नं गथे मथुगु ? भीथाय्
देशय् च्वपि मनूतसे नयाः द्यः पुज्याय्‌मज्यू धकाः द्यां लानाजुइगुलिं सकलें
नेपाःमितय्‌के नागरिकताया सर्टिफिकेट थें ग्याष्टिक दय्‌धुंकल । नेपाःमि धकाः
म्हसीकेगु चिं थें जुइधुंकल ग्याष्टिक । नखःचखः, धर्मया नामं भन्भन् द्यां
लाय्‌गु अप्वयावल । उकिया लिच्चः मनूतय्‌के अनेक ल्वय् खनेदयावल ।
अथेजुयाः थुगुसी मोहनि छन्ह सां म्हो जक द्यांलाकेत्यंगु जुइका ।”

“मखु बाबु दँय्‌दसं न्हूदंया च्यालीइ व्वति काय्‌गु स्यू थें उखुन्ह हे न्हूगु
क्यालेण्डर पिहांवइ धकाः नं स्यू नि । व क्यालेण्डर पिहां वय्‌वं उकियात कयाः
सहलह याय्‌गु नं याय्‌माः । यदि थुगुसी नं थथे मिले मजुइक तिथि लानाच्वंगु
दुसा थुकियात गथे यानाः एकरूप याय्‌गु धकाः सहलह नं याय्‌माः । अलेजक

जुइका सकले नेपालिमि छप्पं छधी । का बाबु, थुकियात गन वनाः धायगु ?
जि बुरिं हे धाः वने । आकिवं थथे मजुइकेत...”

“ ख खलः पुचलं कायमाःगु च्यूताःयात अजि बुरिं क्याः नं थुकियात
इलय् नाला मकाल धाःसा छु यायतमानि ख थीथी खलः पुचः धाःगु ??

અનુવાદ

છોરીમૈરોં શ્રેષ્ઠ (શાન્તા)

નિગૂ ભાય્દથુઇ જુઇગુ સમ્પ્રેષણાત્મક જ્યા અનુવાદ ખ: । ‘અનુવાદ’ અંગેજીયા ‘ટ્રાન્સલેશન’ (Translation) ખંગવઃયા રૂપાન્તરણ ખ: । એ લ્યાટિન ભાય્યા ‘ટ્રાન્સ’ (Trans) વ લ્યાટમ (Latum) નિગૂ ખંગવ: મિલેજુયા: વઃગુ ખ: । થુકિયા અર્થ તાપાક્ક યંકેગુ ખ: । નેપાલી ભાસં અનુવાદયાત રૂપાન્તરણ, ભાષાન્તરણ, ઉલ્થા, અનુસિર્જના નં ધાઇ । તતઃધીં વિદ્વાન્તયકથં અનુવાદયાત પુનરૂપાદન, વિસ્થાપન, સ્થાનાન્તરણ, પુનર્લેખન, અવિષ્કાર, વૃદ્ધિ વા ઉન્નયનયા રૂપય અર્થ છ્યાનાતઃગુ દુ । થથે જુયા: અનુવાદયા પરિભાષા થીથી ખનેદુ ।

છું નં ચ્યાતઃગુ વા ધ્યાતઃગુયાત છ્યગુ ભાસં મેગુ ભાષાય હીકેગુ, રૂપાન્તરણ યાય્ગુ પ્રક્રિયા વ રૂપાન્તરિત પાઠ્યાત હે અનુવાદ ધાઇ । અનુવાદ દુનેયા પ્રક્રિયા ધિગુ સોતપાઠ (Text) અનુવાદક (Translator) વ લક્ષ્યભાષી પાઠક (Reader) દથુયા અન્તરસમ્બન્ધ ખ: । અનુવાદયા વિષયલય થથે ધ્યાતઃગુકથં થુકિયા પરિભાષા બહુઆયામિક ખનેદુ । ગથેકિ :-

1. અનુવાદ ઉત્પાદોનુખ પ્રક્રિયા ખ: ।
2. અનુવાદ છ્યગુ વિશેષ પ્રક્રિયાં વિગુ ઠોસ ઉપલબ્ધ ખ: ।
3. અનુવાદ ચ્યા વ ન્વવાના નં જુઇફુ ।
4. અનુવાદ તઃતાજિ દુ ।

યાકોબ્સન, ક્યાટફોર્ડ, નિડા વ પિટર ન્યૂમાર્ક આદિ અનુવાદક વ સિદ્ધાન્તવિદ્તસે અનુવાદયાત મૂ ભાષિક કાર્ય ધા:ગુ દુ । યાકોબ્સનયા ધાપૂકથં અનુવાદ નિગૂ થીથી ભાષા વ સમ્પ્રેષણયા માધ્યમયા દથુઇ વ છ્યગુ હે ભાષાદુને નં જુઇફુ । છ્યગુ હે ભાષાયા દથુઇ જુઇગુ અનુવાદયાત ભાષાન્તરણ ધાઇ । છ્યગુ હે ભાષાયા ભાષિકા દથુઇ જુઇગુ અનુવાદ લમ્બીય વ ક્ષિતિજીય નિગૂકથં જુઇ । પુલાંગુ નેવા: ભાસં ન્હૂગુ નેવા: ભાષાય પુનર્લેખન યાય્ગુ લમ્બીય (Vertical)

भाषान्तरण¹ खःसा नेवाः भाय्‌या निगू भाषिकादथुइ जुइगु अनुवाद क्षितिजीय (Horizontal)² खः। अथे हे निगू थीथी भाषाया दथुइ जुइगु अनुवाद अन्तरभाषिक अनुवाद³ खः। सामान्यतया अनुवाद धाइबलय् अन्तरभाषिक अनुवाद हे जक थुइकी।

सम्प्रेषणया निगू फरक माध्यमया दथुइ जुइगु अनुवाद अन्तर साङ्केतिक अनुवाद खः। च्ययातःगु व धयातःगु सन्देशयात साङ्केतिक भासं व्यक्त याय्‌गु अन्तरसाङ्केतिक अनुवाद खः।

क्याटफोर्डयागु अनुवादया दृष्टिकोण पूर्णरूपं भाषिक तगिमय् जक सीमित जूगु दु। वय्कःया कथं छगू भाय्‌या पाठ्य सामग्री मेरु भाय्‌या समतुल्य पाठ्य सामग्रीं प्रतिस्थापन याय्‌गु ज्या हे अनुवाद खः। वय्कलं गुगु भासं अनुवाद याय्‌गु खः वयात स्रोतभाषा व गुगु भाषाय् अनुवाद जुइगु खः उकियात लक्ष्यभाषा धयातःगु दु। थ्व परिभाषाय् धयातःगु ‘पाठ’ खँगवः नं छु नं लिखित वा मौखिक भाषिक एकाई थुइकी। व एकाई लघुत्तम रूपं छगू जक खँगवः नं जुइफु वा वृहत्तर रूपं छगू सफू वा पाठ हे नं जुइफु। लक्ष्य भाषाया छगू भाषिक एकाई नं स्रोत भाषाया भाषिक एकाईयात प्रतिस्थापन नं याय्‌फु। थ्व परिभाषायात मेरिं विद्वानतसें संकुचित धकाः कुंखिनातःगु दु। थज्याःपि विद्वानत मध्ये निडा न्त्यःने दु। निडाया विचारं अनुवाद छगू थाकुगु अन्तरभाषिक प्रक्रिया खः, प्रतिस्थापन जक मखु अनुवाद धइगु स्रोतपाठ्या विश्लेषण नापं अर्थया स्थानान्तरण व मेरु भासं थुकिया पुनर्लेखन स्वताया हे अन्तरसम्बन्धित प्रक्रियाया समष्टी रूप खः। अनुवाद धइगु स्रोतपाठ्या अर्थ व शैलीयात जित्तले सन्निकट समतुल्यता दयकाः लक्ष्यभासं पुनरुत्पादन याय्‌गु खः। थुकथं वय्कःया अनुवाद सम्बन्धी दृष्टिकोण क्याटफोर्डया स्वयाः चकंगु व व्यावहारिक खनेदु।

न्यूमार्क अनुवादयात व्यावहारिक व सैद्धान्तिक निगूकथं अर्थ छ्यानातःगु दु। वयागु विचारं अनुवाद धइगु भाषिक कौशल वा शिल्प खः। थुकी

- 1 क्षितिजीय भाषान्तरणया दसु - गान वानेगु ? = गन वनेगु ? ना, लावजा = ल ?, कःनि मुस्या।
- 2 नेवाः भाय् व अंग्रजी भाय्‌या दथुइ जुइगु अनुवाद थुकिया दसु खः।
- 3 अमेरिकी साङ्केतिक भासं नेवाः साङ्केतिक भासय् अनुवाद याय्‌गु थुकिया दसु खः।

अनुवादकं छगू भाय्‌या छगू सन्देश वा अवधारणा मेगु भाय्‌या व हे सन्देश वा अवधारणां प्रतिस्थापन याइ । थथे याय्‌बलय्‌ मूलपाठ्या छुं न छुं अंश क्षय जुल कि अल्पानुवाद जुइ । थथे जुल कि मूलपाठ्या खँगँवः खँत्वा: आदि लक्ष्यपाठ्य् त्वःफी यः । थज्याःगु क्षययात अनुवादकं थःगु भाषिक कौशल व लेखन कलां न्यूनिकरण (फयांफक्व म्हो) याय्‌माः ।

च्यय्‌यापि विद्वानतसें भाषा वैज्ञानिक दृष्टिकोणयात माने याइ । भाषाविज्ञानं अनुवादयात अन्तरभाषिक सम्प्रेषणया माध्यमया रूपय्‌ काइ । थुमि धापूकथं अनुवाद मूलतः रूपान्तरण वा भाषान्तरण खः । थ्व खँयात तिरुमालेस, भेनुती, व्यास्नेट, निरञ्जना, डिन्जवाने, लेफेभर आदि विद्वानतसें संकुचित धकाः कुख्यूगु दु । थुमिसं अनुवादयात वृहत्तर साहित्यिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक व ऐतिहासिक परिवेशय्‌ तयाः अर्थ छ्याय्‌माः धाःगु दु ।

भेनुतीयाकथं भाषाविज्ञान केन्द्रित अवधारणां, अनुवादया सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्य-मान्यता बारे न्वमवाः । अनुवाद धइगु भाषिक स्वयाः नं सांस्कृतिक अभ्यास खः । थुकी स्रोत पाठ्या अन्तरनिहित मूल्य मान्यतायात सृजनात्मक ढङ्गं मेगु भासय्‌ पुनरुत्पादन याइ । भेनुतीया सफू The Translator invisibility (अनुवादकको अदृश्यता) या भूमिकाय्‌ निम्ह सम्पादक व्यास्नेट व लेफेभरपिसं अनुवादयात मूलपाठ्या पुनर्लेखन याय्‌गु प्रक्रियाया कथं परिभाषित याःगु दु । हरेक पुनर्लेखन हे पुनर्व्याख्या खः । थ्व ज्या व्याख्याताया सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, मूल्यमान्यता व अवधारणां प्रभावित जुयाच्वनी ।

मेम्ह अनुवादक व सिद्धान्तविद् तिरुमालेसं अनुवादया सांस्कृतिक व सिर्जनात्मक पक्षयात वः बी । वयागु विचारं अनुवाद धइगु स्वंगूगु साहित्य खः । थुकी स्रोतभाषा व लक्ष्य भाषा निगूया हे साहित्यिक व सांस्कृतिक तत्व व तथ्य ल्वाकज्याइ । अथे जूसां थुकी निगूया हे विशेषता दयाच्वनी । उकिं अनुवादयात अनुसिर्जना धकाः नालातःगु दु । मुखर्जी व सिंह निम्हेसिनं अनुवादयात प्रापक भाषाया उन्नयन व साहित्य सम्वृद्धिया कथं विश्लेषण याःगु दु । मुखर्जीया कथं हरेक अनुवाद हे नवलेखन खः । रामायण, महाभारत थेंजाःगु संस्कृत ग्रन्थया अनुवाद सम्बन्धित भाषाया पाठकतसें संस्कृतया पुनरुत्पादन स्वयाः नं मौलिक लेखन माने याःगु दु । पूर्वीय जगतं अनुवादयात यान्त्रिक अन्तरभाषिक पुनर्लेखन स्वयाः नं पुनसिर्जनाया रूपं माने याःगु दु ।

मेम्ह विद्वान् सिंहया कथं अनुवाद भाषा विकासया मदयूकं मगाःगु माध्यम खः। न्हूगु भाषाया सम्बृद्धिया लागि ज्याख्यलय् दुगु सुनिश्चित व द्रूततर लँपु अनुवादात्मकता खः।

निरञ्जना, डिन्जवाने आदि अनुवादकतसें नं अनुवादयात भाषाविज्ञानया संकुचित चाकलं पितहय्माःगु खँय् वः व्यूगु दु। उमिसं अनुवादयात निगू भाषाया दथुइ गतिशील सांस्कृतिक व ऐतिहासिक सम्बन्धया दृष्टिं विश्लेषण याःगु दु। निरञ्जनाया कथं अनुवाद राजनीतिं प्रेरित जुइगु ज्या खः। छु कृति सुनां छु यायत्, सुयात छाय् गथे अनुवाद याइ धइगु खँ राजनैतिक व सांस्कृतिक परिवेशं निर्देशित जुइ। थ्व खँयात डिडवानें अनुवादया राजनीति धकाः अर्थ व्यूगु दु। अनुवादया राजनीति कृति ल्यय्गु ज्यां शुरु जुयाः अनुवाद प्रक्रिया, पद्धति व विधि अनुशरणतक सक्रिय जुइ। अनुवादया सांस्कृतिक व राजनैतिक अवधारणा विशेष यानाः साहित्यिक धार्मिक व संस्कृतिवद्व ग्रन्थया अनुवाद नाप सम्बन्धित दु।

सन् १९७० व ८० या दशक्य् रेइस, भरमिर, होल्ज, मान्टारी, आदि सिद्धान्तविदतसें अनुवादय् प्रयोजनपरक दृष्टिकोण न्त्यब्बःगु दु। उमिसं अनुवादयात पाठ्या प्रयोजनया आधारय् विश्लेषण याःगु दु। प्रयोजनवादीतसें अनुवादयात छगू सोद्देश्य व प्रयोजनात्मक अन्तरसांस्कृतिक ज्यायाकथं परिभाषित याइ। विद्वान् साफनरं धाःगु दु, 'छुं नं अनुदित पाठ्या भाषिक संरचना व हे पाठ्या प्रयोजनं जक निर्धारण याइ।' अथे हे होल्ज मान्टरी अनुवादयात व्यावसायिक ज्याकथं थुइकूगु दु। वयागु विचारं अनुवाद छगू अन्तरसांस्कृतिक सम्प्रेषण प्रक्रिया खः थुकिया मू उद्देश्य लक्ष्यभाषी समुदायया सूचनाया आवश्यकता पूवंकेगु खः। भरमिरं अनुवादयात छगू खास प्रयोजनं निर्देशित मानव कार्य धकाः थुइकातःगु दु। हरेक अनुवाद ज्या निर्दिष्ट प्रयोजनं अभिप्रेरित जुइ।

अनुवादया प्रयोजनपरक अवधारणा लक्ष्यभाषी समुदाय केन्द्रित खनेदु। थुकिया संस्कृति केन्द्रित अवधारणा व प्रयोजन केन्द्रित अवधारणा निगूयात निखे हे तयाः स्वयःछिं। संस्कृतिपरक दृष्टिकोण दुपिसं स्रोतभासं अनुवाद शुरु याय्माः धाइ सा प्रयोजनपरक दृष्टिकोण तझिपिसं अनुवाद धइगु लक्ष्यभाषी समुदायया लागि याइगु जुया उमिगु आवश्यकता व अपेक्षायात प्राथमिकता बीमाः धइगु मान्यता तइ।

स्रोत संस्कृति व स्रोत भाषोन्मुख विद्वानतसें अनुवादयात् स्रोत पाठ्या मौलिकताया पहिचाननाप स्वाकाः स्वइ । अनुवादया सिर्जनात्मकता व कलात्मकता बीपिसं अनुवादयात् अनुसिर्जना व नवलेखनया रूपय् अर्थ छ्याःगु दु । अथे हे प्रापक भाषोन्मुख विद्वानतसें अनुवादयात् भाषिक व साहित्यिक उत्थानया महत्वपूर्ण माध्यमया रूपं काइ । अनुवादया परिभाषाय् खनेदुगु थज्याःगु मत भिन्नताया सम्बन्ध्य् गोविन्दराज भट्टराईया सफू ‘अनुवाद अध्ययन परिचय’ (२०६४) य् दुगु विचाः उद्भूत याय् गु सान्दर्भिक खनेदु ।

मेमेगु विधानाप स्वाकाः जक अनुवादयात् परिभाषित यायमाःगु जुयाः हे थुकिया परिभाषाय् अप्वः विविधता वःगु खः । दसुकथं अनुवादयात् भाषिक क्रियाकलाप, साहित्यिक कुतः, दार्शनिक व सांस्कृतिक अले समष्टिगत क्रियाकलापया रूपय् परिभाषित याःगु खनेदु । अथे जुयाः अनुवादयात् निश्चित सीमादुने तयाः परिभाषित याय् त तसकं थाकु । अनुवाद याय् गु पाठ् यसामग्री, पाठ्या विविधता, अनुवादया उद्देश्य व लक्षित पाठ्या आवश्यकता, अनुवाद अध्ययनया वर्गीकरण आदिं यानाः अनुवादयात् परिभाषित याय् गु ज्याय् जटिलता खनेदुगु खः ।

भिक्टोरियन युग व चार्ल्स डिकेन्स

कृष्णा श्रेष्ठ

बेलायतय् भिक्टोरियन युग ई. १८३२ - १९०१ तकया ई खः। महारानी भिक्टोरिया William IV निःसन्तान जूगुलिं थः स्थ्यायचायात राज्य व्यूगु खः। व ताकाय् महारानी भिक्टोरिया १८ दँ जक दुम्ह खः। भिक्टोरिया शासनकाल १८३७ निसे शुरु जुल। थ्व

ई बेलायतय् छगू न्हूगु चेतना, न्हूगु चिज आविष्कार याय्‌गु, औद्योगिक विकास नापं आर्थिक सम्पन्नताया ई खः। साहित्य क्षेत्रया विकास नं थुबले जुल। भिक्टोरियन युगायाम्ह छम्ह प्रमुख उपन्यासकार Charles Dickens खः। Charles Dickens या उपन्यासत मध्ये नांदंगु उपन्यास David Copperfield खः।

महारानी भिक्टोरियाया जर्मन राजकुमार Albert नापं इहिपा जूगु व गुम्ह मस्त दुगु खः। Albert नं महारानीयात राज्यया जनता हे सर्वोच्च शक्ति खः, राजनैतिक पार्टीतय् ल्वापुइ ध्यान तय्मज्यू, जनताया समस्या समाधान याय्‌गु, निरंकुश जुइमज्यू धकाः स्यन। अल्वर्ट सन् १८६१ य् सित। थ्व इलिनिसे महारानी शोकाकुल जुयाः हाकुगु लं जक फीगु यात। शान्तिपूर्ण राज्यकाल, बेलायतं फ्रान्सया नेपोलियनयात सन् १८२४ य् वाट्रलूया युद्धय् बुकेधुंकाः न्हापांगु विश्वयुद्धतक (करिव १०० दँतक) छुं नं तःधंगु युद्धय् व्वति काय्म्वाल। रुसनापं क्रिमिया युद्ध व मेमेगु युद्ध नं जुल तर बेलायतया आर्थिक, राजनैतिक क्षेत्रय् थुकिं छुं असर मयाः। ग्राहमबेल, एडिसन थेंजाःपि वैज्ञानिक ब्वलन। Adam Smith थें जाःम्ह अर्थविद् ब्वलन, गुम्हेस्यां स्वतन्त्र अर्थतन्त्र व निजीकरणया सिद्धान्त हल। थ्व हे ईयाम्ह चार्ल्स डार्विनया सिद्धान्त origin of the species व Florence nightingale लोकंत्वापि व्यक्तित्व खः। थ्व छगू औद्योगिक क्रान्तिया युग नं खः।

न्हून्हूगु वैज्ञानिक चिन्तन, न्हून्हूगु आविष्कार, कलकारखाना, बुँज्याय्

मेशीनया प्रयोग जुल । शहरय् रोजगारीया वातावरण निर्माण जुयाः आपालं मनूत शहरय् मुंबल । भिक्टोरिया महारानी जूबले जनसंख्या २ मिलियन दुगु खःसा सीगु इलय् ६.५ मिलियन थ्यंगु खः । व्यापार व्यवसायया विकास जुल । जनसंख्या अप्वः जुयाः वेरोजगारी, गरीबी, शोषण, प्रदूषण, महामारी, अपराध, वेश्यावृत्ति नं अप्वयावल, टेम्स खुशी हे दुर्गन्धित जुयाविल । औद्योगिकीकरण यानाः न्हगु एकता जुल, फलस्वरूप उपनिवेशवादया नं जन्म जुल । बेलायतीतय्सं थःत सभ्य ताय्काः मेपिं जातितय्त थःगु धर्म, संस्कृति, संस्कार, कानून, मूल्यमान्यता स्यनाहल । उपनिवेशवादया विस्तार जुयाः आर्थिक व सामाजिक रूपय् संसारय् दकलय् शक्तिशाली देश जुल । भौगोलिक रूपं नं तःधंगु अर्थात सम्पूर्ण भूभागया १/४ भाग बेलायतया जुल । सन् १८३२ सं बेलायतय् The First Reform Act पिदनं । न्हापा उच्चवर्गयापिंसं जक भोट कुर्केगु दुगुलि आः वयाः मध्यम व निम्नवर्गया मिजंतय्सं नं भोट कुर्केगु अधिकार दत । थुकिं यानाः जनताय् व्यापक जनचेतना ब्वलन । १९०१ दँय् महारानी सीधुंकाः वया तःधिकम्ह काय् Edward VII जुजु जुल ।

भिक्टोरियाया इलय् साहित्य धेव्रया नं विकास जुल । साहित्यय् रोमान्टिक साहित्यकथं च्वमिया नुगःया भावना व कला जक मखुसे यथार्थवादी साहित्यकथं समाजया चित्रण व औद्योगिकीकरणया प्रभावं समस्या व विकृतिया नं चित्रण यानाहल । गद्य साहित्य अप्वयावल । विशेष यानाः उपन्यासया विकास जुल । Charles Dickens, William Thackeray थेजाःपिं उपन्यासकार, George Eliot, Emily Bronte, Charlotte Bronte थेजाःपिं मिसा उपन्यासकारया नं जन्म जुल । उगु ईया साहित्य तत्कालीन बेलायतया समाजया चित्रण, सर्वसाधारणयात विषयवस्तु दय्काः साहित्य च्वयगु यात, साहित्यक सफू नं अप्वः विक्री जुल । Charles Dickens भिक्टोरियन युगयाम्ह प्रमुख उपन्यासकार खः । वयागु उपन्यासत David Copperfield, Oliver Twist, Great Expectations, A Tale of Two Cities खः ।

चाल्स डिकेन्सया बाल्यकाल सुखमय मजू यक्व दुःख सियाः बेलायतया साहित्य ख्यलय् दकलय् प्रसिद्धम्ह (लोकंत्वाःम्ह) च्वमि जुल । नां व दां दुसां वैवाहिक जीवन नं सुखमय मजू । कलाःनापं सम्बन्धविच्छेद जुल । ५८ या दँय् देहत्याग यानावन् ।

David Copperfield

वयागु दकलय् लोकंत्वाःगु उपन्यास David Copperfield खः गुकी थःगु हे जीवनीया खँ न्त्यब्वयातःगु दु । समालोचकपिंसं धाःगु दु कि David Copperfield च्वःगु मसि हे डिकेन्सया थःगु हि खः । मचाबले बालश्रमिक जुयाः मजदुरी यानाः, लांकां पालिस तयाः आखः व्वनेमाःगु घटनाया कलात्मक चित्रण उपन्यासय् यानातःगु दु ।

Oliver Twist

Oliver Twist छम्ह अनाथम्ह, कमजोरम्ह मचा अनाथालयया अन्याय सह याय् मफयाः विस्युंवनी । खुँ, बगलीमारातय् गु संगतय् लाइ । व हे पुचलय् च्वम्ह Nancy नांया मिसामचाया गुहालि कयाः व उगु पुचलं पिहांवयूत सफल जुइगु बाखं खः ।

Great Expectations

Pip नांया नच्चाम्ह लयायम्हया साहसिक रोमाञ्चक जीवन यात्रा खः । थः तताया भा:तया थाय् नयाः ज्या यानाच्वंबले जेलं विस्युं वःम्ह छम्ह अपराधीयात गुहालि याःगु जुयाः लिपा उम्ह अपराधीं Pip यात मसीक आर्थिक गुहालि याइ ।

Dickens या उपन्यासया मुख्य विशेषता क्वय्या वर्गया जनतायात उपन्यासय् व्यापक रूपं यथार्थचित्रण खः । थथे थ्वसिबें न्त्यः मेपिसं याःगु मदु । थः मचाबले यक्व दरिद्र व अपहेलित जुइमाःगुलिं उकथ दुःख सियाच्वपिनिगु चित्रण, थः लिपा तःमि जुयाः सम्मानित जूसां न्हापाया खँयात त्वःमकेमफु । उकिं गरिबप्रति हे मन क्वसाय्काः इमित थकाय् गु व पूँजीपतितय् गु शोषणविरुद्ध सः थ्वय् केगु खः ।

स्वनिगलं नेवाःत विस्थापित जूगुया थीथी कारण

रजनी श्रेष्ठ

नेपाला उत्पति व इतिहास

नेपाल विश्वय् छगू चिकिचाधंगु अले विस्कं अस्तित्व दुगु देय् ख । नेपाःयात विश्वय् प्रकृतिया धनि नापं परम्परागत ऐतिहासिक व पुरातात्त्विक महत्वं जाःगु देयकथं म्हसीका बियाच्वंगु दु । थनया कला, संस्कृति नापं नेवाःतय् गु क्वातुगु स्वापू दु । छायधाःसा नेवाःत यक्व दँ न्त्यःनिसें हे स्वनिगलय् बसोवास यानावयाच्वंगु खः धकाः इतिहासं प्रमाणित यायद्घुंकल । नेवाःतय् गु म्हसीकाकथं इमिगु कला व सांस्कृतिक पक्ष, भाषा, लिपि तसकं च्वन्त्या । थ्व हे हुनि नेपाःयात हलिमय् च्वन्त्याकाः म्हसीका बियाच्वंगु दु ।

इतिहासया अध्ययन, अनुसन्धान याय्बले नं नेवाःत थन यक्व हे न्त्यः, अभ गोपालवंशलिसें हे नेवाःतय् गु अस्तित्व दु धकाः अनुमान याय्फु । नेपाःया उत्पति बारे थीथी धारणा व विचाः दु । यैः, यल व ख्वप, स्वनिगः न्हापा लखं जायाच्वंगु तःधंगु पुखू जुयाच्वंगु व प्राकृतिक रूप तसकं बालाःगु थाय् जुयाः तिब्बतं मञ्जुश्री वयाः चोभाःया डाँडा चानाः गल्छी (न्हछिकाप) दय्काः लः पितछ्वयाः मानव बस्ति विकास याःगु छगू धारणा दु । मेगु धारणाकथं श्रीकृष्णं थः काय् प्रचुम्नयात लः जायाच्वंगु पुखूया लः चोभाःया डाँडा चानाः न्हछिकापं लः पितछ्वया स्वनिगलय् मानव बस्ति विकास यात धैगु छगू धारणा दु । (अमात्य १९९६:३ व स्लसर १९९८ : द) ।

थ्व लः पितछ्वये धुंकाः सा लहीपि गोपालवंशया शासकं राज्य् न्त्याकल अले वयां लिपा मेय् लहीपि महिषपालया शासकं राज्य् न्त्याकल धइगु ऐतिहासिक धारणा दु । नेपालय् सा लहीपि गोपालवंश व मेय् लहीपि आभीरवंश लिपा किराँती, किराँती धुंकाः लिच्छवी, लिच्छवी धुंकाः मल्ल व

मल्ल धुंका: शाहवंशया शासन व्यवस्था न्त्याःगु खः । न्हापाया ऐतिहासिक प्रामाणिक अभिलेख व दस्तावेज मदुसां लिच्छवीकालनिसें प्रमाणिक अभिलेख नं लूगु दु ।

नेपाल देशया नामाकरण थन बसोवास याइपि मनूतय्‌पाखें हे च्वन धइगु धारणा दु । तँ्य् (ऊन) 'ने' दइगु थाय् 'पाल' जुया: 'नेपाल', ज्ञानमणि आचार्यया कथं नीपि जातिया मनूत च्वनीगु थाय् 'आल' प्रत्यय् च्वना: 'नेपाल' जूगु धापू दु (दाहाल, २०५७) । कमलप्रकाश मल्लया कथं किराँती भासां सा-मेय् 'डहे' व लहीपि 'पा' खँगवःपाखें 'नेपाल' देशया नां च्वंवंगु धापू दु (मल्ल, ११००) । नेपाल खँगवः देय् जक मखु, थन च्वनीपि मनूतय्‌त नं नेपाल हे धाइगु खः । तिस्तुङ्ग्य् च्वंगु ई. ५१२ या वसन्तदेवया अभिलेखय् 'स्वस्ती नैपालेभ्यः' - 'नेपालतय् कल्याण जुझ्मा' धका: तःबचं थुइकीकथं सम्प्रदान कारकय् सम्बोधन यानातःगु दु । थुगु अभिलेखय् न्त्यथनातःकथं देश जूसा तःबचं जुझ्मखु, अकिं 'नेपाल' धइगु देश जक मखु थनया जनता नं खः (मल्ल, ११००) ।

नेवाःतय्‌गु अस्तित्व गुलि पुलां, इमिगु संस्कृति नं तसकं हे पुलां । उकिं नेवाःत थनयापि आदिवासी खः धाय्‌फु । अथेसां मल्लकाल नेवाः व नेवाःतय्‌गु विकासया लागिं स्वर्णयुगकथं काय्‌फु । मल्लकालनिसें नेवाःतय्‌गु थीथी कला संस्कृति, साहित्य, व्यापार, उद्घोग पक्षया नं तसकं विकास जूगु व बांलाना वःगु इतिहासं प्रमाणित या: । नेवाःतय्‌गु मुख्य् बस्ती धयागु यैं, यल, ख्वप नापं वया चाकःलिं लाःगु गां, शहर व बस्तीत खः । व वाहेकं नेपाःया मेमेगु लागाय् गुलि नेवाःत न्यना वनाच्वंगु खः इपि दक्वं थीथी इलय् विभिन्न कारणं स्वनिगः त्वता वंपि हे खः । थन मल्लकालय् एकीकृत शासन नापं सामन्ती शासन दुगु खनेदु । अथेसां नेवाःतय्‌गु थ्व हे मल्ल जुजुपिनिगु शासन सत्ता न्त्यनाच्वंगु लागा गनतक दु अनतक हे नेवाःतय्‌गु ख्वातुगु बस्ती दु, अले अन हे कला, संस्कृति नापनापं जात्रा व थीथी तजिलजिया नं विकास जूगु खनेदु । विशेष यानाः यैं, यल, ख्वप लिसें उकिया जःखःया बस्ती नेवाःतय्‌गु मुख्य् लागा धाय्‌फु । मुख्य् यानाः स्वनिगःया लिक्कलाःगु फिनिगू जिल्लाय् नेवाःतय्‌गु ख्वातुगु बसोवास दु । अथेसां नेपाया यक्व भूभाग अभ धाय् दक्वं हे जिल्लाय् नेवाःत न्यनावनाच्वंगु दु । अभ आः ला नेवाःत हलिन्यंक न्यनाच्वंगु दु । नापं नेवाःत थीथी देशय् स्थायी रूपं थःगु लजगा यानाः अन

हे बसोवास यानावयाच्वंगु नं दु (मल्ल, ११२०) ।

थथे स्वनिगःया मू बासिन्दा जुयाः नं स्वनिगलं तापाक्त नेवाःत गथे यानाः थन, छु छु कारणं याना नेवाःत स्वनिगः त्वःतावन, अले वनेमाल धकाः अध्ययन याना स्वयेवले, उकिया थीथी कारणत नं दु । गुलिं थःगु इच्छां विभिन्न थासय् वंगु दुसा गुलीं थीथी कालखण्ड वा शासन व्यवस्थाय् वःगु ह्युपालं यानाः राजसत्ताय् आसीन जूपिंसं थःगु पदया आडम्बर व थनया रैथानेपिनिगु जीवनयात ध्वस्त याय् गु षडयन्त्रं यानाः हे यक्व नेवाःत स्वनिगलं विस्थापित जुयाः वनेमागु खँ इतिहासय् नं उल्लेख जुयाच्वंगु दु । व्यापार, व्यवसायया कारण धाय् वा आर्थिक कारणं अले सांस्कृतिक व सामाजिक कारणं न थथे थीथी थासय् स्थायीरूपं बसोवास यायृत वंगु खनेदु ।

देशय् वःगु थीथी राजनैतिक, शैक्षिक, सामाजिक ह्युपा: लिसेलिसें नेवाःत नं स्वनिगः त्वःताः थीथी देशय् वंगु खनेदु । अभ आः वयाः सडक विस्तारया नामय् अले शहर विकास, व मेमेगु कारणं नं नेवाःत थःगु छेँ-बुं विस्थापित जुयाः वनेमाःगु अवस्था जुयाच्वंगु दु । उकियात वः वीकथं २०७२ सालया तःभुखाचं स्वनिगलय् तःधंगु असर लाकूगु दु । थ्व भुखाचं यानाः नेवाः वस्ती नं यक्व हे स्यंकूगु दु । थुकिं नं थःगु थाय्वाय् त्वःताः मेथाय् च्वंवनेत प्लस प्वाइन्ट जुयाविल । थुकिं स्वनिगःया बासिन्दा मेमेथाय् च्वंवन सा स्वनिगलय् मेमेगु थाय्या मनूत दुहांवय् गु प्रवृत्ति अभ अप्यय्कूगु दु । थुकिं स्वनिगलय् जनघनत्व भन् भन् अप्यय्कूगु दु ।

मुख्य यानाः स्वनिगलं नेवाःत विस्तारं विस्थापन जुजुं वंगुया कारण थुकथं दु-

१. राजनैतिक कारण
२. आर्थिक कारण
३. सामाजिक कारण
४. सांस्कृतिक कारण

नेवाःत स्वनिगलं विस्थापन जुजुं वंगुया कारण विभिन्न दुसां थन चर्चा याय् त्यनागु मुख्य कारणतयृत छकः चिहाकलं दुवाले ।

१. राजनैतिक कारण

इतिहास स्वयेवले नेवाःत हे स्वनिगःया मू बासिन्दा जूसां वर्तमान

परिवेशय् नेवाःत निगूगु, स्वंगूगु थासय् लाय् धुकल । नेवाःतयसं धमाधम
थःगु थाय्बाय् छैं, वुँ लिसें थःगु अस्तित्व हे न्हंका वनेमाःगु वाध्यात्मक
परिस्थिति जुयाच्चंगु दु । थुकिया सुरुवात नेसं दद्द य पृथ्वीनारायण शाहं
स्वनिगः त्याकाः शासन सत्ता थःगु ल्हातय् गुबले लाकल उबलेनिसें नेवाःत
चिच्चाः दनाः स्वनिगलं विस्थापित जुजुं वन । स्वनिगः त्याकेदुकाः शाह
जुजुं यैं, यल व ख्वपया मल्ल जुजुपिलिसे लियाः नेवाःतयत विस्थापन याय्गु
सुरु यानाहल । थुकिं नेवाःतयगु थाय्बाय् हे न्हंकाः वनेमाल । थःगु व्यापार,
व्यवसाय नापं थीथी उद्योग हे याय् मखंकाः लजगां हे विस्थापित यानाः
शोषन व दमन याय्गु जुल । नेवाःतयगु तजिलजियात न्हंकेगु कुतःयात छैं,
बुँ लिसें नय्-त्वने मदयकाः सास्ति यात । व नापनापं मानसिक शोषण नं
वीर्गु यात । नेवाः मिसातयत ल्ययाः ल्ययाः जबर्जस्ती थः भारदारत नाप
व्याहा यानाबीर्गु कुतः जुल । स्वनिगःया हिति, फल्चा नापं मठमन्दिर छुं
दयके मव्यूसे इमित वेरोजगार नं यानाविल । सह याय् मफयाः नेवाःत थःगु
थाय्बाय् त्वःताः स्वनिगलं पिहां वनेगु सुरु यात । थुकथं नेवाःत विस्थापन
जुइगु क्रम न्ह्यानावन ।

विस्थापनया क्रम राणा शासनया इलय् भन् तच्चल । ख्व इलय्
नेवाःतयत नापं इमिगु यक्व हे जगगा, जमिन कब्जा यात । अथे हे व इलय्
नेवाःतयसं मौलिक रूपं दयकातःगु सम्पदात, लिच्छविकालीन सम्पदा लिसें
मठमन्दिर तकं स्यकेगु यात । नेपाःया थःगु हे मौलिक सम्पदा, वास्तुकला,
संस्कृतिप्रति छप्ति हे गौरवया भावना मतल । यैंया वास्तुकलाया पारखी डा.
मेरी सेपहर्ड ससरया धापूकथं गथे यानाः नेपालमण्डलया राजनीतिक ख्यलय्
ईसं ३०० निसें १७६९ तकया मल्लकालया क्रम त्वाःदल, व हे इलंनिसें
सांस्कृतिक सम्पदाया संरक्षण व विकासक्रम नं त्वाःदल । पृथ्वीनारायण शाहं
सुरु याःगु नेवाःतयत स्वनिगलं पितिना छ्वयगु क्रम रणबहादुर शाहया पालय्
भन् हे चर्के जुल । व इलय् कचि मचा दुपिं दक्व धया थें परिवारयात
तामाकोशी पारी वनेमाःगु यानाविल । थुकिया पीडा शायद आःतक नं अन
वीपं पुस्तातयके दया हे च्वंगु जुइमाः । व हे इलंनिसें नेवाःतयगु बुँ कब्जा
याय्गु, मौलिक सम्पदात नष्ट याय्गु क्रम न्ह्यात । अले मौलिक सम्पदा
न्हंकाः विदेशी कला, संस्कृति दुत हयेगुली शासक वर्गं पलाः न्ह्याकल ।
थुकिया आपालं उदाहरण दु । दक्लय् न्हापां भीमसेन थापां दयकूगु बहादुर

भवन थनया कला, संस्कृतियात् क्वत्यलाः विदेशी सम्पदाया नमूना थनेहल ।
 थथे दरबार दयकेत जक मखु, मेमेगु त्वह तयाः नेवाःतय् उर्वर कृषियोग्य
 जगगाय् सिंहदरबार जक मखु, वस्ती हे विस्थापित यानाः थःगु स्वापू पूवकेत
 थीथी भौतिक संरचना दयकल । जंगबहादुरं थापाथली दरबार, रणोदीप शाहं
 नारायणहिति दरबार, वीरशमशेरं फोहरा दरबार, सेतोदरबार, लालदरबार,
 चन्द्रशमशेरया सिंहदरबार, जुद्धशमशेरया जावलाखेल दरबार, मानभवन,
 मीनभवन, शान्तभवन, बबरमहल, सिंहमहल, केशरमहल, बहादुर भवन,
 श्रीमहल, जगदम्बा भवन, शीतल निवास, ललिता निवास, टंगाल दरबार,
 बालाजु औद्योगिक क्षेत्र लिसें आपालं आधुनिक संरचना दयकाः नेवाःतयःगु
 छैं वुँ लाकाकाःगु खः । थ्व क्रम महेन्द्रया पालय् अभ अप्वल । भूमिसुधारया
 नामय् आपालं गुथिया जगगा काःगु लिसें विकास निर्माणया नामय् वस्तीनापं
 वुँ नं काल । अथे हे महेन्द्रं थः केहें जिलाजंयात निवास दयकेत कमलादीपाखे
 आपालं वुँ काःगु खः । अथे हे भूमिसुधारं आपालं गुथिया जगगा अधिग्रहण
 जूबले नेवाःत सास्कृतिक रूपं नं विस्थापनय् लाःवन । थम्हेसिनं यानावयाच्चंगु
 जगगा मदुबले वुँ ज्यानाः जीविका चले यानाच्चपिनि लागि ज्या यानाः नयथाय्
 मदयाः आपालं विस्थापित जुइमाल । थ्व क्रम निरन्तर बहुदलीय् व्यवस्था
 वयद्युक्ताः अभं अप्वल । मनूत त्वःतावंगु वनं तुं, पिने राजनीतिया नामय्
 व्वनेत जक मखुसें मेमेगु सरकारी ज्याया नितिं येय् वयाः थनया समृद्धि,
 सुखयात आनन्द तायकाः येया जगगा न्यानाः च्वनेगु अप्वल । अभ आः
 वयाः राजनीतिक भ्रष्टाचारया रूपय् जगगा न्याय्-मीगु ज्या भन् अप्वल ।
 न्याथाय् नं प्लटिङ्ग यायगु, डाँडा हे न्यानाः सम्म यायगु थुज्वःगु गैरकानुनी
 व गैरजिम्मेवारीपूर्ण ज्या जुयाच्चन । नेपालय् आपालं जनता यैं केन्द्रित जुयाः
 थनया जनसंख्या अप्वया वन । नेवाःत ध्यबाया लोभय् लानाः थःगु ल्हातय् दुगु
 जगगायात कतःपिनि ल्हातय् तयाः स्वनिगलं पिहां वनाविल । थ्व निरन्तरत
 न्यानावन धाःसा भविष्यय् थन नेवाःत गन दु धकाः मालेमाःगु स्थिति मवइ
 धाय्फइमखु ।

२. सामाजिक कारण

नेवाःतय् विस्थापित यायत तःधंगु षड्यन्त्रं भूमिका म्हितूगु छ्गु
 सामाजिक कारण नं खः । थौं स्वयां २२३ दँ न्त्यः रणबहादुर शाहया पालय्

स्वनिगलय् तःकैया महामारी जूबले जुजुया निहित स्वार्थं थः काय्‌यात तःकैया ल्वचं मक्यमाः धकाः स्वनिगःया दक्वं कचिमस्तय्‌त तामाखुसी पारी वाय् यंकूगु खः । थुकिं यानाः नेवाःत थःगु मू थाय्‌बाय् है त्वःताः मस्तलिसें विस्थापित जुइमाःगु खः । थुबले द्वलद्वः नेवाःतय्‌त षड्यन्त्र यानाः विस्थापित यानाछ्वःगु खः । थथे तामाकोशी पारी विस्थापित जुइमाःगु दुःखया खँ जुल । स्वनिगः थें हरेक रूपं अनुकूल थासय् परापूर्व कालनिसें च्वनाः थःथःगु लजगा बांलाक न्त्याकाः व्यवस्थित रूपं जीवन हनाः स्वनिगःलिसें नेपाःयात है तःधंगु योगदान वियाच्चंपि नेवाःतय्‌त तसकं विकट अले लः, फय् है मिले मजूकथं वाय् यंकूबले आपालं मस्त व बुराबुरि चिकुयाः सीमाल । नापनापं अथे विस्थापन जुयावीपि नेवाःतय्‌सं थःगु जीवनयात शून्य् थासं सुरु याय्‌माल ।

३. आर्थिक कारण

स्वनिगलं नेवाःत विस्थापन जूगुमध्ये उद्घोग व्यवसाय याय्‌त, लजगाया सिलसिलाय् व मेमेगु आर्थिक हुनिं थः बुगु थाय्‌बाय् परापूर्वकालनिसें च्वना वयाच्चंगु थाय्‌बाय् त्वःताः वनेमाःगुयात आर्थिक कारणं जूगु विस्थापन धकाः काय्‌फङ्ग । नापं थन थःगु है जात व वर्गअनुसार बाज्यावराजुपिंलिसें यानावयाच्चंगु थःगु है कथंया लजगा दयाच्चंगु खः । व है ज्याय्‌त निरन्तरता वियाः थःगु व परिवार है स्वरोजगार जुयावयाच्चंपि नेवाःत खः । तर जव पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगलय् हताः याःगु इलनिसें थन लजगा याय्‌त समस्या जुयावल । गुबलें नाकाबन्दी तयाबिल, गुबलें हताः यात । लिपा स्वनिगःया जुजुपिंत कमजोर यानाः राज्यं निर्वासन यानाः थःगु ल्हातय् शासन वय्‌थं थनया दक्वं क्षेत्रय् कब्जा यानाः थवंथः यानावयाच्चंगु ज्या नापं याके मबिल । गुकिं थनया यक्व मनूत बेरोजगार जुयाः आर्थिक समस्या ब्लन । देया अर्थ व्यवस्था जक मखुसें मनूतय्‌गु दैनिक रूपं व ईकथं हना वयाच्चंगु सांस्कृतिक जात्रापर्व तकं प्रभावित जुयाः मनूत तसकं आर्थिक हाहाकारय् लाःवन । थुकिं यानाः यक्व नेवाःत स्वनिगलं विस्थापन जुइत बाध्य जुल ।

नेवाःत स्वनिगलं विस्थापित जुयावनेगु क्रम न्हियान्हिथं अप्वया वनाच्चंगु दुसा स्वनिगलय् बसोबास याइपि धाःसा मेमेगु गां अले जिल्ला-जिल्लां वय्‌गु भन् भन् अप्वया वयाच्चंगु दु । थथे स्वनिगलय् मेथासं वइगु व नेवाःत थनं बसाइँसराइ याय् वनेगु क्रम अप्वयाच्चंगु दु । नेवाःत न्हापालिसें

हे कृषि, व्यापार, उद्योग अले कलाकारिताय् तसकं निपुणिं खः । नेवाः तन्हापालिसे थःगु लजगाया रूपय् व्यापार, काष्ठकला, मूर्तिकला, भाडावर्तन दयकेगु हस्तकलाय् निपुणिं खः । अथे हे स्वनिगःया वातावरण, थनया चा कृषिया लागिं तसकं पायऽछिगु थाय् जुयाः न्हापानिसे थन तःताजि बालि यानाच्वंगु दु । थनया वासिन्दातय् वुँ नं यक्व दु । उलिजक मखुसे इमिसं इलय् व्यलय् न्त्याकेगु जात्रा पर्वया नितिं यक्व जग्गात तयाः संगठित जुयाः ज्या यानावयाच्वंगु खः । तर जब नेपालय् २०२२ सालं महेन्द्र भूमिसुधार व्यवस्था लागु यात, व इलिनिसे नेवाः तयगु यक्व सांस्कृतिक जात्रापर्वत न्हनावं वन । उकिया क्रम अभं मदिनी ।

नेपाः तसकं हे सुन्दर व मनमोहक थाय् खः । थुकिया बयान आपालं काव्यं यानातःगु दु । अथे हे कविकेशरी चित्तधर हृदयया महाकाव्य सुगत सौरभय् नं नेपाःया प्राकृतिक सौन्दर्य लिसे आर्थिक, सामाजिक व सांस्कृतिक रूपं तसकं च्वन्त्यागु खँ हरेक सर्गलय् यडपुक वर्णन यानातःगु दु । उकिं नेपाःया आर्थिक पक्ष व इलय् नं सम्पन्न धायफइ । अथे हे इतिहासया अध्ययनं नेपालया भूबनावटया कारणं समुद्रनाप स्वापू मदुसां थः हे उद्योग, हस्तकला, काष्ठकला, प्रस्तरकलाय् तसकं निपुणिं खः । नापं कृषि व व्यापारं नेपाःया थःगु आर्थिक पक्ष तसकं बल्लाकातःगु खनेदु । नेपालं न्हयगुगु शदीलिसे हे नेपाल अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारिक मार्गया रूपय् विकास जूगु खः । लिच्छवि इलिनिसे नेपाःया आर्थिक रूप मेमेगु देयनापं स्वापू तयाः व्यापार व्यवसाय जू धकाः धायफु । इतिहासय् न्त्यथनातःगु दु अले लिच्छविकालिनिसे हे चिनया तिब्बत व भारतया बनारसनाप विशेष व्यापारिक सम्बन्ध दयाच्वंगु खः । व इलय् व्यापारया विकासया लागिं थीथी थासय् भञ्ज्याङ्गपाखें लँ चाय् कूगु अनुमान यायफु । उगु ईया सम्पन्नतां नेपाःयात आर्थिक रूपं गुलि च्वन्त्याकल अनुमान यायफइ । व इलय् व्यापारिक लिसे पारिवारिक सम्बन्ध दयावःगु अध्ययनं पुष्टी याः । लिच्छविकालय् भृकुटीया विवाह चीनया राजा सङ्घचङ्गम्पो लिसे जूगु खः । अथे हे कला, संस्कृतिया कारणं नेपाल नापं चीन व भारतलिसें स्वापू दुगु खः । ल्हासा नापं पारिवारिक स्वापू नापं व इलय् व्यापारिक सम्बन्ध तसकं बालाः खनेदु । व इलय् उद्योग व व्यापारया दायरा तःचाः जू । लिच्छविकालय् थःगु कलाया प्रदर्शन यायूत अरनिको चीनय् वंगु इतिहासय् तसकं लोकंत्वाः । अले सकसिनं व्वना व न्यनावयाच्वनागु

खः । व इलय् अरनिको नापं वंपि मेमेपि कलाकारतय् गुहालिया निति चीनय् वंगु धाइ । थ्व वंगुया मू आज्जु कलाया प्रदर्शन जूसां थुकिं आर्थिक पक्ष नापं स्वानाच्वंगु दु । उकिं थुबलेनिसे हे नेवाःत स्वनिगः त्वःताः वनेगु शुरु जुइधुंकल धायफइ । अले व्यापारया सिलसिलाय् नेवाःत येँ, यल, ख्वप, सक्वं ल्हासाय् वना व्यापार याःवनीगु खः । गुलिं लिहां वय्गु याःसा गुलिं अनया हे स्थानीय मिसा नापं व्याहा यानाः अन हे स्थायी रूपं च्वनेगु नं यात धाइ । थुकथं अरनिको वनाप मेपि चीन वनेमाःगुया कारणं इपि थःगु देय् पाखें धाःसा विस्थापित जुइमाःगु खनेदु । थुकियात नं आर्थिक कारणया रूपय् काय्माः थें च्वं । तर थुकिइ आर्थिक रूपं जक मखुसें सामाजिक रूपं नं स्वयैफइ ।

मल्ल शासनया इलय् गोरखाया राजा नरभूपाल शाहं नेवाःत व्यापारय् निपुण जूगु खना थःगु राज्यय् व्यापार व्यवसाय न्ह्याकेत व्यापारीतय् थीथी व्यापारया लागिं गोरखाय् यंकूगु खः धाइ । इमित अन हे च्वनेगु व्यवस्था यानाः अन हे तल धाइ । उकिं आःतक नं गोरखा थें चीधंगु थासय् नं यक्व नेवाःत थनया हे स्वरूपं च्वच्वंगु दु । अथे हे पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः थःगु ल्हातय् लाकेधुंकाः यक्व नेवाःतय्गु लजगा लाकाकाल । मल्लकालय् थीथी ज्या बियाः स्वरोजगार यानाः प्रतिष्ठित देय् दय्कातःगुलि पृथ्वीनारायण शाहं व दक्वं लाका कायगु जक मखुसें अन्याः, अत्याचार यानाः न्हियान्हिथं आर्थिक दमन नं यानाहल । गुकिं यानाः ज्या मालेगु व व्यापार व्यवसाय याय् नं स्वनिगः त्वःताः थीथी जिल्लाय् वनाः व्यापार व्यवसाय न्ह्याकःवन । थ्व क्रम निरन्तर हे जुयाच्वन । राणाशासन वःसानिसे झन् हे नेवाःतय् दमन जुइगु शुरु जुल ।

४. सांस्कृतिक कारण

नेवाःत स्वनिगलं विस्थापित जुइमाःगु मेगु कारणय् छुं छुं कारण सांस्कृतिक नं लाः ।

नेवाःत न्हापालिसे थःगु तजिलजि, संस्कृति व रितिथितिया लागि लोकंह्वा: । नेवाःतय्गु यक्व गुथि संगठन नं दु गुकिं थनया जात्रा संस्कृति जक मखुसें यक्व हे सामाजिक ज्याभवःत न न्ह्याकावयाच्वंगु खः । उकिइ मध्ये यक्व थें गुथिगाना भूमिसुधार वयाःलिं न्हनेधुंकूगु दु । गुथि नापं नेवाःतय्गु दैनिक जीवन नं स्वानाच्वंगु खः । नेवाःत न्हापालिसे व्यापार, उद्योग नापनापं

कृषि क्षेत्रय् च्वन्त्यापि ख । तर पृथ्वीनारायण थुज्योगु संस्कृति न्हंकेगु कुतः जक याःगु मखुसें छँ-बुं नापं थीथी ऐन कानुन हया: बुं छैं अले नेवा:तय् थःगु जीवन हनेत लिच्छविकालनिसें यानावयाच्वंगु ज्यात न मदया वंबले यक्व थें नेवा:त थःगु थायबाय् त्वःताः स्वनिगलं पिंहावनेमाल ।

गुलिं नेवा:त थःगु सामाजिक व सांस्कृतिक ज्याभवः न्त्याकेमफया: नं स्वनिगलं पिहावनेमाल । आर्थिक बांलाक व संगठित जुयाः थःथःगु थीथी ख्यःया गुहालि यायृत व सामाजिक व सांस्कृतिक जात्रा पर्व न्त्याकेत गुथि मार्फतं फुक्क व्यवहार व सामाजिक जीवन हनाच्वंगु खःसां २०२२ सालं षड्यन्त्र नक्सां नेवा:तयृत दमन यायृगु हे तातुना: महेन्द्रं हःगु भूमिसुधारया व्यवस्थां नेवा:तयृत बांमलाकक क्वथलेगु ज्या यात । थःपिंसं न्त्याका वयाच्वंगु यक्व सांस्कृतिक रीतिथिति न्त्याकेत आर्थिक रूपं थाकुया वःगुलिं नं लजगा यायृतं स्वनिगः त्वःताः न्हून्हूगु गां, वस्ती वना: थम्हेस्यां यायृगु व्यापार उद्योग यानाः च्वंगु खनेदु । गुथिया जग्गा त्वःतेमाःबले थःगु थनया संस्कृति हनेत माःगु आर्थिक विकासया लागिं नं वनेगु यानाहल ।

नेवा:तयृगु बांलाःगु पक्षयात स्यंकेफत धाःसा नेवा:तयृत कमजोर यायूफइगु जुयाः गुथियात तहसनहस यायृत नं भूमिसुधार लागू यायृगु नापं गुथि संस्थानया नामं दक्व जग्गा हड्पे यानाः आःतक नं नेवा:तयृसं थःगु सांस्कृतिक परम्परा न्त्याकेत गैह नेवा:तयृके ल्हाः फयाः थःगु परम्परा न्त्याकेत तसकं थाकुया वःगु खनेदु । थुकिया लिच्चवःकथं यक्व हे गुथिगाना मदय् धुंकल । यक्व हे सांस्कृतिक जात्रा पर्व स्वनिगलं न्हनावनेधुंकल । नेवा:तयृगु संगठित स्वरूपं याना थुमित सुनानं क्वत्यले मफयाच्वंगु खः । पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः लाकाकाय् धुकाः नं थनया सांस्कृतिक रीतिथितियात धाःसा थीगु साहस मयाः । विस्तारं षड्यन्त्रपूर्वक नेवा:तयृगु संगठनयात स्यंकेगु कुतः धाःसा यानां तुं च्वन । नेवा:तयृगु सांस्कृतिक स्वरूप स्यंकेत हे छँ-बुं लाकाकायृगु यात । देगः, फल्चा, हितिलिसें मेमेगु व्यवस्थित स्वरूपयात न मर्मत याकेव्यू न न्हूगु हे दयैके बिल । थुकिं यानाः नेवा:त निराश जुयाः थनं त्वःताः वनेमाःगु खः । अथे हे धर्मया नामय् नं नेवा:तयृत भारतया वेतिया शहरय् पितिना छ्वःगु खः ।

थुकथं नेवा:तयृगु वस्ती विस्थापन, थायबायपाखें विस्थापन जुइगु क्रम पृथ्वीनारायणया पालनिसें शुरु जुयाः राणाकालय् अभ यक्व जुल सा, पंचायत

शासनबले नं विभिन्न विकासया नामय् नेवा:तयगु बुँ लाकाकायगु, थीथी प्रलोभन विया: लितकायगु त्वःमतू। उकिसं भूमिसुधारं मलजल यानाबिल। व हे क्रम आ: वया: इलय् व्यलय् थीथी सतक विस्तारया नामय् विस्थापनय् लानाच्वंगु दु। गथेकि चक्रपथ दयकेत यक्व जग्गा कम जक मुआव्जा विया: कागु खः। आ: हाकनं बाहिरी चक्रपथ, स्मार्टसिटी, फास्ट ट्रायाक, सुख्खा बन्दरगाहया नामय् नेवा:तयगु पुलां बस्ती ल्यया: न्हंकेगु तःधंगु हे षडयन्त्र जुयाच्वंगु दु।

ग्वल देय् धायबले पशुपति लागाय् च्वंगु पुलांगु बस्ती खः। थौकन्हे पशुपति विकास कोषं हःगु विभिन्न योजनापाखें अनया यक्व नेवा:तयगु वस्ती विस्थापित याय्धुंकूगु दु। आ: वया: न्हूगु गुरुयोजना धका: हःगु योजनां अनया दक्व हे नेवा: बस्तीयात पूर्णरूपं विस्थापन याना: पशुपति क्षेत्रयात भारतीयकरण याय्त्यंगु दु। थ्व योजना न्ह्यात्ये याना: सां पनेमफुत धाःसा बस्ती जक विस्थापन मजूसें वनाप स्वापू दुगु यक्व हे जात्रा, संस्कृतिइ बांमलाःगु लिच्चः लाइगु दु। लिच्छविकालनिसेया महत्वं जाःगु थाय् जक मखुसें वागमती सभ्यता लिसेलिसें नेवा:तयगु उत्पति जूगु थाय्यात पूर्वक भारतीयकरण यानाछ्वयगु कुतःकथं अन दक्व हे नेवा: बस्ती न्हंकाछ्वयगु तःधंगु हे षडयन्त्र जुयाच्वंगु दु। थुकिं याना: मेमेगु नेवा: बस्ती नापं विस्थापन याय्गु योजनाकथं ग्वलया टार्गेट यानाच्वंगु दु (Newa youtube channel, july 29, 2020) जलाद वैद्यनापं पवित्र कसाःजुं क्यदीगु खळ्हावल्हा।

थुकिया मू हुनिं धयागु नेवा:त छ्याछ्यपं जुइमफुगु, नेवा:तयसं थः सु अले थःगु अस्तित्वं छ्यु खः धका: त्वःमंकूगु, राजनीतिक बहकाउलय् लाःवंगु तर थःपिं उच्च निकाय थ्यंकेमफुगु, नेवा:तयसं थःगु छ्यै-बुँ धेबाया लोभय् कर्पिन्त मियाच्वंगु, व सरकारं यानावयाच्वंगु विभेदपूर्ण नीतिनियम आदिं याना: नेवा:त आःया स्थितिइ थ्यंगु खनेदु।

लिख्य

न्हापा स्वनिगलय् मल्लतयगु नेतृत्वय् नेवा:तयगु एकछत्रं शासन याना: थःगु वांलाःगु जीवन हनाः देयात व्यवस्थित रूपं न्ह्याकाच्वंगु खः। जब पृथ्वीनारायण शाहं स्वनिगः थःगु ल्हात लाकल व हे इलंनिसें जूगु नेवा:तयगु विस्थापनया शुरुवात आःतक नं न्ह्याना हे च्वन तिनि। पृथ्वीनारायणया

लिपा राणाशासनकालय् निसें पंचायतकाल, बहुदल जुजुं गणतन्त्रया आःया वर्तमान इलयूतक नं नेवाःतयूत दमन यानाः इमित स्वनिगलं विस्थापन याय्‌गु षडयन्त्र जुयां तुं च्वन । व इलय् विकासया नामय् येँया यक्व हे व्यक्तिगत व गुथिया जग्गा अधिग्रहण यात । गुलिं मुआब्जा हे मविउसें काल सा गुलिं तसकं म्हो जक मुआब्जा वियाः नेवाःतयूगु उर्बर जग्गायात मासे यानाः थीथी संरचना दय्कल । थुकिं नेवाःतयूगु थःगु वालि यानाः नयगु थाय् नं मन्त, अले मनूत लजगाया लागिं स्वनिगः त्वःताः वनेगु यानाहल । नापं लजगाया सिलसिलाय् देया थाय्थासं मनूत स्वनिगः दुहांवय्‌गु क्रम तच्वल । थुकिं स्वनिगःया स्ववासिन्दात जुयाः नं नेवाःत थन अल्पसंख्याय् लाःवन । अभ राजनीतिक परिवर्तनं थुकिं तःधंगु वः विल । राजनीतिक पहुँच मदयावंलिसें नेवाःत थःगु हे थासय् ल्यूने लानावन । थःगु थाय्‌या विकास निर्माणया ज्याय् नं गैह्नेवाःत अभ स्वनिगःपिनेया मनूतयूगु पहुँच दयावल । गुकिया लिच्चः आः स्वनिगः व थनया स्ववासीतयसं भोगे याय्‌त वाध्य जूवने धुंकल । लिच्चःकथं सडक विस्तारया नामय् विकास निर्माणया नामय् मात्र नेवाःतयूगु छेँ-वु मदय्केगु शुरु यानाहल । उलि जक मखुसे यक्व नेवाःत आर्थिक प्रलोभनय् लाना थःगु छेँयात मियाः थौ पछुतायाः च्वनेमाःगु दु । गुकिया लिच्चःकथं येँ, यल व ख्वपय् जक मखु वरिपरिया यक्व नेवाः वस्ती विकास निर्माणया नामय् बस्ति हे न्हंकेगु व शरणार्थी तकं जुइमाःगु अवस्था ब्वलन । नेवाःत थःगु हे मू थासय् अल्पमतय् लाःवन । थुकिया मू कारण खँय् बर्मूतयूगु वर्चश्व राजनीति नेवाःतयूगु पहुँच मदयावंगु, प्रशासनिक क्षेत्रय् नेवाःत ल्यूने लानाच्वन । दकलय् लिपा थ्व हे ध्याच्वना नेवाःतयैके चेतना ब्वलंकेमाःगु दु । नेवाःत थःगु हे थासय् नं अस्तित्व मदय्काः वनेमाःगु दु । थुकिया मू कारण राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अभ भाषिक कारणं यानाः नं विस्थापित जुइमाःगु खः । थ्व क्रम न्ह्याना हे च्वंगु दु । थुकियात पनेत पहल याय्‌मफुसा नेवाःतयसं थःगु अवस्था राजनीतिक क्षेत्रय् प्रशासनिक लिसें विकास निर्माणया ख्यलय् नं थःपिंसं तुं पला: न्ह्याकेफय्केमा । अथे याय्‌मफुत धाःसा थ्व स्वनिगलं नेवाःत नां जक दयाच्वनी । अन नेवाःतयसं थुकियात पनेगु कुतः याय्‌मफुत धाःसा थनं छन्हु नेवाःतयूगु अस्तित्व तनामवनी धकाः धाय्‌फइमखु । थुकिया लागिं नेवाःत छुं नं दलया प्रतिनिधिया हैसियत यात त्वःताः नेवाः जुया भी बाज्या-बराजुपिंसं दय्कातःगु धरोहर, भीगु कला

संस्कृति, भाषा दक्षयात ल्यंका तय् फय् केमा । थुकिया लागिं नेवाः त छधीछपं
जुयाः राज्यं यानावयाच्चंगु षड्यन्त्रया विरुद्ध पलाः न्त्याकेफय् मा । उलिजक
मखुसें नेवाः तय् सं दक्षं क्षेत्रय् थः गु पहुँच दय् केगु कुतः यायां न्त्याः वनेमा ।

लिंगंसा

मल्ल, के. सुन्दर (नेसं ११२०), नेवाः म्हसीका । यैः मल्ल के सुन्दर ।
दाहाल, पेशल (२०५७), नेपालको इतिहास । काठमाडौँ : एम के पब्लिशर्स
एण्ड डिप्ट्रिब्यूटर्स ।

आचार्य, बाबुराम (२०६८), अब यस्तो कहिल्यै नहोस् । काठमाडौँ : प्रा.
श्रीकृष्ण आचार्य ।

मल्ल, कमल प्रकाश (नेसं ११००),
न्वचु, मल्ल. के सुन्दर (ने.सं १११७), नेवाः हना सिरपा ज्याभवः, भाषा साहित्य
मुँज्या खल, सक्व कचा, सक्व ।

Newa youtube channel, july 29, 2020, जलाद वैद्यनाप पवित्र कसाः नं
कयादीगु खँल्हाबल्हा ।

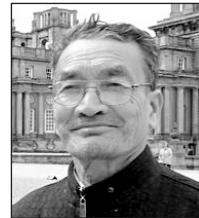

॥ विवेचना ॥

बुद्धधर्म व वज्रयान

उमेश्वर प्रधान

हिंगेलया संवादात्मक आदर्शवाद (dialectical idealism) कथं वाद व प्रतिवाद (thesis - anti-thesis - synthesis) द्वन्द्व जुया: न्हून्हूगु वाद, सिद्धान्त, दर्शनया प्रतिपादन जुइ। छगू स्थापित आदर्श वा सिद्धान्तया विरुद्ध्य् विपरीत सिद्धान्तं विरोध याइ। थुकिया लिच्चःया रूपय् सिद्धान्तया समन्वय (synthesis) जुया: न्हूगु सिद्धान्त ब्लनी। बुद्ध्या इलय् अस्तिक सनातनी धर्मया विरोध्य् बुद्धधर्म व जैन धर्मया नापनापं मेमेगु नं धर्मया उदय जुल¹।

बुद्धकालीन भारतवर्ष छगू हिसाकं वैचारिक स्वतन्त्रता व प्रतिस्पर्धाया स्वर्णयुग खः। वेदयात प्रमाण माने याइपि ब्राह्मण व वेद माने मयाइपि श्रमणतय् विपरीत ध्रुवया चिन्तनधारा ब्लन। दार्शनिक चिन्तन समानान्तर रूपय् न्त्यानाच्वन। वेदयात प्रमाण माने यानाः जगत ब्रह्माण्डया सृष्टि ईश्वरं याःगु खः धाइपि अस्तिक व थुकियात अस्वीकार यानाः ईश्वरया अस्तित्व मदु धाइपि नास्तिकतय् दथुइ समानान्तर रूपय् दार्शनिक चिन्तनया प्रतिस्पर्धा जुल। बुद्धकालीन भारतवर्ष्य् आपालं हे नास्तिक नायः श्रमणत दुगु जुयाच्वन। बुद्ध नापनापं मेपि खुम्ह प्रभावशाली नास्तिक नायः श्रमणतय् नां थथे दु² -

१. अजित केशम्बल
२. पूरण काशयप
३. प्रकुध कात्यायन
४. सञ्जय बलठठीपुत्र
५. मक्खली गोशाल
६. महावीर वर्घमान

१ कार्ल मार्क्स, सन् १९९२, capital, पृ. २९

२ आर. मानन्दर, 'वेद मान्ने ब्राह्मण, वेद नमान्ने ब्राह्मण', गोरखापत्र, जेठ ४, २०७६

दक्वं नायः श्रमणतयसं प्रतिपादन याःगु धर्म उलि चले मजूसां मक्खली
गोशालया आजीवक धर्म धाःसा १४ शताब्दीतक चले जुयाः तनावन । बौद्ध
व जैन निगू धर्म प्रभावशाली धर्मया रूपय् दयाच्चंगु दु ।

बौद्ध, जैन व हिन्दूमध्ये गुगु पुलां अले गुगु न्हू धायमछिं । इमि थःथःगु
मिथकीय व पौराणिक परम्परा दु । सनातन हिन्दु धर्मय् विष्णुया २४ अवतार,
जैन धर्मय् २४ तिर्थकर, व बौद्ध धर्मय् २४ मानुषी बुद्धया परम्परा दु^३ ।

बुद्ध धर्मया आधारस्तम्भया रूपय् प्यंगू आर्यसत्य व अष्टांगिक मार्गयात
क्यातःगु दु । प्यंगू आर्यसत्य थथे खः -

- दुःख सत्य खः । जन्मनिसें मृत्युतक दुःख दु ।
- दुःखया हेतु हे तृष्णा खः । थीथी भोगया लालसा यानाः ल्वापु यायगु
दुःखया कारण खः ।
- तृष्णाया आनरिक निरोध अथवा परित्याग यानाः दुःख चीका:
छवयमाः ।
- दुःख चीका छवयगु उपाय अष्टांगिक मार्ग खः ।

सांसारिक दुःखया खँ गीताया अध्याय १३, च्यागूगु श्लोकय् न
न्त्यथनातःगु दु । शरीर, मन व प्रज्ञा विरत्न पालना यायमाःगु उपदेश उकी
वियातःगु दु । अहिंसा, अस्तेय, सत्य भाषण, व्रत्मचर्य, मादक पदार्थ प्रयोग
मयायगु कर्म हे शील खः । सम्यक कर्म, सम्यक जीविका व सम्यक प्रयत्न हे
शील जुल । समाधिया सम्यक स्मृति व सम्यक समाधि निगू तह दु । प्रज्ञाया
सम्यक संकल्प, सम्यक दृष्टि व सम्यक वचन यानाः स्वथी ज्ञान तयमाःगु
जुल^४ ।

बुद्धवचन, उपदेश श्रुतिया रूपय् लुमंकाः धर्म न्त्याकायंकेगु परम्परा
जुयाच्चन । बुद्ध्या उपदेश लिपिबद्ध यायगु सिलसिलाय् बुद्ध्या महापरिनिर्वाणया
खुदँ लिपा ई.पू. ४७७ य् राजगृह धाःगु थासय् महासभा यानाः बुद्ध्या विनय
व धर्मसम्बन्धी सिद्धान्तया संग्रह जुल । उकिया १०० दँ लिपा ई.पू. ३७७ य्
निक्वःगु संगिति मतभेद न्हंकेगु प्रयास जुल । थुकियात माने मयाःपि छ्वयः
विपक्षीतयसं मेगु संगिति यात । फरक मत मतान्तर जुयाः कालान्तरय्

3 श्री भगवतीप्रसाद सिंह, ‘बौद्ध धर्म मे मूर्ति तत्व’, कल्याण साधना, अंक ६३९, पृ. ६४०

4 डा. कृष्णमूर्ति शर्मा, ‘भारतीय दर्शन कि चिन्तन धारा’, पृ. ६२९, दिल्ली : मणिद्वीप
प्रकाशन ।

१दगु बौद्ध निकाय/समुदाय व्वलन। ई.पू. २४२ य् स्थविरवादीतय् सं तृतीय संगितिइ नं मतभेद जुया: विपक्षीतय् सं नालन्दाय् मेगु संगिति यात। नालन्दाय् सर्वास्तिवादी प्रसिद्ध जुल। थुकिया ७५ वर्षलिपा मौर्य साम्राज्य अन्त जुया: शुङ्ग साम्राज्यया प्रारम्भय् समाट पुण्यमित्रया शासनकालय् वैदिक धर्म व्वलन। स्थविरवादीपिं सांची धयागु थासय्, सार्वास्तिवादी मथुराय् च्वनेमाल। उगु इलय् हे सर्वास्तिवादीतय् सं पाली भाषां च्वयातःगु बौद्धग्रन्थ संस्कृतं अनुवाद याःगु खः। मथुराया काबुलबाली सडकय् गान्धाराया मनू बुद्धं बोधि प्राप्त याय्युक्ताः ऋषिपटन धाःगु थासय् प्यंगु आर्यसत्य, प्रतीत्यसमुत्पादया धर्मचक्र प्रवर्तन याःगु खः। भारतया कुषाण समाट कमिस्क बौद्धधर्म अनुयायी व प्रचारक नं जूगु अनुकूल अवस्थाय् प्यंगु संगिति जालन्धरय् जुल^५।

थन वयाः मोक्ष वा निर्वाणया स्वंगू लैंपु स्पष्ट सीदत - थः याकःचा जक मुक्त जुइगु अर्हतयान, मेमेपिं नं मुक्त याय्गु प्रत्येक बुद्धयान, संसारया सकलपिंत मुक्त याय्गु बोधिसत्वयान। बोधिसत्वयानयात हे महायान धयाहल।

बौद्धविद्वान् अश्वघोषया बोधिसत्वयात हे माने यानाः नागार्जुनं न्हापानिसे दयाच्वंगु प्रज्ञापारमिता दर्शनया आधारय् माध्यमिक शून्यवादी बौद्ध सम्प्रदाय व्वलंकल। महायानय् मन्त्र व तन्त्र दुथ्याकाः वज्रयानया विकास जूगु खः। बुद्धं बोधिज्ञान प्राप्त याःगु १३ वर्षय् राजगृहया गृधकुट पर्वतय् महायान धर्मचक्र प्रवर्तन याय्युक्ताः १६ वर्षय् श्री धान्यकतकय् मन्त्रयानया धर्मचक्र प्रवर्तन याःगु खः। मन्त्रयानपाखें हे वज्रयानया विकास जूगु खः।

नालन्दाया गुरु शान्तरक्षित (सन् ६५०-७५०) बुद्ध धर्मया प्रचारप्रसारया लागि नेपाल, भारत व तिब्बत वय्-वनेगु यानाच्वंगु इलय् तिब्बतय् धर्मप्रचारया लागि वंबले अन च्वंपिं बासिन्दातय् सं धर्मप्रचार मयाकेत अनेक किसिमया तन्त्रमन्त्र यानाः आतंक न्यकल। वय्-कलं नालान्दां आचार्य पद्मसम्भवयात तिब्बतया आतंक शान्त यानाः धर्मप्रचार याय्-त अनुरोध याःगु खः। आचार्य शान्तरक्षित व पद्मसम्भवया योगदान नेपाल व तिब्बतय् वज्रयान व्वलंकेगु ज्याय् यक्व दु। अतिसा दीपंकर श्रीज्ञान ११ शताब्दीपाखे बुद्धधर्म प्रचारया लागि नेपाल व तिब्बत वय्-वनेगु यानाः नेपालया विक्रमशील महाविहारय्

५ श्री भगवतीप्रसाद श्रेष्ठ, 'बौद्ध धर्म मे तन्त्र योग', पृ. ३१८, कल्याण योगाङ्ग, गीताप्रेस गोरखपुर।

(थँवहिली) दच्छिसिवें आपाः ई च्वनाः बुद्ध्या शिक्षा प्रचारप्रसार याःगु खः⁶ ।

वज्र शब्दया अर्थ शून्यता खः । थया सौम्यावस्थाया नां मन्त्रयान् खःसा उकिया हे उग्ररूपया नां वज्रयान् खः । कालचक्रया विमलप्रभाटीकाय् नं वज्रयात् अच्छेद्य, अभेद्य उल्लेख यानातःगु दु । वज्रयानय् शून्यता नापनापं महासुखया परिकल्पना नं यानातःगु दु । शून्यता अथवा वज्र गुवलें नाश मजुइगु, मस्यनीगु, मिं मथीगु, धेने नं मज्जूगु अविनाशी खः⁷ ।

थ्व हे खँ आत्मा धयागु गज्वःगु धकाः गीताया निगूगु अध्याय २३ गुंगू श्लोकय् नं उल्लेख दु ।

महायानय् बुद्ध्यात् हे परमार्थया रूपय् क्यातःगु दु । बुद्ध धायूबले प्रज्ञा व करुणाया सामन्जस्य दइ । संसारया उद्भार हेतु खःसा करुणा हे उपाय जुल । अभेद्य व विशुद्ध जूगुलिं वज्रयात् प्रज्ञाया रूपय् क्याः उपाययात् करुणाया रूपय् क्यातःगु दु । वज्रया निगू ज्या दु, अज्ञान नाश यायगु व ज्ञानया प्रकाश त्वलेगु । अज्ञान व तृष्णा थेंजाःगु अनित्य वस्तु व दुर्बुद्धि नाश याना: निर्वाणय् थंकेत बोधिज्ञानया जः वीगु वज्रया ज्या खः । वज्रयात् हिराया अर्थय् नं क्यातःगु दु । हिरा कठोर जुइगुलिं छुकिं नं ध्यने फइमखु, तर हिरां मेगु पदार्थयात् ध्यनेफु । अथे हे, भीके दुगु क्लेश, अज्ञानया आवरणयात् ध्यनेगु विशेष हतियार वज्र हे खः धकाः प्रज्ञापारमिता वज्रच्छेदिकाय् वज्रयानयात् छगू अस्त्रया रूपय् क्यातःगु दु ।

वज्रयानया दुने तन्त्रयान, मन्त्रयान, सहजयान, कालचक्रयान, महायान, प्रज्ञानयान, सिद्धियान, साधनायान आदि फुक्कं दुथ्याकातःगु दु ।

शून्यता निरात्म खः । कस्सिक घयूपुल कि मानवचित्र (बोधिचित्त अथवा विज्ञान न्त्यावलें वद्ध जुयाच्वनी । थ्व युगल मिलनं न्त्यावलेंया लागि सुख व आनन्द उत्पन्न याइ । उकिं वज्रयानं शून्यता विज्ञान व महासुखया त्रिवेणी संगम यानाः जीवतय् कल्याणया लँ तप्यकी । योगाचारं सन्तुष्टि वी सा विज्ञानवादया गहन सिद्धान्तय् दुहांवनेत साधारणतय् सं मफुगुलिं वज्रयानया उद्भव जूगु खः ।

वज्रयानय् न्याम्ह ध्यानीबुद्ध्या परिकल्पना यानातःगु दु । बोधिचित्त

6 वावराम आचार्य, 'नेपालको संक्षिप्त वृत्तान्त', विसं २०६३, पृ. ४०, प्रकाशक : श्रीकृष्ण आचार्य ।

7 दिनेशचन्द्र रेग्मी, 'पूरालेखन र अभिलेख', पृ. १९७ ।

अर्थात् अव्यक्तं ज्ञानं सम्पन्नं अवस्थाया कल्पना यानाः बोधिचित्तया न्यागू
वृत्तिकथं ध्यानीबुद्धं व चित्तया वृत्ति थथे दु -

वैरोचन	- रूप
रत्नसम्भव	- वेदना
अमिताम	- संज्ञा
अमोघसिद्धि	- संस्कार
अक्षोभ्य	- विज्ञान

प्रत्येकं ध्यानीं बुद्धं थःगु शक्तिनापं सहचारितं जुइ । अन हे गुह्यं समाजं प्रारम्भं जुइ । बौद्धं राजयोगं व हठयोगं सम्बन्धीं साधना याय्‌गु तरिका गुह्यं समाजं तन्वं अनुसारं याय्‌गु ख । थुगु ग्रन्थया १८ अध्यायदुने उपायं शब्दया व्याख्या जुयाच्चंगु दु । उपायया ४ भेदय् सेवा, उपसाधन, साधन व महासाधन उल्लेख दु । सेवाया निगू भेद दु - वज्रं चतुर्स्थयं व ज्ञानं सुधा । वज्रं चतुर्स्थयं क्रमिकं रूपं थथे दु -

१. शून्यता प्रत्यय
२. शून्यताया बीजमन्त्रया रूपं परिणाम
३. बीज मन्त्रं द्यः (देवता) या आकारं काइगु
४. द्यः (देवता) विग्रहं रूपय् प्रकटं जुइगु

तन्त्रया अभ्यासया माध्यमं बुद्धं प्राप्तं जुइगु विश्वासं दु । तन्त्रयं मण्डलं तथा चक्रया मानचित्रं तयारं जुइ । वज्रयानं अन्तर्गतं गुरुं बीगु दीक्षा विधियात् बोधिचित्ताभिषेकं धाइ । थ्वं ज्या बुद्धं, बोधिसत्त्वं, वज्रसत्त्वं आदिया मूर्तिं दुथाय् बहीं, विहारं, बहालं, आगमय् शिष्यं शिष्यापिंतं बोधिचित्ताभिषेकं तान्त्रिकं विधिं पूवंकीं । वज्रयानीं आध्यात्मिकं जीवनं प्रारम्भं जुयाः न्हूगु जन्मं बुद्धपुत्रया रूपय् अवतरितं जूगु भावना याइ । अभिषेकं याइवले गुरुं साधकं, साधिकायात् शीलपालनया प्रतीज्ञा यानाः धकाः पाः फय्केवी । त्रिरत्नं वन्दना, पापकर्मं स्वीकाररेत्कं, पुण्यानुमोदन, शपथग्रहणं थेंजाःगु प्रक्रियात् अनिवार्यकथं पूवंकीं ।

सैद्धान्तिक दर्शन व क्रियात्मक (theory and application) अनुभवया पारस्पारिकता वज्रयानं साधना पद्धतिया माध्यमं जकं प्राप्तं याय्‌फइ । सहजावस्थां हे सिद्धि पूर्णता प्राप्तं जुइगु लैंपु क्यनाः साधनाया मार्गदर्शनं याय्‌गु वज्रयानया विशेषता खः^८ ।

८ वज्राचार्य यज्ञमानपति, २०७६ फागुन, व्यक्तिगत खँल्हावल्हा

बौद्धतन्त्रय महासुखया प्रतीक महामुद्रा अर्थात् मिसा व मिजंया मिलनया चिह्न क्यनी । योनिमुद्रा हे गुरुया उपदेश धकाः धयातःगु दु । सच्चा गुरु व हे खः सुनां आनन्द व रतिया प्रभावं शिष्यया हृदयलय् महासुख विस्तार याइ । अन्धकार चीकाः प्रकाशया आनन्दं जायकेगु मू ज्याकथं महत्व वियातःगु दु । वज्रायानय् सुरुया आराधना यायत् गुरु शिष्यपिंत तान्त्रिक साधनाया लागि नवयौवन सम्पन्न युवतीयात थः संगिनी यानाः तान्त्रिक मुद्रा साधना याकेगु ज्या छगु प्रकारं इहिपा हे खः । प्रज्ञा तथा उपायया योगं बोधिचित्तया उत्पत्ति जुइ । बोधिचित्तयात निर्माण चक्र प्रदेशय् (मणिपुर चक्र) धारण यायमा । थव कठिन किया खः । छायधाःसा स्खलन जुल कि योगभ्रष्ट जुयाः नरकगति प्राप्त जुइ । विन्दु स्थीर जूसा जक उर्ध्वजाति जुयाः सहस्र दलकमलय् नित्य आनन्द प्राप्त जुइ⁹ ।

---

9 सरस्वती, सत्यानन्द, Sure Ways to Self realization पृ. १९४, Yog Publication Trust, Munger Bihar, 1983

पिकाक

लुमिजि दबू

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

यलध्वाखा, यल ।